שו״ת · אחרונים

צרור החיים (לונשטם)

רבי אברהם לונשטם

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

צרור החיים (לונשטם)

רבי אברהם לונשטם

מקור הטקסט: דיקטה · רישיון: CC BY-SA 4.0

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/צרור-החיים-לונשטם/
הקובץ נוצר ב־20 בנובמבר 2026 מגרסה v39-202611200317 של הספרייה.

תוכן העניינים

הקדמת המחבר 4
קול השיר 12
עונה לחש 28
שפתי ישנים 56
לשון אש 75
שפה נכריה 106
ונגינותי נגן 137
כסוי חטאה 151
קץ הימין 169

להוציא לאור ספרים יקרי ארץ. עד תזרח כאור נגה שמש ישועתנו ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב נאם ה'. חותמים ד' לירח האיתנים הוא חודש השביעי תרכ"ט לפ"ק ש,א, אוהעל המה השותפים אברהם קעלנער מו"ס פה אוהעל יע"א חיים ברייט מדוקלא יע"א.

הקדמת המחבר

מעת כסו עניי חטאת ישורון נוגה שביב השמש תופיע משמי מעל לפנים בישראל: מעת הוסר התמיד, הכרת מנחה ונסך מבית ד', אלמנות לבשה לבושת שנים, בדד ישבה רבת בנים, מקדש מלך קלקל פנים, ויפול הבית על הסרנים, מעת הזאת נתמעטו לבות חוזי החכמה, חשכו הרואים בארובות הלבב, ויתאבכו גאות עשן המצוקות על בינת נבוניו, ביום ההוא אבדו עשתנותיו. וכאשר מדי יום יום גבר עלינו עול גלות החל הזה, ויאכלו את ישראל בכל פה, כמעט כסו עניי חשכת ליל את כל עין שמש החכמה העליונה, ותחשך הארץ, כמעט אבדה תורה, פס אמונה, נסתם כל חזון, ואנחנו לא נדע במה נעבוד את ד', לולי אלדינו שבשמים הגדיל עמנו חסדו, כי בכל דור ודור הקים לנו רועים רואים בעין חכמתם העצומה אור נוגה תורתנו הקדושה, המה לעוצם צדקתם, נתעלו נפשותם מהמשך אחר מקרי חומריותם, ומהתרגש לקול המית הצר הצורר, מפץ וחרב וחץ שנון לא יחרידום מעלות על סולם החכמה השמימה, ויחתרו לעלות על שלבי מעלותי' מעלה מעלה נוכח פני ד'. המה היו במורדי אור הנעים הלזה על פני תבל ארצה, המה המפיקים חכמה, המפיצים דעת, המה הרועים צאן מרעות עדת ישורון איש על מקומו ועל מעמדו, סביב רעו איש את ידו.

וגם אנחנו בעבדותינו לא עזבנו את אלדינו, ועם כי עדן לא הוטהרנו מחלאת יצר הלבב, ונפשותינו עדן לא נזדככו מרוע אלה התכונות והמדות אשר חייבונו המירוק הגדול הלזה, עם זה את אלדינו היינו עובדים, במשה עבדו ותורתו היינו מאמינים, ובמלאכי אלדים החכמים והנביאים הקדושים לא היינו מלעיבים. ואף שלהיות השלמות בנבראים נמנע, לא חדלה גם האומה הקדושה הלזו המצא בה פרטיים הנפרדים מכללה, אלה לרוע יצרם, ואלה לשלילת החוסן להתחזק מול הנקהלים, ביום הרג רב בנפול מגדלים, אבל כללת האומה הנבחרת הזאת מאלדי' לא סרה. אחת היא לאמה ויולדתה ברה. ואי' הלבב לא ימס כמו מים כראותו את אשר פה אחד ספרו לנו קוראי הדורות, איך בלב אמיץ באמונתם, שמח וטוב לב רבים שתו סף רעל, צחקו ללהב המוקד, פשטו צואר למו חרב, ועם הצדיקם משפט אלדי אמת, ישישו כי ימצאו קבר. ואף אלדים עלה

בהם ויט עלינו חסד לפני מלכי הארץ, הטה לבב כל יושבי תבל להשביח שאון דכים, להסיר מוטות ברזל מעל צווארינו, לפתח בני תמותה, ולהחיותינו ביום הזה.

אבותינו אי' הם? לה יעוררו יקיצו ישיני עפר, יחיו מתוך אום הישראלית יראו את בניהם בדרך תועים, פתוחי עין ואינם רואים, ולא ידעו איפוא הם רועים. הן לא כימים הראשונים אשר גם הניצודים בחבלי היצר והמרבים לחטוא, ידעו כי בדבר ד' זדו, וימרו אל אלדים עליון, לא כימים ההם הימים האלה) כי למען נעול דלת התשובה אחרי היוצאים מזה השער לד', ולמען אטום אזנם לקול תוכחה אשר יעירם משינתם, ויעוררם על חובתם, ידו פרש צר הצורר על אושר הנפש, הפורש מכמורי יצרי התאוה בקרב איש ולב עמוק ויצף ארס פיתויו בחלקת לשון הצדק והיושר, ויהרוג את כל מחמדי האמונה, אהה חטא ישראל ויאמרו לא חטאנו, עברו תורות, חלפו חק ויאמרו צדקנו, בכו עמי אחי הישרים בלבותם אשר לא יעבטון אורחותם, אשר גבלו להם אבותם, על אחינו בשרינו המטים עקלקלותם, ונלוזים במעגלותם.

לא כימים הראשונים האלה, אשר יורו המורים לעם ד' דרכי ד', ושפתותיהם שושני' נוטפות תוכחת מגולה באהבה מסותרת בעברם על מצות ד' המחויבת עליהם מצד התורה והנביאים והחכמים הקדושי', ויראום דרך מבוא התשובה להטיבם באחריתם. ורבים השיבו מעון, רבים מישני חיק תאות היצר, שוכבים הוזים על מטת העצלה, מפנקים מנוער במעדני עולמם המדומה, יקיצו, ויחרדו לקול הקורא, וישובו אל אביהם שבשמי', והיתה להם נפשם לשלל:

לא כן הימים האלה, כי רבים מהעם אשר לא התקדשו למדי בענין אמונתם נבוכים, ויחזו למו משאות שוא ומדוחים, פירשו בפרסום מדרכי אבותיהם, שינו את טעמם במנהגיהם ותקנותיה', בתפלותיהם וברכותיהם, ויצחקו על מנהגי ומצות אבותיהם חכמיה' וזקניהם, הוי' בת ישורון נגאלה ומוראה, תבחור לחגור שק ואת כתונת הפסים אשר עלי' קרעה. הוי'! האומרי' לא תגיש ותקדים בעדינו הרעה. כטובע במצולות ימה, ביום סופה וסער, בהמות גליו בהרס משבריו, רואיו יחבקו יד, יצעקו מכאב, ואין מהם מציל, כי הים הולך וסוער נטבע וישתוקו, יצדיקו אשר לו הכח והממשלה, אשר מנע מנו רוח והצלה, מבלי הכבד את לבם על אשמת ההתרשלות, יען כי על צירי זעם ד' אלה, לא בכח יגבר אישן כן זעפת סערת התאוה והמית שאון היצר, מרחפת בימינו אל ארץ רבה, תרעיש ים הזמן וירומו גליו על ספות כל לבב ועמודי' יתפלצון אצבע אלהים היא, המהפך מסבת מקריו ועמודי תבל ירופפו להטות לב גבר למען נסותו. משברי ים אלה, רוח צח ישב המוסר לא ישביחום, ולשון תוכחה לא ישקיטום. חוסה בסתר אמונתו

סלה, מרחוק יראה את אחיו יחוגו וינועו, וחרד ופחד אבל קצרה ידו מהושיע, ההֹ! היו לבז ואין מציל, משיסה ואין אומר השב. אך לך ד' הכח והגבורה להשיב נפשותם, לאחד לבותם אתנו לא לנו ד' לא לנו.

כל עוד כלי מלחמתו ילבש יצר לערוך קרב על שדי האמונה, כל עוד על קדושת תורתנו, על משה רועינו, ועל נביאינו וחכמינו, ירחיבו פה, יחרקו שן יניעו ראש, המאמין לא יחוש, יושב ארזים, ישחק לסופה וסערה, לבוש צנה וסוחרה, לא יחתהו גערה, כן אשר דת אל לו סתרה, ישחק לרעש עוזבי תורה, אשר אזור מתניו אמונתו, לאשר ערפל תחולתו. אמרנו עוד לא נואשה תוחלת עוד לא נסגר לפניהם הדלת, לשוב מאולת, כי אמרנו, הן לבם צפונה משכל והנם רואי' והנה אין בהם איש יודע להשכיל באמתת חכמת תורתנו הקדושה בעיון היאות לחכמה העליונה הלזו, אולי יבוא יום ויתבוננו בינה, יראו הבית אשר בנו כי על אדני תוהו יסודתו, ואדניו אך על אבני הספקות שותתו, ושורש דבר לא ימצאו לאמת דבריהם ומנהגיהם אשר בדו מלבם, וידעו ויבינו כי אך מעשה היצר המה כולמו, המראה חוץ כאבני אלגביש, קורי עכביש כעבות העגלה, ואולי רוח ד' נוססה בם, ונפקחו עיני עורים ואזני חרשים תקשבנה, ישובו אל אלדי אבותם ולמנהגי נביאיו וחכמיו הקדושה תתקרבנה.

אבל יצר צפון צודד נפשות! לא די לך, כי תכזב תוחלתינו, על שיבת אחינו, בשומך כבלי ברזל על צוארי אלה האנשים התגברת עליהם ביום מלחמת ושבית שבים, כי גם מחנה אלדים זה אשר מחרבך לא יירא ודבשך לא יאוה, הנך צודה את נפשם לקחתה כי תתחפש באדרתם, תתלבש בשריונם, ובכלי מלחמתם על מבצריה' תנופף יד, למען יפרקו כולמו עול תורתנו, כבודנו ומרים ראשינו, ויאמרו לאטד מלכה עלינו? ראו אחי! הנה עברים יצאו מן החורים אשר התחבאו שם, לבושי אדרת שער ותחת מדם החרב, בידיהם כדי מים לכבות את הבערה, ולפידים בתוך הכדים להגדיל עשן תבערת אש היצר, למען אש תמיד תוקד על מוקדה ורחבה ונסבה למעלה הן המה אנשי משחית חוברי חבר ספר נוגה הצדק. המתחיל בגנות להפיץ תשובות בשם רבני איטליא אשר לא היו ולא נבראו לא ענו כי לא נקראו, ואחריהם יצאו אלה המרחיבים פה המאריכים לשון, לדבר תועה על עדת ד' אלה, ולסתור כל מנהגי עדת ישראל בתשובותיה' קנאת האמת ואור נוגה, המה המתפארים בלבבם הנבער מדעת, להראות מתוך דברי הש"ס והפוסקי' הראשונים והאחרוני', כי תעו מדרך הישר כל גדולי ישראל במנהגיהם אשר היו נוהגים זה קרוב לאלפים שנה, ובד' יצדקו ויתהללו, אלה הפורשי' מדרכי אבותיהם, אשר בדלו עצמם משאר אחיהם במנהגיהם ותקנותיהם, העיזו פניהם ויאמרו לעיני כל

ישראל, אנחנו נעלה ונלחמנו עם אלה הגבורים מלומדים מלחמתה של תורה בכל עיר ועיר, מדינה ומדינה, כי יכול נוכל והשג נשיג, הה ליום כי העמידו בבית מקדש מלך סמל הקנאה הזה בביאה, החשיכו נוגה כבוד עדת ישראל, ויניעו כל בית ישראל מאחרי ד'.

ואנחנו מחשים? חלילה אל נא יאמרו אלה האנשים, אשר לרפות ידי עושי מלאכת ד' הנם נגשים, בחרבם ובקשתם נצחנו וגברנו חיל. אל נא יאמרו אחינו, אשר לא מחכמת לבביהם, זולתי לבטחונם על דברת גדולי הזמן, עוד על משמרת אמונת אבותם ומנהגיהם בעמדם יעמודו, להם משפט הבכורה, כי התחזקו דבריהם על פי דרכי התורה. חלילה לנו אחי! תת בשתיקתנו זה רסן מתעה על לחייהם, זאבי ערב לנפשות אחיהם יארובו, חלילה לנו תת נפשות אחינו טרף לשניהם אבל, כקטן כגדול, כשב כנער, כרב כתלמיד, מי אשר חננו ד' עינים לראות ולב להשכיל מי אשר יקרה בעיניו תורתו ואמונתו הקדושה, מי אשר בפיו ובלבבו יתכבד על היותו בשם ישראל יכונה, מי אשר אושר בניו ואחיו ואוהביו חרותה על לוח לבו, העומדים על גדותי ים זועף ויסתכנו להתבלע משואת גליו, מי אשר למד דעת ולבבו יבין לחזק את בדק גדרות עולם מבצרי משגבי מנהגי קדמונינו ז"ל, ולהרוס אלה הסוללות שפכו עצמו ידי היצר, עמודיהם הבל ותוהו ומוסדותיה' שוא ואפס, חלילה למחשבותיו היות עצלים, לשפתי עטו היות בטלים, לא עתה עת הענוה להיות נחבא אל הכלים, אך ידיו לחצי מדעו תשלחנה וימינו להלמות עמלים.

כרוח קדים עזה יפיח רשף טמון בין עצי היער והיו לבער כן רוח קנאת ד' צבאות הבעירה אלה רשפי בין המעוטי' בקרב לבי הנבוב והשלול מדעת, פתאום והיא מתלקחת והיתה לאש אוכלה. בלב מלא כוסף ותשוקה קרבתי אל המלאכה, ומגמת פני השמימה לשאת תפלה, יתן כח ליעף, עצמה לאין אונים, להפק זממו, לקדש שמו, הקדוש במרומו, ובישראל עמו:

ואני, כאשר נשאתני רוח לחבר מחברת הלזה, לא מלאתי ידי לקרב, לא אביתי התראות כגבור ואיש מלחמה, כנוצח מרים דגלו יאמר ידי רמה, כי לד' המלחמה, העושה שלום במרומיו ושלום חפץ על פני האדמה, לא בני מצה ומריבה יבואו היכל ד' שמה. גם יודע אני אשר אהבת הניצוח עלולה להתעות לב האדם מדרך הישר ולא כן אנכי עמדי, מעודי אך האמת אהבתי, ולהשקת הניצוח מנתיבותיו לא סרתי. וכאשר אחרי היגיעה העצומה, המדדת שנה מעיני ומעפעפי תנומה, חנן ד' אותי לדעת ולהבין יסוד מנהגינו ותקנותינו הקדושי' על פי ראיות ברורות וחזקות, וסברות טובות ובריאות, לפי דרכי

התלמוד והפוסקי' חדשים עם ישני', אשר כל בית ישראל עליהם נשענ', אמרתי, עתה יהיו נא עיני פקוחות על דברי הספר נוגה הצדק, בכל אשר ימצא שם בדק, לבור ולזרות אמרותיו וראיותיו כאשר זורה ברחת, ולסתור אותם אחת אחת, כמנהג בעלי הלכות השואלי' ומשיבי' האחד את האחד, ולא עבור זה ינצו האנשי' יחד. כן עלה במחשבה לפני הלוך בדרכי השלום עם המחברי' האלה, כי עם כי חרה לבבי על עצם הספר הזה בהיותו קוץ מכאיב וסלון ממאיר לבית ישראל, לא חדלתי לדון את מחבריו לכף זכות, אולי התעום מחשבות לבבם, אולי משגה הוא בעיני מזימות', וכפי אשר יזמו אמת יהגה חכם והאמת והשלו' אהבו. אמרתי, הלא כולנו בני אדם עלולי השגיאה, כולנו עיני בשר לנו חלושי הראי', וגם אני יודע, שעם שכל פסקי ההלכות אשר העליתי, ברורי' המה כשמלה ב"ה, בהיותם מוסכמי' מש"ס ורוב הפוסקי' הראשונים והאחרוני', עם זה, הדברי' שחידשתי, או כמה מהראיות שהבאתי לא ימלטו להיות נמצא בהם מן השגיאה באיזה מן המקומות, ומי יאמר את לבי זכיתי, נכון לבי כי לא תעיתי, אחרי אשר כל מעשה האדם השלמות חסר, בשגם הוא בשר:

ולכן אמרתי את שלו' אחי אנכי אבקש, ואשא ואתן עמהם כאשר ידבר איש אל אחיו ואל רעהו, כאשר יראה הרואה בתשובתי לשון אש. ושפה נכריה, ששם עם שהרבתי לסתור כל דבריה' וראיותיהם, לא באתי רק לסתור על מנת לבנות, לא להתקוטט עמהם ולהתנפל עליהם. ועל דרך השלו' הזה חשבתי דרכי להציע דברי לפני בני עמי, למען ידעו ויבינו וישכילו הדין עם מי, למען ידע ישראל כי לא אויל הנביא משוגע איש הרוח, ישימו לב על דברות אלה המתאמצי' לזכותם כי הבל המה ויתבקעו כנוד נפוח, כי תחת מישור יראו עקוב ותחת נתיבה שוח.

אכן חרד לבבי ויתר ממקומו בחפשי מטמוני הספר הזה, ולאור הבחינה הברורה בדקתי חדריו, באתי שעריו, וגליתי מסתריו, על חלמותיו ועל דבריו, והנה ראיתי אלה האנשי' המתקדשים והמטהרי' בעל הקנאה ובעל הנוגה, משקרים ומכזבים בדבריה' הרעועים, והאחרון הכביד הוא בעל הנוגה בשני חלקיו, אשר בידי שקרותו אחז גם בעמודי האמונה, אשר בית אמונתנו עלי' שעונה. המה המרבי' ללגלג על מנהגי ישראל ולדבר על עם ד' תועה, הסתירו רשעם במחסה כזב ויאמרו כי אין להם רואה. אומרי' אמור בשם גדולינו בעלי הש"ס והפוסקי' והמפרשי' הגדולים והמפורסמי', דברים אשר אין להם שחר, אשר לא שערום ולא עלו על לבם מעולם, אבל נמצא בדבריה' מפורש היפך ממה שאמרו בשמם מפיחי כזב האלו. אז נגלה כשמש זדון לבם, ונגולו כספר עמקי ערמימיותם, כי לא תעה לבבם ולא שגה עינם, אך במרד ובמעל פרשו רשת שקרותם

ליד מעגל רואה באמרותם, ללכדו בשחיתותם, אמרו לצודד נפשות בני ישראל בערמה, להכותם ולרדפם עד חרמה. אז אמרתי חלילה לי להיות ניצוד בפח החנופה אם עוד אשא פני איש, אבל על פי דין תורתנו הקדושה אפרסם את החנפי' ואגלה מעשיה', אראה לעין כל שקריהם וכזביהם, אפענח צפונות זדון לבביה', אקרע המחלצות אשר עליהם, וערום יציגו מבלי לבוש לעיני כל ולעיני השמש ותענה על לבבם הכרת פניהם, הלא עתה יבושו יחפרו ממועציהם, במה יצדיקו את נפשם על אלה דברי כחש ומרמה אשר פצו שפתם, יראו אם קרוב מצדיקהם? ישיבו אם יוכלו אם האמת אתם, למה שקרו? מי הכריחם הפה כזב, אם צדק אזור מחניהם? אולי יתעוררו אחי, יקיצו מתרדמתם, בראותם אלה אשר שמו בם כסלם, לשמצה בקמיהם, ולא יזבחו עוד לשעירים אשר המה זונים אחריהם.

ולאשר יודע אני קוטן ערכי וחולשת אילותי בדבר ד' זו הלכה, לא ערבתי את לבי לגשת אל הקדש להשמיע דברי לפני בני עמי וקולי אל בני אדם, עד שהרצתי. דברי לפני מורי ורבותי גאוני הדור פארי הזמן ד' עליה' יחיו ואלדי אברהם הי' בעזרי, כי מלבד אשר הוטבו אמרי בעיני חכמתם והסכימו עליהם, עוד בענותם הגדולה שבמקו' גדולתם חזקו את ידי בנועם אמרותיה', והנחוני בדרך עצתם הקדושה והטהורה, להיות מן הזרוזי' להוציא דברי לאורה. ואני בד' אעלוזה, כי הלבשני בגדי ישע, חזק ידי הרפות, אמץ ברכי הכושלות, אמר לאיש בער, לכה חוה דעה' לגבר אין איל, רבה צבאיך וצאה. חזקו עלי דברי הגאונים האלה, ותתחזק עלי רוחי להפיץ דברי בישראל, ולפני מלכי' אתייצב ולח אבוש, אולי יהי' אלדים עמדי וידי יחזקו את בדק בית האמונה, וירפאו את מזבח ד' ההרוס ובד' בטחתי לא אירא, הוא אשר אך לכבוד שם קדשו הרימותי את ידי לדבר משרים על דבר אמתת תורתו הקדושה הוא יהי' שומרי וצלי, לבל ינגפו רגלי ולא תמעד מעגלי. הוא המשים פה לאלם, האומר קשבו, לאזני חרשים, יתן לעלם זה לשון למודים, ויעיר אזן אחי לשמוע האמת ממי שאמרו, יצמיח על מדבר ציה זרע קדש מטע להתפאר אמרות ד' צרופה, והי' פריו למאכל ועלהו לתרופה.

וקראתי שם חיבורי זה צרור החיים, זה שמו אשר יקראו לו בכללו, וכל תשוב' כניתי בשם פרטי, איש לפי מעללו, כאשר יראה הרואה בשער הבית כאשר דרך כניסתו בא לו, עץ חיים היא למחזיקי' בו, טוב פריו מחרוץ ומפניני' מהללו, צדיק יאכל לשובע נפשו וחיתה נפשו בגללו.

אתה ד'. ידעת ובחנת את לבי, כי לא תשוקת ההתפארות עלי תבל, לא אהבת הניצוח, ולא כוסף אסוף כסף, הניע את לבבי על המחברת הזאת, גם לא להעלות נקם, ולהקל

כובד שיחי, הניפותי עט ברזל מול מתנגדי, לא אלה וכאלה רעיוני שוא ומחשבות הבל נולדו על חיק לבבי הנקי' מחלאת שמץ המדות המגונות האלה ב"ה. אך לשם קדשיך הגדול והקדוש המחולל בעונותינו, ולשם קדושת תורת אבי כל חוזה משה רועגו ואחריו נביאינו וחכמינו, הנני הולך לעמי הכתורי' בקדושת אמונתיך ובשם קדשיך ענודים, להעיר להם אזן לשמוע בלמודי'. ואתה ד' חנני והקימני, ידך תכון עמי אף זרועך תאמצני. בשמך אעש חיל, אהפוך ליומם הליל. בעזרתך אחליף כח, ליגיעי תורתך המציא מנוח. הט לב אחי להשכיל, אזנם לשמוע, יבינו וישכילו כי אך לעבוד עבודתיך זאת המנוחה וזאת המרגוע. אנא ד' אלדי' חילי, הקשב נא ושמע מילולי, אשר פצו שפתי ודבר פי בצר לי, יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ד' צורי וגואלי.

ב"ה

פתח השער

קורא חביב! הספר הזה אשר הנך רואה ערוך הוא אצלי ממש כמו שהוא זה שנתים ימים. כי מיום אשר עיני ראו דברי הספר נוגה הצדק, וראיתי ארס צפע צפונה תחת צפוי נופת ההתחסדות, וכחש וכזב תחת שפתמו סלה, המו מעי לחומלה על אחי, אשר בלי עון ירוצון אל הבור כרו לרגליהם חוברי חבר, ואנשי משחית האלו. ועם היותי יודע קוטן ערכי, ולא נעלם ממני כי לא יאות לחלש כמוני לערוך קרב במקום מערכת גבורי כח מלומדי מלחמתה של תורה, עם זה לא יכולתי עצור כח לעמוד מנגד ביום שבות זרים חיל נפשות עם ד' אלה ושום יד למו פה. אמרתי אני עם לבי, הן אש לוהט אני רואה אחוז בפנות הבית וכל מחמד עין אשה הפרה, ושם מים מפכים מן המקדש ושם בארה, היצדקני חולשתי להתייצב מרחוק מבלי ערות גם כדי אל השוקת לעזור כפי כחי לכבות את הבערה? ל לכן דבר בעתה אחישנה, ומצוה הבאה לידי לא אחמיצנה. ואזרתי כגבר חלצי, ולא נחתי ולא שקטתי, ושנה מעפעפי נדדתי, ובכל כחי עבדתי, והוא הבוחן לבות אשר ראה את כל החרדה אשר עלי' חרדתי, שלח עזרתו מקדש להראני דרך ישר אל מבוא האמת אשר אך עליה פני יעדתי.

ואחרי כלות המלאכה הריצותי דברי לפני מורי ורבותי גאוני הדור, ובעזרתו יתברך הוטבו בעיניהם, ובענותם הגדולה שמחו לדברי, וחזקו את לבי וזרזוני על ההדפסה (כאשר מלתי אמורה בהקדמת הספר אשר כתבתי מיד כאשר עלה על לבבי בראשונה להוציא ספרי לאורה). אז אמרתי למהר ולהחיש מעשי לחוק דברי בעט ברזל, לחלקם ביעקב ולהפיצם בישראל.

מה אנוש כי יחשוב מה יעשה יום מחר? חשבתי דרכי ד' לא רצה. אהה פתאום יד ד' שלוחה עלי, יסור יסרני במחלה אנושה מאד, נהייתי ונחלתי, כמעט שעברתי לולי חסדיך ד' שהיו לי, כאב את בנו בקצפך הכיתני וברצונך רחמתני. ואחר עבור ארבעה ירחים עזבתי את ערסי, והייתי מתהלך באוהל ובמשכן ביתי. עם זה רבו הימים עד אשר שבתי לאיתן בריאותי כמלפנים, וכמה ירחים עברו אשר מנעני חלישות כחי מהתעסק בשום ענין לימודי. בתוך אותן הימים הקדימוני הרבנים הגדולים הבד"צ דק"ק המבורג בספרם היקר דברי הברית. ולזאת גם אחר אשר שבתי לאיתנו ב"ה, כמעט הייתי נואש מהתעסק עוד בהדפסת ספרי זה, ועם שנצטערתי מאד בראותי אלה ילדי המזימה אשר חנן אלדי' את עבדו, אסורים בכלא ולא יראו אור, עם זה לא אביתי העמס דברי על אחי, כי יראתי כי אמרתי פן לא ייטב בעיניהם אם על הדבר אשר כבר נעשה אשוב אחוה דע, והייתי בעיניהם כמתעתע.

עד שמצאתי את שאהבה נפשי, אוהבי ורעי מימין ומשמאל עלי יפרוצו, יחד עלי יתמלאון, הרהיבו בנפשי עוז, הלהיבו את לבי לבל תרף מהפיק את אשר יזמו מחשבותי, להראות לעין כל את אשר בעזרתו יתעלה עמדתי על ימין האמת בתשובותי, הן הנה יצקו השמן תוך מוקד הכוסף העצור בעצמותי, שש אנכי על אמרותיהם. פני צהלו ותעלזונה כליותי, ובשמחת לב וגילת נפש אז אמרתי הנה באתי במגילת ספר להציג אלה בני האמת אשר טפחתי ורביתי על חיק היגיעה העצומה צפר ורמש לעיני כל ולעיני השמש.

ואחרי אשר נתאחדו דברי הספר הזה עד כה, כל לב שופט משרי' ישפוט, אשר עשיתי נכונה לבלתי הטריח אלה גאוני הזמן להסכים על ספרי זה, כי מלבד אשר כל קורא דבריהם הלא בספרותיהם בספר דברי הברית, עיניו יראו היותם מסכימים מים על דבר האמור בספק הזה, מלבד זה הנה המה עתה נוגעים בעדות זו והסכמתם על הספר הזה הוא כהסכמה כמה על דברי עצמם, לכן עזבתי להטריח אותן הצדיקים יקים הגאונים נ"י. ובאל"די האמת, אשר הדריכני דרך האמת, אנכי הולך נשען בתום לבב ובאמת, כי יעשה עמדי חסד ואמת, ויצליח אלה בני האמת. בעיני כל אוהבי אמת.

לכו בני! התהלכו בארץ לארכה ולרחבה, לכם זרוע השלום עם גבורת האמת, דרשו את שלום אחיכם ולשונכ' הטף יטיפון לאלה דבש האמת נוזלי' מבין שפתי אח אוהב אחיהו איש בפיו ובלבבו, והוא היושבי בשמי' אשר ידי חסדו הגדולה עזרוני על הולדתיכם, יתן חנכם בעיני אחיכם, עלה מעלו ותצליחו, והאמת והשלום אהבו עמדן בירח שבט תקפ"א לפ"ק המחבר

קול השיר

שו"ת קול השיר בו יבואר שאסור להתפלל בבי"הכ בהלוית כלי שיר הנקרא ארג"ל החלצו עוז רעיוני קרב ולכדו הלבבות בכל עיר ועיר, לא בחנות גם לא במפיץ וחרב, החומות תפילו ותקרקרו קיר, זית השלום ביד ועוזכם תרב, האמת הלא תנצח בגיל וקול שיר.

קול השיר

שאלה. מותר להתפלל בסיועת ניגון העוגב הנקרא ארגעל, או לא? והנה שני רבני אטליא דק"ק ליוורנו, וק"ק ווירונא, הסכימו להתיר. דאי משום שבטל כלי שיר הא לצורך מצוה מותר, כמ"ש הב"י והרמ"א בסי' תק"ס בא"ח שמותר לומר שירות וחשבחות על היין, או לנגן בכלי שיר בבית חתן וכלה, ומכ"ש בביה"כ ואי משום חוקות העכו"ם:

הא כתב רמ"א בי"ד סי' קצ"ח בשם מהרי"ק שהעתיק לשונו הב"י ז"ל, דדוקא חק העכו"ם שהוא חק לע"ז או משום פריצות אסור, וזה לא שייך הכא. והוסיף הרב דווירונא, דמשום לתא דע"ז אין לאסור, כמו נרות של שעוה שמדליקין בבית ע"ז שלהם שאסורין כמבואר בי"ד סי' קל"ט ובא"ח סי' קנ"ד דדוקא הדבר עצמו שנשתמש לע"ז כמו נרות שהיו מדליקין אותן בבתי תפלתן אסור, משא"כ הכא דאינו אותו הארגעל שלהם, מה שאנו לוקחי' להתפלל. ומשום הפסק התיבות אין לחוש שכבר כתבו כמה גאוני' דבמקו' שנהגו לזמר התפלות אין לבטל המנהג, והביא מעשה מחכמי קרפ"ו ששם הי' מנהגם לקרות ק"ש בחגים ובמועדי' בניגון ונעימה עפ"י המו"זיקא, ולא רצו חכמי הדור לבטל המנהג. וסיים, שאין כאן נדנוד אסור, רק בשבת וי"ט אסור ע"י ישראל משום שמא יתקן כלי שיר, אבל לומר לנכרי מע"ש לנגן בשבת ודאי מותר. ובעל הקנאה מסכים עם כל זה, ואינו מוסיף דבר, רק אחרי שהאריך בלהג לעג הרבה, הביא שבכמה קהלות מקבלי' שבת בהלוית כלי שיר וכלי זמר

גם בעל הנוגה אינו מוסיף דבר, רק שרוצה להביא מתו', ביצה, שאפי' ע"י ישראל מותר לנגן בשבת בכלי שיר מדינא (ואביא לשונו לקמן בתוך התשובה אי"ה). עוד הביא וז"ל, גם לא נשכח ממני אשר ספרו לי כמה זקני' בעת היותי בפראג שזוכרי' הארגעל שהי' שם בביה"כ על תנאי, והיו מנגני' בה בכל ליל שבת בר"ח ויו"ט, ועוד היום מקבלי' שבת בבית הכנסת הישנה בכלי זמר ונמשך המוזי"קא עד חצי שעה בלילה, והמנגני' יהודים המה, עכ"ל. היש לסמוך על דברי אלה להתיר הארגעל או לא?

תשובה. לא אריך למיעבד הכי, כאשר נברר בס"ד. הרמב"ם ז"ל כתב בפרק כ"ג, מהל' שבת הלכה ד' וזה לשונו. כל דבר שהוא גמר מלאכה חייב עליו משום מכה בפטיש,

ומפני זה הגורר כל שהו, או מתקן כלי באיזה דבר שיתקן חייב, לפיכך אסור להשמיע קול של שיר בשבת בין בכלי שיר כגון כנורות ונבלי' בין בשאר דברי' אפילו להכות באצבע על הקרקע או על הלוח או אחת כנגד אחת כדרך המשוררי' או לקשקש את האגוז לתינוק או לשחק בו בזוג כדי שישתוק, כל זה וכיוצא בו אסור משום כלי שיר, אין מספקין ואין מרקדין ואין מטפחין בשבת גזירה שמא יתקן כלי שיר וכו' עכ"ל. וכן הוא בטור וש"ע א"ח סי' של"ח וסי' של"ט, ובגמ' בעירובין ק"ד וביצה ל"ו ועוד בכמה מקומות בגמ'.

מדברים אלו למדנו שלנגן על ידי ישראל על העוגב בשבת ודאי אסור מדינא, ואף לנגן בביה"כ בשעת התפלה אף אם נאמר שהוא דבר מצוה, מ"מ אסור:

וראי' לזה. מהא דאיתא בסוכה דף נ' ע"ב, ת"ר החליל דוחה את השבת דברי ר' יוסי ב"ר יהודא וחכמים אומרים אף י"ט אינו דוחה, אמר רב יוסף מחלוקת בשיר של קרבן, דר' יוסי סבר עיקר שירה בכלי ועבודה היא ודוחה את השבת ורבנן סברי עיקר שירה בפה ולאו עבודה היא ואינה דוחה את השבת, אבל שיר של שואב' דברי הכל שמחה היא ואינה דוחה את השבת, ור' ירמי' בר אבא דחולק שם בדף נ"א על רב יוסף, ואמר דלא פליגי אלא בשיר של שואבה, אבל בשיר של קרבן דברי הכל עבודה היא ודוחה את השבת. הוא סבר דר' יוסי ורבנן תרווייהו סברי עיקר שירה בכלי, ולכן קאמר עב עבודה היא ודוחה את השבת, (ובירנו הדברי' האלו בתשוב' מיוחדת ב"ה שאין ענינה לכאן) אבל ודאי אי עיקר שירה בפה ולאו עבודה הוא אין הכלי שיר דוחה את השבת. וכן הוא) במשנה שם זהו חליל של בית השואבה שאינו דוחה לא את השבת ולא את הי"ט. הנה

ראינו בפירוש דבמקו' שאין השיר מעבודת הקרבן עצמו, כגון למ"ד עיקר שירה בפה, בכל שיר של קרבן:

או בחליל של בית השואבה לרבנן דר' יוסי בר' יהודא, אסור אפי' במקדש, וטעמא, שמא יתקן כלי שיר:

נמצא דאפי' לדבר מצוה גדולה כזו כעבודת בית אלדינו, אסור לישראל לזמר בכלי שיר בשבת וי"ט, מטעם גזרה דשמא יתקן וכו', והשתא ק"ו הו לנדון דידן, דאסור לישראל לזמר בכלי שיר בשבת לסייע על נגון התפלה.

ואל תשיבני מהא דכתבו התו' שם בד"ה ורבנן סברי וכו' ומיהו קשה דבסוף תמיד נשחט וכו' ועוד תנן וכו' ונ"ל דלפי שהי' שם רוב כלי שיר חלילי', חצוצרות, מצלתים, נבלים שצריכין לתקן תדיר, גזרו בהו טפי מהנך דסגי בשופר דלא בעי תיקון וכו' עכ"ל. ולפי

זה דוקא במקדש שהי' שם רוב כלי שיר, גזרינן שמא אחד מהם יתקלקל ויתקן, אבל במקום שאין שם אלא כלי שיר אחד, לא גזרינן במקדש, ונילף מינה א"כ גם לשאר דברי מצוה, וא"כ בנ"ד כיון דאין כאן אלא עוגב בלבד, נוכל לומר דבמקום מצוה לנגן בביה"כ לא חיישינן.

אמינא לך אנא דהא בורכא. דמלבד שלא נוכל להביא ראי' ממקדש לעוגב שבב"הכ, דאם אמרו אין שבות במקדש, לא אמרו אין שבות במקו' מצוה. ובפירוש פסקינן בש"ע א"ח (סי' ש"ז ס"ה) דבר שאינו מלאכה ואינו אסור לעשות בשבת אלא משום שבות, מותר לישראל לומר לעכו"ם לעשותו בשבת והוא שיהיה שם מקצת חולי או צורך הרבה או מפני מצוה וכו' אלמא דאפילו שבות דשבות אין אנו מתירין אלא במקום מצוה או צורך גדול, אבל שבות אסור אפי' במקו' מצוה. ואף שכתב רמ"א ז"ל בסי' רע"ו די"א דמותר אמירה לעכו"ם אפי' במלאכה גמור' במקום מצוה, ועל פי זה נהגו רבים להקל לצות לעכו"ם להדליק נרות לצורך סעודת מצוה, ואין מוחה בידם הנה הוא ז"ל עצמו כתב שם:

ויש להחמיר במקום שאין צורך גדול דרוב הפוסקי' חולקים על סברא זו, והב"ח כתב על זה, הביא המ"א שם בס"ק ט':

ומוטב שיהיו שוגגי' ואל יהיו מזידי', פי', כיון שכבר נהגו כן, ואף אם נמחה בידם לא יקבלו ממנו, לכן אמרינן כיון דמילי דרבנן הוא מוטב יהיו שוגגי' ואל יהי מזידי', כדפסקינן (סי' תר"ח ס"ב) בדבר שאינו מפורש בתירה אמרינן מוטב וכו' אבל לפסוק להם להיתר, במקום דלא נהגו כבר, שבות במקום מצוה, זה ודאי אסור, והוא נגד הש"ע ורוב הפוסקי'. ועוד, הא כתב המגיד משנה פ"ו מהלכות שבת, הביאו המ"א בסי' ש"ז שם ס"ק ז', ח"ל שאין מדמין דבר לדבר מעניני השבותי', ואין לך להתיר אלא מה שאמרו חכמי' עכ"ל. נמצא שאין אנו יכולין להביא ראיה מהדלקת הנר, לאיסור כלי שיר. ואין אנו יכולין להביא ראי' ממקדש, אף אם היינו מוצאי' שהכלי שיר מותר במקדש, להתיר העוגב בבית הכנסת שיזמר עליו ישראל בשבת.

מלבד זה הראי' שהבאנו ברורה ואמתית ב"ה. דזה לשון התוס' שם:

וי"ל דלפי שהיה שם רוב כלי שיר, חלילי', כנורות, מצלתי', נבלים, שצריכין לתקן תדיר, גזור בהו טפי מהנך, דסגי בשופר דלא בעי תיקון, ואגב דגזור בהו גזור נמי שלא יתקעו למילוי המי' בי"ט וכו' והיינו טעמא כדפרישנא לפי שרגילי' בהו להרבות בשאר כלי שיר בלא מספר כדתנן בפירקין גזרו שלא יתקעו כלל, עכ"ל

ואם נפרש דברי התוס' כפשטן, דבמקו' שהיו הרבה כלי שיר והי' החשש תדיר שמא יתקלקלו ויתקנום, גזרו במקדש אבל במקו' שאין שם אלא כלי שיר אחד שאין החשש תדיר, לא גזרו:

א"כ האי דכתבו, גזור בהו טפי מהנך דסגי בשופר דלא בעי תיקון:

הנהו מלות דלא בעי תיקון, כולם יתרי' הם, ולא הוי להו למימר אלא, דלפי שהיה שם רוב כלי שיר וכו', גזור בהו טפי מהנך דסגי בשופר. או כלך לדרך זה, מאי צריכא להו להתו' הך סברא דשם היו רוב כלי שיר, ולא תירצו בפשיטות, דהתם הוי כלי שיר דשייך בי' תיקון גזרו, אבל בשופר דלא שייך בי' תיקון לא גזרו. גם מה שכתבו התוס' בקושייתם, וכל הני דהתם דרבנן ולא גזור במקדש, ובמילוי המי' דכתוב ושאבת' מים בששון גזור, כל הני דברי מותר הן, שאינן מחזקין הקושיא כל עיקר, כאשר יראה כל מעיין בצדק.

אבל, אמתת פשטן של דברי התוס' ז"ל הוא כן. דהנה בהך גזירה דשמא יתקן כלי שיר, יש שתי מדרגות, הא', המשורר בכלי שיר שרגיל הוא שיצטרך תיקון, יש לחוש בו לאיסור, דשמא תוך השיר יתקלקל הכלי ויתקננו, והיא גזירה קרובה מאד. והב', המשורר בכלי שיר פשוט שעפ"י רוב אינו צריך תיקון, הנה בזה אין לחוש, שמא בתוך השיר יתקלקל ויתקננו, דמילתא דלא שכיחא היא שיקולקל, אבל שייך למיגזר, שאם נתיר לו כלי שיר זה, ירצה לשורר גם על כלי שיר אחר ויתקננו. והגזיר' זו היא רחוק' הרב' יותר מהראשונ'.

והנה על קושית התוס' מהאי דאסרינן כלי שיר במקדש אמאי דהתירו שם התקיעות, יש לתרץ בפשיטות, דהכלי שיר שהיו במקדש שהיו רגילי' להתקלקל תוך השיר ויבואו לתקנם. גזירה קרובה ושכיחא כי האי גזרו. אבל שופר דלא שכיח שיתקלקל ויצטרך תיקון ואין לחוש אלא שמתוך כך יבוא לתקן כלי שיר אחר, גזירה רחוקה כי האי לא גזרינן במקדש. אמנם, בזה יתורץ רק איסור הכלי שיר דבעו תקון, אבל גבי שופרות דמילוי המים דגם הם לא בעי תיקון, ואסירי, מאי איכא למימר.

ומעתה ראה והבין דברי התוס' שבאו כמסמרות נטועי' ב"ה. מתחיל' הקשו מכלי שיר דכאן דאסירי במקדש., אתקיעות דהתם דשרי, ולבסוף הקשו תקיעות אתקיעות, וזה שאמרו. וכל הני דהתם דרבנן (פי' הנהו תקיעות) ולא גזור במקדש ובמילוי המי', כלומר שופרות דמילוי המים, דמלבד דלא קילי מהנהו תקיעות, עוד יש בהו לתא דאורייתא דכתיב ושאבתם מים בששון, גזרו. וי"ל, דלפי שהי' שם רוב כלי שיר, חלילי' חצוצרות מצלתי' נבלים שצריכין לתקן תדיר, פי' שכל אחד צריכין לתקן אותם תדיר לפי שרגילי' להתקלקל בכל שעה, והוי גזירת התקון בהו שכיחא וקרובה, גזור בהו טפי מהנך, דסגי

בשופר דלא בעי תיקון, פי' הוא עצמו לא בעי תיקון, ואין חשש כי אם שמא מתוך זה יבא לתקן כלי שיר אחר, חששה רחוקה כי האי לא גזרו, ואגב דגזר בהו, כלומר, אגב דבכל כלי שיר האלה הרגילי' שיצטרכו תיקון גזור בהו, גזור נמי שלא יתקעו למילוי המים בי"ט וכו' ר"ל לפי שברוב הכלי שיר שהיו צריכין אז, גזרו בהו, לכן אף שהיו בהם כלי אחר זה, ר"ל השופר, דלא בעי תיקון, לא חילקו ביניהם וגזרו נמי בי' לאיסורא, והאי דמסיימי והיינו נמי כדפרישנא, לפי שרגילים בהו לה רבות בשאר כלי שיר בלא מספר כדתנן בפירקין, גזרו שלא יתקעו כלל. זהו ודאי הפירוש האמתי בכונת התוס' ז"ל, ואף שנראה שהמהרש"א ז"ל לא פירש כן, האמת יעשה דרכו, ומה אעשה, הרי תורה מונחת בקרן זוית.

נמצא לפי מה שהעלינו אמתת פירוש דברי התוס', לא עלה על דעתם כלל שיהיה כלי שיר מותר במקדש, ואפי' הי' רק כלי שיר אחד נמי אסור

וראי' ברורה לזה, מהא דאיתא במתני' דעירובין דף י' ע"א, ובשנים עשר יום בשנה החליל מכה לפני המזבח בשחיטת פסח ראשון, ובשחיטת פסח שני, וביו"ט הראשון של פסח, וביו"ט של עצרת, ובשמנת ימי החג וכו', ולא הי' מחליק אלא באבוב יחידי וכו'. ופירש"י ז"ל ד"ה ולא הי' מחליק וזה לשונו, ולא הי' מחליק, מסיים אלא באבוב יחידי וכו' ובשעת הקרבה הי' שיר זה והיו הלוים משוררי' בפה את ההלל באותן י"ב ימים והחלילים מהללי', ובשאר הימים היו נבלי' וצלצל וכנורות עכ"ל. נשמע בבירור מלשון רש"י זה שבאותן י"ב ימים שהיה החליל מכה לפני המזבח, לא הי' אז כלי שיר אחר זולת החליל, שכן כתב בפירוש ובשאר ה הימים היו נבלי' וצלצל וכו', אבל לא באותן הימי' שהחלילים מהללים.

וכן משמע מבואר מלשון הרמב"ם ז"ל, שכתב בפ"ג מהלכות כלי המקדש הלכה ג', ד', ה', ו'. וזה לשונו. ואין אומרי' שירה אלא בפה בלא כלי וכו' ואחרי' היו עומדים שם מנגני' בכלי שיר וכו', ובמה הן מנגנין, בנבלים, וחלילין, וכנורות וכו' ואין פוחתין משני נבלים וכו', בימי המועדות כולם, ובראשי חדשים היו הכהנים תוקעי' בחצוצרות בשעת הקרבן והלוים אומרי' שיר' וכו', בשנים עשר יום בשנה החליל מכה לפני המזבח וכו' עכ"ל יעויי"ש. הרי שכתב בימי המועדות כולם היו הכהני' תוקעים בחצוצרות והלוים אומרים שירה, דהיינו עם הכלי שיר כנ"ל, ובשנים עשר יום האלו, לא כתב רק שהחליל הי' מכה לפני המזבח, ולא שהלוים אומרים שירה, נמצא שלא הי' שם כלי שיר אחר זולת החליל, (ומה שחולק הרמב"ם עם רש"י בענין זה בארתי ב"ה היטב במקום אחר ואין כאן מקומו).

היוצא מכל זה ברור שבאותן הימי' שהי' החליל מכה לפני המזבח, לא היה שם אלא החליל לבד ולא שום כלי שיר אחר.

והשתא, אי ס"ד דלא גזרו במקדש אלא במקום שהיו רוב כלי שיר, אבל בכלי שיר אחד לא גזור רבנן במקדש, יקשה מאד על ר' יוסף, דאוקי לפלוגתא דר"י בר יהודא וחכמי' אי החליל דוחה את השבת או לא, בשיר של קרבן, דהיינו באותן י"ב ימים שהיה החליל מכה לפני המזבח, ומאי פליגי הא אף אי אמרינן עיקר שירה בפה, ג"כ דחי שבת, דכוון דלא היה שם אלא כלי שיר אחד לבד, דהיינו החליל לא גזרו רבנן אכלי שיר במקדש, ואין לחלק דשם היו הרבה חלילי' כדקתני במתניתין שם ולא היה מחליק, (פי' מסיים הנעימה) אלא באבוב יחידי. ובתקיעות כדי להבטיל את העם ממלאכה ובפתיחת השערים לא היה אלא שופר או חצוצרה אחת:

דא"כ מאי מקשי התו' מהנהו תקיעות, אתקיעות דמילוי המים, הא שם היו שני חצוצרות כדתנן במתני' (סוכה נ"א ע"ב) ושתי חצוצרות בידיהם תקעו הריעו ותקעו.

אלא ודאי כדאמרינן, דאין חילוק כלל ש בין רוב כלי שיר, לכלי שיר אחד, כל שרגיל שיצטרך תיקון אסור במקדש ואפי' אחד, ולכן סברי רבנן אליבא דרב יוסף דשיר של קרבן לא דחי שבת דעיקר שירה בפה ולאו עבודה היא ולא דחי שבת, אפילו שהיה רק חליל יחידי, ולא התירו במקדש אלא שופר ודכותי' דאין צריך תיקון כלל, רק תקיעות דמילוי המים אע"ג דגם הם אינן צריכין תיקון, מ"מ נאסרו מפני שהיה שם רוב כלי שיר, דגזור בהו רבנן, לא פלוג ביניהם ואסרי אף התקיעה. והדברים ברורים ב"ה.

וכיון שהעלינו ב"ה דהניגון בכלי שיר אפי' במקדש אסור, כ"ש וכ"ש הוא לנדון דידן. שהעוגב שהוא ג"כ אחת מכלי שיר, שאסור לישראל לנגן בו בשבת, אפילו בבי"הכ.

וראיתי לבעל הנוגה שכתב בעמוד י"ד וז"ל. ובראשונה נשים לב לחשש הראשון, שהוא משום חומרא דשבת. הנה נציע לפניכם גמרא עירובין דף ק"ג, אין מספקין ואין מרקדין, ואין מכין כף על מכף וכו' משום שמא יתקן כלי שיר. וכן ובגמרא ביצה דף ל"ה פרק המביא (צ"ל משילין), וכתבו התוס' וז"ל (הוא בהמביא דף ל' שם) כל זה הי' בימיהם, אבל עכשיו אין אנו בקיאים בעשיית כלי שיר, ומילתא דלא שכיחא היא, ואפשר שעפ"י זה נהגו עתה להקל בכך עכ"ל, וע"ש במרדכי פ' משילין, והנה טעם האיסור לנגן בכלי שיר ובשבת, הוא רק משום שמא יתקן וכו', מוכל הפוסקי' פסקו דאנן אין בקיאים בזה. הרי דמותר אף לישראל עצמו לנגן לדידן, ורק מחמת שנהגו קדמונינו בו איסור קשה לנו להקל בדבר שאין הכרח כ"כ עכ"ל.

וטרם נבוא לסתור דבריו ולהראות סכלותו, אגלה בראשונה לעיני כל איך רמה אתכם האיש הזה, המתלבש בחלוק של תלמידי חכמי', והנה שק על בשרו מבית. דעיניו לא ראו דברי התוס' כלל, בשעת כותבו זאת. דזה לשון התו' בהמביא ל' ד"ה תנן אין מטפחין וכו' מ ומיהו לדידן שרי דדוקא בימיהם שהיו רגילים לעשות כלי שירים שייך למיגזר, אבל לדידן שאין אנו בקיאים לעשות כלי שירים ולא שייך למיגזר עכ"ל. וזה לשון הגהת הרמ"א ז"ל בא"ח סי' של"ט ס"ג, ויש אומרים דבזמן הזה הכל שרי דאין אנו בקיאים בעשיית כלי שיר, דמילתא דלא שכיחא הוא, ואפשר שעל פי זה נהגו להקל בכל (תוס' סוף פ' המביא) עכ"ל. ראו שלא ראה בגמ' ותו' כלל, רק ראה דברי הרמ"א בש"ע, ולכן לא ידע שאלה המלות דמילתא דלא שכיחא הוא ואפשר שעל פי זה נהגו ולהקל בכך אינם מדברי התוספות כלל, רק דברי הרמ"א שפירש דברי התוספות והביא מנהגנו, ולפי שלא ראה רק דברי הרמ"א, נפל ברשת טעות הציון שם ולא ידע, שציינו שם תוס' סוף פ' המביא, הוא סבר דהגמ' והתו' הוא בהמביא ובאמת דברי התו' הן בריש המביא על מה שהביא הגמ' הך מתני' שהוא ריש משילין דף ל"ה ע"ב. ויותר מזה דמה לרמות בחבורו זה כמה פעמים, כאשר אגלה אי"ה בתשובות הבאות.

ועתה נאמר, שטעה מאד בענין זה ולא יכול או לא רצה לירד לעומק הדין כלל. שלפי דעתו מה שכתב הרמ"א, ואפשר שעל פי זה נהגו עתה להקל בכך, אכלי שיר קאי, דנהגו עתה להקל שהישראל ינגן בכלי שיר בשבת, ואיך לא שם על לבו לחקור איפוא נראה ואיפוא נמצא המנהג הזה, ובכל המקומות והארצות שידענו וששמענו, נוהגין בו איסור גמור, ואין חילוק בין המנגן בכלי שיר בשבת לעושה מלאכ' שחייבין עליה סקילה. וזה ודאי לא יעלה על הדעת, שבזמן הרמ"א (או כפי מה שדמה הוא גם בזמן התו') הקילו בדבר, ועתה שבו למנהגם הראשון להחמיר, דאטו איתכשר דרא?

ועוד שלפי דעתו, אעיקרא דדינא פירכא, מאי קאמרי התו' דהם היו בקיאים בעשיית כלי שיר ואנן אין אנו בקיאים:

הלא ידוע הוא דכל המנגנים בכלי שיר. יודעי' ג"כ לתקן אותו, כי יתעבה או יתחלש קולו בעת הניגון. ומעתה, מה לי אם עכשיו אין אנו בקיאים בעשיית כלי שיר, דהניחא, רובא דעלמא, הם אינם בקיאים בעשיית כלי שיר וגם אינן יודעים לנגן, אבל אותו המנגן דהוא כבר יצא מן הרוב שיודע לנגן ויודע לתקן, ובמעט שהוא מתקן, הוא עובר על מלאכה דאורייתא וחייב משום מכה בפטיש, כמ"ש הרמב"ם ז"ל אשר התחלנו בו, וא"כ למה יהי' מותר לנגן ולא ניחוש למילתא דשכיחא טובא שיתקלקל קולו מעט בשעת הניגון, ויתקננו.

אבל, באמת לא זה הדרך שדרכו בו אבותינו הקדושי' בעלי התו' ז"ל, אבל דרכיהם דרכי נועם וכל נתיבותיהם ישרים ונכוני' למוצאי דעת דהנה, איסור הנגון בכלי שיר משום השמעת קול, לא נמצא בכולי תלמודא בהדיא, ולא נמצא בפירוש רק המשנה זו דאין מטפחין ואין מרקדין וכו' דאסור משום שמא יתקן כלי שיר, ומנייהו ילפינן לניגון כלי שיר עצמו מק"ו דהמטפחין והמרקדין והמכום כף על כף, דאינם יודעי' לשורר כלל, ואפ"ה גזרו עליהם, כיון דהטיפוח והריקוד הוא ענין קול שירי, שמא מתוך שאנו מתירין לו הטיפוח והריקוד יבא לתקן ג"כ כלי שיר:

המנגן בכלי שיר, שיש חששא קרובה שמא יתקן הכלי שיר עצמו, לא כל שכן, וכבר הוכחנו למעלה שזה סברת התו' בהחליל, שמשום זה הניגון בכלי שיר אסור במקדש, והתקיעה מותרת.

והנה אנחנו רואי' שבטיפוח וריקוד העולם מקילים, שבכל מקום מטפחי' בידיהם ומרקדים במחולות בשבתות וי"ט, כמה שהקשו בגמרא שם באמת, מ"ט לא מחינן בהו ומתרצי דמוטב שיהיו שוגגי' ואל יהיו מזידים ועל זה אמרו התוספות, דהיינו על איסור הטיפוח והריקוד והכאת כף על כף שאסרו שם משום שמא יתקן כלי שיר, ומיהו לדידן שרי, מדינא ר"ל הטיפוח והריקוד ודכותייהו, דדוקא בימיהם שהיו רגילים לעשות כלי שירים שייך למיגזר, ר"ל שייך למיגזר בהמטפח והמרקד, אי שרינן ליה הטיפוח והריקוד, יבוא גם לתקן כלי שיר אחר, אבל לדידן אין אנו בקיאי' לעשות כלי שירים, ולא שייך למיגזר, ר"ל דלא שייך למיגזר בהמטפחי' שמא יתקנו כלי שיר, דהא רובם אינם בקיאים לעשות כלי שיר, ומשום המיעוט הבקיאי לתקן כלי שיר לא רצו לאסור הטיפוח והריקוד, דמילתא דלא שכיחא היא.

ועל זה כתב הרב בהגהה סי' הנ"ל ח"ל שם, והא דמטפחין ומרקדין האידנא ולא מחינן בהו. משום דמוטב שיהיו שוגגי', והוא טעם הגמרא שם בביצה דף ל' ע"א, ובשבת קמ"ח ע"ב, וי"א דבזמן הזה הכל שרי' פי' מדינא, דאין אנו בקיאי' בעשיית כלי שיר וליכא למיגזר שמא יתקן כלי שיר, דמילתא דלא שכיח הוא, והיא דעת התו' הנ"ל בטיפוח וריקוד וכדפרשינן, וכתב הרמ"א על זה מעצמו, ואפשר שעל זה נהגו להקל בכל, פי' שעל פי סברת התוס' הנ"ל דשרי טיפוח וריקוד מדינא, נהגו לפסוק בפירוש להק' בדבר, משא"כ לסברת הש"ס דמוטב יהיו שוגגי' וכו' לא מחינן בהו אבל אין מתירין להם בפירוש. והא דכתב הרמ"א בלשונו להקל בכל, (בעל הנוגה הי' לפניו גירסא בכך, או הי' כתוב לפניו בכ' ודמה הוא שיפורש בכך, ולא שפיל לרישא, דכתב ג"כ, וי"א דבזמן הזה הכל שרי), האי בכל פירושו אכל הדברי' האמורי' בסי' זה. תדע דהא קאי אמה

שכתב למעלה, וי"א דבזמן הזה הכל שרי, והוא דעת התוס', ובדברי התוס' לא נזכר כלל לשון הכל, אלא ודאי קאי אכל מה דכתב בסי' זה והיינו טיפוח וריקוד ודכותייהו, והוא הדין נמי הכא. כן הוא בירור דברי' האלה בלי ספק ב"ה.

ואל תשיבני ממ"ש הרב בהג"הה סימן של"ח ס"סי' ג' וז"ל ומיהו בזמן הזה נהגו להקל מטעם שיתבאר בסימן שאחר זה לענין טיפוח וריקוד עכ"ל, וכתב עליו המ"א ז"ל בס"ק ה' וז"ל:

לענין טיפוח, פי' כיון דאנן אין בקיאין בעשיית כלי שיר מדינא ה"ל למישרי לנגן בכלי שיר, ולכן עכ"פ שרי אמירה לעכו"ם וכו' עכ"ל.. נראה מזה לכאורה בפירוש שסבר המ"א ז"ל שכיון שאנן אין בקיאין בעשיית כלי שיר מותר מדינא אפי' לישראל לנגן בכלי שור

ואני אומר, דוק מינה לאידך גיסא. דמדברי הרמ"א והמ"א ז"ל ראי' לדברינו, דכשתפרש הדברי' לפי פשוטם, תמצא אותם תמוהי' מאד. דהא לקמן בסי' של"ט כתב הרמ"א ח"ל: ויש אומרי' דבז"הז הכל שרי דאין אנו בקיאין וכו' ואפשר שעל פי זה נהגו להקל בכל עכ"ל. הנה העיד הרמ"א שנהגו להקל בכל אפי' ע"י ישראל עצמו, דבסי' של"ט לא איירי מאמירה לנכרי כלל והשתא כאן בסי' של"ח דאיירי באמיר' לנכרי האיך כתב רמ"א. ומיהו בזמן הזה נהגו להקל מטעם שיתבאר בסי' שאחר זה לענין טיפוח וריקוד, הא אי מהאי טעמא הוו להו לנהוג להתיר אפי' ע"י הישראל עצמו, כמו שכתב לקמן שנהגו להקל אפילו ע"י ישראל גם המ"א הוא תמוה שכתב:

לענין טיפוח, פי' כיון דאנן אין בקיאים וכו', מדינא ה"ל למישרי וכו' ולכן עכ"פ שרי אמירה לעכו"ם, הא מההיא טעמא באמת אנו מתירין לקמן אפי' לישראל עצמו.

אבל לפי דברינו יבואו הדברי' מכוונים יפה ב"ה, ודברי חכמי' כדרבנות וכמסמרות נטועות, דהנה אמרנו שאף שטיפוח וריקוד מותר מטעם שאין אנו בקיאין בעשיית כלי שיר, לנגן בעצמו על הכלי שיר אסור, דכיון שרוב המנגני' ידעו לתקן, א"כ המנגן הזה יצא מהרוב, ויש בו לחוש הרבה שמא יתקן. וכיון שכן רוב העולם שאינם יודעי' לתקן כלי שיר מותרי' הם לנגן מדינא אבל חכמינו ז"ל אסרו הניגון בכלי שיר על הכל, לפי שרוב המנגנים יודעי' לתקן והמנגני' ואינם יודעים לתקן הם מיעוטא ולכן אוסר ג"כ הרמ"א בסי' זה ס"א אפי' ההכאה על הדלת, והמ"א שם קשקוש הפעמוני' וכדומה, אף שאין שייך בו ענין אומנות ומשום שמא יתקן ליכא כיון שאין אנו בקיאין, מ"מ אסרוהו, מטעם שמתוך שנתיר זה הנשמע כקול השיר, יבואו להתיר ג"כ לנגן בכלי שיר, ובמנגן בכלי שיר יש לחוש הרבה, לפי שהוא יודע עפ"י רוב לתקן כלי שיר.

והנה מה שאסרו חז"ל אמירה לנכרי הוא מטעם שאם נתיר לו לומר לנכרי לעשותו, יבא הוא לעשות המלאכה בעצמו והשתא כאן בנ"ד, כיון שע"פ רוב אין אנו בקיאים בעשיית כלי שיר, גם אין, אנו בקיאים לנגן, ואם כן מי שאומר לנכרי לנגן בכלי שיר, הוא עצמו אינו יודע לנגן. וכיון שכן שפיר אנו מתירין בזה אמירה לנכרי, דמאיזה טעם נאסור אמירה לנכרי, דשמא יבא לנגן בעצמו, הא כיון דאין אנו בקיאין בעשיית הכלי שיר, א"כ הוא האומר לנכרי שיתקן, מדינא הי' מותר לנגן בעצמו, כיון שאינו יודע לתקן, ואין שייך בו גזירה דשמא יתקן כלי שיר, ואף שהוא בעצמו מ"מ אסור לנגן מגזירת חכמי', כיון דרוב המנגנים ידעו לתקן כנ"ל, מ"מ האמירה לנכרי עכ"פ מותר.

וזה שכתב המ"א ז"ל כיון דאנן אין בקיאין בעשיית כלי שיר, מדינא ה"ל למישרי לנגן בכלי שיר, פי' לאותו שאומר לנכרי שינגן מדינא הוי לן למישרי ליה שינגן בעצמו, דלא שייך ביה שמא יתקן כלי שיר כיון שהוא מהרוב שאינן יודעין לתקן, אלא שחכמי' אסרוהו, מטעם שרוב המנגני' ידעו לתקן וכנ"ל, ולכן עכ"פ שרי אמירה לעכו"ם, דליכא למיחש שיעשה הוא בעצמו, דאף אם יעשה בעצמו ליכא איסור מדינא, וזה ברור ואמת ב"ה. ואין כאן עוד שום קושי' על המ"א ורמ"א ז"ל. ונסתייענו לפ"ז מהם על אמתת דברינו ב"ה, דהאי דשרינן לקמן אפי' ע"י ישראל, מטעם דאין אנו בקיאין היינו רק בטיפוח וריקוד. מלבד מה שיש ראי' ברורה לדברינו מהא דאוסר רמ"א בפירוש רס"י הנ"ל אפי' ההכאה על הדלת בשבת, והמ"א אוסר טפטוף המים וקשקוש הפעמוני', ולא זכרו כלל שנהגו היתר מטעם דאין אנו בקיאין כמו בטיפוח וריקוד, אלא ודאי כדכתבינן.

שוב ראיתי בט"ז בי"ד (סי' רפ"ב ס"ק ב'), בענין פעמוני הס"ת שכתב בסוף דבריו זה לשונו:

ותו נראה דאין מקיל שם אלא באותן דברי' שאין דומין ממש לכלי שיר כההיא דמספקין ומטפחין ביד, אבל בהך זוג שדומה טפי לכלי שיר יש איסור לדברי הכל וכו' עכ"ל. הרי שמסכים בפירוש לדברינו. וגם המ"א כאן בסי' של"ח ס"א לא חלק על הט"ז הנ"ל להתיר אותן הפעמוני' (בכל ספרי המ"א ז"ל שלפני מכמה דפוסים נצטיין הט"ז הנ"ל בטעות) אלא משום שהם דומים לטיפוח וריקוד שאינן כלי שיר כלל ולא שייך למגזר שמא יתקן דאין אנו בקיאין, גם משום שאינו מכוון להשמעת קול גם מפני שהוא לדבר מצוה כדי שישמעו העם ויקומו ע"ש.

אבל שינגן ישראל היודע לנגן בכלי שיר בשבת, אין מי שיעלה על הדעת להתירו, והוא איסור גמור מדינא, ואפי' במקום מצוה, וא ואפי' בבית המקדש אסור. והעוגב ידוע

היותו אחד מכלי שירי' המובחרים שצריך תיקון כמה פעמים, ואין ספק שאסור לישראל לנגן בעוגב בשבת בבי"הכ.

נמצא, עלה בידינו ברור וצלול ב"ה, דישראל אסור מדינא לנגן בכלי שיר בשבת, ואפילו במקדש לצורך מצות הקרבן, ומצות שמחת בית השואבה אסור, וק"ו שאסור לנגן בעוגב בבית הכנסת, להטעים הזמירות והתפלות.

ואחרי אשר האנשים האלה אשר רוצים לתקן העוגב בבי"הכ שלהם, סגרו דלתי בית הכנסת שלהם כל ימי השבוע, ואינם מתפללין בה בצבור, (אם צדקו דבריהם ישפוט כל איש אשר אמונה בו ואין מן הצורך לסתור הבלי דברי בעל הקנאה, אשר הרים ראש להצדיק מעשה רשע כזה) ורק ביום השבת יפתח, אם כן אי אפשר שינגנו על העוגב זולתי על ידי נכרי, וזה איסור ברור, אי מצד הסברא, ואי מדינא דגמרא.

מצד הסברא, היעלה זאת על דעת ישרה, שמי שאינו מאמין בו יתברך ובאחדותו ובתורתו הקדושה, הוא דוקא ולא ישראלי יסייע לשבחו ולפארו, ושעל ידי ערל בשר אשר לא מאחינו הוא, ואשר פנה אל אלהים אחרי'. יוטעמו תפלותינו ויעלו לניחוח לפני אבינו שבשמים? ל הלא עד היום הזה עין לא ראתה ואזן לא שמע, ש"ץ יורד לפני התיבה עם משורר נכרי, עם היותנו יודעים כמה פעמים, משורר נכרי אומן נפלא במלאכת הניגון, ויפה קול ומיטב נגן, שאין בכל עדת ישראל דוגמתו. או להיפך, הנשמע מעולם משורר ישראלי שיסייע על הנגינה ועל השיר בבתי תפלתם, אף בארצות שאין שנאת הדת מסך מבדיל בין האומות, וכמה פעמים נשמעו משוררים ישראלים או ישראליות בבתי השירי' שלהם (אפערא) ועם זה בבתי תפלתם קולם לא ישמע:

אין זה, כי אם מצד משפט השכל, שלא יאות לבעל אמונה אחת. לסייע בתפלת בעל אמונה אחרת ואם התירו רבותינו ז"ל שינגן הנכרי בחופות משום מצות שמחת חתן וכלה, לא יתירו להיות מי שאינו אוחז באמונתנו הקדושה, עוזר ותומך בענין התפלה.

ומה שנהגו בכמה קהלות לקבל שבת בתרועה וקול שיר, המשוררים המה ישראלים כמונו, ולכן אינם מנגני' רק בקבלת שבת, שאין אנו מקבלי' עלינו השבת עד ברכו, אבל מברכו ואילך שאין ישראל רשאי לנגן, לא שמענו שהיו מנגנים ע"י נכרי וכן הי' בלתי ספק האגרעל שהי' מלפנים בק"ק פראג שלא נגנו בו רק לקבלת שבת,, או בהכנסת י"ט לשמח הלבבות לכנוס בי"ט כשה שמחי הלבב, וראי' לדבר, שאותן אשר קמו אחריהם וינגנו בכלי שיר אינם מנגנים אלא בקבלת שבת לפי עדות בעל הנוגה עצמו, ומה שהעיד ג"כ שנמשך המוזיקא קא עד חצי הלילה:

שקר ענה, כי מלבד חילול שבת בפומבי לנגן בכלי שיר בשבת על ידי ישראל, לא נחשדו אנשי קריה העליזה הזאת הגדולה לאלהים, להכשיל את הרבים בחילול שבת, אחרי אשר אין אנו מקבלין עלינו השבת עד ברכו, והמה לא יאמרו ברכו עד חצי שעה בלילה, גם לא היו עוברים קדושי עליון האלו על תוספת שבת שהוא דאוריית', מי יאמין לשמועתו? ואף אם אולי קרה פעם אחת שנמשכה המוזיקא קא עד חצי שעה בלילה, באמת משגה הי', ולא שנו בה. הא לך מצד הסברא הישרה לכל מי שיש בו דעת מכרעת, שאין לנגן בארגעל בבית הכנסת לסייע בעני השירות והתפלות על ידי נכרי. לא בחול ולא בשבת. ועתה נביא ראי' ברורה על זה מגמרא ערוכה.

אמרינן בע"ז דף מ"ו ע"א, בעי רב פפא המשתחוה לבהמה צמרה מהו לתכלת, קרנה מהו לחצוצרות, שוקי' מהו לחלולין וכו' אליבא דמאן דאמר עיקר שיר' בכלי לא תיבעי לך דודאי אסור, כי תיבעי לך למאן דאמר עיקר שירה בפה, בסומי קלא בעלמא הוא ומייתינן, או דלמא אפ"ה אסור תיקו, עכ"ל הגמרא, וקיי"ל כל תיקו דאסורא לחומרא וכן פסק הרמב"ם בפרק ו' מהלכות איסורי מזבח דקרנה לחצוצרות וכו' אסור. נמצא דאף למ"ד עיקר שירה בפה והכלי לא אתא אלא לבסומי קלא, מ"מ אסור א"כ ה"ה לנדון דידן: דהנה פסקינן בש"ע א"ח סי' נ"ה שהיורד לפני התיבה צריך להיות איש כשר וישר ולא יצא עליו שם רע בילדותו וכו'. נמצא אי הוי אמרינן שנגינת העוגב הוא מעיקרי התפלה, ודאי שהי' אסור על ידי נכרי, כדאמרינן למ"ד עיקר שירה בכלי לא תיבעי לך דאסור, והדבר ידוע שהתפלה היא דוגמת העבודה, ועבודת התפלה עצמה ודאי צריכה להיות מש"ץ הגון ויהודי כשר וזר לא יקרב אלי'. מאי אמרת, הא אין העוגב מעיקר התפלה, ולא אתי אלא לבסומי קלא דהש"ץ או המשוררים, ומה לי אם בא הביסום ע"י ישראל או ע"י נכרי, הא היינו בעיא דגמ'. אי נימא כיון דלא אתי הכלי שיר אלא לבסומי קלא, לא איכפת לן בנעבד, או דלמא אפ"ה אסור, ר"ל דכל שאסור בעיקר העבודה אסור נמי בדבר שבא לבסומי, וקיימינן בתיקו, ופסקינן לחומרא:

א"כ גם העוגב (ארגע"ל) הזה, שלא בא אלא לבסומי קלא דעבודת הש"ץ, יש בה כל חומר העבודה עצמה, ואסורה על ידי נכרי.

ואי תיקשי לך על הלכה זו, ממתני' דעירוכין דף י' ע"א והובאה ג"כ בסוכה שם, בשנים עשר יום בשנה החליל מכה לפני המזבח וכו', ועבדי כהנים היי, דברי ר' מאיר, ר' יוסי אומר משפחת בית פגריא היו וכו' היו משיאין נשותיהן לכהונה, ר' חנינא בן אנטיגנוס אומר לוים הוי ע"כ המשנה. וקאמרינן שם בגמ' דף י"א ע"א, לימא בהא קאמיפלגי, דמ"ד עבדי' היו קסבר עיקר שירה בפה וכלי לבסומי קלא הוא דעבידי, ומ"ד לוים היו קסבר

עיקר שירה בכלי, ותסברא וכו' אלא דכ"ע עיקר שירה בפה (מדינא לא פליגי דאפי' עבדי' מותרין, כיון דכלי לבסומי קלא בעלמא הוא דעבידי) והכא במעלין מדוכן ליוחסין ולמעשרות קאמיפלגי (ועיי' פי' זה בסוכה ברש"י ותו' והרשב"א ז"ל). חזינן מהכא דלכ"ע אי אמרינן עיקר שירה בפה וכלי לבסומי קלא הוא דעבידי, הי' מותר מדינא על ידי עבדי כהנים, ותיקשי לך אגמ' דידן, ואפסק הלכה דאסרינן קרנה לחצוצרות, אף למה דפסקינן עיקר שירה בפה וכלי לבסומי קלא הוא דעבידי ותפשוט לך נמי מהתם אנ"ד, דכיון דלא אתי העוגב אלא לבסומי קלא דש"ץ מותר על ידי נכרי.

אמינא לך אנא, דלא קשה כלל, ואת לא תסתייע מהתם, אבל משם ראי' לדברינו שהעוגב על ידי נכרי אסורה. דאי כדבריך, אדתני במתניתין דעירוכין שם, ועבדי כהני' היו, שאין זה רבותא כל כך, דעבדים, ישראלי' נמולים הם, וחייבי' בכל מצות שהאשה חייבת בם, וכשרי' בעניני הקרבנות בכל דבר שהאשה כשרה בם, כדתנן בזבחי' ל"א שהשחיטה כשרה בזרים ובנשים ובעבדי', ליתני רבותא טפי, דאפי' נכרים היו כשרי' לכלי שיר.

אבל, הנלענ"ד ברור בענין זה הוא כן, דהא ודאי לא אמרינן. דאף אי אמרינן עיקר שירה בפה וכלי לבסומי קלא הוא דעבידי, שיפסלו כל הפסולין לשורר בפה ג"כ לשורר בכלי, הא ודאי לא איבעיא לן כלל דמותר, דמאיזה סברא נאמר שיפסלו, הא כיון דלאו עבודה היא, לית בהו כשרות ופסלות. ושחיטת קדשי' תוכיח דודאי היא יותר צורך לכל העבודות מהכלי להשיר, ומ"מ אמרינן בדברים במשנה הנ"ל, כל הפסולין ששחטו שחיטתן כשרה, שהשחיטה כשרה בזרי' בנשים ובעבדים וכו'. ומהאי טעמא שפיר אמרינן בעירוכין שם דאי עיקר שירה בפה ובסומי קלא דכלי לאו עבודה היא, ועבדי' כשרים לכלי שיר. כי קמבעיא לן התם בעבודה זרה, בנעבד לע"ז, דהוא מאיס טפי לגבי גבוה, דאפי' בעלי חיים שאינן נעשין ע"ז ומותרין להדיוט, לגבי גבוה אסירי משום דמאיסי, אי נימא כיון דעיקר שירה בפה, לא חיישינן להו לחצוצרות אי נעשין מקרני בהמה הנעבדת, או דלמא כיון דאית בה לתא דע"ז, מאיס טפי לגבי גבוה, וצריך הרחקה יתרה, ואפי' לבסומי קלא אסיר.

ולפ"ז, אתיא מתניתין שפיר, דלא התירו אלא בעבדי כהני', דהם ישראלים כנ"ל, אך פסולים הם וכיון דהכלי לאו עבודה ממש הוא, אלא ביסוס העבודה, מותר בפסולים, אבל בנכרי' העובדים ללא אלהי אמת, ודאי דגם האי לתא דעבודה זרה מקרי, ומאיס טפי, שהעובד את אל אחר יבסם קולינו עת נשיר את שיר ד', ולכן לא הניחום לעבוד בכלי שרת. והא דלא פשטינן לה להאי בעיא דע"ז לאיסורא, מהא דעירוכין דנקטי עבדים ולא נקטי נכרי'. דדלמא חומר הוא שהחמירו הכהני' בזה.

הנה, הכרחנו בזה מהאי מתניתין דעירוכין עצמה, דעבודת הנכרים בכלי שיר, דמי לקרני הנעבד לחצוצרות, א"כ כמו דפסקינן בקרנה לחצוצרות אפי' דלא אתי אלא לבסומי קלא, דאסור, אף הנכרי הזה שאיננו עובד את ד' אלדינו ודאי דאסור לנגן בעוגב לבסומי קלא בעת תפלותנו

ומעתה אי אפשר לך גם כן לחלק בין נ"ד להאי דע"ז, דהתם הקרני' עצמם הם נעבדים. משא"כ האי עוגב דלאו נעבד הוא, אך העובד ע"ז משתמש בו, ובהא לא אסרינן, דהנך רואה שם בעירוכין, דאף דהחליל עצמו לית ביה לתא דאיסורא, אסור לנכרים להכות בו משום לתא דע"ז. וטעמא רבה איכא במילתא, דכיון דהאדם והכלי יד שניהם שוה בקול שיר היוצא, והא בלא הא ליתא, א"כ מה לי אם החצוצרה נעבד והתוקע כשר, או אם החצוצרה כשרה והתוקע עובד ע"ז, בזה כמו בזה, הקול היוצא מבין שניהם. ר"ל מבין האדם והכלי יש בו לתא דע"ז ואסור אפי' לבסומי העבודה גם אין לחלק ביניה', ולומר שהחצוצרה מחמת שהיא נעבדת, היא עצמה עבודה זרה, אבל הנכרי אינו רק עובד ע"ז: דזה אינו, דהחצוצרה ג"כ אינה ע"ז, דמיירי שהשתחוה לבעלי חיים, ובעלי חיים אינם נעשים ע"ז, ולכן מותרים להדיוט, רק לגבוה אמר קרא דאסור משום דממאיס כלפי גבוה, והנה גם העובד ע"ז מאוס הוא להשתמש בעבודתו כלפי גבוה. ויכולנו להביא על זה ראיות וסברות, אבל האריכות יהי' למותר אחרי שכבר מוכח שפיר ממתניתין דעירוכין דנכרי פסול להכות בחליל, אף שלמ"ד עיקר שירה בפה אינו אלא לבסומי קלא. והוא ממש אותו נדון דידן.

ומה שאמר בעל הנוגה, שהנכרים שלנו מאמינים באחדות, חלילה וחלילה לנו להשוות האחדות הזה עם האחדות האמתי, כאשר אנו בני אברהם יצחק ויעקב מאמינים אותו. ואף שימצאו גם ביניהם מי שאינם מאמינים רק באחדות הגמור, רובם אינם כן

נמצא שהעלינו ב"ה מתוך ההלכות הקבועות שבש"ס ומתוך גדולי הפוסקים אשר כל בית ישראל נשען עליהם שלזמר בכלי שיר בשבת אסור מדינא, הן ע"י ישראל והן על ידי נכרי. ובחול דוקא על ידי ישראל מותר לסייע בנעימת כלי שיר, אבל על ידי נכרי, בין בחול ובין בשבת הוא אסור מדינא, ומדאורייתא. וכדבררינן היטב ב"ה.

ומה שכתב הרב דווירונא בתשובתו שבק"ק קארפ"ו היו מנבנים מקדם בשבתות ובי"ט הק"ש עפ"י המוזיקא, קא, היינו שנגנו בשירת הפה, כאשר גם אנחנו עושים היום, אבל שהיו מנגנים בכלי זמר בשבתות ובימים טובים, לא מצאנו מי שנהג כך. ואף אם אולי המצא ימצא מנהג כזה באחת העיירות, מנהג טעות הוא, ונגד הדין.

אמנם, כל זה אשר דברנו, הוא מכל הכלי זמר בכלל, אבל העוגב הנקרא ארגעל שמנגנים בו בבתי תפלתם, נלענ"ד שהוא איסור גמור בין בחול ובין בשבת, בין ע"י ישראל, ובין על ידי נכרי. וטעמא דידי, דאסור משום ובחוקותיהם לא תלכו, ומאותה ראיה עצמה שהביא הרב דליוורנו להתירא, אלי מורה ובא לאיסור.

הנה, כה דברי הב"י בי"ד סי' קצ"ח וז"ל, וכתב מהרי"ק בתשובה פ"ב, דאין לאסור משום חק אלא באחד משני חלקים. הא', הוא הדבר אשר אין טעמו נגלה, כדמשמע לשון חק וכפי' רש"י והרמב"ן ז"ל בפרשת קדושים, דכיון שהוא עושה דבר משונה אשר אין בו טעם נגלה אלא שהם נוהגים כן, אז נראה ודאי כנמשך אחריהם ומודה להם, דא"לכ למה יעשה כדברים התמוהים ההם. ותדע שכן הוא, שהרי כתב הסמ"ק במצות חוקת הגוי' וז"ל, במסכת שבת מונה כל מה שהיה קבלה ביד החכמי' מחוקותיהם ודרכי האמורי, ועיינתי שם בשבת באותן שמביא התלמוד בסוף פ' במה אשה, ולא תמצא באחד מהם שלא יהיה ניחוש או דבר תימה שלא נודע טעמו, אך כולם אין בהם לא טעם ולא סבה ידוע, וזה שכתב בסמ"ק ששנה בתוספתא בחוקותיה' ודרכי האמורי חוקותיהם הם התמוהים, ודרכי האמורי הם הניחושי'. ואף שהגמרא שצה בכולם ה"ז מדרכי האמורי, הנה פי' לנו הסמ"ג ששני דרכי האמורי יש אחד משום ניחוש ואחד משום חוקות העכו"ם. והמין השני וכו' הדבר אשר שייך בו פריצות דרך הצניעות והענוה וכו' עכ"ל. **מדברים** אלו רצה שם הרב להוכיח, דבנגינת העוגב אין בו איסור משום ובחוקותיהם לא תלכו, שאין בו אחד משני הטעמי', לא משום ניחוש ולא משום חק תמוה, שאין הענין הזה תמוה, ובפרט באומה הישראלית אשר צוה ד' עליהם לנצח על מלאכת בית ד', שהנגון ממתיק הנעימה ומעורר הלב, ואתנו היתה בזמן שבית המקדש היה קיים אשר נחרב בעונינו שרבו, וכיון שאין כאן אחד מהטעמים שכתב הס"מג ומהרי"ק ז"ל, למה יאסר?

ואני אומר, אלו מכלל הכלי זמר הי' מדבר הרב, הייתי מודה שמותרת בימי החול על ידי ישראל, וכאשר כתבנו למעלה. אבל בעוגב יש ויש בו אחד מטעמי האיסור שכתב מהרי"ק ז"ל, והוא, היותו חק תמוה שאין אנו יודעי' טעמו, ולכן אסור בין בחול ובין בשבת ואפי' ע"י ישראל.

הנה, ידוע הוא לכל אזן שומעת, שהעוגב היא אחת מהכלי שיר היותר יקרים הנאהבים והנעימים, המעוררת הלבב, ומנשאת הרוח, לפי נועם נגינותיה, הן לעצב והן לשמחה. עתה, לכו נא ונבואה בית המלך, שועיו, ושריו, אשר לא חדלו אזניהם משמוע קול שרים ושרות, וכלים מכלים שונים מזמרים ומשוררים, ואזנינו תשמענה צחות השירים בקול

המולה גדולה בית קבוצת המנצחים בשיר, כמו השוי"שפיל והקאנצער"טען, הנשמע בין להקת חבל המזמרים האלה, גם קול העוגב הנעימה והצחה? ונשובה עתה ונראה בבתי תפלתם, שם יוציאו על כלי העוגב כפי צחות מלאכתה ונועם קולה לאלפים ולרבבות, לערך כח סכל הכנסי', שם לא נשמע ולא נראה שום כלי שיר זולתי העוגב הזה, וכל שאר כלי שיר, עם היות מהם רבי הצחות יותר מהעוגב, ובפרט אם רבים כאחד יעמדו על משמרותיהם, ויפליאו לכון ערך שירותיה', לא נודע כי באו אל קרבינה, זולתי אם לפעמים מועטים לכבוד המלך וכדומה, יוצאי' חוץ לגדרם, ונקראת גראס"סע קירכ"ען מו"זיק, אבל בעבודתם התמידית, הן בימי החול, והן בימי חגיהן ומועדיהן, לא נשמע שם זולתי קול כלי העוגב הזה.

ועתה היש תמהון וחק גדול מזה, שכלי שיר נעים ונחמד רב היוקר ככלי העוגב הזה, יגרשוהו מבית המלך ויחרימוהו מכל להקות משמחים, ובבתי עבודתם רק אותו יבחרו, ושאר כלי שיר, כולם גרש יגרשו אותם מזה? אין זה כי אם שמראש מקדמי התייסדות האמונה הלזו, בחרו העוגב לאיזה טעם או סבה ידוע הנעלמת מאתנו, להנעים תפלתם, ולסבה זו, אשר לא ידענוה עתה, בחרו רק העוגב והרחיקו כל שאר כלי שיר, ואם המה גדולים וטובי' ממנה. ולפי שהיא מוקצה לעבודת בית תפלתם, הרקיקוה משמחות הזמניים, כי אינם רוצים לחלל קדושתה בערוב קולה עם קול שאר כלי זמר אשר לא באו רק לשמחה של חולין. ומה שכתב בעל הנוגה שיש כמה בתי עבודתם בפולין ובשאר עירות שאין בהם ארגנע"ל, זהו, מחמת שעשיית הארגע"ל עולה להוצאה רבה, שאין יד כולם מספקת להוציא, והוא אצלם מעבודות שאין מעכבים התפלה, כדרך שנוהגים אנחנו עם ד' בענין הש"ץ, בכפרים ובעיירות קטנות מתפללים בעלי בתים, ובקהלות הגדולות מוציאים סך רב לשכור ש"ץ המורגל בנעימה ומיטב נגן.

וכיון שהדבר כן, הנה אנחנו רואים בעין, היות כלי העוגב הזה חק תמוה הועד ונקבע לעבודת תפלתם דוקא, שלפי דברי מהרי"ק וסמ"ג והש"ע הנ"ל, עליה ועל כיוצא בה נצטוינו ובחוקותיהם לא תלכו, ואסורה איסור גמור מדאורייתא בין בחול ובין בשבת בין ע"י ישראל, ובין ע"י נכרי.

ומה שהביא בעל הנוגה שספרו לו מק"ק פראג שהי' שם מקדם ארגע"ל בבי"הכ: אולי נבנתה הבית הכנסת עם הארגע"ל הזה, בעוד שלא היה מנהג זה בעבודתם, ובאמת כפי ששמענו עמדה בית הכנסת הלזו מזמן בית שני, וכאשר נתקנה בהיתר, שוב לא היה איסור חוקת העכ"ום חל עלי', ולא זזה ממקומה. אבל כאשר נפלה, באמת אין מקומה

עוד, מפני שבעת נפילתה, כבר הנהיגו כלי שיר זה, ר"ל הארגע"ל בבתי עבודתם. לשם עבודתם דוקא, ואסורה.

ועתה, חלוקי הדינים היוצאי' מכל דברינו אלה הוא כך.

א) העוגב בבי"הכ, בין ע"י ישראל בין ע"י נכרי, בין בחול ובין בשבת. לעולם אסורה ומדאורייתא. ב) כלי השיר זולתי העוגב אם ינגן עליהם נכרי אסורים ג"כ לעולם ומדאורייתא. ג) כלי השיר זולתי העוגב כשינגן עליהם ישראל, בשבת אסורין מדינא דגמרא ואפילו במקדש ומכ"ש בבית הכנסת, אבל בחול מותרין.

ויצאנו בהיתר ב"ה, השם יתיר מאסרינו, ויקבץ גליותינו, ויאחד לבבינו, לאהבה וליראה את שמו בכל לבבינו ובכל נפשינו, אמן.

עונה לחש

בו יבואר החיוב על כל איש מישראל להתפלל תפלה בלחש. התיצבו פה כל אוהבי אמונה, אליכם אישים קורא, איש שונא כחש, עם קטן ערכו את פניו שאו נא ממי השני? הלא מקטן הרחש, והמשי מרמש חלוש קטן התמונה, כן אמת יהגה איש עונה לחש.

עונה לחש

שאלה. הא דאנחנו נוהגים להתפלל בלחש תפלת י"ח, ואחר יחזור ש"ץ התפלה בקול רם, אם הוא רק מנהג, או דינא הכי שצריך על כל פנים להתפלל תפלה בלחש. והנה רבני איטליא שתקו מדין זה, ולא רצו לומר בו היתר שלא להתפלל בלחש. אך בעל הקנאה ובעל הנוגה הרימו ראש לזכות את המתחדשים, אשר תכבד עליהם המשא לומר תפלה בלחש, ויד שניהם שוין להשען על מה שמצאו בתשובת הרדב"ז סי' ה' שהרמב"ם ז"ל התקין זאת במצרים שלא יתפללו בלחש ושאחריו כן נהגו כמה קהלות ספרדיות. ובעל הנוגה מוסיף להניף ידו להראות שעל פי הגמרא ורוב הפוסקי' הלכה כר"ג בכל ימות השנה שהש"ץ מוציא אף את הבקי (ונביא לשונו בתוך התשובה כאשר נבאר הדבר בארוכה ב"ה) וא"כ איי צריך לתפלה בלחש כלל, היש לסמוך ע דבריהם או לא?

תשובה. מי ראה אלו יוצאין ולא ידע כי יפלו במהמורות בל יקומו, אחרי אשר סוגרו עיניהם מראות בזוהר חכמת התלמוד, באין עינים יגששו, וילקטו את אשר מצאו, ואין איל למו לבחון ולצרף הדבר במעבה שכלם, למען דעת הטוב הוא אם רע. ואנחנו יגענו ומצאנו בעזר החונן לאדם דעת, מקור ושורש הדברים האלה. וראינו כי הני מילי תלו באשלי רברבי. וכפי ההלכה המסורה בידינו על פי מסקנת רוב הראשוני' וכל האחרונים

חי חיוב גמור להתפלל בלחש, ואם לאו לא יצא ידי תפלה. אמנם הרמב"ם ז"ל כפי דעתו יפה התקין, והסומכי' עליו גם הם יש להם על על מה שיסמוכו.

איתא בברכות דף מ"ה ע"ב, אמר אביי נקטינן שנים שאכלו כאחד מצוה לחלק, תניא נמי הכי שנים שאכלו כאחד מצוה לחלק בד"א כששניהם סופרים אבל אחד סופר ואחד בור סופר מברך ובור יוצא

וכתבו התו' בד"ה שאני התם וכו' וז"ל ונשים צ"ע אם יוצאות בברכת הזמון של אנשים, מאחר שאינן מבינות, ויש מביאין ראיה שיוצאות, מדקאמר לקמן סופר מברך ובור יוצא, מכאן משמע שאף הנשים יוצאות בברכת הזמון שלנו, מיהו יש לדחות אותה ראי', דשאני בור שמבין בלה"ק ויודע קצת מאי קאמר, אבל אינו יודע לברך, אבל נשים שאינן מבינות כלל מצי למימר דלא נפקי והא דאמר במגילה לועז ששמע אשורית יצא, פרסומי ניסא בעלמא שאני כדאמרינן התם, האחשתרנים בני הרמכי' מי ידעינן מה ניהו, עכ"ל התו'.

והרא"ש ז"ל כתב האי ראי' דמייתי התו' ממגילה בשם רש"י ז"ל. וז"ל בשמעתתא שם, תנ"ה שנים שאכלו מצוה לחלק בד"א ששניה' סופרים אבל אחד סופר ואחד בור סופר מברך ובור יוצא. מכאן רוצים להביא ראיה דאשה יוצאת בברכת המזון בשמיעה אע"פ שאינה מבינה לשון הקדש ואינה צריכה לברך בלשון שהיא מכירה. ואין ראיה מכאן דדלמא מיירי הכא שהבור מבין בלשון הקדש אבל אינו יודע לברך, ורש"י הביא ראי' מדתני במגילה הלועז ששמע אשורית יצא אעפ"י שאינו מבין הלשון ויש לדחות דפרסומי ניסא שאני כדאמר התם רבינא האחשתרנים בני הרמכי' מי ידעינן מה ניהו אלא פרסומי ניסא שאני.

ורבינו הטור ז"ל בא"ח ריש סימן קצ"ג דרך בעקבות אביו הרא"ש ז"ל, שכתב שם וז"ל וכל זמן שאינן ג' מצוה לחלק דתניא שנים שאכלו מצוה לחלק וכו' בד"א שהיו שניהם יודעים לברך ברכת המזון, אבל אם האחד יודע והשני אינו יודע יברך היודע והשני יוצא, וכגון שמבין לשון הקדש, אלא שאינו יודע לברך וצריך לכוין מלה במלה לכל מה שיאמר אבל אם אינו מבין אינו יוצא בשמיעה, ולכן אין הנשים יוצאות בשמיעה אם אינן מבינות עכ"ל. והביא הב"י על זה דברי הרא"ש הנ"ל וסיים וכן כתבו התוספות והר"ר יונה והמרדכי

וכתב עליו בד"מ וזה לשונו וכן בסמ"ג דחה דברי רש"י וכתב ולכן טוב שהנשי' יברכו לעצמן, ומיהו המנהג בזמן הזה כדברי רש"י ולא ראיתי מעולם מי שמיחה בדבר עכ"ל.

ולעיל בסימן קכ"ד כתב הטור ולאחר שסיימו הצבור תפלתן יחזיר ש"ץ התפלה שאם יש מי שאינו יודע להתפלל, יכוין למה שהוא אומר ויוצא בו עכ"ל. וכתב עליו הב"י ומשמע מדברי רבינו דשאינו בקי היינו מי שאינו יודע להתפלל, ומ"מ מבין הוא מה שהש"ץ אומר, אבל אם אינו מבין מה שהש"ץ אומר אינו יוצא בשמיעה וכמו שפירשו המפרשים גבי סופר מברך ובור יוצא, וכמו שיתבאר סי' קצ"ג, וזהו שכתב שאם יש מי שאינו יודע להתפלל יכוין למה שהוא אומר ויוצא בו, דלישנא דיכוין לא שייך אלא במכוין למה שש"ץ אומר וכו' עכ"ל הב"י.

ובש"ע בסי' הנ"ל כתב ממש כלשון הטור, וז"ל לאחר שסיימו הצבור תפלתן יחזיר ש"ץ התפלה, שאם יש מי שאינו יודע להתפלל יכוין למה שהוא אומר ויוצא בו עכ"ל וכתב עליו הטורי זהב, יכוין למה שהוא אומר, פי' דאע"ג דאינו בקי להתפלל מ"מ מבין הוא מה שהש"ץ אומר, דאל"כ לא שייך לומר, יכוין וכ"כ המגן אברהם ס"ק ב', יכוין וצריך שיבין בלה"ק כמ"ש סימן קצ"ג ע"ש.

ובסי' קצ"ג ס"א כתב בש"ע, שנים שאכלו וכו' מצוה לחלק וכו' בד"א כשהיו שניהם יודעים לברך ברכת המזון, אבל אם האחד יודע והשני אינו יודע מברך היודע ויוצא השני אם מבין בלשון הקדש אלא שאינו יודע לברך.

וכתב הט"ז ס"ק ב' אם מבין וכו' סיים בטור ולכך אין הנשים יוצאות בשמיעה אם אינן מבינות, וב"י מביא בשם רש"י דנשים יוצאות אף כשאינן מבינות, ואע"ג דלא קיי"ל כן, מ"מ בנשים שלנו שאינן מבינות בלה"ק, ורובן אינן מברכות לעצמן מ"מ יש לסמוך על דברי רש"י, ואפי' לכתחילה יוצאות במה ששומעין, שעכ"פ זה עדיף טפי ממה שלא יברכו כלל.

וכן כתב המ"א ס"ק ב' וזה לשונו, ולכן טוב שהנשים יברכו לעצמן, מיהו המנהג בזה"ז כרש"י דיוצאות אעפ"י שאינן מבינות ולא ראיתי מעולם מי שמוחה בדבר (ד"מ) וכן כתב הב"ח דהמנהג כן ואפילו בקדוש שהוא דאורייתא יוצאות נשים וע"ה בשמיעה. ונ"ל דמ"מ טוב שיאמרו מלה במלה עם המקדש והמברך דאי אפשר לכוין ולשמוע כמ"ש סי' קפ"ג ס"ו וכו' עכ"ל

והרמב"ם ז"ל בפ"ה מהל' ברכות הל' ט"ו הביא דברי הברייתא כצורתה ואינו מחלק בין אם השני מבין או לא, ונראה שגם דעתו ז"ל כדעת רש"י, ומ"מ אין מזה הכרע, שכן דרכו להביא לשון הש"ס ממש כידוע.

הנך רואה בזה, שלדברי רש"י בין בברכת המזון בין בשאר תפלות שהבקי מוציא את שאינו בקי, אפי' אם אותו שאינו בקי אינו מבין כלל בל"הק, הבקי מוציאו, כדאמרינן

גבי מגילה, הלועז ששמע אשורית יצא, וכדמשמע פשטא דברייתא סופר מברך ובור יוצא. אבל לדעת התוספות והרא"ש והסמ"ג והמרדכי שהסכימו עמהם הטור והש"ע והב"ח והט"ז והמ"א ז"ל, אין הבקי מוציא את שאינו בקי, זולתי אם האינו בקי מבין בלה"ק ויודע מה שאמר הבקי, אז אף אם איננו בקי בסידור ונוסח התפלה או בהמ"ז, הבקי מוציאו. אבל מי שאינו מבין בלה"ק כלל, אין הבקי מוציאו הן בתפלה והן בבהמ"ז, זולתי במגילה משום דפרסומי ניסא הוי. ומה שהנשים יוצאות בברכת המזון של אנשים, הוא, משום דסומכין אנו בזה אדעת רש"י, דלא ליתי לקלקולא שלא יברכו כלל כדכתב הט"ז ז"ל.

ואל יהי' הדבר הזה רחוק בעיניך, שיהי' מי שמבין בלשון הקדש ואינו מבין לסדר התפלה או הברכות, כי לא כימים האלה, הימים הראשוני'. שעתה כבר נתגדלה ונתפרסמה מלאכת הדפוס ב"ה בין כל אום ולשון, והספרים מצוים ביד כל אדם, אבל בדורות הראשונים ואפי' בזמן הטור, עדיין היה העולם שלול מהטוב הגדול הזה, כי לא הומצאה עדיין חכמת הדפוס באותן הימים:

באופן, שכל הספרים שהיו נמצאים אז, היו כתובים בעט סופר והיו יקרי המציאות ורבי היוקר מאד. וגם סידורי התפלה לא היו נמצאים רק אחד בעיר ושנים במשפחה. והרוב אשר ידעו סדר התפלה, היו לומדים אותה עד שידעוה בעל פה. וא"כ הדבר מושכל מאד שהיו כמה אנשים המבינים לשון הקדש, ומ"מ לא היו בקיאי' בנוסח סדר התפלה והברכות. והיה צריך הש"ץ שהיה בקי בסדר התפלה בעל פה או שהיה לו סדור תפלה כתובה לפניו, להוציא בתפלתו ובברכותיו את שאינן בקיאי' בסדר התפלה והברכות.

והנה הד"מ והב"ח והט"ז והמ"א ז"ל, שהעידו על המנהג שהאנשים מוציאות הנשים אף שאינן מבינות, ולא:

כתבו שראו המנהג הזה אלא בבה"מז ובקידוש, אבל לא בשאר התפלות, אף שיש בברכות המזון ובקידוש יותר חומר מבתפלה שהם דאורייתא ותפלה דרבנן. והוא נכון. מאד לפי מה שכתבנו. דעתה נתפרסם מלאכת הדפוס, וסידורי התפלות מצוין ביד כל אדם, עד שכמעט הוא מן הנמנע, שיהי' אדם מבין בלה"ק ולא יהי' בקי בסדר התפלה שסידור התפלה לפניו ויכול לקרות מתוכה כל התפלה כתיקונה. וגם אצל הנשים אין לחוש לקלקולא שלא יתפללו כלל, דלמה לא יתפללו, כיון שסדור התפלה מונח לפניהם, והגאוני' הנ"ל לא כתבו אלא שהנשים אינן מבינות לה"ק, אבל לא שאינן בקיאות לקרות לה"ק, וזיל קרי בי רב הוא לבחורים גם בתולות. ולכן לא הנהיגו שיהי' הש"ץ מוציא את הנשים שאינן מבינות, כיון דבאמת קי"ל שאין הבקי מוציא אלא את המבין בלשון

הקדש (ולקמן בתשובת לשון אש יבוא אי"ה שיוצאות בקריאת לשון הקדש אף אם אינן מבינות בלשון הקודש). אבל בברכת המזון וקדוש, כיון דרוב פעמים אין סדור התפלה מצוי ביד האדם בשעת ברכת המזון ורוב המברכים מברכים בעל פה, וכיון שהנשים אינן בקיאות לברך בעל פה, יש לחוש שלא יברכו כלל, לכן הנהיגו לסמוך בזה על דעת רשי' שאף הנשים מוציאות אותן האנשים.

אבל רשי' ז"ל ודאי ס"ל דבכל התפלות הבקי מוציא את שאינו בקי אף שאינו מבין בלשון הקדש, דהכי חזינן להרב ב"י ז"ל שכתב בסימן קכ"ד אשר הבאנו לעיל בזה הלשון מ אבל אם אינו מבין מה שהש"ץ אומר אינו יוצא בשמיעה וכמו שפירשו המפרשים גבי סופר מברך ובור יוצא וכמו שנתבאר בסימן קצ"ג עכ"ל. הנה תלה דין זה דתפלה בההיא פלוגתא דסופר מברך וכו', ש"מ דס"ל דלרש"י דסבר שם דאנשים מוציאות את הנשים אף שאינן מבינות, סבירא ליה ג"כ בתפלה שהבקי מוציא את שאינו בקי אף אם אינו מבין בלשון הקדש. גם הב"ח ז"ל שכתב שהאנשים מוציאים את הנשים י"ח בקדוש, משום דסומכות על דעת רש"י, אף שרש"י וסייעתו לא כתבו האי דינא אלא בברכות המזון, ש"מ דס"ל דלרש"י אין חילוק בין ברכות המזון לשאר ברכות, וא"כ ה"ה לתפלה.

ומה שכתבו רש"י וסייעתו ההיא דינא גבי ברכת המזון ולא בשאר ברכות:

היינו, משום דראייתם מהאי דסופר מברך ובור יוצא, וההיא בברכת המזון קא משתעי, ואברייתא נמי לא קשיי' למה לא קתני האי דינא דסופר מברך גבי שאר ברכות, דבברכת המזון חידושא אתי לאשמועינן, דאפי' הם שנים שאינן רשאין לחלק, מ"מ אם האחד סופר ואחד בור סופר מברך ובור יוצא. אבל הא ודאי דלדידהו אין חילוק בין ברכות המזון לשאר ברכות ותפלות, דכמו שבבהמ"ז מוציא הבקי את שאינו בקי אף שאינו מבין, ה"ה בשאר ברכות ובתפלה.

וק"ו הדברים, ומה ברכות המזון שהוא דאורייתא ואפילו נשים חייבות בו מדאורייי' דספיקא דאורייתא הוא ולחומרא, הבקי יכול להוציא אף למי שאינו מבין (דרש"י וסייעתו לא דברו בנשים אלא בהוה, אבל באמת אף אנשים שאינם מבינים הבקי מוציאין, דכן פירשו האי דסופר מברך ובור יוצא), תפלה, דלדעת הרמב"ם ריש פ"א מהל' תפלה נשים פטורות מכל התפלות הקצובות לנו מאנשי כנה"ג לפי שהוא מ"ע שהזמן גרמא, ואינן חייבין אלא להתפלל תפלה אחת ביום, באיזה נוסחה ובאיזה לשון שיהי', וכמ"ש המ"א ז"ל סי' ק"ו ס"ק ב', ולדעת רש"י ז"ל בברכות דף כ' ע"ב והרא"ש ורבינו יונה ז"ל (מלשון הרי"ף שם אין הכרע כלל דנוכל לומר דס"ל כהרמב"ם) וסייעתייהו,

באמת נשים חייבות בתפלה, אבל הם סברו דכל עיקר התפלה אינה אלא מדרבנן, לא כל שכן שיהי' הבקי מוציא בתפלה אף מי שאינו מבין בלל בלשון הקדש
איברא. צריך אתה לדעת דאף רש"י וסייעתי', לא אמרו אלא באותו שמוציאין אותו, הוא דאין צריך שיהי' מבין בלשון הקדש:
אבל הסופר שהוא מוציא אחרים, ליכא מאן דפליג דצריך שיהי' בקי ומבין בלשון הקדש. דמהיכי תיתי לן למשווי פלוגתא רחוקה בין הגדולים:
וע"כ לא הביאו רש"י וסייעתו ז"ל ראי', אלא על מי שמוציאין אותו, דהכי משמע לישנא דבור יוצא, והכי קתני הלועז ששמע אשורית יצא, אבל במי שמוציא את אחרים לית להו ראי' דאין צריך שיהי' מבין, ובהיפך לישנא דם דסופר מברך משמע דצריך להיות חכם ומבין, דכן כתב הרמב"ם שלפיכך היו נקראים הראשונים סופרים.
ומלבד מה שהוא מן הסברא, נלענ"ד להביא ראי' גדולה מסוגית הגמ' שלפנינו
איתא במגילה דף י"ח ע"א: והלועז ששמע אשורית יצא וקפריך הגמ' והא לא ידע ומשני מדי דהוי אנשים וע"ה, מתקיף לה רבינא אטו אנן האחשתרנים בני הרמכים מי ידעינן, אלא מצות קריאה ופרסומי ניסא ה"נ מצות קריאה ופרסומי ניסא ע"כ סוגית הגמ'.
וכל המעיין בסוגיא זו, יראה שהם דברים קשים להולמם. דמעיקרא כי קא משני ליה מדי דהוי אנשים וע"ה, הכי קמשני ליה כמו דחזינן דנשים וע"ה אף דלא ידעי מוציאין אותן, א"כ חזינן דהבקי מוציא אף את מי שאינו בקי, הכי נמי הלועז ששמע אשורית אף דלא ידע מאי קאמרי, הבקי מוציא אותו. והשתא מאי קא מתקיף לה רבינא, אטו אנן האחשתרנים בני הרמכים מי ידעינן:
הא אפי' לא ידעינן נמי נפקינן, מדי דהוי אנשים וע"ה. ואין לומר דקושייתו קאי אתרצן, למה תירץ מדי דהוי אנשים וע"ה, הי' לו לתרץ סתמא דאנן נמי לא ידעינן:
דא"כ, האי דקאמר אלא מצות קריאה ופרסומי ניסא, ע"כ הכי תפרש:
אלא ע"כ התרצן סבר, מצות קריאה ופרסומי ניסא, והא ליתא דהתרצן ודאי לא סבר לה להאי סברא, דאם כן הוי ליה לתרוצי הכי. ועוד דאם על התרצן קאי הוי לי' למימר, ותסברא.
אבל לפי מה שאמרנו דכ"ע ס"ל דהמוציא את חבירו צריך שיהי' בקי ומבין, ניחא. דהש"ס הקשה אלועז ששמע אשורית דיצא, והא לא ידע מאי קאמרי, והאיך יצא בקריאת הבקי, ומשני ליה מדי דהוי אנשי' וע"ה, דגם הם לא ידעי והבקי מוציאן, ולועז ששמע אשורית נמי הכי הוא. ומתקיף לה רבינא, תירצת, אלועז ששמע אשורית שיצא אעפ"י שאינו מבין, אבל הא קשיא, אטו אנן מי ידעינן האחשתרנים בני הרמכים מה

ניהו, פי', אנן גופא דמוציאין אותו מי ידעינן אחשתרנים וכו' מאי ניהי, וכיון דאנן לא ידעינן האיך נוכל להוציא אחרים, הא סופר מברך תנן, שהמוציא ודאי צריך להבין מה שהוא אומר, וקשיא אלועז ששמע אשורית, וגם אנשים וע"ה. אלא ע"כ צריך לומר שאני מגילה דמצות קריאה ופרסומי ניסא, ולכן דינו חלוק משאר ברכות, דאפי' המוציא אינו צריך להבין, ה"נ, לא צריכנא לתרץ מדי דהוי אנשים וע"ה, אלא תריץ סתמא, מצות, קריאה ופרסומי ניסא.

וראה והבין איך מיושבים בדברים האלה דברי רש"י ז"ל ומדוקדקים דברי התוס' והרא"ש ז"ל, שבלא זה יש לתמוה מאד על מאור עינינו רש"י ז"ל שהביא ראי' מאותה סוגיא דמגילה וסגר עיניו מראות דברי הגמ' באותו שורה ובאותו ענין עצמו דפרסומי ניסא שאני. גם התו' והרא"ש ז"ל כתבו על האי ראי' ויש לדחות דפרסומי ניסא שאני, האי לישנא ויש לדחות, הוא זר מאד, דהכי הוי להו למימר, ותימה גדולה על רש"י שהעלים עיניו ממה שתירץ הגמ' שם באותו מקום.

אבל לפי דברינו יבואו כל הדברים האלה מכוונים ב"ה. דראיית רש"י טובה מאד: דהאי סברא דפרסומי ניסא שאני, לא ידעינן לה, אלא מחמת אתקפתא דרבינא, אטו אנן דמוציאין לאחרים מי ידעינן, אבל אי לאו האי קושיא, הא לא הוי נחתינן כלל להאי סברא דפרסומי ניסא והוי אמרינן דמגילה דמי לשאר ברכות ומ"מ הוי ניחא ליה האי תירוצא מדי דהוי אנשים וע"ה, ש"מ דפשיטא לי' דנשים וע"ה מוציאין אותן אף שאינן מבינות כלל, דאל"ה מאי קמדמי נשים וע"ה שמבינים ללועז שאינו מבין כלל. ואף שמשום אתקפתא דרבינא, אנו צריכין לבוא שם להאי סברא דמגילה שאני משאר ברכות, דפרסומי ניסא שאני ואפי' המוציא א"צ להיות מבין בלה"ק, האי סברא קמא לא אידחי, דהיכא שהמוציא מבין בלה"ק, הוא מוציא אף את מי שאינו מבין בלה"ק. נמצא דראיית רש"י נכונה מאד.

ולכן לא מצי התו' והרא"ש לתמוה על ראי' זו הנכונה. אלא כיון שלפי סברתם לא יצא מי שאינו מבין בלה"ק במה שמוציאו הבקי, ורצו להשמר מראית רש"י ז"ל שהיא נגד סברתם:

לכן כתבו ויש לדחות דפרסומי ניסא שאני כדאמר התם רבינא, ר"ל דבאמת מתחלה עד שלא היינו יודעים האי סברא דפרסומי ניסא, היינו מוכרחים לומר מדי דהוי אנשים וע"ה וכסברת רש"י:

אבל השתא דחידש רבינא מחמת אתקפתא דידי' האי סברא דפרסומי ניסא ולא צריכין לתירוצא דלעיל, שבקינן ג"כ האי סברא דחיקא, וסברינן דאפילו נשים וע"ה אם אינן מבינות לא יצאו ידי חובתן ע"י הבקי, זולתי במגילה משום דהוי פרסומי ניסא.

והנה הדברים האלה, עם היותן נראין כדברי חדוד, נלפענ"ד שהם פשוטין ומוכרעין בדברי התלמוד והפוסקים. ומ"מ איני אומר קבלו דעתי, והמעין יראה ויבחר.

אבל בין כך ובין כך, הדין דין אמת וברור ב"ה, שאף לדברי רש"י וסייעתי', המוציא את אחרים צריך שיהיה בקי ומבין בלה"ק, אם לאו לא יצא.

קיצור מכל מה שדברנו הוא כן. הבקי המוציא את שאינו בקי צריך להיות אליבא דכ"ע בקי ומבין בכל מה שהוא אומר להוציא אחרים. אבל אותו שמוציאין אותו אם צריך להבין בלה"ק או לא, בהא פליגי הנהו תרתי רבוותא. לרש"י וסייעתו, בין בברכת המזון ובין בכל התפלות, הבקי מוציא אותו אף אם אינו מבין בלה"ק כלל ולדעת התוס' והרא"ש וסייעתייהו, בין בברכת המזון ובין בשאר תפלות, אין הבקי מוציא את שאינו בקי, אלא אם אותו שאינו בקי מבין בלה"ק ויודע לכוין מה שהש"ץ אומר. והד"מ והב"ח והט"ז והמ"א ז"ל הכריעו דבאמת קיי"ל כדעת התו' והרא"ש, דכשאינו מבין אין הבקי מוציאו ולכן בשאר תפלות דליכא למיחש דליתי לקלקולא, וכן בברכת המזון אצל ע"ה שאינו מבין כלל, דהוא מילתא דלא שכיחא, דאפי' ע"ה רובם מבינים מעט, כמ"ש התו' גבי סופר מברך ובור יוצא, אוקמי' אדיני' כדעת התוספות והרא"ש ז"ל, דמי שאינו מבין בלשון הקדש אין הבקי מוציאו, אבל בברכת המזון דנשים, דרובם אינן מבינין, וסדור תפלה אין לפניהם שיוכלו לברך בעצמן, ויש לחוש לקלקולא שלא יברכו כלל, בזה אנו סומכים על דעת רש"י, דהבקי מוציא אפי' את מי שאינו בקי כלל, ולכן האנשים מוציאות הנשים

והנה עם שהלכה רוחת בישראל, דאין הש"ץ מוציא את הבקי אלא בראש השנה וי"הכ, אבל בשאר ימות השנה אין הש"ץ מוציא אלא מי שאינו בקי, אבל לא את הבקי, ואין צריך להביא ראי' על זה בהיותו מבואר לכל יודעי דת, מ"מ מצאתי עצמי מחויב להאריך בענין זה, עם מחמת דבר שנתחדש בה ב"ה, ועם לסתור דברי בעל הנוגה ולהראות לעין כל שקריו וכזביו, כי תאנתו לא תפרח ואין יבול בענביו, ידעו זאת כל המתעלסים באהביו, ולא יפנו עוד אל רהביו.

איתא במשנה ר"ה דף ל"ג ע"ב כשם ששליח צבור חייב כך כל יחיד ויחיד חייב רבן גמליאל אומר הש"ץ מוציא הרבים ידי חובתן. ובגמ' דף ל"ד ע"ב תניא אמרו לו לרבן גמליאל לדבריך למה צבור מתפללין אמר להם כדי להסדיר שליח צבור תפלתו אמר

להם ר"ג לדבריכם למה ש"ץ יורד לפני התיבה אמרו לו כדי להוציא את שאינו בקי, אמר להם כשם שמוציא את שאינו בקי כך מוציא את הבקי. אמר רבה בר בר חנא א"ר יוחנן מודים חכמים לר"ג ורב אמר עדיין היא מחלוקות, שמעה ר' חייא ברי' דרבא אזיל אמרה לשמעתתא קמי' דרב דימי וכו' א"ל הכי אמר רב עדיין היא מחלוקות, א"ל רבב"ח נמי הכי קאמר (כשאמר דבר זה בשם ר' יוחנן, אמר שנחלקו על ר' יוחנן, רש"י) ומי אמר ר"י הכא והאמר ר' חנה ציפוראה אמר ר' יוחנן הלכתא כר"ג הלכתא מכלל דפליגי, כי סליק ר' אבא פירשה מודין חכמים לרבן גמליאל בברכות של ר"ה וי"הכ והלכה מכלל דפליגי בברכות של כל השנה, איני והאמר ר' חנה ציפוראה אמר ר' יוחנן הלכה כר"ג בברכות של ר"ה וי"הכ, אלא אמר רב נחמן בר יצחק מאן מודין ר' מאיר והלכה מכלל דפליגי רבנן דתניא וכו'. אמר רב אחא בר עוירא א"ר שמעון חסידה פוטר הי' ר"ג אפי' עם שבשדות, ופריך ולא מיבעיא הנך דקיימו הכא (מדאמר אפי') אדרבה הני אניסי והני לא אניסי דתניא אבא בר בנימין עם שאחורי הכהנים אינן בכלל ברכה (ואע"ג דעם שבשדות בכלל ברכה, הני דמצי למיתי קמי כהנים ויפנו כהנים אליהם ויברכום והם לא באו, אינם בכלל ברכה, רש"י) אלא כי אתא רבין וכו' אר"ש חסידא לא פטר ר"ג אלא עם שבשדות מ"ט משום דאנוסי במלאכה אבל דעיר לא, פירש"י אבל דעיר לא, משום דלא אניסי ויכולין להסדיר תפלתן עכ"ל. ע"כ הגמרא.

והביא הרי"ף ז"ל כל הלכה זו וכתב אח"כ וז"ל ושמעינן מינה דהלכה כר"ג בברכות דר"ה וי"הכ אבל בברכות של שאר ימות השנה לא, אלא כשם ש"ץ חייב, כך כל יחיד ויחיד חייב, וכן הלכתא, ועם שבשדות דאניסי ולא מצי למיתי לבי כנישתא בר"ה ויה"כ ש"ץ נמי מוציאן ידי חובתן, אבל דעיר אין ש"ץ מוציאן ידי חובתן, עד דאתי לבי כנישתא ושמעו משילוחא דציבורא מתחילה ועד סוף עכ"ל

וכתב עליו הר"ן ז"ל ח"ל, ועם שבשדות וכו' והכי פירושא לא פטר רבן גמליאל אותן שלא שמעו סדר הברכות משליח צבור אלא אותן שבשדות דאניסי, אבל דעיר דלא אניסי ואפ"ה לא אתי לבי כנישתא אין שליח צבור מוציאן, אבל כל אותן שבב"הכנ ואפילו של עיר כיון שהם שומעין מפי הש"ץ, אותן פער ר"ג, וכדאמרי לי' לדבריך למה צבור מתפללין דאלמא לדברי ר"ג אין הצבור צריכין להתפלל, אלא כדי שיסדיר ש"ץ את תפלתו, עכ"ל.

והתוס' כתבו שם בד"ה כך מוציא את הבקי וז"ל מכאן פסק בה"ג דיחיד שטעה ולא הזכיר של ר"ח יכוין לבו לתפלתו של ש"ץ וכו' ויוצא אעפ"י שהוא בקי, ואין ראי' מכאן דהא מסקינן דר"ג אינו מוציא אלא עם שבשדות דאניסי במלאכ' ואינן יכולין להסדיר

תפלתן אבל דעיר לא ומיהו בקונטרס משמע לקמן שרוצה לפרש בשלא כיון לבו לבית הכנסת ולא שמעו תפלה, וכן משמע דומיא דברכות כהנים, לפירש זה מצינו למימר דבצבור היכא דשמעו יוצאין, וכן משמע בפ' תפלת השחר דאמר רב אסי טעה ולא הזכיר גבורת גשמים וכו' עכ"ל התוס' ועי"ש. מה דמשמע להי הכי מפירש"י, נלענ"ד דהוא מדכתב רש"י בד"ה אינן בכלל ברכה ח"ל ואע"ג דעם שבשדות הם בכלל ברכה, הני דמצי למיתי קמי כהנים וכו' והם לא באו אינם בכלל ברכה עכ"ל. ואי הוי ס"ל לרש"י דשבעיר צריכין דוקא לסדר תפלתן בעצמן, ה"ל לפרש כמו שבכהנים כיון דלא אתי קמי כהנים אינן בכלל ברכה, ה"ה הכא כיון דמצי להסדיר תפלתן בעצמן, ולא סדרו אין הש"ץ מוציאן, אלא ע"כ ס"ל לרש"י דגם שבעיר אינן צריכין אלא לבוא לבי"הכ לשמוע את הש"ץ שיוציאן, והוי ממש דומיא דכהנים, ומ"ש רש"י ז"ל וז"ל, אבל דעיר לא משום דלא אנוסי ויכולין להסדיר תפלתן עכ"ל, לאו למימרא דאותן שבעיר אינן יוצאין אלא כשיסדרו תפלתן בעצמן, דא"כ מאי קאמרי ליה רבנן למה צבור מתפללין וכמ"ש הר"ן, אלא ה"ק רש"י, הנך דבשדות אניסי לצאת ע"י הש"ץ, דלשמוע אותו אינן יכולין כיון דהם בשדה ולהתפלל בעצמן ג"כ אינן יכולין דאניסי במלאכה, אבל אותן שבעיר לא אניסי ויכולין לבוא לבי"הכ לשמוע את הש"ץ, ואף אי אניסי ולא יכלו לבוא לבי"הכ, כיון דלא אניסי במלאכה יוכלו להסדיר תפלתן בביתן. וזה ברור ובחנם דחקי המפרשים בזה. והתוס' נראה לי דלא קשה להו קושית הר"ן מה אמרי ליה לדבריך למה צבור מתפללין, הא ר"ג לא פטר אלא אותן שבשדות דס"ל להתוס' דהא דאמרינן דאותן שבעיר צריכין להתפלל היינו כדי שיסדיר ש"ץ את תפלתו, וכיון שהוא לא חש לתקנה זו אע"ג דהיה יכול להתפלל קנסינן ליה דאין הש"ץ מוציאו, אבל עד דלא אמר להו ר"ג טעמא דהצבור מתפללין כדי שיסדיר ש"ץ וכו' שפיר היה קשה להו למה צבור מתפללין, כיון דמדינא הש"ץ יכול להוציאן ולמה טרחינן להו לצבורא להתפלל, כן נ"ל, ויצאתי פה מעט מגבול כונתי, כדי לפרש דברי התו' שנבוכו בם הרבה. ולפענ"ד אין בם נפתל.

והרא"ש ז"ל מביא ג"כ דברי בה"ג הנ"ל, וכתב עליו ואע"ג דלא פטר ר"ג אלא עם שבשדות וכו' אבל הנך דבעיר לא, היינו היכא שלא התפלל כלל, אבל אם התפלל ושכח ולא הזכיר מוציא אף את הבקי עכ"ל, ואח"כ הביא דברי הרי"ף כהווייתו ככתוב למעלה.

ורבינו יונה בברכות דף כ"ט על הא דאמר רב אסי טעה ולא הזכיר גבורת גשמים וכו' כתב ג"כ דברי בה"ג הנ"ל וכתב עליו אע"ג דאמרינן בר"ה לא פטר ר"ג אלא עם שבשדות אבל דעיר לא האי כיון דהתפלל ושכח כאנוסי דמי ע"ש, וכן הוא ג"כ כונת הרא"ש הנ"ל, דכיון דהתפלל ושכח ולא הזכיר הוי אנוס והש"ץ מוציא אף את הבקי

והמרדכי סוף ר"ה כתב וז"ל, אבל דעיר לא, אין ש"ץ מוציאו ידי חובתו עד שישמע מש"ץ מתחילה ועד סוף, ולא של ר"ה ויו"הכ בלבד, אלא אף שאר ימות השנה. וכן משמע ב"פ תפלת השחר דבצבור יוצא ע"י ש"ץ, דאמר רב אשי טעה ולא הזכיר גבורת גשמים כו' הא ביחיד והא בצבור וכך פירש בה"ג דהיכא דטעה ולא הזכיר של ר"ח יכוין לבו לתפלתו של ש"ץ מתחילה ועד סוף ויוצא אעפ"י שהוא בקי, אבל עם שבשדות ש"ץ מוציאן אע"פי שלא שמעו וכו' כך פירש רש"י, אבל מתוך האלפסי משמע וכן פי' ראב"י דדוקא בברכות של ר"ה ויו"הכ אבל בברכות של כל השנה לא קיי"ל כותי', אבל כל יחיד ויחיד חייב לקרות אם הוא בקי ואם היחיד שכח מלהזכיר ר"ח אינו יוצא י"ח בכך שיכוין לש"ץ אם הוא בקי וכו' עכ"ל.

והרמב"ם פ"ח מהלכות תפלה הלכה ט' כתב, ש"ץ מוציא את הרבים י"ח, כיצד בשעה שהוא מתפלל הן שומעין ועונין אמן אחר כל ברכה וברכה הרי הן כמתפללין, בד"א בשאינו יודע להתפלל, אבל היודע אינו יוצא י"ח אלא בתפלת עצמו, בד"א בשאר ימות השנה חוץ מר"ה, ויו"הכ של יובל (שמתפללין בם ט' ברכות) אבל בשני ימים אלו ש"ץ מוציא את היודע כשם שמוציא את שאינו יודע מפני שהן ברכות ארוכות והביא עליו הכ"מ האי גמרא דר"ה, וכתב עוד, ודע דאמרינן בגמ' לא פטר ר"ג אלא עם שבשדות וכו' ויש לתמוה על רבינו למה השמיט חילוק זה. ונראה דסבר רבינו דהא דאמרינן לא פטר ר"ג וכו' לאו אתפלות דר"ה איתמר אלא אתפלות דכל השנה ומאחר דבתפלות שאר השנה לא קיי"ל כותי' אלא כחכמים דלא מיפלגי וכו', כדין עשה שלא חילק בכך עכ"ל.

והטור א"ח בסי' קכ"ד כתב, ולאחר שסיימו הצבור תפלתן יחזור ש"ץ התפלה שאם יש מי שאינו יודע להתפלל, יכוין למה שהוא אומר ויוצר וכו'. וכתב עליו הב"י האי גמרא דר"י דבשאר ימות השנה פסקינן כחכמים דר"ג וכן כתבו כל האחרונים.

גם הב"ח כתב על זה וז"ל, ולאחר שסיימו וכו' בסוף ר"ה פליגי תנאי אי ש"ץ מוציא את הבקי כמו שמוציא את שאינו בקי ואסיקנא דהלכה כר"ג בברכות של ר"ה ויו"הכ דמוציא אף הבקי והלכה כחכמים בשאר ימות השנה דאינו מוציא אלא את שא שאינו בקי עכ"ל.

ובסוף סי' הנ"ל כתוב הטור דברי בה"ג כמה שכתב אותו הרא"ש ז"ל ממש. וכתב עליו הב"י ז"ל, ותמיהני על התוס' והרא"ש שהביאו ראי' מהא דר"ג דהא לא אמר שמוציא את הבקי אלא ר"ג ופליגי רבנן עלי' ואיפסיק הלכתא כרבנן בשאר ימות השנה וכר"ג בר"ה ויו"הכ וכיון דבשאר ימות השנה קיימינן, היכי מייתי ראי' מדברי ר"ג דלית הלכתא כוותי' ואפשר דהכי קא אמר כיון דר"ג סבר ש"ץ פוטר את הבקי איכא למימר דלא פליגי

רבנן עליה אלא בלא התפלל כלל, אבל אם התפלל וטעה מודי לר"ג דש"ץ פוטרו. ע"ו תורף לשונו.

והב"ח כתב על זה כלשון הזה, גם זו מדברי התוס' ורצונם לומר אע"פ דזה שהתפלל ושכח בקי הוא, ואפי' ר"ג לא אמר וכו' אלא העם שבשדות וכו' אבל טעה לא, וכאן פסק בה"ג בסתם דיוצא י"ח בשמיעתו וכו' והא ליתא אפי' לר"ג וכ"ש לרבנן ומתרץ שאני הכא שכבר התפלל אלא ששכח וכו' מוציא אף הבקי ואע"ג דלא אניס אלא טעה ואפי' לרבנן וכ"ש לר"ג, וכו' ועיי' סי' תק"צא הארכתי בזה.

ובסימן תקצ"א כתוב הטור וזה לשונו ומתפללין הצבור בלחש תפלת מוסף, אע"ג דקיי"ל כר"ג דאמר ש"ץ פוטרן דתנן וכו' ואסיקנא הלכה כר"ג דאמר בר"ה ויו"הכ ש"ץ מוציא אפי' מי שהוא בקי וכו' מ"מ מוטב שיתפללו יחידים כי מי שירצה לצאת וכו':

וכתב עליו הב"י דברי הגמ' זו ודברי הרמב"ם ז"ל.

והב"ח כתב וזה לשונו, משנה בפרק כ בתרא דר"ה כשם ששליח צבור וכו', ומסיק משים דאווש ברכות. ומשמע דהלכה כר"ג לגמרי אף בברכות דכל השנה כדקאמר ר' אבא. ור"נ דאסיק מאן מודין ר"מ וכו', אינו אלא לפרוקי וכו', אב לענין גוף ההלכה במאי דקאמר רב אבוהו משמי' הלכה כר"ג אף בשאר ברכות ודאי הכי קיי"ל וכו' ונראה שזו היא דעת בה"ג שהביאו התו' והר"ר יונה והרא"ש והמרדכי בדין וכו' שכח יעלה ויבא דיוצא בשמיעת התפלה מהש"ץ ואפי' הוא בקי כר"ג אלמא דס"ל דהלכתא כרבן גמליאל אף בברכות של כל השנה, וכן מבואר במרדכי דהכי ס"ל לבה"ג עיי' בפרק בתרא דר"ה (והעתקנוהו לעיל). אבל הרי"ף ז"ל מפרש דלמאי דאסיק ר"נ הדרינן ב"י ממה דשני ר' אבא וכו' ולא קאמר ר' יוחנן הלכה כר"ג אלא בברכות דר"ה ויו"הכ וכו' וממילא דהלכה כרבנן בשאר ימות השנה וכו' ולפי זה יש לתמוה על הרא"ש שכתב בראש השנה דברי בה"ג ודברי הרי"ף, גם הטור הביא בסי' קכ"ד דברי בה"ג וכאן פסק כהרי"ף (גם לעיל בר' סי' קכ"ד פסק כהרי"ף שכתב שאם יש מי שאינו בקי יכוין, משמע אבל הבקי אין הש"ץ מוציאו) עכ"ל והאריך שם הרבה יעוי"ש.

ונוראות נפלאתי על דברי הב"ח ז"ל,, איך עלה על דעתו שהרי"ף יחלוק על דבר בה"ג, דא"כ איך יביא הרבינו יונה שהוא מפרש הרי"ף, דעת הבה"ג בפשיטות, בלי שיזכיר שהרי"ף חולק עליו גם הרא"ש ז"ל מביא דעת הבה"ג והרי"ף ז"ל במקום אחד, ולא עלה על דעתו שום סברא שהרי"ף יחלוק על דברי בה"ג, וכן עשה בנו הטור ז"ל.

ומה שהביא ממרדכי הוא יותר תמוה. דהאיך נוכל לומר שדעת המרדכי שהרי"ף חולק על בה"ג בזה אם הלכה כר"ג בברכות של כל השנה או לא? א"כ, מאי כתב המרדכי:

כן פי' רש"י אבל מתוך האלפסי מש משמע וכן פי' ראב"י דדוקא בברכות של ר"ה ויו"הכ אבל בברכות של כל השנה לא קיי"ל כותי', מאי לשון מש משמע דקאמר, הלא כן כתב הרי"ף בפירוש ואשמועינן דהלכה כר"ג בברכות של ר"ה ויו"הכ אבל בברכות של שאר השנה לא, וכן הלכתא. הנה כתב הרי"ף דעתו בפירוש וקבע בהן מסמרים להלכה, ואיך יאמר שכן מש משמע מהאלפסי דלית הלכתא כר"ג בשאר ימות השנה.

והנה הרשב"א ז"ל בברכות דף ל' בחידושיו בד"ה לא קשיא כתב וזה לשונו:

ומיהו מסתברא נמי דאיתא לפירוקא קמא, דהיכא דאיתא בצבור לא צריך לאהדורי הואיל ושמעה מש"ץ וכו' דאע"ג דאמרינן בשלהי ר"ה לא פטר ר"ג אלא עם שבשדות דאניסי וכו' התם היינו משום דלא התפלל כלל, אבל כאן שהתפלל אלא שטעה יוצא הוא בתפלת ש"ץ וכו' וכן כתב בעל ההלכות ז"ל עכ"ל. ובד"ה שם כתב וז"ל לדבריהם למה ש"ץ יורד וכו' מהכא משמע דר"ג אפי' בשאר ימות השנה קאמר וכו', ועוד מדקאמר ר' יוחנן הלכה כרבן גמליאל אל בברכות דר"ה ויו"הכ, מכלל דר"ג אף בשאר ימות השנה קאמר עכ"ל. הנך רואה שבברכות פסק בפירוש כבה"ג ובר"ה נקיט עיקר האי תירוצא דרב נחמן דר יוחנן הלכה כר"ג בברכות דר"ה ויו"הכ קאמר. וא"כ הכי הלכתא.

ועוד האיך אפשר כלל לומר דהלכה כר' אבא, הא ר' אבא לא מסברא דנפשי' אמר כן, אלא פירשה להאי מימרא דר' חנה ציפוראה דאמר משמיה דר' יוחנן הלכתא כרבן גמליאל. דלא לסתור האי דאמר רבה בב"ח אמר ר' יוחנן מודין חכמים לר"ג, ופירשה ר' אבא מודין חכמים לר"ג בברכות של ר"ה ויו"הכ והלכה כר"ג בשאר ימות השנה, וכיון דשמענא ההיא מימרא בתרא דר' חנה ציפוראה דאמר בפירוש משום ר' יוחנן הלכה כר"ג בברכות דר"ה ויו"הכ, אם כן אידחי האי תירוצא דר' אבא, וע"כ נאמר כרב נחמן דמאן מודין ר"מ והלכה מכלל דפליגי רבנן, דלא יסתור ר' יוחנן דידי' אדידי'.

ולפענ"ד, יבואו הדברי' כפשטן, דהרי"ף ובה"ג לא פליגי אהדדי בהאי מילתא כלל, ותרווייהו מודי דהלכה כר"ג בברכות דר"ה ויו"הכ, ואין הלכה כמותו בברכות של כל השנה. אמנם בירורן של דברים אלו כך הם.

דמתחלה צריכין אנו להבין מה דאמר אאם רב אחא אר"ש חסידא פוטר הי' ר"ג אפי' עם שבשדות, ורבין אמר לא פטר ר"ג אלא עם שבשדות, אבל תרווייהו מיפשט פשיטא להו דפטר ר"ג עם שבשדות אפי' לא שמעו את הש"ץ כלל, מנא להו האי, דלמא עד כאן לא פליגי חכמים ור"ג, אלא דר"ג סבר דהש"ץ מוציא לכל מי ששמע וכיון אפי' הבקי ורבנן סברי דכל יחיד ויחיד חייב, אבל מאן דלא שמע מהש"ץ כלל, מנ"ל דפוטר ר"ג בתפלת הש"ץ. וצריך לומר דלישנא דר"ג הכי דייק להו, דאמר סתם ש"ץ מוציא הרבים

ידי חובתן, ולא חילק בין מי ששומע ומכוין למי שאינו שומע כלל, ש"מ דפוטר ר"ג את כל הרבים בכלל, ואפי' עם שבשדות שאינן שומעין כלל.

והשתא רבנן ור"ג פליגי בסברותיהם מן הקצה אל הקצה ר"ג אמר סתם ש"ץ מוציא את ה הרבים ידי חובתן, בין בקיאין ובין אינן בקיאין, בין בר"ה ויו"הכ ובין בשאר השנה בין ששמעו מהש"ץ ובין שלא שמעו מהש"ץ. ורבנן סברו, אפי' שמעו וכיונו לבם ואפי' בר"ה ויו"הכ, לא יצאו בתפלת הש"ץ, אלא מי שאינו בקי הוא דיוצא כששמע וכיון לבו. ולכן שאלו רבנן לר"ג לדבריך שאתה אומר שהש"ץ מוציא אה הצבור מכל מקום, למה הצבור מתפללי כלל, ואמר להו שבאמת אין טעם שמחמת יצטרכו להתפלל אלא כדי שיסדר ש"ץ את תפלתו, ושאל הוא להן לדבריכם שאתם אומרים שאין הש"ץ מוציא את הצבור כלל. ומחויבים הם מדינא להתפלל כל אחד ואחד, מפני מה ש"ץ יורד לפני התיבה, א"ל כדי להוציא את שאינו בקי שישמע ויכוין.

והנה ר' יוחנן קבע ההלכה כר"ג בר"ה ויוה"כ וכחכמים בברכות של כל השנה, פי' דבברכות של שאר השנה אין הש"ץ מוציא אלא מי שאינו בקי, כחכמים, ובר"ה ויו"הכ הש"ץ מוציא את הרבים אפי' מי שאינו שומע, דהא סתמא אמר הלכה כר"ג בר"ה ויו"הכ, ור"ג הא ס"ל דמוציא את הרבים אפי' מי שאינו שומע. וצריך להבין מאיזה סברא נקיט ר' יוחנן ההיא פסקא, אי סבר לה כר"ג דאין צריך לשמוע כלל, מה לי ר"ה דאוושי ברכות ומה לי ברכות של שאר השנה, ואי סבר כרבנן דמדינא אין הש"ץ מוציא את הבקי והחיוב הוא על כל אחד להתפלל בעצמו, האיך יכול להקל משום דאוושי ברכות. ואף אם הי' רוצה להקל בר"ה ויו"הכ כדי שלא להטריח את הצבור יותר מדאי, למה פסק סתם כר"ג, דאפי' אותן שלא שמעו יצאו בברכות של הש"ץ.

אמנם באמת סברת ר' יוחנן נכונה מאד. דהנה רב אחא משום ר"ש חסידא אמר לקמן פוטר הי' ר"ג אפי' עם שבשדות, ופרכינן ולא מיבעיא הנך דקיימי הכא אדרבה הני אניסי וכו', אלא כי אתא רבין וכו' אמר משום ר"ש חסידא לא פטר ר"ג אלא עם שבשדות דאניסי במלאכה אבל דעיר לא. נמצא שמדינא קאמר ר"ג שהש"ץ יכול להוציא את כל הרבים אעפ"י שלא שמעו ואפי' הנך דעיר, רק אותן דעיר, כיון דלא אניסי ומכל מקום לא באו לבי"הכ, קנסינן להו דהש"ץ אינו מוציאין. אבל אם אותן שבעיר שמעו וכיונו יצאו, וכדמפרש לה הרי"ף והר"ן ז"ל וגם רש"י ז"ל וכדפרשינן למעלה, דכיון דלר"ג אין הצבור מתפללין אלא משום תקנת הש"ץ כדי שיסדיר תפלתו, א"כ אם כבר סידר הש"ץ תפלתו ומתפלל והיחיד שמע וכיון, יצא.

והשתא, ר' יוחנן סבר לה מדינא כרבן גמליאל, דהש"ץ יכול להוציא את הכל. אבל בהא לא סבירא לי' כר"ג דהוא סבר דהשמיעה מש"ץ הוא ממש כתפלת עצמו, ור"י לא סבר בהא כותי', אבל סבר דתפלת עצמו עדיפא, וכדכתבו כל הפוסקי', דאי אפשר לכוין היטב על כל מלה ומלה שיאמר הש"ץ. ולדידי' הא דהצבור מתפללין אינו רק משום תקנת הש"ץ כדאמר ר"ג, אלא משום תקנת עצמן שלא יכשלו בהעדר הכונה על מלה מן המלות ולא יצאו, לכן סבר ר' יוחנן בברכות של שאר השנה כרבנן, דהש"ץ אינו מוציא את הבקי, ואע"ג דמדינא יכול לצאת בברכת הש"ץ כר"ג, קנסינן לי', כיון דלא אניס ויכול להתפלל לעצמו כיון דהוא בקי. אבל בר"ה ויו"הכ כיון דאוושי ברכות, וכולי עלמא אניסי נינהו, לכן אוקמא אדינא והש"ץ מוציא אפי' הבקי

והשתא דשמעינן דטעמא דר' יוחנן דפטר להו בברכות של ר"ה ויו"הכ משום אניסי הוא: א"כ הנהו שבשדות, דכל שתא אניסי הוי, ואפי' הם בקיאים אינם יכולים להתפלל בעצמם משום דאניסי במלאכה, מודי ר' יוחנן דהש"ץ מוציאן, דכיון דאניסי נינהו ולא שייך למקנסינהו אוקמי אדינא כר"ג, דאפי' אותן שלא שמעו ואפי' הם בקיאים, הש"ץ מוציאם:

ונמצא לפ"ז, דלא מייתי הגמ' האי דרב ארא משום ר"ש חסידא וסתר ליה ואוקמא כרבין אר"ש חסידא, להודיענו דעת רבן גמליאל, דלא קיי"ל כותי', גם הש"ס לא הזכיר כלל שיחלוק האי דר"ש חסידא על האי פסקא דר' יוחנן דאמר דלית הלכתא כר"ג אלא בברכות דר"ה ויו"הכ. דבאמת האי ר' שמעון חסידא לדידן אשמועינן מילתי', דודאי לרבנן דפליגי עלי' דרבן גמליאל אפי' בר"ה ויו"הכ, דסברי דמדינא צריך כל יחיד להתפלל ואין מועיל האונס משום דאוושי ברכות להוציאם ע"י הש"ץ, ודאי גם עם שבשדות אינם יוצאים, לא מיבעיא אם הם בקיאים דאינם יוצאים אלא בתפלת עצמם, ואין האונס שלהם יכול להוציאם מחיובם, אלא אף אם אינם בקיאי' אינם יוצאים, כיון דמדוחק עשו זאת, שהש"ץ מוציא את שאינו בקי, צריך על כל פנים לשמוע מה הוא אומר, והאי דאניסי, אינו מועיל להם אליבא דרבנן. אבל לפי מה דפסק ר' יוחנן בר"ה ויו"הכ הלכה כר"ג, והיינו משום דאניסי, וא"כ אותן שבשדות בכולי שתא ואפי' לא שמעו ואפי' הם בקיאים יצאו בברכת הש"ץ, דכיון דכולי שתא אניסי נינהו, כולי שתא לדידהו כר"ה ויו"הכ לבני העיר דמיא. ולכן מייתי הגמ' ההיא דר' שמעון חסידא, ללמדנו דגם ר' יוחנן כרבין ס"ל, דבני העיר דלא אניסי קנסינן להו דלא יצאו, ולא פטר ר"ג אלא עם שבשדות דאניסי, ולכן פסק ר"י בכל השנה כרבנן, ובר"ה ויו"הכ או בעם שבשדות בכל השנה דאניסי פסק כרבן גמליאל דהש"ץ מוציא אותן.

והן הן דברי בה"ג ז"ל דמי ששכח יעלה ויבא אינו צריך להתפלל בעצמו ויכול לשמוע מפי הש"ץ, דאפי' הוא בקי, הא אמר ר"ג דהש"ץ מוציא אפי' הבקי, ובמקום אונס פסקינן כותי. ואע"ג דלא פטר ר"ג אלא עם שבשדות, אבל דעיר צריכין לשמוע, וא"כ אנן דבהא לא פסקינן כותי', צריכים הבני עיר להתפלל בעצמן, האי כיון דכבר התפלל כאניסי דמיא, כדמפרש לה רבינו יונה וחשוב כעם שבשדות דפסקינן בהו כר"ג:

והנה, הרי"ף ז"ל אחרי שפסק הלכה כר"ג בר"ה ויו"הכ וכרבנן בכל השנה, כתב וז"ל (וכבר העתקנוה לעיל) ועם שבשדות דאניסי ולא מני למיתי לבי כנישתא בר"ה ויו"הכ ש"ץ נמי מוציאן ידי חובתן, אבל דעיר אין ש"ץ מוציאן י"ח עד דאתי לבי כנישתא ושמעו מש"ץ מתחילה ועד סוף. עכ"ל, ומשמע מדכתב הרי"ף ולא מצי למיתי לבי כנישתא בר"ה ויו"הכ, דסבר דדוקא בר"ה ויו"הכ פטרינן להו לעם שבשדות ולא בכל ימות השנה, דלא פלוג ר' יוחנן בהלכתו דבכל ימות השנה פסק ממש כרבנן, ובר"ה ויו"הכ פסק ממש כרבן גמליאל. ואפשר לומר דסברתו כך היא, דלא נשמע מדר"ג אלא דעם שבשדות מדאניסי מעיילינן להו חד דרגא אדעיר, דבני העיר צריכין לשמוע והן אינן צריכין לשמוע:

ולזה גם אנן לא נעיילינן להו אלא חד דרגא, והוא דבר"ה ויו"הכ יוצאין בני העיר בשמיעה, ועם שבשדות אפי' לא שמעי, אבל בשאר ומות השנה דפסקינן כרבנן דלא יצאו בני העיר אלא בתפלת עצמן, לא מעיילינן להו לעם שבשדות תרי דרגא, דנימא דבני העיר צריכין דוקא להתפלל בעצמן ועם שבשדות אפי' לשמוע אינן צריכין, הא לא אמרינן. וסברא זו נראה דסבירא להו להרא"ש ורבינו יונה, דלפום סברא זו אין הרי"ף חולק על בה"ג דאם שכח יעלה ויבא דיוצא בשמיעת הש"ץ, דכיון דאנוס הוא כמו עם שבשדות מעיילינן ליה חד דרגא, וכיון דאנן צריכין להתפלל כל אחד בעצמו, הוא, דאנוס הוא יוצא בשמיעת הש"ץ:

אבל המרדכי נראה דלא ס"ל האי סברא, אלא משום דר' יוחנן מילתא דפסיקא נקט הלכה כר"ג בר"ה ויו"הכ וכרבנן בכל השנה, לא רצה הרי"ף לפסיק בברכות של שאר השנה דעם שבשדות יוצאין בשמיעה לבד, דאפשר ס"ל לר"י דמשים הנהו מעוטין דאניסי לא מחלקינן דינא, ודוקא בר"ה ויו"הכ דכולי אניסי, ס"ל בכל דבר כר"ג. ומעתה יבוררו ב"ה כל דברי המרדכי וזה לשונו, אבל דעיר לא אין ש"ץ מוציא י"ח עד שישמע מש"ץ וכו' ולא של ר"ה ויו"הכ לבד אלא אף שאר ימות השנה, וכן משמע בפ' תפלת השחר דבצבור יוצא על ידי ש"ץ דאמר רב אשי טעה ולא הזכיר גבורת גשמים וכו' הא ביחיד והא בצבור, ר"ל לא רק בר"ה ויו"הכ הש"ץ מוציא, אלא אף בשאר ימות השנה

מוציא מדינא, ולכן היכא דאניס יכול לצאת בברכת הש"ץ וכדאמרן, והביא ראיה מרב אשי דמיירי בטעה והוי אנוס, אבל בלא אניס ודאי אינו יוצא בשאר ימות השנה בברכת הש"ץ, דלא פסקינן בהא כר"ג, דאל"כ ל"ל לרב אשי לומר טעה, הא לר"ג הש"ץ מוציא את הרבים מכל מקום, ואין הצבור מתפללין אלא כדי שיסדיר ש"ץ את תפלתו, אבל מי שבא לבי"הכ והש"ץ עומד ומתפלל ודאי דיצא בזה לר"ג, אלא ש"מ דוקא בטעה מיירי דהוי אנוס והוי כעם שבשדות דפסקינן בהו כר"ג, ואמר עוד דכן פי' בה"ג דהיכא דטעה בר"ה וכוין לבו בתפלתו של ש"ץ וכו' אעפ"י שהוא בקי, אבל עם שבשדות ש"ץ מוציאן אעפ"י שלא שמעו, ואע"ג דבקיאין, כיון דאניסי במלאכה וכנ"ל, כך פירש רש"י (והוא מדסתם רש"י ולא פירש) אבל מדברי האלפסי משמע, דדוקא בברכות של ר"ה ויוה"כ, ר"ל דוקא בברכות של ר"ה ויו"הכ פסקינן כר"ג דעם שבשדות הש"ץ מוציאן, אבל בכל השנה אין הש"ץ מוציא את עם שבשדות אע"ג דאניסי, דלא פלוג ר' יוחנן בהלכתו וכנ"ל, ומשמע לי כן, מדפירש הרי"ף ואמר ולא מצי אתי לבי כנישתא בר"ה ויו"הכ וכו', וכיון דס"ל להרי"ף דבשאר השנה אין מועיל אניסי לעם שבשדות, לכן אמר המרדכי לדידי', ואם היחיד טעה מלהזכיר של ר"ח אין יוצא י"ח בשמיעת הש"ץ. כן הוא הדבר ברור ומתוקן מכל הצדדים, וברוך ד' אלהי אברהם אשר הנחני בדרך אמת, והוא החפץ בטוחות אמת, יאר עיני, ויכונן אשורי, לבל ימעדו מדרך הישר והאמת.

והיוצא לנו מזה שאין שום חולק על סברא זו, דבר"ה ויו"הכ הלכה כר"ג, דהש"ץ מוציא אפי' את הבקי, ובשאר ימות השנה החיוב על כל יחיד להתפלל בעצמו ואין הש"ץ מוציא אלא את מי שאינו בקי, ועם שבשדות, לפי פשטות ההלכה כפי שכתב המרדכי בשם רש"י יוצאין לדידן בברכת הש"ץ אף שלא שמעו, דאניסי אבל לפי דעת הרי"ף ז"ל, אין עם שבשדות יוצאין בברכת הש"ץ אלא בר"ה ויו"הכ אבל לא בשאר ימות השנה. ומי ששכח יעלה ויבא שפסק בה"ג שיצא בשמיעת הש"ץ, לדעת הרבינו יונה והרא"ש והטור, הוא אליבא דכ"ע ואף הרי"ף מודה לו, ולדעת המרדכי דבר זה במחלוקת שנוי'. לרשי' דעם שבשדות יוצאין בתפלת הש"ץ כל השנה, ה"ה זה ששכח יעלה ויבא כאנוס דמיא, ולדעת הרי"ף אינו מועיל אונס בתפלת כל השנה ומי ששכח יעלה ויבא צריך להתפלל שנית בעצמו.

ואחרי שבאנו ב"ה לבירור כל הדברים האלה נסבה פנינו אל המחבר בעל הנוגה, לפענח צפונות סכלותו, ולהראות לעין כל גודל שקרותו. ואעתיק לשונו אות באות, ועל כל דיבור ודיבור, אניף ידי אי"ה להשיב אמרים אמת, למען יוכר השקר מתוך האמת,

וזה לשונו בעמוד י'. ראשונה נציע גמרא ר"ה דף ל"ד ע"ב וז"ל, רשב"ג אומר ש"ץ מוציא את הרבים ידי חובתן, אמרו לו לר"ג לדבריך למה הצבור מתפללין, אמר להם כדי שיסדר הש"ץ את תפלתו, אמר להם ר"ג, לדבריכם למה ש"ץ יורד לפני התיבה, אמרו לו, להוציא את שאינו בקי, אמר להם, כשם שמוציא את שאינו בקי, כך מוציא את הבקי, אמר רב"בח, מודים חכמים לר"ג. עכ"ל הגמ', הרי חזינן דעיקר תפלת הלחש נתקן, כדי שיסדר הש"ץ תפלתו, עכ"ל.

כמה חציף האי גברא, עד שיחשוב, שכולי עלמא ישמעו דברי שקריו ואיש לא יפצה פיהו. איך כתב אחר, אמר רבב"ח מודים חכמים לר"ג, עכ"ל הגמ' כאלו כאן מסיים הענין, ולא רצה להגיד כל המשך, הגמ' שם, שרב אמר עדיין היא מחלוקת, וכפי מסקנת הגמ' שם שהעתקנוה באמתת לבבינו למעלה גם ר' יוחנן שאמר זאת רבב"ח משמו, סבר, שחכמים חולקים על רבן גמליאל, ומאן מודין ר"מ?

ומ"ש, הרי חזינן דעיקר תפלת הלחש נתקן, כדי שיסדר הש"ץ את תפלתו. ראו איך על אבני תוהו, בית הבלים יבנה. האי דהצבור מתפללין כדי שיסדיר ש"ץ את תפלתו, רבן גמליאל הכי סבירא לי':

דלדידיה הש"ץ מוציא אף את הבקי, ואינן מתפללין, כי אם לתקנת הש"ץ כדי שיסדיר ש"ץ את תפלתו אבל רבנן דפליגי עליה דאין הש"ץ מוציא את הבקי, ודקיי"ל כוותייהו בשאר ימות השנה, לא משום שיסדיר ש"ץ את תפלתו הצבור מתפללין, אלא חיובא הוא דרמי עלייהו, דאם לא יתפללו, אינם יוצאים י"ח, דהש"ץ אינו מוציאם כלל.

שוב כתב וזה לשונו. ובדף ל"ה שם אר"א לעולם יסדר אדם תפלתו ואחר כך יתפלל. אמר ר"י (צ"ל אר"אבא) מסתברא מילתא דר' אלעזר בר"ה ויו"הכ ושל פרקים, אבל בכל ימות השנה לא, ופריך איני, והא רב יהודא מסדר צלותי' ומצלי, שאני ר"י, דכיון דמתלתין יומין לתלתין יומין הוי מצלי כשל פרקים דמי, עכ"ל הגמ'. הנה עיקר תפלת הלחש נתקן כדי שיסדר ש"ץ את תפלתו, וזה רק בראש השנה ויו"הכ, אבל לא כל ימות השנה, עכ"ל.

לא ידע מהו אומר, כי לפי דבריו לא תקנו תפלה בלחש, אלא בר"ה ויו"הכ, ומה אמרו לו חכמים לרבן גמליאל, לדבריך למה צבור מתפללין, הנה אמרו סתמא למה צבור מתפללין, משמע ודאי דמכל ימות השנה איירי, דהא רבנן דהקשו לרבן גמליאל עדיין לא ידעו מהאי סברא דמשום סדור תפלת הש"ץ מתפללין הצבור, עד שהשיב להם ר"ג כדי שיסדיר ש"ץ תפלתו וכו', וכיון דלא שאלו לי' רק לויה צבור מתפללין, ולא הי' קשה להו מה בין שאר ימות השנה דאין הצבור מתפללין. לר"ה ויו"הכ דהצבור מתפללין, אלא ש"מ דבמנהגא לא הי' שום חילוק בין ר"ג לחכמים, שלשניהם, הצבור היו מתפללין

בלחש ואח"כ החזיר הש"ץ התפלה בקול רם, ולא פליגי אלא בטעמא, דלרבנן, התפלה בלחש חיובא היא, ולר"ג אינו אלא כדי שיסדר וכו'. נמצא מוכח מזה שהצבור מתפללין כל השנה בלחש, ובפרט לפי מה דלא פסקינן כר"ג בשאר ימות השנה, חיובא הוא להתפלל בלחש, ואין הש"ץ יוכל להוציאו כלל, אם הוא בקי

ועוד, איך מאור נוגה נתעורו עיניו מראות, שר"אבא דאמר מסתברא מילתא דר' אלעזר בר"ה ויו"הכ, הוא עצמו מי שאמר למעלה מודין חכמים לר"ג בברכת של ר"ה ויו"הכ, ולא פליגי עלי' אלא בברכות של כל השנה, וא"כ מה שאמרו לו לדבריך למה הצבור מתפללין, ע"כ על כל ימות השנה שאלו, ומוכח דאפי' לר"ג דס"ל האי סברא דהצבור מתפללין כדי שיסדר ש"ץ תפלתו, ס"ל דבכל ימות השנה הצבור מתפללין בלחש.

וכן כתב הרשב"א ז"ל סוף ר"ה בד"ה לדבריכם למה ש"ץ יורד לפני התיבה, מהכא משמע דר"ג אפי' בשאר ימות השנה קאמר, דהתם נמי ש"ץ יורד לפני התיבה וכו' עכ"ל, וכיון דהאי לדבריכם דקאמר להו ר"ג לחכמים אכל ימות השנה קאי, האי לדבריך נמי דקאמרי ליה רבנן קאי אכל ימות השנה..

וכן כתב הרמב"ם בפ"ט מהל' תפלה הלכה א', ב', ג', סדר תפלות הצבור כך היא וכו' עד שמברך גאל ישראל. והכל עומדים מיד ומתפללים בלחש וכו' ואחר שיפסיע ש"ץ שלש פסיעות לאחוריו ויעמוד מתחיל ומתפלל בקול רם מתחילת הברכות להוציא את מי שלא התפלל (בר"ה ויו"הכ אפי' הבקי ובשאר ימות השנה את שאינו בקי כמו שפסק למעלה בפרק ח' הלכה ע', י'),

ומה שאמר ר' אלעזר לעולם יסדר אדם תפלתו קודם שיתפלל, ואוקמי' ר' אבא דוקא בר"ה ויו"הכ, לאו משליח צבור משתעי ומתפלת הש"ץ בלחש, דבהא ליכא מאן דפליג דהש"ץ והצבור צריכין להתפלל תפלה בלחש, אלא אכל אדם קאי דמי רוצה להתפלל צריך לסדר תפלתו בביתו, כדי שיהי' בקי כשיבא להתפלל בבי"הכ, כמה שכתבו האי דינא בטור וש"ע א"ח סי' ק'. וכתב שם הב"י בשם הר"ר מנוח והגי' אחריו הר"מא בש"ע, דהנ"מ כשאינו מתפלל מתוך הסידור אבל אם מתפלל מתוך הסידור לית לן בה. והט"ז שם כתב דבמקום שאומרים פיוטים אף כשיש לו סדור צריך לסדר מתחילה. וזה הכל מיירי ביחיד שרוצה להתפלל, והוא אינו צריך לסדר אלא בר"ה ויו"הכ או בפרקים לפי דעת החולקים. אבל מתפלת לחש שמתפלל הש"ץ לא מיירי הכא כלל, דכיון שצריך הוא להתפלל בקול רם בצבור ולהוציא אחרים וצריך לכלכל דבריו במשפט ובנעימה כדי שישמעו מי שאינן בקיאים ולר"ג אפי' הבקיאים ויצאו, אפי' סידר תפלתו כמה פעמים צריך עוד להתפלל בלחש כדי לסדר תפלתו במקום ושעת התפלה ותדע לך, אי

מתפלת הש"ץ קא מיירי הכא, א"כ לדעת הב"י והרמ"א דבמקום שמתפלל מתוך הסדור אין צריך לסדר תפלתו אפי' בר"ה ויו"הכ, מאי קמתרץ לי' ר"ג לחכמים דמ"שה מתפללין הצבור בלחש כדי שיסדר ש"ץ את תפלתו, למה ליה לאטרוחי לצבורא כולי האי, הוי לי' לתקן שיתפלל הש"ץ מתוך הסדור אלא ודאי לא מיירי מש"ץ כלל, ואין ספק על חיוב תפלת בלחש, כן בראש השנה ויו"הכ, כן בכל ימות השנה. ועיי' במ"א סי' קכ"ד שכתב בקיצר כדרכו, ממש כדברינו.

שוב כתב וזה לשונו:

שם בדף הנ"ל, כי אתא רבין ארי"בא אר"ש חסידא, לא פטר ר"ג אלא עם שבשדות אבל דעיר לא, וכתבו התו' שם בד"ה כך מוציא וכו', מכאן פסק בה"ג וכו', והביא שם לשון התו' ורש"י, ואיך יפרשו המפרשים דברי רש"י לשיטת התו' באופן דחוק. ואנו כבר הבאנו דברי התוס' ורש"י לעיל, ופרשנו דבריהם ב"ה, באופן שדברי שניהם עולים יפה בלי שום דוחק.

שוב כתב וזה לשונו:

והנה בה"ג ז"ל פסק כר"ג אף בשאר ימות השנה דמוציא אף את הבקי, וכן המרדכי פסק להדיא כרבן גמליאל, וכ"כ הב"ח ז"ל וזה לשונו. הלכה כר"ג לגמרי, כדאמר ר' אבא, ורב נחמן בר יצחק דאסיק מאן מודין ר"מ, אינו אלא לפרוקי דלא תקשי הנך תרתי מימרא דר' יוחנן. אבל לענין גוף ההלכה, במאי דקאמר ר' אבא משמי' הלכה כר"ג אף בשאר ברכות, ודאי הכי קיי"ל, דליכא מאן דפליג ולימא דלית הלכתא כותי' עכ"ל וכן פסק הרמב"ם והרוקח ובעל שמות בארץ.

שמיא! שפיל לסיפא, הנה כתב ראשית דברי הב"ח שאמר בדעת בה"ג, ואמר שכן דעת המרדכי בפירושו של בה"ג) ואח"כ כתב הב"ח אבל הרי"ף חולק על זה וכן הרא"ש והטור ומייגע עצמו לתרץ דעתם שגם הם לא יחלקו אדינא דבה"ג ופסק ההלכה כמותם. והנה הסכל הזה. כתב הדברים הראשונים של הרב הב"ח, ולא העלה על לבו כי גם עיני זולתו לא כהו מראות דברי הב"ח האלו וירא' מה אחריתם.

ומה יענה על דברי הב"ח בסימן קכ"ד שהעתקנו למעלה ש"כ שם בפירוש דפסקינן הלכתא כרבנן בשאר ימות השנה וכר"ג בברכות דר"ה ויו"הכ.

גם מה שכתב וכן המרדכי פסק להדיא כרבן גמליאל. שקר הוא דובר, כי המרדכי לא ראה, ודברי הב"ח לא הבין. והנה העתקנו למעלה דברי המרדכי, וכל מי שיש לו עינים בראשו יראה, שאף לפי מה שהבין הב"ח ז"ל בדבריו, שהוא פי' דברי הבה"ג שסבר כר"ג

אף בכל השנה, המרדכי לא הכריע אם הלכה כר"ג, שהביא דברי בה"ג ומביא ג"כ דברי הרי"ף וראב"י ולא הכריע.

ומה שכתב וכן פסק הרמב"ם ז"ל. **השועל** סוגר עיניו, וידמה כי גם מנאציו לא יראוהו. לפני מי יכול לשקר ולכזב? לפני מי יתלה דעותיו המשובשות בשרידים אשר ד' קורא- א לפני המון עם אשר בחשך הסכלות ילכו, יראו איש עוטה מעיל, ויאמרו הנה מלאך ד' צבאות הוא, ומפיו לפידים יהלוכו, לא לפני אנשים יתייצב אשר עינים להם לראות יותר ממנו, ויכירו אזני החמור תחת עור הארי. למה לא ציין השקרן הזה, אי' איפוא המקום שפסק הרמב"ם כן? לא יחריך רמי' צידו, לא יצפונו שקריו וכזביו מעיני העדה אשר אבה להדיחם, ולתלות בוקי סריקי במאור עינינו הרמב"ם ז"ל. והנה אנחנו העתקנו למעלה דברי הרמב"ם בהלכות תפלה פ"ח הלכה ט', י', שפסק בהדיא שהלכה כרבן גמליאל בר"ה ויו"הכ של יובל דוקא ובשאר ימות השנה הלכה כחכמים דאין הש"ץ מוציא אלא את שאינו בקי אבל לא את הבקי. גם בפ' ט' הב' וג' כתב בפירוש שהש"ץ מתפלל בלחש והצבור מתפללין עמו בלחש. ואיך יוכל האיש הזה להעז פניו לומר שהרמב"ם פסק כר"ג בכל ימות השנה, שהוא שקר וכזב גלוי?

ואנחנו כבר העלינו ב"ה שאין שום חולק ומתנגד להאי פסקא דר' יוחנן ואליבא דרב נחמן דהלכה כר"ג בר"ה ויו"הכ אבל לא בשאר ימות השנה ואתה תחזה שראש הראשונים, הרי"ף סוף ר"ה והרמב"ם פרק ח' וט', והטור סי' קכ"ד וסי' תקצ"א, וכן הב"ח בשני הסימנים הנ"ל וב"י, בכסף משנה, ובב"י וש"ע במקומות הנ"ל. וכל האחרונים, וכן הבעל ההלכות, והמרדכי, כולם ס"ל דבשאר ימות השנה פסקינן כרבנן דאין הש"ץ מוציא אלא מי שאינו בקי אבל לא את הבקי, והטור בסי' תקצ"א מוסיף דאפילו בר"ה ויו"הכ דפסקינן כר"ג (להרמב"ם לא פסקינן כר"ג אלא ביו"הכ של יובל וכו' ודבריו נכונים) מ"מ יתפלל כל יחיד לעצמו, משום דאם יוציאו הש"ץ צריך לכוין על כל מלה ומלה וזה אי אפשר, וכ"כ השלטי גבורים סוף ראש השנה בשמעתתא הנ"ל.

ומה שהביא בעל הנוגה, שכן כתב הרוקח ושמות בארץ, באמת אין הספרים האלה תחת ידי, אבל כבר הוחזק כפרן בכל דבריו, ומי יאמינהו שאלה הגדולים וצאו מן כלל הגאונים הנ"ל לפסוק שלא כהלכה, ואף אם יפסקו כן בטלים במיעוטם לגבי הנהו רבוותא.

שוב ראיתי בש"ות של הגאון אב"ד דק"ק פרעשבורג, שהוא ראה דברי הגאונים הנ"ל ומצא ששקר ענה בם כי לא יצאו כדברים האלה מפיהם מעולם.

ומה שכתב עוד מסברת עצמו., דלמה יגרע מקדיש וקדושה דאמרינן גבייהו דשומע כעונה. מי יטריח לענות הכסיל על דברי שטותיו והבליו, מה לתבן את הבר? מי לא ידע

דקדיש וקדושה ודכותתייהו לא נתקנו אלא שיאמר אחד ויוציא השומעים, ומה ראי' היא זו לתפלה שנתקנה לחיוב על כל אחד מישראל.

הראתיך לדעת שאין לסמוך על שום דבר אשר דבר בעל הנוגה, שמלבד אוטם לבו מכל שכל עד שלא נראה בכל דבריו פלס ומאזני משפט חלקי הבונה והסותר, אבל עוד למד את לשונו הפח כזב ומלבו יוציא מילין אשר לא היו ולא נבראו, למען הטות לב בני ישראל מעל מנהגיהם הקדושים והטובים, אלה הצאן אשר אין בהם שכולה, יוליכום בדרך לא סלולה. חדלו לכם מן האדם הזה כי במה נחשב הוא

ומעתה נבוא לנדון תשובת שאלתנו, שהיא מונחת לפנינו פרושה כשמלה. שאחרי שנפסקה ההלכה על פי כל הראשונים והאחרונים שהש"ץ אינו יכול להוציא בכל ימות השנה אלא מי שאינו בקי, אבל לא את הבקי. ולפי מה דפסקו רוב הראשונים וכל האחרונים, שהבקי אינו יכול להוציא את מי שאינו בקי, אלא אם זה שאינו בקי מבין בלה"ק ויודע לכוין מה שהש"ץ אומר, אבל אם אינו יודע ומבין לשון הקודש כלל, אין הבקי יכול להוציאו, אי אפשר לנו בשום פנים לצאת ידי חובת תפלה בלתי אם נתפלל תפלה בלחש. דכבר אמרנו בראשית דברינו שאינו בקי כזה שיהי' מבין לשון הקדש ולא יהי' בקי בנוסח וסדור התפלה, לא הי' שייך אלא בזמניהם, דרוב תפלתם היו על פה, ולא היה אפשר אפי' להמבין להיות בקי בנוסח התפלה והברכות בעל פה, והי' צריך שיוציאנו הבקי. אבל בדורנו זה שזכינו למלאכת הדפוס וסדורי התפלות מצוין ביד כל אדם, לא נמצא זולתי אחד מני אלפים שיהי' מבין בלשון הקודש, ולא יהי' בקי בסדור התפלה, אחרי אשר סדור התפלה לפניו דפוסה ועומדת. ובהיות כן, אין הש"ץ בא כלל להוציא את שאינן בקיאין, בתפלתו, דמה נפשך אם השומעין יודעין להתפלל בעצמן הרי הן בקיאין, ואין הש"ץ מוציא אותן:

ואם אינן יודעין להתפלל בעצמן, ודאי שאינן מבינין ג"כ בלשון הקודש, וכיון שאין מבינין אין הש"ץ יכול להוציא אותן בתפלתו.

ואם תאמר, אם כן, דהש"ץ לא יועיל כלל להוציא את אחרים, מפני מה בא הש"ץ לחזור תפלתו, באמת הוא, שעיקר ענין הש"ץ בזמן הזה אינו אלא משום ברכו וקדושה וקדיש וכדומה, גם בר"ה שיוכל להוציא אפי' את הבקי, וגם זה אינו צריך בזמן הזה, שאין מי שיכול לכוין ם הש"ץ מלה במלה כל התשע ברכות ואם חסר אחת מהם לא יצא י"ח, ולא נמצא עתה מי שיודע להתפלל בעצמו, שלא יתפלל בר"ה ויסמוך על הש"ץ שיוציאנו. וכן כתב בפירוש המ"א ז"ל בסי' נ"ג ס"ק ך' בנדון מינויי הש"ץ שיחיד יכול לעכב, וזה לשונו:

ונראה לי דדוקא בזמניהם שהי' הש"ץ מוציא את הרבים ידי חובתן בתפלתו, אז הי' יחיד יכול לעכב דאינו נעשה שלוחו בע"כ, משא"כ עתה שכולנו בקיאים, רק הש"ץ בא לפיוטים, אעפ"י שאמר קדיש וברכו אין כל כך קפידא, עכ"ל.

וכיון שאין הש"ץ מוציא את שומעיו, בתפלתו, ודאי שהוא חיוב גמור על כל אחד ואחד מן הצבור להתפלל תפלה בלחש, כדי לצאת ידי חובת מצות תפלה. דאם לא יתפללו בלחש, רק החזן יתפלל בקול רם, והאחרים יכונו וישמעו, הרי מבואר דכל זה לא יתן ולא יוסיף להם, דאם יכולים להתפלל בעצמם, א"כ הרי הם בקיאים ואין הש"ץ מוציאם, ואם אינם יכולים להתפלל בעצמם, אז אינם מבינים בלשון הקודש ג"כ, ואז ג"כ אין הש"ץ מוציאם, ולא יצאו א"כ ידי חובת תפלה כלל. ואם נאמר, שבעוד שהחזן מתפלל בקול רם יתפללו הבקיאים עמו בלחש א"כ מה יועיל תפלת הש"ץ, אם אין איש אשר ישמע לו, ולא יוכלו לענות קדושה ומודים, שאין רשאי להפסיק בש"ע לקדושה ולמודים. ואם נאמר שהצבור יחכו עד שיאמר החזן קדושה ויענו עמו ויתחילו להתפלל ויגמרו קודם שהגיע הש"ץ למודים:

א"כ צריכין למהר ולחטוף כל ברכת הי"ח יותר מדאי, ואין מי שיכול לכוין כראוי בתפלתו, גם יפסידו מלענות אמן על כל ברכות האמצעיות.

באופן שהחיוב הגמור עלינו להתפלל תפלה בלחש, למען שכל איש לפני ד' ישפוך שיחו בכונת הלב, וכל איש יכול להתפלל על פרטי הצטרכותו, או בכל ברכה וברכה מעין אותה ברכה או בשומע תפלה כמבואר בא"ח סי' קי"ט, ואז יחזיר הש"ץ התפלה בקול רם כדי שיענו הקהל אמן וקדושה ומודים.

ומה שכתבו בעל הקנאה בסוף תשובתו ובעל הנוגה עמוד י"ג בשם תשובת הרדב"ז סי' ה' שהביא אגרת מהרמב"ם ז"ל אשר כתב לאנשי צרפת בלשון ערבי שיתפללו רק בקול רם ולא בלחש כלל, והעתיקו שניהם לשונו שם בנוסח וסגנון אחת ממש, ובעל הנוגה הוסיף לכתוב וז"ל, והרדב"ז כתב בפירוש שאם אפשר לבטלה שלא על ידי מחלוקות, יבטלנה עכ"ל.

הנה, טרם נחוה דע בענין זה, נאמר שהאנשים האלה המתנבאים בסגנון אחד כמנהג נביאי השקר, עינם לא ראו מעולם תשובת הרדב"ז הנ"ל, רק שמעו דבריו מפי אחרים והוסיפו וגרעו בו כרצונם. כי באמת כל הרואה לשון ש"ות הרדב"ז ח"א סי' ה', יראה כי שקר ענו, ולא כתב כלל מה שכתבו הם, ותחת אשר כתבו שהרדב"ז הביא אגרת מהרמב"ם ז"ל אשר כתב לאנשי צרפת בלשון ערבי, כתוב שם שנשאל הרמב"ם על טעם התקנה ההיא, והשיב בלשון ערב, שאעפ"י שנראה כן מדין הגמ', מ"מ בארצות

הישמעאלים וכו', ולכן טוב להתפלל תפלה אחד ביחד מי שיודע ומי שאינו יודע עכ"ל, הנה משמע שם בתשובה זו שהרמב"ם לא תקן תקנה זו אבל השתדל להצדיק תקנותיהם, גם לא לאנשי צרפת כתב רק למדינות הישמעאלים, ולמה היה לו לכתוב לאנשי צרפת בלשון ערב שאינן מבינים ולא בלה"ק שמבינים כולם?

וכל מה שכתבו שם בעלי הקנאה והנוגה עניני לעג ודיבה על תפלותנו ונתנו אותו על לשון הרדב"ז בתשובה זו, שקר ענו. גם מה שהוסיף בעל הנוגה, שהרדב"ז כתב בפירוש שאם אפשר לבטלה שלא ע"י מחלוקות, יבטלה, שקר גמר הוא, כי לא יצאה זאת מעולם מפי הרדב"ז ז"ל שסברתו להיפך כאשר יבא אי"ה.

והנה אגיד לך את הרשום בכתב אמת בתשובת הרדב"ז ח"א סי' צ"ד, והנני מעתיק רק ראשי הדברים שמצאתי מן הצורך להעתיקם, כי התשובה ארוכה מאד, והמעיין בתשובה עצמה ימצא מרגוע לנפשו.

וזה לשונו, שאלת על שנתעוררו קהל הספרדים על קהל המוסתערב על ענין חזרת התפלה בקול רם, שנהגו במצרים שהש"ץ מתפלל תפלה אחת בקול רם וזה כנגד דין הגמ' והפוסקים וספרי הקבלה טענו קהל המוסתערב שזה תקנת הרמב"ם ז"ל שכתב בתשובה בלשון ערב וכו' וכן הגיד ר' אברהם בנו בספר שחיבר בלשון ערב וכו' (כאן כתב שהרמב"ם תקן תקנה זו וכאן נמצא תופס דבריהם שהביאו אבל בלשון כבד לא בלשון דופי ובזיון כאשר כתבו הם, ולא העתקת הדברים מפני האריכות והנחתי הדבר להמעיין). תשובה, כל בעלי הדין והרב המתקן תקנה זו מודים כי מדין הגמ' בבלית וירושלמית והגאונים וכל הפוסקים ראוי לצבור שיתפללו שתי תפלות וכו' וכן נוהגין בכל הגלילות אולת המלכות אשר פשטה בו תקנה זו ועתה אולם חזרו לדין הגמ' זולת קהל המוסתערב אשר במצרים וכו' עוד ראי' גמורה שלא היתה תקנה זו קבועה אלא לפי המקום והזמן, שמצינו להרב ז"ל תשובה אחרת בלשון ערב, וזה העתק שלה, ואמנם מנהגנו בעבור מה שאירע להמון מן המנהגים הרעים באלו הזמנים והמקומות, והוא שבתפלת מוסף של שבתות ומועדים לבד, לסבת רוב ההמון נעשתה תפלה אחת וכו' וכן אם אירע לנו תפלת המנחה שנתאחר' הרבה עד שנחוש שיעריב השמש, אני עושה שיסדר הש"ץ התפלה בקול רם והקדושה, וראיתי שאין בזה הפסד לפי שמי שאינו בקי יצא בשמיעת התפלה והבקי יתפלל לעצמו עם הש"ץ מלה במלה וכו' אמנם אם נתפלל בכל ימי החול במעט עם מקובצים, נחזור לשמור הסדר הראשון להתפלל בלחש וקול רם, וכתב משה. הרי אתה רואה שלא היתה תקנתו קבועה אלא לפי הזמן וכו', עוד יש ראי' שכיון שהוא ז"ל לא תקן אלא ברוב עם ובזמנו הי' יותר מכפלי כפלים מהנמצאים

עתה, וכיון שנשארנו מעט מהרבה ראוי לחזור לדין הגמ', עוד כי בזמנו ז"ל הכל היו נוהגים כמנהגו וליכא משום אגודות אגודות, אבל עתה בזמננו שיש כמה קהלות כל ספרדיים ומערביים ואיסקליא וכולם מתפללים בדין הגמ' איקרי כאן לא תתגודדו, לפיכך ראוי שכולם יתפללו כדין הגמ' וכו', הכלל העולה שאין אני רואה בזמן הזה עת לעשות כדי להפר תורתנו ואפי' נשנה את המנהג לא נהי' כתלמיד חולק על רבו וכו' לכן בנדון דידן, אם אפשר להחזירם לדין הגמ' שיתפללו שתי תפלות בלא מחלוקות, כן ראוי לעשות, אבל אם אי אפשר לבטלם אלא ע"י מחלוקות שב ואל תעשה, והנלע"ד כתבתי, עכ"ל בקצרה.

הנך רואה בעיניך ממש היפך דברי האנשים האלה, ובמדינותינו שלא היה נוהגין עד עתה כמנהג אנשי מצרים, ודאי לית דין ולית דיין, שיתיר התפלה בקול רם לחוד בלא תפלה בלחש, ואתם אחי סורו נא מעל אהלי האנשים שלולי דעת אלו, כי לא ידעו ולא יבינו, רק להפוך ולסרס דברי קדושי עליון, במחסה כזב ושקר הסתירו דבריהם ומחשבותיהם, ומלבם הוציאו מילין להשפיל כבוד ישראל ח"ו, ולקעקע יסודות מנהגי קדמונינו נ"ע, למען אחת אחת תהרס כל הבירה כולה, חלילה חלילה

ועתה נשובה לדינא דהרדב"ז ז"ל שהצדיק בשם הרמב"ם אלה שאינן מתפללין בלחש רק החזן מתפלל בקול רם אף שבררנו למעלה, שאין הש"ץ מועיל לשום איש, דאם הם בקיאים לא יוציאום הש"ץ, וכמה שכתב הרדב"ז בעצמו שהיודעים יתפללו עם הש"ץ, ואם אינם בקיאים להתפלל, מסתמא אינם יודעים לשון הקדש, ומי שאינו מבין לשון הקדש, אין הש"ץ מוציאו.

דהני מילי לדידן שכבר נתקנה מלאכת הדפוס בימינו, וסדורי התפלות מצויות ביד כל אדם א"כ מי שמבין בלה"ק, הוא ג"כ בקי בתפלה, כי נוסח וסדור התפלה לפניו. ומי שמבין לשון הקדש ואינו יכול לקרות לשון הקדש, הוא כמעט מהנמנעות, כי איך יבין לשון הקדש, אחרי שלשון זה אינו נדבר בדבר איש אל אחיו, עד שנאמר שלשמע אזנו נתרגל בו, ומי שמבין לשון הקדש ודאי למדו, וכיון שלמדו, למדו לקרות ולהבין כדרך כל הלשונות אשר נלמדו, ולכן מי שמבין הוא בקי, ומי שאינו מבין אין הש"ץ מוציאו.

אבל בדורו של הרמב"ם לא היתה מלאכת הדפוס נמצאת עדיין (וגם עתה אינה נמצאת במדינות האלה) והמבינים בלשון הקדש היו רבים מאד בדורותיו, ובפרט בארצות המזרחיות שלשונם קרובה ללשון הקדש, והי' הדבר מצוי שיהי' מבין בל"הק ולא יהי' בקי בתפלה או בברכה בעל פה, ואותן המבינים ואינם בקיאים ם הי' הש"ץ מוציאם. נמצא שהי' הש"ץ מוציא את שאינו בקיאים, ולכן משום מגדר מילתא שפיר התקינו

בארצות האלה שהחזן לבדו יתפלל והבקיאים יתפללו לעצמן עם הש"ץ ואותן שאינן בקיאין יוציאם הש"ץ. משא"כ בזמנינו אין התקנה זו מועלת כלל, שאין הש"ץ בא להוציא אחרים בתפלתו כלל, ואינו בא אלא משום קדושה ומודים וקדיש וברכות, ואם יפסידו את אלה, למה להו להיות להם ש"ץ כלל? ולמה יפסידו אלה בלא תועלת, אחרי שתפלת הש"ץ, אינה מועלת לשאינם בקיאים כלל.

ועוד, והוא הנראה יותר, שדעת הרמב"ם ז"ל כרש"י דהבקי מוציא אף את שאינו מבין כלל, וכאשר אמרנו בראשית דברינו, שמפשטות דברי הרמב"ם בההיא דסופר מברך ובור יוצא, גם בפ"ח מהל' תפלה בענין שהעסקנו למעלה נראה כן, ואם כן לשיטתו יפה כתב דהש"ץ יכול להוציא את מי שאינו בקי ומבין כלל.

ובאמת כפי אשר העתיקו בעל הקנאה ובעל הנוגה דברי הרדב"ז הי' לי ראי' על זה. שהמה כתבו בשמו לכן טוב לצאת בתפלת הש"ץ מי שאינו מבין, ומי שמבין וכו' אם כן כתב הרמב"ם בפירוש, שמי שאינו מבין יוצא בתפלת הש"ץ, והוא כרש"י. אבל מה אעשה ששקר גמור הוא, וכן כתוב שם, לכן טוב תפלה אחת ביחד מי שיודע ומי שאינו יודע. ונוכל לפרש שאינו יודע הנוסח, אבל הוא מבין בלה"ק.

אבל, ב"ה שאינו צריך להביא ראיה מדבריהם, לא מדובשם לא מעוקצם. אמנם מצד הסברא כן נראה שדעת הרמב"ם כרש"י, ומועיל א"כ תפלת הש"ץ הרבה.

ועל פי זה יש להצדיק מה ששמענו מכמה קהלות קדושות ספרדיות שנוהגין כן עד היום, שאינן מתפללין בלחש רק החזן מתפלל בקול רם. ולפי מאי דאמרינן, גם מאן דאמר הכי לא אישתביש, שסומכין עצמן על סברת רש"י שאף מי שאינו מבין כלל הבקי מוציאו, ולפי מה שהצדיק הרמב"ם ז"ל האי מנהגא, נראה שגם הוא ז"ל סובר כרש"י, באופן שגם בזמן הזה הש"ץ מוציא את מי שאינו בקי, דהיינו מי שאינו מבין:

בלשון הקדש כלל, והמה נמצאים בזמנינו הרבה. וכיון שעל יסוד זה הנהיגו מקדם שלא יתפללו בלחש, למיגדר מילתא כמ"ש הרמב"ם והרדב"ז הנ"ל, והיסוד הזה עדיין על מקומו יעמוד ולא ימיש, המה סומכים על זה, והנהיגו כן אחריהם עד היום, ויש להם על מה שיסמוכו, ומאן דנהוג נהוג.

אבל ודאי הדרך היותר נכון לילך בעקבות רוב הפוסקים הראשונים וכל האחרונים דפסקו כהתוס' והרא"ש שמי שאינו מבין, אין הבקי מוציאו, ולפי שמבין בלא בקי אינו נמצא בזמן הזה כנ"ל, אין הש"ץ מוציא את שאינו בקי כלל, זולתי אם עפ"י מיעוטא דמיעוטא דלא שכיח כלל יתרמו שיהי' מי שמבין בלשון הקדש ולא יכול לסדר דבריו מתוך סדור התפלה שלפניו. ולפיכך חלילה וחלילה לנו לשנות מנהג התפלה בלחש.

ומי שאינו מתפלל תפלה בלחש רק שומע מפי הש"ץ התפלה בקול רם, אף אם יכוין מלה במלה בכל מה שהוא אומר (מה שכמעט אי אפשר בזה"ז כמו שהעידו כל הפוסקים אינו יוצא ידי חובת תפלה כלל, וצריך לחזור ולהתפלל בלחש, ומטעמים דברירנן.

ועוד אני אומר שאף במקומות שסומכים על דעת רש"י ז"ל, שלא להתפלל בלחש רק לצאת בתפלת הש"ץ, דוקא להם הותר לפי מנהגם, לא לנו לפי מנהגנו.

דהרי הוכחנו למעלה בסברות וראיות נכוחות ב"ה, שאף שלפי פירש"י ז"ל וסייעתו, הבקי יכול להוציא אף את מי שאינו מבין, המוציא ודאי צריך להיות בקי ומבין מה שהוא אומר, ואם לאו אינו מוציא אחרים ידי חובתן.

והנה מנהג הספרדיים שהש"ץ אינו משורר כלל לפני התיבה, אבל מסדר תפלתו מלה במלה בנגינה יפה וצחה. נגד זה אינם ממנים ש"ץ זולתי איש בעל תורה ובקי ורגיל ומבין בכל מקום מה שהוא אומר, והוא באמת יכול להוציא לפי דעת רש"י ז"ל את מי שאינו בקי. ואף שאין אנו פוסקים כדעה זו, מ"מ יש להם על מה שיסמוכו כנ"ל.

אבל אנחנו האשכנזים, שאנו נוהגין שהש"ץ ישורר ויזמר ויעורר לבות שומעיו בנגינתו להעציבם בעת העוצב ולשמחם בעת השמחה, כפי המקום והזמן וענין התפלה, ואי אפשר לבטל זה כמו שכתבו כל הגדולים הביאם שם הרב דוורונא בתשובתו יאיר נתיב, ובראשם הב"ח ז"ל בתשובתו, דבאתרא דנהוג אין לבטלו

והכי מסתברא, דכיון שנתקן הדבר לכבוד ד' והדר גאונו, מי שמבטלו יש לחוש שיקל כבוד שמים בכך. והדבר דומה לפי דעתי לאדרת ממלכה רב האורך והרוחב, שלובשים המלכים ביום המלכם, העשוים כנימוס מלכי המדינה בימים הראשונים:

שעם שאין בהם שום יופי לפי הרגל הלבושים בימינו, איש לא יערב את לבו להחליף הבגדים האלה בבגדים אחרים. ואם הם גדולי ההדור יותר הרבה מהם, ומי שמחליפם הוא פוגם בכבוד המלך. והטעם, לפי שכבר הוסכם שע"י לבישת הבגדים האלה יוכר כבוד המלך ביום המלוכה, א"כ כבוד המלך תלוי בבגדים האלה. כן הדבר הזה, כיון שמנהגינו להוציא הוצאות רבות לחזור על ש"ץ שיודע לשורר ולזמר בתפלתו, מה שאין אנו עושין כן בדברינו לפני מלך ושרים, אם כן, כל כונתנו להגדיל ולכבד שם שמים באופן יותר גבוה ומעולה ממה שאנו עושין לפני מלך בשר ודם. וכיון שהנגון הוא מה ששם שמים מתכבד על ידו, אף אם כפי הרגל מדתנו בזמנים האלה לא ינעמו לאזנינו קול שרים האלה, מי שמבטלו ומנהיג להתפלל בלא נגון, הרי הוא מבטל דבר הנהוג אך כדי ששם שמים יתכבד על ידו, וא"כ הוא פוגם בכבוד שמים.

והנה ידוע שאבי רוב הנגונים שנהגו ב בו ממש כל בני אשכנז ופולין, הי' רבן של כל בני אשכנז, המאיר ובא עדיין בתורתו לכל הגולה הגאון מהרי"ל ז"ל, והוא ודאי לא ניגן אותם הנגונים כדי להתענג בבית ד' בנועם קולו, אך כל כונתו היו לשם שמים, ומי יבא אחר המלך אחר שכבר עשהו.

אף כי שידוע לכל שכמו שהכלי שיר הוא מעורר הלב ומנענע המחשבות, כן שירת הפה. ואיני יודע, איך אותן שהוטב בעיניה' נגינת הארגעל ולא חשו על חילוק והפסק המלות, לפי שהנגון מעורר הלב ומכינו לתפלה, איך לא ייטב בעיניהם, מה שאנחנו, שאיננו נוהגים בנגינת הארגעל, נוהגים בנגינת שירת הפה על ידי הש"ץ והמשוררים. ואם לא כולם ישוררו לפי דרכו המוזיקא, הלא ידוע שחוש השמע וחוש הטעם שוין בענין זה, שכמו שלא ימצא אוכל אשר יערב בהנאה שוה לכל אדם, זולתי מדינה ומדינה כמנהגה ואיש ואיש כטבעו, יטעם לנפשו האוכל כפי אשר מנוער הרגיל עורקי חכו להתענג בו כן בחוש השמע, מדינה ומדינה ואיש ואיש כפי הרגל תופי אזנו להתענג בהתנועעו לקול השיר, אותו יבחר ויקרב. והארכתי מעט בענין זה, להסיר תלונת רבים מההמוניים על עדת ד' כאלו נעשה תפלתם על ידי זמרת הש"ץ כחוכא ואיטלולא ח"ו, כי לא כן הוא, וצדקו מאד אלה הגדולים שהסכימו, שבמקום שנהוג אין לבטלו להנהיג באופן אחר.

בין כך אנחנו האשכנזים נוהגים לדקדק אחר ש"ץ המזמר, וכיון שאנו מדקדקים בכך, אין אנו יכולין לדקדק ולחזור דוקא על ש"ץ המבין ויודע בלשון הקדש היטב, מפני ששנים אלה יחד, באיש אחד, מציאותם יקר מאד, ומילתא דלא שכיחא הוא.

וכפי המנהג הזה נמצאים הרבה שלוחי צבור שאינם מבינים היטב בלשון הקדש, וכיון שאינם מבינים בכל מקום בתפלה, אינם מוציאים אחרים ידי חובתן אף לפי דעת רש"י ז"ל וסייעתי'.

והוא הדבר אשר דברנו, שאף במקום מנהג הספרדים הנמשכים אחר דעת רש"י ז"ל, ואינם מתפללין בלחש, רק הש"ץ מתפלל בקול רם ומוציא את שאינו מבין, אנחנו בני אשכנז שמחזירים דוקא על ש"ץ היודע לשורר אף לא יהי' מבין היטב בלשון הקדש, אנו מחוייבים, על כל פנים להתפלל בלחש, שאין הש"ץ שלנו מוציא את שאינו בקי אליבא דכ"ע.

ואתה אל תתמה על מנהג האשכנזים שמדקדקים על ש"ץ המזמר, ואינם מדקדקים על ש"ץ בקי ומבין, וכפי הדין המתבאר בא"ח סי' נ"ג צריך הש"ץ להיות בקי ומבין שכבר מלתנו אמורה כמה פעמים, שכפי שאנחנו פוסקים על פי רוב הגדולים, שאין הבקי מוציא את מי שאינו מבין בלשון הקדש, אין הש"ץ שלנו מוציא כלל את שאינו בקי,

ואינו בא להוציא את אחרים בתפלתו כלל. ואם כן אין אנו אחראין לדקדק יותר מדאי על בקיאות הש"ץ אחרי שאינו מוציא את אחרים, עד שנפסיד על ידי זה המנהג הקדום המקודש לשמים לחזור על ש"ץ המזמר אשר בשירה ובזמרה ישפוך שיחו לפני ד'.

ואתה תחזה מכל הדברים האלו שאמרנו, שכל דברי בעל הקנאה ובעל הנוגה וראיותיהם, סתורים ועומדים הם ממקוריהם, כי חזון שקר ותרמית המה מתנבאים בשפתותיהם, ובבית המדרש לא מצאו ידיהם ורגליהם. יען כי לא מצאו מבוא האמתי אל ההלכה הנאותה לתשובת השאלה הלזו, סבבו סביבות הכרם, ויתאוו תאוה לאכול מפרי' ולשבוע מעובה, אך נלאו למצוא הפתח, ויחתרו למצוא דרך סלולה ולא מצאו.

וברוך הפוקח עורים אשר פקח את עינינו בדבר ה' זו הלכה להראות לעם ד' העמודים הנכונים אשר מנהגינו הקדמונים הקדושים עליהם נשענים. אשר בהם נתגדלנו וכאשר שמענו כן ראינו אותם מאבותינו ואבות אבותינו זה ימים רבים ושנים. מסורת הן בידינו מגדולינו וזקנינו, מסרו אותן מדור לדור האבות לבנים המה המקנאים קנאת האמת, המה הרואים באור נוגה, המה המתהלכים בתוך הגן האוחזים בסנסני אשכלות הגפן ויטעו נטעי נאמנים. באור ד' הלזה לכו ונלכה, היא המסילה המולכת בעדן גן אלו"ד על ראש גיא שמנים. והוא יתברך בחסדו ימהר יחיש יום המעותד לנו לפקוח עינים עורות, לאחד לבות עובדיו, יסיר מעלינו הבגדים הצואים וילבישינו שני עם עדנים. והוא אשר יחיינו מיומים, יתן ברוחינו פי שנים, וליום השלישי נהי' מוכנים.

שפתי ישנים

ש"ות שפתי ישנים בו יבואר האיסור לשנות נוסחת התפלה או הברכות שתקנו אנשי כנסת הגדולה יששום מדבר וציה. ועין חלוש הראיה. בה יעל ענף פוירה. הליכות אמת צופיה. ינוב פרי דשנים. דובב שפתי ישנים.

שאלה. אותן התפלות והברכות אשר יסדו לנו אבירי הרועים אנשי כנסת הגדולה זכרם לברכה, וכפי העת והזמן בימינו, בהשתנות נימוסי עם ועם, מדינה ומדינה, ללשונותם וסדרם, לא יאותו אלה הנוסחות לתפלות ולברכות, אם נוכל לשנות את טעמם, ולתקן תפלות אחרות, או לא?

תשובה. אסור לשנות סדר ונוסח התפלות והברכות, בשום אופן ובשום זמן, והוא דבר מפורש בגמ' ופוסקים. כאשר נביא להלן אי"ה. אמנם טרם נערוך דברי הפוסקים בענין זה. מוצאים אנחנו נכון, לעורר לב כל קורא בדברינו על חקירה אחת, אשר על ידה יוסברו לנו דבריהם, והיו עינינו הרואות אותם במחזה האמת, ברורים וגלוי עינים.

הנה אנחנו מוצאים תורתנו הקדושה ונביאינו הקדושים מכנים בהק"בה, דיבור, ראיה, שמיעה, והרגשה. ואנחנו יודעים שכל אלה פעולות החושיים, לא יאותו למלך הכבוד יתברך שמו, הנשגב, והנעלה מכל ענין חומרי ולא ישיגהו גוף ולא כח שבגוף. אבל הוא יתברך משיגנו רצון קדשו מבלי דבור, באותו השלמות שאנחנו נוכל לעשות באמצעות הדבור דוקא. ויודע את אשר אנו מדברים בלתי שמוע, כאשר יכולנו אנחנו לדעת דוקא ע"י חוש השמע, ויודע מעשינו בלי ראות, כאשר נוכל אנחנו לדעת אך למראה עינינו. ומתרגש לענינינו בלי הרגשה פעולות. כאשר אנחנו מרגישים אך על ידי הרגשה גופנית או לבית. ולמען הסבר הדברים איש לאחיו, אנו משאילים לו יתברך פעולתינו החושיים, כמו דבור, וראי', ושמיעה, והרגשה, אף שחלילה לנו לגשם פעולותיו, ולומר היות בו אחד מכל אלו.

אמנם, לצייר אפשרות הדבור מבלי דבר, וראי', ושמיעה, והרגשה, מבלי ראות, ושמוע, והרגש, אי אפשר לשום איש, זולתי לאיש אשר כבר עלה עד רום מעלת ההשגה, וזכה להיות נשפע מקדושת אלוד', עד שיודע לו רצון בוראו יתברך, הוא נביא ד' האמתי, לאיש אשר אלה לו נגלו תעלומות האפשרות (עם שא"א לו לחלק ידיעתו לזולתו שלא הגיע עדיין למדרגת השגתו) איך ובאיזה אופן ידבר ד' מבלי דבר. וכפי העלותו במדרגת השגתו לדעת אמתת ענין דיבור הרוחני משולל ההשאלה, לפיהו יכול התבונן ג"כ אמתת ראייתו ושמיעתו והרגשתו יתברך, וידע איך יראה בלי ראות, ישמע בלי שמוע, וירגיש בלי הרגש.

ומעתה אם איש אשר נודע ומוחזק לנו היותו נביא ד' באמת, או איש אשר לפי העלותו במדרגת החכמה והחסידות והמדות, הוא קרוב למדרגה הגדולה הלזו, יאמר לנו:

אם תרצה לעבוד את ד' עד שירצה לפניו עבודתיך, ודרכיך והנהגתיך יראה ד' וייטב בעיניו, כה וכה תתנהג, וכה וכה תתפלל, וכה וכה תברכהו, אף כפי הנראה לנו, ענין ההנהגה אשר הוא מדריכנו בה, וענין התפלה אשר הוא עורך לפנינו, לא יאותה למלך הכבוד, וכפי משפט שכלנו, לו נאוה תהלה אחרת, ולנו הנהגה אחרת, אין אנו רשאין לשנות את טעמו ולהטותו אל כל אשר נחפץ, יען כי עורים אנחנו בענין זה, ואין מאתנו יודע לצייר אפשרות התקרבותינו לרוחני האמתי, במעלינו החומריים, וענין איכות הראי' והשמיעה, הצפונים תחת לבוש מלות ההשאלה, מנו נעלמה ולא נוכל לה. באופן שלא נוכל לומר עלה נעלה השמימה בתפלתינו עבודתינו, באופן זה או באופן זה, כפי אשר ייטב בעינינו, אחרי אשר כפי קוצר דעתינו, מחשבותינו החומריים, עם מחשבותיו הרוחניים, שלולי הערך ונעדרי היחס המה כולמו.

לכן עליו, ר"ל על הנביא האמת או הקרוב אליו, אשר לו נודעו פליאות סתרי איכות העניינים האלה, ואיך ובאיזה אופן תתיחסנה מעשי אדם ותחבולותיו, לרוחניות ראייתו, ושמיעתו, הרגשתו, ורצונו, עליו אנחנו צריכין להשען בכל הדברים, וכפי אשר יגיד לנו אליו נשמע, וכן נעשה.

למה הדבר דומה, לרופא הנותן לחולה תמרוקי רפואותיו, והנה איש עומד לנגדו שאינו בקי בחכמת הרפואה, וכפי פשטות מחשבותיו, לא ייטבו בעיניו דרכי הרופא:

הלא לא יערב זה את לבו לשאול לרופא מדוע ככה עשית, ומכ"ש שלא ישנה דבר מכל אשר צוה הרופא. יען, שכיון שלא נודע לו דבר מכל ענין חכמת הרפוא', לא ידע בחון סבת המחלה, והתיחסות סמי הרפואה אלי', ואף אם הגד יגיד לו הרופא טעמו ונימוקו, הוא הבער בענין החכמה הזו, אי אפשר לו להבינו כלל, כמו שאי אפשר להעטלף צייר נוגה השמש בתקופתה, וצריך א"כ על כל פנים לסמוך רק על דברי הרופא.

או ניקח משל יותר קרוב לענינינו. איש משרי המלך הפרתמים, אמר לאחד מאנשי העיר אשר לא הסכין לדבר זולתי עם אנשים כערכו, ויבקש לבקש דבר מאת המלך בזה האופן, ובאלה המלות, תערוך פתשגן כתבך, כי היא מנימוסי חצר המלך. הימצא האיש את לבבו לאמר, איני בוחר בדרך זה, כי איננו דרך ישר לפני איש כמוני, כי אסיף אליו דברתי ל הלא בהיותו יודע בעצמו שאינו יודע דבר מעניני המלך, דרכיו, ונימוסיו, על כרחו צריך הוא לסמוך על דברי זה הקרוב אל בית המלך, וידבר עמו יום יום, שאך עם זה הנימוס אשר הגיד לו האיש, ולא עם אחר, לפני מלכים יתייצב, יחנן, וישמע קולו.

כן הדבר הזה, אנחנו שלולי כל שמץ ההשגה, באיזה אופן שאפשר לתפלתנו ועבודתנו להתיחס לאמתת שמע העליון הנעלם, איננו רשאים לשאול את האיש אשר ידענו ממנו היותו משיג ענין התיחסות הזה, ויורנו ויאמר לנו:

זה הדרך לכו בו, כה תענו וכה תדברו, אם תרצו להשמע מאת מלככם הנעלה והמרומם על כל, מדוע דרך המלך ולא במסילה נעלה, כי היא ישרה בעינינו?.

ומעתה, אם אבותינו הקדושים חכמינו ונביאנו אנשי כנסת הגדולה זכרם לברכה, אמרו לנו:

באלה התפלות ובאלה הברכות אשר אנחנו עורכים לפניכם היום, תעבדון את ד' אלדיכם, ויעלה זכרוניכם לפני אביכם שבשמים ושב ורפא לכם.

איך נעמוד אנחנו אשר לא מצאנו חזון מ"ד, לאמור:

אנחנו נעלה אל הר ד', בנוסח תפלה שמצאנוה יותר יקרה מאותה אשר יסדוה אבירי הרועים האלה, אחרי שבנוסח זה ולא בנוסח הראשון נמצא חן ושכל טוב בעיני אנשים

שכמונו? וכי שיח וכי שיג לו כמונו, כי נערוך דברי תחנונינו לפניו יתברך, לאלה התחנונים אשר נפיל לפני בשר ודם?.

וכי תאמרון אלי. אלה המשלים עצמם אשר הבאת, ישיבוך דבר:

שכמו שאנו רואים עניני הרפואה שנשתנה עתה הרבה מבימים הראשונים וכמו שאנו רואים נימוסי מלכינו בעת הזאת, נשתוו יותר עם הנימוס הרגיל בין איש ובין רעהו, מכאשר הי' בראשונה, כן ישתוו ג"כ תמרוקי רפואות הנפש, וכן ישתוה נימוס תפלתינו לפני מלכינו העליון, עם הנימוס הרגיל ביניינו ובין מלכינו ושרינו.

אף אני אשיב אמרים לך על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון. ונאמר ראשונה, הן לא טבעיות סמי הרפואות נשתנו, אך המחלות נשתנו, רצוני לומר, לא נשתנה הסם שהי' מסגולתו בימים הראשונים להחזיק הטבע, שיהי' עתה מחליש אותה, והמחמם שיהי' עתה מקרר:

והמשלשל שיעצור, וכדומה. אבל אחרי שכפי התמדת השתנות האיקלים לפי תנועות מערכות השמים, כן נשתנו המזגים:

נשתנה ג"כ ענין הרפואה, שיש שהי' צריך בימים הראשונים להתחלש, עתה יצטרך להתחזקות, ומי שהי' הראשונים מעבירים מחלתו, עי' סמים המקררים, יעבירוה עתה במחממים, וכדומה. וזה שאמרתי, לא הרפואות, אך המחלות נשתנו.

באופן שלא נוכל לדון מרפואות גויותינו עלולי השנוי על רפואות נפשותינו, העומדים בהשתוותם כל ימי היות חלד בשיעור אחד, עד שנאמר, שאלה התפלות והברכות אשר סדרו לנו נביאנו ז"ל רופאי הנפש האמתיים, ישתנו פעולתם על הנפש עתה מכאשר הי' מלפנים.

ועל השנית אני אומר חלילה וחלילה לנו לדמות הצורה ליוצרה ולערוך עניני מלכינו שהם בשר ודם כמונו, למלך יושב על כסא רם ונשא, הוא מלך הכבוד סלה. שהם, ר"ל מלכי בשו"ד, ילודי אשה, קרוצי חומר, כאלה הנתונים תחת ידיהם, אין משפט השכל גוזר על השתנות הערך ביניהם, כלל. ושלילות השתוותם אינו אלא הסכמיי, אם לטובת סדור המדיני בהתגבר עליהם אימת מלכם ע"י. ריחוק הערך שביניהם, ואם לשמירת המלך ע"י גודל התרחקותו, מאותן אשר עקבו ישמורו, אשר קוו נפשו. ואחרי ראות המלכים שבזמנינו, בהשתנות הזמן, ובהתיישבות מדות האדם בעתים האלו, שלילות הצורך להתרחק ממנהיגי אנשי ארצם, שהם ילודי אשה כמוהם, בשיעור הגדול שנהגו המלכים הקדומים, אינם חפצים לדבר גבוה ולהתגאות בכתר מלכותם לבלי צורך, נגד משפט השכל הישר. ולכן בחרו יותר להשוות מדותיהן אליהם. לא כן בתי חומריותנו

עם אל, השוה בתכלית השוי, אשר חלילה לומר עליו שום ענין השתנות. אשר שלילות כל ענין ערך בינו יתברך ובינינו דרי מטה, הוא מגזירת משפט השכל הישר וענין התקרבותינו אליו יתברך, הוא ענין פלא ונעלם מעיני כל אשר לא מחזה שדי יחזה, ומי ישא את לבבו לאמור, שנתקרב בימים האלה אלינו (מחמת השיבותינו וטוב מעללינו?) יותר מאשר הי' בימי נבראנו וקדושינו הראשונים, עד שכאשר נדבר בין איש לרעהו, או כאשר נדבר לפני מלכי בשר ודם, כן ייטב בעיני ד'?

אבל, כאשר אמרו אלינו אבותינו הקדושי' הראשונים, אשר ידעו ואשר ראו את מעשי ד' הגדול הנעלם מעורת סכלתנו:

אלה התפלות ואלה הברכות, יהיו לרצון לפני כסא כבודו יתברך ויתעלה, וישמע אל ויעננו, הן הנה אין חליפות למו, אותן ולא אחרים, אנחנו יכולין להתפלל לפני אבינו שבשמים, עד מציון תצא תורה ודבר ד' מירושלים.

ומעתה, נציע לפניך ההלכות השייכות לענין זה.

איתא במשנה ברכות דף י"א ע"א, בשחר מברך שתים לפני' ואחת לאחרי', ובערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה, אחת ארוכה ואחת קצרה, מקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר, לקצר אינו רשאי להאריך. ופירש"י, לחתום, בברוך. שלא לחתום, כגון ברכות הפירות ומצות. עד כאן.

וכתב הרמב"ם בהל' ק"ש פרק א' הלכה ו' וזה לשונו:

ברכות אלו עם שאר כל הברכות הערוכות בפי כל, עזרא ובית דינו (שהם אנשי כנה"ג שעזרא הכהן הי' ראש עליהם) תקנום. ואין אדם רשאי לפחות מהן ולא להוסיף עליהם. מקום שהתקינו לחתום בברוך אינו רשאי שלא לחתום, ומקום שהתקינו שלא לחתום, אינו רשאי לחתום. מקום שהתקינו שלא לפתות בברוך אינו רשאי לפתוח ומקום שהתקינו לפתוח אינו רשאי שלא לפתוח. כללו של דבר, כל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות אינו אלא טועה, וחוזר ומברך במטבע.

וכתב עליו הכ"מ דברי המשנה הנ"ל והירושלמי והתוספתא, שהם מסכימים לכל מה שכתב הרמב"ם בזה. וכתב עוד הב"י שם כל המשנה ממטבע וכו' וחוזר ומברך. כ' הרמ"ך ולא נהירא מהאי עובדא דהאי (מלת תנא שם הוא ט"ס) דאמר בריך רחמנא מרי דהאי פיתא, וגם מההיא דאמר דיהבך לן ולא יהבך לעפרא, ופטרו אותו מלהודות אעפ"י ששינה ממטבע ברכת הגומל, ומנימן שינה ממטבע ברכת הזן אעפ"כ יצא עכ"ל.

הנה לא השיג הרמ"ך על גוף הדין שכתב הרמב"ם בזו ההלכה:

שהיא ודאי הלכה ברורה, ואינה סותרת כלל להאי המונימון, דכאן מיירי מפתיחת וחתימת הברכות, והם ודאי מעכבים בשינוי, וההיא דמונימון מיירי ששינה בנוסח אמצע הברכ', דהתחיל בנוסח הברכה ואמר בריך רחמנא מלכא כמפורש שם בגמ' אשר נביא בסמוך אי"ה, וגם האי דיהבך לן ולא יהבך לעפרא שם דף נ"ד ע"ב מיירי דאמרו בריך רחמנא מלכא דיהבך לן כמבואר בכל הראשונים, וגם הטור בא"ח סי' רי"ט כתב כן בפירוש ע"ש. וכיון שלא שינו אלא בנוסח אמצע הברכה יצאו בדיעבד. וכמ"ש הכ"מ בפרק א' מהלכות ברכות אשר נביא להלן אי"ה. אבל הרמ"ך לא השיג אלא אלשון הרמב"ם שכתב כל המשנה וכו' אינו אלא טועה וחוזר ומברך בטבע, שלשון זה משמע, דעל כל דבר ששינה במטבע הברכה, צריך לחזור ולברך:

על זה כתב הרמ"ך, ולא נהירא, דאף המשנה, אם לא שינה בפתיחת וחתימת הברכות יצא בדיעבד, כההיא עובדא דמונימון.

והם דברים נכונים. ואף הרמב"ם לא נקיט לשון זה אלא לפי שהוא לשון הגמ' כאשר נביא בסמוך אי"ה. ומשום דלדינא דברי הרמ"ך נכונים, לא השיג הכ"מ עליהם, כאשר השיג עליו בריש הלכות ברכות שם. ולקמן נחוה דעתנו אי"ה על דברי הרמב"ם והרמ"ך הנ"ל.

ואיתא שם דף מ' ע"ב, על כולם אם אמר שהכל יצא. אתמר רב הונא אמר חוץ מן הפת ומן היין, ור' יוחנן אמר אפי' פת ויין, נימא כתנאי, ראה פת ואמר כמה נאה פת זו ברוך המקום שבראה, ראה תאנה, ואמר כמה נאה תאנה זו, ברוך המקום שבראה יצא, דברי ר' מאיר, ר' יוסי אמר כל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות לא יצא ידי חובתו, נימא רב הונא דאמר כר' יוסי ור' יוחנן דאמר כר' מאיר אמר לך רב הונא וכו' ור' יוחנן אמר לך וכו', מונימון רעיא כרך ריפתא ואמר בריך מרי' דהאי פיתא, אמר רב יצא, והאמר רב כל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה, דאמר בריך רחמנא מרי' דהאי פיתא, מאי קמ"ל אע"ג דאין בלשון חול, תנינא ואלו נאמרין בכל לשון וכו' וברכת המזון, איצטריך ה"מ היכא דאמרה בלשון חול כי היכא דתקיני רבנן) אבל לא אמרה בלשון חול כי היכי דתקיני רבנן אימא לא קמ"ל. ור' יוחנן אמר כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה (ולדידי' מוקי היא דמונימון, בדאמר בריך רחמנא מלכא, כן כתבו הראשונים, וכתבו דאית דגרסי הכי בגמ' בפירוש).

וכתב הרמב"ם בפ"א מהלכות ברכות הלכה ה' וזה לשונו:

ונוסח כל הברכות עזרא ובית דינו תקנום ואין ראוי לשנותם ולא להוסיף על אחת מהן ולא לגרוע ממנה וכל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות אינו אלא טועה.

וזה לשון הכסף משנה שם, בפרק כיצד מברכין ראה פת נאה ואמר כמה נאה פת זו ברוך המקום שבראה ראה תאנה נאה וכו' יצא דברי ר"מ, ר' יוסי אומר כל המשנה וכו' לא יצא ידי חובתו. וק"ל למה שינה רבינו לשונו וכתב אינו אלא טועה, וכן יש לדקדק למה נקיט ואינו ראוי לשנותם וכו', ויש לומר, דתרתי גוני שינוי הוי, האחד שהוא אומר נוסח הברכ' שתקנו חכמים, אלא שהוא מוסיף בה או גורע ממנה, או שהוא אומר כעין נוסח שתקנו חכמים, אבל הוא אומר אותה במלות אחרות, ומ"מ הן דומות לנוסח שתקנו חז"ל, וכיון שכונת דבריו עולה למה שתקנו חז"ל אין כאן טעות, אבל אין ראוי לעשות כן. השינוי השני הוא שמשנה לשון הברכה, כגון ברוך המקום שבראה, שהיא ברכה כוללת, וחז"ל תקנו לברך על כל דבר בפרטות, המוציא לחם מן הארץ, ובורא פרי העץ, וכיוצא, ועל זה כתב שאינו אלא טועה, וכיון דטועה הוא לא יצא י"ח וכדר' יוסי. ועוד י"ל דפלוגתא דר' מאיר ור' יוסי לא משום שבראה הוא, אלא מפני שלא הזכיר שם ומלכות, שאלו הי' מזכיר שם ומלכות ואומר ברוך אתה ד' אמ"ה שבראה, לכ"ע יצא, ומ"מ אעפ"י שמזכיר שם ומלכות ואומר ענין הברכות טועה הוא, דמה בצע לשנות ועכ"ז יצא י"ח, ולפ"ז מה שכתב וכל המשנה אינו אלא טועה אדלעיל קאי אמה שכתב ואינו ראוי לשנותה, וזה עיקר, דאלו לפירושא קמא תיקשי מי גרע מבריך רחמנא מרי' דההיא פיתא עכ"ל.

הארכתי בהעתק דברי הכ"מ האלו, מפני היותן לפענ"ד תמוהין מכל צד. שלפי היוצא מדבריו ז"ל בשני התירוצים, פסק הרמב"ם בההיא פלוגתא דר"מ ור' יוסי, כר' יוסי, אמנם בתירוץ הראשון אמר דר"מ ור"י פליגי בשינוי כל נוסח הברכה ובההיא פסק הרמב"ם וכתב אינו אלא טועה כלומר דאינו יוצא י"ח. ותירוץ זה דחה הוא ז"ל בעצמו, דאיך אפשר לומר דהרמב"ם פסק בברוך המקום שבראה כר' יוסי, והא ההיא דמנימון נמי הכי הוי דשינא מכל נוסח הברכה, כמה שאמרו בגמ' שם, אבל לא אמרה בלשון חול כי הכי דתקיני רבנן אימא לא קמ"ל. חזינן דמנימון לא אמר נוסח הברכה כלל. והנה הרמב"ם ז"ל פסק ההיא דמונימון באותו מקום בהלכה שאחר זה, נעתיקהו בסמוך אי"ה.

אמנם בתירוץ השני שתפס עיקר, אמר שר' מאיר ור' יוסי בלא הזכיר שם ומלכות פליגי ובהא הלכה כר' יוסי, והרמב"ם לא מיירי כלל מההיא פלוגתא וכו, כאשר העתקתיהו לעיל עיין עליו ותירץ זה הוא יותר תמוה. איך אפשר לומר דר' מאיר ור' יוסי בדלא הזכיר שם ומלכות פליגי, וקאמר ר"מ דמ"מ יצא, דאין צריך להזכיר שם ומלכות בדיעבד. א"כ הא דפליגי רב ור' יוחנן שם רב סבר כל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה ור'

יוחנן סבר כל שאין בה מלכות. אינה ברכה, הל' להש"ס למימר דאיתא כתנאי, דלר"מ אין צריך להזכיר כלל שם ומלכות.

והיותר תמוה, מה קאמר לעיל נימא רב הונא כר' יוסי ור' יוחנן כר' מאיר, פי' ר' יוחנן דאמר אפי' פת ויין אם אמר שהכל יצא סבר כר' מאיר דאם אמר ברוך המקום שבראה יצא, איך ס"ד דר"י יסבור כר"מ, א"כ יסתור דברי עצמו, דהוא אמר בסמוך בפירוש כל ברכה שאין בה שם ומלכות אינה ברכה. ומה צריך הש"ס למימר, ור' יוחנן אמר לך אנא דאמרי אפי' כר' יוסי עד כאן לא קאמר ר' יוסי התם אלא משום דלא אמר ברכה דתקיני ליה רבנן וכו', הל' כפשטא ז דמילתא וכפי האמת, עד כאן לא קאמר ר' יוסי אלא דלא הזכיר שם ומלכות, ואנא בדאמר שם ומלכות אמרי.

ועוד, איך לא אישתמיט בכולי גמרא למימר, שיהי' בדין זה דהזכרת שם ומלכות פלוגתא דתנאי דר' מאיר ור' יוסי.

אלא ודאי בדהזכיר שם ומלכות, ולא שינה אלא בנוסח הברכה קא מיפלגי, דר' מאיר סבר דיצא, ור' יוסי סבר כל המשנה וכו' אפי' הזכיר שם ומלכות לא יצא י"ח.

ואם כן, הרמב"ם דפסק להדיא שם בהלכה ו' ואם שינה את המטבע הואיל והזכיר אזכרה ומלכות אפי' בלשון חול יצא, והיא ההיא עובדא דמנימון, ע"כ לא פסק כר' יוסי אלא כר' מאיר.

ולולי דברי הכ"מ, היינו אומרים, דהרמב"ם כר' מאיר ס"ל, והיינו מפרשים לשונו כן, ואין ראוי לשנותם אפי' בנוסח הברכה, אבל אם שינה יצא, וכל המשנה ממטבע, ר"ל בעיקר המטבע, דהיינו שלא אמר שם ומלכות, או ששינה בפתיחה וחתימה, אינו אלא טועה, ויהי' זה א"כ, אותו הדין עצמו שכתב למעלה בהלכות ק"ש. ומה דנקיט לשון. זה דכל המשנה וכו' שהוא לישנא דנקיט ר' יוסי, אף דלא ס"ל כותי', כן נקטי גם שאר המפרשים לשון זה, אף דפסקו בפירוש כר' מאיר כאשר נעתיק לשונם בסמוך אי"ה.

אבל מה שכתב הכסף משנה ז"ל, שיהי' דעת הרמב"ם לפסוק כר' יוסי הן ודאי דברים מתמוהין מאד, מלבד מה שיש בפירושו השני, שתפס עיקר, מן הדוחק הגדול בדברי הרמב"ם ז"ל, כאשר יראה בבירור לכל מעיין,

וזה לשון הרא"ש, אמר רב הונא חוץ מן הפת ומן היין ור' יוחנן אמר אפי' פת ויין וקיי"ל כר"י לגבי רב הונא וכן נמי הא דפליג ר' מאיר ור' יוסי דר' מאיר קאמר אם אמר על הפת ברוך המקום שבראה יצא, ור' יוסי אמר כל המשנה וכו' לא יצא י"ח, קאמר עלה בירושלמי אמר ר' יעקב בר אחא בר שמואל הלכה כר' מאיר. וגם לכאורה ר' יוחנן כר' מאיר ס"ל, אלא דהגמ' קא דחי לה עכ"ל.

וזה לשון הרשב"א ז"ל, ור' יוחנן אמר אפי' פת ויין, וקיי"ל כר' יוחנן דהלכתא כותי' לגבי רב הונא, ובפלוגתא דר"מ ור' יוסי קיי"ל נמי כר"מ, חדא דפשטא דר' מאיר אתיא כר' יוחנן, ועוד דבהדיא פסקינן הלכה כר' מאיר בירושלמי דגרסינן התם ר' יעקב בר אחא בשם שמואל הלכה כר' מאיר עכ"ל. ושם בד"ה והא בעינן ג' ברכות וכו' כתב:

וכבר כתבתי בפרק קמא דמטבע אריך הוא שפותח וחותם וכו' ואם הי' משנה את המטבע לא יצא וכדתנן מקום שאמרו להאריך וכו' עכ"ל

הנך רואה אלה הגדולים חקרי לב, כתבו בפירוש דהלכה כר' מאיר אף שהם סוברים דצריך שם ומלכות, וע"כ ס"ל דר' מאיר נמי בדהזכיר שם ומלכות מיירי, ולכן הלכה כמותו דיצא, כמו בההיא עובדא דמנימון דקתני בתרי'.

באופן שהוא תמי' גדולה ועצומה על הגאון הכסף משנה ז"ל שלא שת לנגד עיניו אלה דברי הגדולים אשר היו לו לעינים בכל ספרו. וצ"ע.

ואני תמה מאד על כל נושאי כליו של הרמב"ם ז"ל, אשר עברו על מקום זה בהרף עין ולא נפלאת היא בעיניהם ולא דברו בה דבר.

וב"פ הנ"ל הלכה ו' כתב הרמב"ם ז"ל וזה לשונו:

וכל הברכות כולן נאמרין בכל לשון, והוא שיאמר כעין שתיקנו חכמים, ואם שינה את המטבע, הואיל והזכיר שם ומלכות וענין הברכה אפי' בלשון חול יצא. וכתב עליו הכ"מ שהיינו ההיא עובדא דמנימון. וכתב עוד ועל מה שכתב רבינו ואם שינה את המטבע יצא, כתב הרמ"ך תימה דבה"ל ק"ש כתב לא יצא, וצ"ע, ויש לתמוה על תמיהתו, דשם בה"ל ק"ש מיירי ששינה בפתיחה או בחתימה, והכא מיירי ששינה רק מנוסח הברכה, ולא שינה לא בפתיחה ולא בחתימה ע"כ תורף לשון הכ"מ

ואילולי דמסתפינא הייתי תופס עיקר תירוצו הראשון של הכ"מ הנ"ל, והוי אמינא מילתא חדתא בסברת הרמב"ם ז"ל.

דהנה לקמן בתשובתנו שפה נכריה בררנו והוכחנו ב"ה בראיות ברורו' בריאות וטובות, דאף דפסקינן דתפלות והברכות נאמרו בכל לשון, היינו דוקא אם אינו מבין בלשון הקדש אבל אם מבין בלה"ק צריך דוקא לאמרן בלשון הקדש, ואם אמרן בלשון אחר לא יצא ידי חובתו.

וכלל גדול מסרו לנו רבותינו בעלי התלמוד ז"ל בעירובין (דף מ"ו ע"ג) וכן בסנהדרין (כ"ז ע"א) ר' מאיר ור' יוסי הלכה כר' יוסי, זולתי במקום שהאמוראין מכריעין כר' מאיר פסקינן כוותייהו.

והנה הא דאמרינן בשמעתין לימא רב הונא כר' יוסי ור' יוחנן כר' מאיר, ודחינו לה דאמר לך רב הונא אנא דאמרי אפי' כר' מאיר ע"כ לא קאמר ר' מאיר אלא היכא דקא מדכר שמי' הפת, אבל היכא דלא קא מדכר שמי' דפת אפי' ר' מאיר מודה, ור' יוחנן א"ל אנא דאמרי אפי' לר' יוסי, עד כאן לא קאמר ר"י אלא משום דקאמר ברכה דלא תקיני רבנן, אבל אמר שהכל נ"ב דתקינו רבנן אפי' ר"י מודה. אף שכתבו הרא"ש והרשב"א ז"ל דהגמ' קא דחי, ופשטא דר' מאיר כר' יוחנן, וכן אמרינן ברובא סוגין דתלמודא:

יש לומר דסוגיא זו יוצאת מן הכלל, דיש לומר בהיפך דס"ד דגמרא דההיא פלוגתא דרב הונא ור' יוחנן תלי בפלוגתא דר' מאיר ור' יוסי, דחיקא היא, כמו שהקשו התוס', בד"ה נימא רב הונא כר' יוסי, רב הונא איך מצו סבר כר' יוסי, הא רב הונא מודה בשאר דברים חוץ מפת ויין דיצא, ור' יוסי אמר כל המשנה וכו' לא יצא י"ח, ותירוצם דמצי למימר דאפי' ר' יוסי לא קאמר דלא יצא אלא ברוך המקום שאינה ברכה כלל אבל בשהכל מודה, עכ"ל, היא דחוק מאד, דא"כ מנ"ל לרב הונא דר"י סבר בשהכל חוץ מפת ויין. ועוד דהא היינו תירוצא דגמ' על ר"י דעד כאן לא קאמר ר' יוסי אלא ברכה דלא תקיני רבנן, ואכתי לא ידעינן מהאי סברא, דאי ידעינן לה לא הוי אמר, ר' יוחנן כר"מ. גם על ר' יוחנן קשה, האיך מצי סבר כר' מאיר, דא"כ למה אמר במתניתן שם אמר שהכל נהיה בדברו יצא שהיא ברכה דתקיני ליה רבנן, ליתני רבותא טפי דאפי' אמר ברוך המקום שבראה, דליכא נוסח ברכה כלל, יצא. אבל לפי מה דדחינן לה אתי הכל ברוחא, דההיא דר"ה ור"י לא תלי בההיא פלוגתא דר"מ ור"י כלל.

גם יש בדברי הראשונים ז"ל מן הקושי, שלפי דעתם, האי דסלקא אדעתן, דר"ה ור' יוחנן בההיא דר"מ ור' יוסי פליגי הוא עיקר, ולפי דר' יוחנן כר"מ ס"ל הכי נקטינן. וא"כ האי דמנימון דאמר בריך רחמנא מרי' דההיא פיתא, דהוא ממש כההיא דברוך המקום שבראה, דהוי ג"כ ברכה דלא תקיני ליה רבנן, וקאמר רב דיצא, ע"כ רב נמי כר' מאיר ס"ל, ואיך יחלוק א"כ רב הונא על רב רבי', דרב הונא תלמידו של רב הי', כמ"ש התוס' בד"ה ור' יוחנן, דלפיכך פסקינן כר' יוחנן נגד רב הונא.

ואף שאין זה מן התימה הרבה, שמצינו כמה פעמים שהתלמיד יחלוק על רבו, עם זה הוא מן הזרות, ומילתא דלא שכיחא הוא. עוד יש לעורר על לישנא דר' יוסי, למה לי להאריך בדבריו יותר מדאי לומר כל המשנה ממטבע וכו', ולא אמר סתם על מה דאמר ר' מאיר יצא, ר' יוסי אמר לא יצא

מכל הלין נראה להרמב"ם ז"ל שיטה אחרת. והוא, דלא נקטינן כס"ד דגמ', אבל נקטינן כההיא דדחינן דרב הונא ור"י לא פליגי כלל בההיא דר"מ ור' יוסי, דהיא סברא נכונה

ופשוטה. ומתיישבת על הלב. ור' מאיר ור' יוסי בהאי קא מיפלגי. הנה אמרינן במתניתין, על כולם אם אמר שהנ"ב יצא, ולית מאן דפליג אההיא, וטעמא דכיון שהזכיר שם ומלכות, אין שינוי בנוסח הברכה מפסיד הברכה בדיעבד. וסבר ר"מ דכמו דאמרינן בשהנ"ב דיצא, דלא איכפת לן הרבה בנוסח הברכ', הנ' אם אמר ברוך המקום שבראה, ר"ל עם שם ומלכות ג"כ יצא. וקאמר עלי' ר' יוסי, ודאי אם אמר שהכל יצא, דאף ששינה בנוסח, מ"מ אמר מטבע שתקנו חכמים יז, אבל כל המשנה ממטבע שתקנו חכמים. שאמר נוסח חדש שאינו ממטבע חכמים כלל, כגון ברוך המקום שבראה לא יצא י"ח.

אמנם היכא אמר ר' יוסי כל המשנה וכו' לא יצא י"ח, היכא דאמרה בלשון הקודש, שאז צריך עכ"פ לומר מטבע שתקנו חכמים. אבל אם אינו מבין בלשון הקדש, ולא יוכל לומר הברכה כמו שתקנו חז"ל בלשון הקדש, שהתירוהו חכמים לשנות מתקנתם ולומר הברכה בלשון אחר, אפי' שינה כל המטבע, ואמר נוסח חדש כפי העולה על רוחו, מודה ר' יוסי דיצא, דכיון דכבר הוכרחנו להתיר לו לשנות ממטבעת חכמים שתקנו לומר הברכות בלשון הקודש, שיאמר אותה בלשון אחר, שוב אין אנו מקפידין בנוסח הברכה ובמטבע, דבין כך ובין כך משנה ממטבע שתקנו חכמים הוא, שאין לנו מטבע אחרת זולתי לשון הקדש.

ולזה הביא גמרא עלה דההיא פלוגתא דר"מ ור' יוסי האי עובדא דמונימון, דמנימון לא הי' מבין בלשון הקדש דאלו הי' מבין לא הי' יוצא כלל בברכה בלשון אחר, ולהכי דקדק וכתב מנימון רעיא, כלומר דהי' רועה וע"ה, ולא הי' מבין בלשון הקדש, והותר לו לברך בלשון אחר, ולכן כשבירך בריך רחמנא מרי' דההיא פיתא, אע"ג דהיה משנה ממטבע הברכה, דלא נמצא מטבע כמוה בכל הברכות, כדקאמר שם דקאמר ברכה דלא תקיני רבנן, מ"מ אמר רב דיצא, והוא אליבא דכ"ע ואפי' ר' יוסי מודה ליה בהא, כיון שכבר הותר לו לשנות ממטבע שתקנו חכמים בלה"ק, לומר הברכ' בלשון חול, שוב אין אנו מקפידין, אם יאמר כעין הנוסחה שתקנו חכמים או לא

ובזה ניחא מה שקשה על כל הראשונים, למה לא אמרינן על האי עובדא דמנימון לימא כתנאי, דלר' מאיר יצא., ולר' יוסי לא יצא. וכפי דאסברינן לה להאי סברא ניחא, דליכא מאן דפליג על האי דמנימין דאם אמרה בלשון חול, אע"ג דשינה מכל המטבע, אם הזכיר שם ומלכות, יצא.

וכיון דליכא שום אמורא דפליג עלי' דר' יוסי, הדרינן לכללין, דר' מאיר ור' יוסי הלכה כר' יוסי, ופסקינן הלכתא כר' יוסי.

ואף שכתוב בירושלמי דר' אחא בר שמואל אמר הלכה כר' מאיר, כיון דלא נזכר בגמ' דידן, ולית מהאמוראים דפליג עלי' ובהיפך מדהביא סתם גמרא האי עובדא דמנימון, ולא אמר סתם הלכתא כר' מאיר, דברוך המקום שבראה יצא, וממילא הוי ידענא, דגם אי אמרה בלשון חול בלשון דלא תקיני רבנן דיצא, נראה דסתם גמרא כר' יוסי ס"ל, ואשמועינן חידושא אליבי', דאף דפסקינן בברוך המקום דלא יצא כיון דשינ' ממטבע, אם אמרה בלשון חול, אע"ג דשינה ממטבע, יצא, וכנ"ל, אין אנו אחראין לצאת מחמת ההיא דירושלמי, מך הכל שבידינו דר' מאיר ור' יוסי הלכתא כר' יוסי, ופסקינן כר' יוסי.

והנה הרי"ף ז"ל שהביא האי פלוגתא דרב הונא ור' יוחנן ופסיק כר' יוחנן, ושתיק מההיא פלוגתא דר"מ ור' יוסי:

נראה ג"כ שתפס האי תירוצא דגמ' עיקר, דפלוגתא דרב הונא ור' יוחנן לא תלי כלל בההיא פלוגתא דר"מ ור' יוסי, והוא פסק כר' יוסי, דאי הוי ס"ל כר"מ, לא הוי שתיק מההיא חידושא דאפי' בנוסח דלא תקיני כלל יצא, אלא ודאי ס"ל כר' יוסי וכיון דפסק כר' יוחנן דוקא לגבי שהכל דיצא אפי' על הפת ועל היין, ממילא שמעינן דאם שינה ואמר דבר שאינה מטבע כלל, דלא יצא, והוא כר' יוסי.

ומדהביא הרי"ף ז"ל ההיא פלוגתא דרב הונא ור' יוחנן גבי פת ויין, והביא מיד אח"כ ההיא פלוגתא דרב ור' יוחנן, דרב סבר כל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה, ור' יוחנן סבר כל ברכה שאין בה שם ומלכות אינה ברכה, והשמיט ההיא עובדא דמנימון דאיתמר בינייהו. נראה לי דהרי"ף ז"ל דס"ל כר' יוסי וכדכתיבנא, לית ליה ההיא חלוקא דאמרינן בדעת הרמב"ם בין לשון הקדש ללשון חול, וס"ל דבין בלה"ק ובין בלשון חול, אם שינה רק בנוסח יצא, אבל שינה את המטבע לא יצא, ולכן ההיא דאמר רב דמונימון רעיא שאמר בריך רחמנא וכו' יצא, אעפ"י שאינו ממטבע הברכות כלל, כר' מאיר אתיא, דאמר דגם אם אמר ברוך המקום שבראה יצא, ולאו הלכתא היא, דאנן כר' יוסי קיי"ל, דאם אמר ברוך המקום שבראה, כיון דשינה ממטבע לא יצא, וה"ה להאי דמונימון דלא יצא.

והנראה דמחלוקת הרי"ף עם הרמב"ם והראשונים תלוי בגירסת הגמ' דכבר העתקנו למעלה דברי הרשב"א ז"ל דכתב דלר"י דאמר כל ברכה שאין בה שם ומלכות אינה ברכה, ההיא דמונימון מיירי כשהזכיר שם ומלכות, ושיש ספרים שכתוב בהם בפירוש ולר"י, דאמר בריך רחמנא מלכא וכו'. ולפ"ז כיון דרב ור' יוחנן תרווייהו מסכימים להאי דמנימון דיצא, הלכתא היא, ולכן הביאוהו לפסק הלכה, והרא"ש והרשב"א ז"ל פסקו באמת בההיא פלוגתא דר"מ ור' יוסי ג"כ כר"מ דברוך המקום שבראה יצא, ולהרמב"ם

ז"ל דסבר בההיא דברוך המקום שבראה כר' יוסי דכל המשנה ממטבע שטבעו חכמים לא יצא י"ח, צריכנא לבא להההיא סברא דאמרינן דשאני לשון הקדש מלשון חול. אבל הרי"ף לא הי' לו האי גירסא דאוקי ההיא דמנימון אליבא דר' יוחנן בדאמר בריך רחמנא מלכא וכו', ודייק מיני' מדדחיק הש"ס לאוקמי ההיא דמנימון אליבא דרב דאמר בריך רחמנא, ולא אוקמי' נמי אליבא דר' יוחנן בדאמר בריך רחמנא מלכא וכו' ש"מ דס"ל להגמרא דההיא דמנימון לאו הילכתא היא, דלא מיתוקמא אלא אליבא דר"מ, אבל לדינא דפסקינן כר' יוסי דברוך המקום שבראה אעפ"י שהזכיר שם ומלכות לא יצא, הכא נמי אפי' אמר בריך רחמנא מלכא נמי לא יצא, כיון דשינה ממטבע הברכה.

ואי תיקשי על דברינו הנ"ל, דלהרמב"ם המשנה ממטבע אינו יוצא אפי' דיעבד, אלא אם אינו מבין בלשון הקדש ואמר הברכה בלשון חול, ולהרי"ף אפי' בלשון חול אם שינה ממטבע אינו יוצא אפי' דיעבד הא ר' חנא בגדתאה ורבנן דאמרי ליה לרב יהודא (ברכות נ"ד ע"ב) בריך רחמנא דיהבך לן ולא יהבך לעפרא, ודאי דהיו מבינים ג"כ בלשון הקדש, ואפ"ה אמרו בלשון חול, ורב יהודא אמר איין, ואמר פטרתון יתי מלאודויי. חזינן דאפי מבין בלה"ק ואמרו בלשון חול, ומשנה כל המטבע ג"כ יצא.

לא קשיא, לא מיבעיא להרמב"ם דבאמת לא הביא ההיא דינא דהתם כלל, אלא אפי' להרי"ף וכל הראשונים שהביאו האי דינא, והטור והש"ע שכתבוהו להלכה בא"ח סי' רי"ט, נמי לא קשה מדי.

דהא צריכין אנו להבין, הא לכתחילה ודאי דאסור לשנות ממטבע, ואפי' לומר במטבע ובלה"ק ולשנות רק בנוסח אסור לכתחילה, דהכי תנן על כולם אם אמר שהכל יצא, דיעבד אין לכתחילה לא, ומכ"ש לשנות במטבע ובלשון חול, דודאי אסור לכתחילה וא"כ אמאי עביד רב יהודא הכי דענה אמן אחר הנהו רבנן דאמרי בלשון חול, ובשינוי המטבע, באופן דלא יצא אלא בדיעבד לא הוי ליה לענות אמן, ולא הי' יוצא בברכתייהו, כמ"ש הטור שם בשם הרא"ש, וליברך ברכת הגומל כדינא לכתחילה והוי עביד המצוה כתיקנה.

אבל באמת אחר העיון אנו רואין. דשפיר עביד רב יהודא דענה לכתחילה אמן אברכתא דהנהו רבנן, ולא דמי ההיא דינא דהתם לדינא דידן כלל. דזה לשון הטור סי' רי"ט:

ואם בירך אחר ואמר בא"י אמ"ה אשר גמלך כל טוב וענה אמן יצא, דגרסינן בפ' הרואה וכו', ואסיקנא כשענה אמן, ופי' א"א ז"ל אע"ג דשומע יוצא בשמיעה בלא ענית אמן, היינו דוקא כשהמברך ג"כ חייב בברכה וכו' אבל הכא כיון שהם לא חייבו בברכה זו, לכן הוצרך הוא לענות אמן, ולא חשיב ברכה לבעלה כיון שהם לא נתחייבו בה, שהם

נתנו שבח והודי' למקום כדרך בני אדם שמשבחין למקום על הטובה שמזמין להם עכ"ל. וכ"כ רמ"א שם בהגה"ה ס"ד וז"ל:

ואין זה ברכה לבטלה מן המברך, אעפ"י דלא נתחייב בברכה זו, הואיל ואינו מברך רק דרך שבח והודאה על טובת חברו (ועיי' בב"י ואחרונים אי צריך להיות רבו דוקא או אפי' שאר אוהב אמתי).

הנה ראינו שברכה זו שאמרו הנהו רבנן לא תקנו אותה חז"ל כלל, ומ"מ לא הוי ברכה לבטלה, אלא כיון שהזכירו שם ומלכות ורב יהודא ענה אחריהן אמן, יצא בה י"ח:

ש"מ שאף שחכמים לא תקנו לאדם ברכה כלל על הצלת חבירו, מ"מ התירו לכל אדם לברך בשם ומלכות כפי הנוסח והמטבע אשר יעלה על לבו, ותהי' זאת ברכה הגונה וכשרה, עד שאחר המחוייב בברכה אם ענה על ברכה זו אמן, יוצא בה ידי חובתו. וכיון שלא תקנו רבנן לאותה ברכה מטבע כלל, אם כן אין חילוק באיזה נוסח ובאיזה מטבע שאמרה. ואחרי שמה שצריכין הברכות להאמר בלשון הקדש, גם כן ממטבע הברכות הוא, ברכה זו שלא תקנו לה מטבע כלל, יכול לאומרה לכתחיל' בין בלשון הקדש ובין בלשון חול

והשתא מי שאמר ברכה זו על הצלת חבירו, בין אם אומר אותה בלשון הקדש ובין בלשון חול, ובאיזה מטבע שיהי', הוא מברך ברכה הגונה וכשרה, ואין בין ברכה זו, למי שהוא מחויב בברכה ומברך אותה בנוסח ובמטבע שתקנו חז"ל, כלום, דכיון שחכמים התירו לברך באיזה מטבע שירצה הוו בההיא ברכה כל המטבעות שיאמר האדם כפי רצונו, כאלו תקנו אותן חכמינו ז"ל, והשתא, מי שעונה אמן אחר ברכה זו, הוא עונה אמן אחר ברכה שנאמרה במטבע הראוי'.

ומעתה, רב חנא בגדתאה ורבנן, אף שהיו מבינים בלה"ק, היו מותרין לברך לכתחילה בשם ומלכות בלשון חול, ובאותה מטבע שבחרו הם. וכיון שכן שפיר עביד רב יהודא דעני לכתחילה אמן אחר ברכתוהם, דהוי ברכה האמורה כדינא לכתחילה. אבל רב יהודא בעצמו, ודאי לא הי' רשאי לברך בריך רחמנא דלא יהיב יתי לעפרא, אפי' להרא"ש והרשב"א ז"ל דסברי בברוך המקום שבראה דיצא, ופסקי נמי האי דמנימון, לכתחילה ודאי דאינו רשאי לשנות, ואפי' בדיעבד נמי לא יצא כהאי גוונא לדידהו, דכיון דהבין לשון הקדש אינו יוצא אם אמרה בלשון חול, כאשר נבאר לקמן בתשובת שפה נכריה אי"ה. ולפי מה דמתרצנא להו להרי"ף והרמב"ם ז"ל אפי' הי' אומר בלשון הזה בלה"ק, לא הי' יוצא אפי' דיעבד, כיון דשינה ממטבע שטבעו חכמים.

נמצא שפיר עביד הרי"ף ז"ל, דאע"ג דלא הביא ההיא דמנימון, משום דס"ל דהמשנה ממטבע לא יצא, ואפי' אינו מבין בלה"ק ואמרה בלשון חול, וכנ"ל, הביא ההיא דינא דרב חנא בגדתאה ורב יהודא, וגם על הרמב"ם לא קשה מידי מהתם, דשם יוצא אפי' לכתחילה וכנ"ל כן נלענ"ד הדברים ברורים ב"ה.

ומה מתוקים לפי דברינו אלה דברי הרמב"ם בהל' ברכות ה"ו שהעתקנום למעלה, שכתב וכל הברכות כולן נאמרין בכל לשון, והוא שיאמר כעין שתקנו חכמים ואם שינה את המטבע הואיל והזכיר אזכרה ומלכות וענין הברכה אפי' בלשון חול יצא עכ"ל. האי ואם שינה את המטבע וכו' אין מקומו הכא, אלא בהלכה שלפני זה שכתב וכל המשנה ממטבע שתקנו חכמים אינו אלא טועה, שם הי' לו לכתוב, ואם שינה את המטבע, הואיל והזכיר שם ומלכות, יצא.

אבל לפי דברינו הכל נכון ומתוקן ב"ה דודאי אם אמר הברכה בלשון הקדש, אינו יוצא י"ח אם שינה ממטבע הברכה אף אם הזכיר שם ומלכות, אבל בההיא דינא דכתב ואלו נאמרין בכל לשון דמיירי באינו מבין לשון הקדש, דאי במבין לשון הקדש לא יצא בלשון חול וכאשר נכתוב לקמן אי"ה, ולכן שם כתב ואם שינה ממטבע וכו' יצא, דכיון דכבר הוכרח לשנות ממטבע, ליכא קפידא כל כך, אם שינה ג"כ בנוסח הברכה, והיינו ההיא דמנימון. ומאי דקתני לישנא אפי' בלשון חול, דמשמע ולא מיבעיא בלשון הקדש דיצא, ולפי מה דאמרן, אם אמר הברכה בלשון הקדש ושינה במטבע לא יצא, האי אפילו אהזכיר שם ומלכות קאי, כלומר אפי' הזכיר גם השם והמלכות בלשון חול, יצא.

ומעתה באים דברי הרמב"ם בהלכה ה' שם יפים ומתוקנים היטב. והכי קאמר, ונוסח כל הברכות עזרא ובית דינו תקנום ואין ראוי לשנותם או להוסיף על אחת מהן, פירוש, אפי' לשנותם לברכה אחרת שתקנו חז"ל, או לומר אותם המטבע עצמה שנתקנה לדבר זה ולהוסיף עלי', אעפ"י שזה אינו מונעו מלצאת י"ח, עם כל זה אינו ראוי לעשות כן לכתחילה, כדאמרינן על כולם אם אמר שהכל יצא, דיעבד היא דיצא, אבל לכתחילה לא יעשה כן. וכל המשנה ממטבע שטבעו חכמים. בברכות אינו אלא טועה, כלומר אם שינה ממטבע, שלא אמר כלל אותה מטבע שתקנו חכמים, כגון ברוך המקום שבראה, אע"פי שהזכיר שם ומלכות, אינו אלא טועה, והוא כר' יוסי דפסק כותי'. ומה שאמר הרמב"ם אינו אלא טועה, הוא ממש אותו הלשון שכתב בהלכות ק"ש פ"א שהזכרנו למעלה, ושם פירש דבריו, וחוזר ומברך במטבע.

ומה ששינה הרמב"ם ז"ל לשונו מלשון ר' יוסי דאמר כל המשנה וכו' אינו יוצא ידי חובתו. גם מה שקיצר כאן וכתב סתם אינו אלא טועה, ולא פירש דבריו כדלעיל וחוזר ומברך במטבע.

נלענ"ד שמחכמה עשה כן הרמב"ם ז"ל, וטעמו ונימוקו עמו, דר' יוסי דחולק א"ר מאיר דאמר, אם אמר ברוך המקום שבראה יצא, הוצרך לומר כלשון בעל מחלוקתו, כל המשנה ממטבע, שלא אמר מטבעת חכמים, אינו יוצא ידי חובתו. אבל באמת האי לישנא דכל המשנה וכו' אינו יוצא י"ח, אינו מדוקדק היטב, דבשלמא על הברכות החיובית כגון ברכות הק"ש או ברכות התפלה, שפיר שייך לומר, דאם שינה אינו יוצא י"ח, וצריך לברך שנית, אבל כיון דקאמר כל המשנה, א"כ קאי על כל הברכות, גם על ברכת הנהנין, ואיך שייך לומר על ברכת הנהנין אינו יוצא ידי חובתו, הא אם ירצה לא להני ולא ליבריך.

לכן בחר הרמב"ם האי לישנא דברירא טפי אינו אלא טועה, כלומר שטעה והוי כמו שלא אמר הברכה כלל. והנה לעיל הלכות ק"ש שעומד ומדבר בענין ברכת הק"ש, ואומר כלל על כל הברכות, אמר כללו של דבר כל המשנה ממטבע וכו' אינו אלא טועה, זה קאי אכל הברכות, ולכן כאן בברכת ק"ש, וחוזר ומברך במטבע (ובסמוך נבאר זה מעט יותר) אבל כא בהלכות ברכות, דעדיין הוא מדבר מכלל ענין הברכות ולא משום ברכה מיוחדת, לא הי' יכול לכתוב, וחוזר ומברך במטבע, דבברכת הנהנין אינו צריך לחזור, דאם ירצה לא יהנה עוד כלל, לכן כתב סתם, אינו אלא טועה, ר"ל דהוי כמי שטעה בברכה מן הברכות דהוי כמי שלא אמרה כלל, וינהג אם כן בכל ברכה וברכה בדין הטועה, כל חד וחד כדיניה.

והנה לפי סברא זו, אין אנו צריכין לומר שיש לפתיחת וחתימת הברכו' שום מעלה על נוסח הברכה, ומה שאמרו במשנה ובגמ' ובתוספתא והוסכם אצל כל הפוסקים, שאם שינה בברכה בפתיחה ובחתימה אינו יוצא ידי חובתו, גם כן מהאי טעמא דכל המשנה הוא, שאם שינה בפתיחה ובחתימה אעפ"י שאמר נוסח כל הברכה כתיקונה, הרי הוא משנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות דטבע הברכות כך הוא, ברכה קצרה, כמו ברכת הנהנין, פותחת בברוך, ברכה ארוכה, כמו ברכת יוצר אור, ומעריב ערבים, וברכת הזן, פותחת וחותמת בברוך, וברכה הסמוכה לחברתה, חותמת ואינו פותחת בברוך, והשתא אם שינה באחת מאלו, הרי הוא משנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות, שברכה כגון זו לא תקנו כלל, והוי כמו שאמר ברוך המקום שבראה ואינו יוצא י"ח.

ופקח עיניך וראה, איך באו לפי הדברים האלה, דבריו ז"ל לעיל בהלכות ק"ש מדוקדקים מאד, והכי פירושן. ברכות אלו עם שאר כל הברכות וכו' עזרא ובית דינו תקנום, ואין אדם רשאי לפחות מהם או להוסיף עליהם, פי', אעפ"י שאינו רוצה לשנות ממטבע הברכה, אך לפחות או להוסיף עליהם, אינו רשאי, אבל עם זה יצא י"ח והוא ממש מה שאמר לקמן בהלכות ברכות ואין ראוי לשנותם או להוסיף עליהם, דהתם נמי הכי פירושו, דאינו ראוי לכתחילה ובדיעבד יצא, כנ"ל. ואח"כ כתב דין אחר, מקום שתקנו לחתום בברוך אינו רשאי שלא לחתום וכו' מקום שהתקינו לפתוח בברוך אינו רשאי שלא לפתוח, פי' שלא ישנה בפתיחה וחתימה, (וכתב ג"כ לשון אינו רשאי, לפי שתופס לשון המשנה כדרכו, אבל) כאן פירושו שאינו יוצא, מפני ששינה ממטבע הברכות, ולכן אמר על זה, כללו של דבר וכו', כלומר לאו דוקא האי דשינה בפתיחה וחתימה, אלא כללו של דבר אגיד לך, כל ה המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות, ואפי' אם שינה בנוסח, אם אמר דבר שאינו מטבע הברכות כלל, אינו אלא טועה, ולכן כאן ששינה בפתיחה וחתימה, הוי שינה במטבע, וחוזר ומברך במטבע.

והא דכתב הרמב"ם בהלכות ברכות שם הלכה ח', בשחרית פתח במעריב ערבים וסיים ביוצר אור יצא וכו':

התם לא שינה ממטבע, שאמר מטבע שתקנו חכמים במקום אחר, והוי ממש כמו על כולם אם אמר שהכל, דיצא.

והנה לפי זה מה שכתב הרמ"ך על דברי הרמב"ם בהלכות ק"ש שם (והבאנוהו לעיל בדברי הכ"מ) ולא נראה מהאי עובדא דאמר בריך רחמנא וכו' ומהאי דאמר דיהבך לן וכו':

גם מה שכתב הב"י על מה שכתב הרמב"ם כאן בהלכות ברכות, ואם שינה את המטבע וכו' יצא:

כתב הרמ"ך תימה דהלכות ק"ש כתב לא יצא:

בשניהם אין מקום לקושייתו. דבההיא דמנימון מודה הרמב"ם דאף ששינה ממטבע יצא, כיון דאמרה בלשון אחר, וכדברירנן, ובכגון זה מיירי כאן בהלכות ברכות אבל לעיל בהלכות ק"ש מיירי דאמר הברכות בלשון הקדש, ובכגון זה אפי' שינה בנוסח הברכה, כיון דשינה במטבע לא יצא, כר' יוסי, ושינה בפתיחה וחתימה נמי שינה במטבע הוי כאשר כתבו בסמוך.

והנה הטור וש"ע לא כתבו אלא בסי' קפ"ז האי דמנימון דאם אמר בריך רחמנא מלכא מרי' דההיא פיתא דיצא, ובסי' רי"ט דאם אמר בריך רחמנא דיהבך לן וכו' וענה אמן דיצא, ומההיא דברוך המקום שבראה דהלכתא כר' מאיר לא הזכירו דבר.

ואין מזה ראי' שהטור והש"ע סוברים כסברתנו ופוסקים כר' יוסי:

דדלמא לפי סברתם האי דברוך המקום שבראה אתיא בק"ו מההיא דמנימון, דאם בלשון חול יצא אעפ"י ששינה ממטבע, בלשון הקדש לכ"ש. ומ"מ יש לתמוה עליהם על שלא הביאו האי דר"מ, כמו שהביאו הרא"ש והרשב"א ז"ל אשר הוצרכו להביא ראיות וסברות דהלכתא כר' מאיר ולא סמכו את. עצמן לדונו בק"ו מההיא דמנימון.

ואף שכל הדברים נראים נכונים ואמתים לפענ"ד, יודע אני בעצמי שהיא סברא חדשה, ולא נמצאת בשום אחד מגדולי הראשונים והאחרונים, וחלילה לי לומר בזה קבלו דעתי. אבל כאשר רחש לבי דבר טוב. תשאני רוחי לצאת ידי חובתי, להציע דברי לפני גדולי הדור ולדון לפניהם בקרקע, הן רשאין לברור ולבחור, כפי גודל חכמתם וסברתם המכרעת. ואם יסכימו עמי, ישמח לבי גם אני.

היוצא מכל הדברים האלו, שיש שבעה חלוקי דינים בדין זה.

א) לשנות מנוסח הברכות והתפלות (שכולם בלשון קדש תקנו) אפי' אות אחת אפי' דיבור אחד, ואפי' להוסיף עליהן, או לגרוע מהן אות אחת, אסור לכתחילה.

ב) אבל בדיעבד, אם שינה, או הוסיף או גרע, בברכותיו, אם לא שינה ממטבע הברכות, פי' שאף בשנותו את טעמו בברכה מן הברכות, עדיין מטבע הברכה שתקנו חז"ל ניכר. או שאמר אחר ברכה זו, ברכה אחרת שתקנוה חז"ל ותוכל להאמר לפי ענינה גם על הדבר הזה (שאם אינה לפי הענין ודאי לא יצא, כגון אם אמר, תחת בורא מיני מזונות, בורא פרי העץ, שהוא היפך הענין, ודאי לא יצא), אעפ"י שאינו רשאי לעשות כן לכתחילה, יצא בדיעבד, והוא ששנינו על כולם אם אמר שהכל נהי' בדברו, יצא. דיעבד אין, לכתחילה לא.

ג) אם אינו מבין בלשון הקדש, הותר לו לומר הברכות בלשון אחר, אבל גם בלשון הזה צריך לומר ממש כפי הנוסח שתקנו חז"ל בלי שום תוספת, ושינוי, וגירעון, והיינו לכתחילה.

ד) אם אינו מבין בלשון הקדש, ואמר הברכות בלשון אחר, ושינה את המטבע כולה, ר"ל שהנוסח אשר אמר, לא תקנו חכמים בשום מקום, מ"מ יצא בדיעבד.

ה) וכל זה, אם הזכיר שם ומלכות, ואם אינו מבין בלשון הקדש צריך שיזכיר שם ומלכות אפי' בלשון חול. אבל אם לא הזכיר שם ומלכות כלל (ולפי מסקנת הטור והב"י

והאחרונים אם לא הזכיר שם ומלכות העולם, דאין מלך בלא עם בין שאמרו בלשון הקדש ובין שאמרו בלשון אחר, לא יצא ידי חובתו, אפי' בדיעבד.

ו) וכל זה אם לא שינה דבר בפתיחה וחתימה, אבל אם שינה בפתיחה וחתימה, אפי' אומר כל נוסח הברכה ממש כמו שתקנו חז"ל בלי שום שינוי ותוספת וגירעון, ואפי' הזכיר ג"כ שם ומלכות, לא יצא ידי חובתו, אפי' בדיעבד.

ז) ואם אמר הברכה בלשון הקדש, ולא שינה בפתיחה וחתימה, גם הזכיר שם ומלכות, אבל בנוסח הברכה שינה ממטבע שטבעו חכמים, ר"ל שהנוסח שאמר לא נמצא בכל מטבעות הברכות שתקנו חז"ל, כגון ברוך המקום שבראה:

כפי דעת הרא"ש והרשב"א ז"ל יצא בדיעבד. אבל כפי הסברא שתידשנו ב"ה בדעת הרמב"ם והרי"ף ז"ל אפי' בדיעבד אינו יוצא, והיא נקרא משנה ממטבע שתקנו חכמים בברכות, שכתב הרמב"ם עליו, אינו אלא טועה, וחוזר ומברך במטבע. ומדברי הטור והש"ע אין הכרע.

ושאו נא עיניכם וראו בדברי הרמב"ם ז"ל, שכן בהלכות ק"ש, וכן בהלכות ברכות התחיל ואמר בכל פעם, בר ברכות אלו עם שאר הברכות הערוכות בפי כל עזרא ובית דינו תקנום, ואין אדם רשאי לפחות ות מהם וכו'. הנה רמז במלות קצרות האלה על החקירה אשר הארכנו בה בתחילת דברינו:

ר"ל, שכיון שעזרא ובית דינו, הנביאים והחכמי' הגדולים אשר מעודם עד היום הזה, לא היתה כמוהם, המה תקנו לנו, כל הברכות הערוכות בפי כל, מן הסברא הנכונה הוא שאין לנו לשנות ולא לפחות ולא לגרוע, ומכ"ש שלא לשנות במטבע שתקנו לנו אבירי הרועים האלה, או לשנות דבר בפתיחת וחתימת הברכות, ועל אחת כמה וכמה שלא להשמיט או לבטל ח"ו אחת מהברכות אשר תקנו לנו חכמינו זכרם לברכה.

וברוך ד' אלדי אברהם אשר גם בהלכה זו האיר את עינינו. כן ירבה וכן יוסיף לעמוד לימיננו. להדריכנו דרך ישר לא נכשל בה, ולא ימעדו קרסולינו. יפתח לנו דלתים ובריח מפתחי שערי מכמני חכמת אבותינו מורינו ומאורינו גדולינו וזקנינו. ומהר ישלח לנו מלאך בריתו להרבות שלומינו ולאחד לבבינו. כי תפרח החכמה על כל לב, תזרח השמש על כל עין, יראת ד' תמלא כל קרב, ויהי נועם ד' עלינו. אורך ימים ישביענו ובישועתו יראנו. אמן.

לשון אש

לשון אש בו יבואר שהמתפלל או המברך כלשון הקדש אף אם אינו מכין מה שהוא אומר יוצא ידי חובתו. מה קול התרועה. במחנה העברים רועש? יחוגו וינועו בתנועה. ומכין דבריו. היש? כן שמעתי שמועה. וקרב לכי גועש. הן על כל מלה, אור זרועה. וגחלי אש. על לשון אש.

לשון אש

שאלה. מי שיכול לקרות בלשון הקדש שפ אבל אינו מבין לשון הקדש כלל, יצא או לא יצא?

תשובה. נלפענ"ד ברור מתוך ההלכה דיצא. אולם טרם נדבר מענין ההלכה, נדבר בראשונה איזה דברים מענין לשון הקדש, ומעלתה וטעם קדושתה.

הנה, היות הלשון הזה ראשון בזמן לכל הלשונות, כבר בירר בראיות חזקות ומופתות, הרב הגדול החוקר האלדים האברבנאל בספרו על התורה ב"פ שמות, ואיני צריך לשנות את דבריו, אחרי שספריו היקרים ובפרט הפירוש על התורה מצוים ביד כל.

ולפענ"ד נראה לברר עוד בראי' ברורה, לא לבד היות הלשון הזה ראשון בזמן, אבל שהוא ג"כ ראשון במעלה, והא בהא תליא.

הנה ידענו ברור, כי בו, ר"ל בל"הק, דבר ד' עם אבותינו מימי קדם, בו דבר עם כל נביא וחוזה, בו כתב לנו תורתנו הקדושה, ובו שמענו כולנו את קול ד' מדבר מתוך האש הענן והערפל, עת את עשרת הדברים דבר ד' למשמע אזן כל קהל עדת ישראל בהר סיני. וכן כתבו התוס' בסוטה דף ל"ג ע"א בד"ה כל התורה כולה בכל לשון נאמרה, וז"ל, פי' ר"ת הא פשיטא דבשעת מתן תורה נתנה למשה בלשון הקדש, וההיא דקאמר הכי היינו אם נתנה להעתיקה בלשון אחר עכ"ל, וכן משמע מלשון רש"י שם שפירש כל התורה כולה בכל לשון נאמרה, לקרות בבית הכנסת עכ"ל. ועל כל זה יש ראיות ברורות מן התלמוד כאשר נביא בסמוך אי"ה.

אמנם יש להביא ראי' ברורה גם מצד החקירה אמרו ז"ל כל מעשה בראשית בקומתן נבראו בצביונן נבראו, והוא מבואר מצד השכל, כי לא הי' נאות ליוצר כל יתברך שמו, להוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן בתכלית התיקון. והנה כמו כל מעשה בראשית, כן גם האדם הראשון נברא מיד בכל מיני השלמות, כי מדוע יגרע האדם מצמח האדמה וחיתו יער, שלא יהי' נברא כמוהם שלם בכל אופניו, והארכנו בדבר זה כפי הראוי בספרנו מאמר קודש הלולים פ"ו, על הפסוק נעשה אדם בצלמנו וכו'. ובהיות שמעלת האדם על כל חי, היא הנפש המדברת שבו, אין ספק שמיד כשנברא האדם, נברא חי,

מדבר בכל מיני שלמות הדבור, כמו שתרגם המתרגם, ויהי האדם לנפש חיה, לרוח ממללא. וכיון שנברא האדם מדבר, אם כן ניתן לו הדיבור הזה מן השמים. והדיבור הזה הוא באין ספק, הלשון הראשון שבכל הלשונות בהיותו נתהוה קודם יצירת כל מין האנושי. הדבור הראשון הזה, כיון שניתן לו מן השמים, ודאי הוא ככל מעשה ד', גדול ונורא, עד שא"א לאדם לירד לעומקו, כמו שא"א לאדם לירד לעומק כל אשר ברא ד' בששת ימי הבריאה.

ואחרי אשר אנחנו רואים היות הלשון הזה שנתנה בו תורתנו הקדושה, ר"ל לשון הקדש, יקר בעיני ד', עד שהוא בעצמו ובכבודו הגדול יתברך שמו, אך בלשון הזה דבר:

היש עוד להסתפק, שהלשון הקדש הזה הוא הלשון הזה בעצמו אשר נותן להאדם הראשון מראשית הבראו, ומאת ד' היתה זאת ל הלא כמו שאי אפשר להאדם להיות שלם, כי אין שלם זולתי השלם האמתי, כן אי אפשר לפעולה מפעולותיו שיגיעו אל גדר ההשלמה, ובהיפוך פעולות השלם האמתי שהמה כעושיהם מגיעים עד תכלית קצה אפשרות השלמתם, ולמה א"כ ידבר אלד"ים בלשון יסדוהו עלגי לשון נעדרי השלמות, ולא ידבר באותו הלשון אשר ידיו יתברך עשאו ויכוננו, אשר לא חסר בו מההשלמה, דבר?

אלא ודאי ברור הדבר כשמלה, שהלשון הקדש הוא עצמו אותו הלשון שנברא עם האדם הראשון, ואחרי שהוא הלשון אשר נברא עם אדם הראשון, והוא אשר נתן בו אלד"ים תורתנו הקדושה, ובו ידבר אלד"ים אל האדם, כאשר יקדישוהו לקבלת נבואתו הקדושה הנה זאת לנו ראי' ברורה היות הלשון הזה רא ראשון בזמן וראשון במעלה ובחשיבות, ורב ההשלמה, מכל לשונות עם ועם אשר בדו אותם מלבם.

וכיון שהוא הוא הלשון אשר נותן לאדם מראשית הבריאה מאת ד' מן השמים, ועל ידו, ר"ל על ידי הלשון הזה, נתגדל ונתקדש האדם להיות ראש לכל יצורי תבל, והוא הלשון אשר רוח ד' דבר בו ומלתו על לשון נביאיו הקדושים היש עוד להסתפק, היות בלשון הזה, מן העומק והקדושה העצומה, עד שאין יד האדם החלוש משגת להגיע עד תכלית עומקו?

ולא לחנם נקרא הלשון הזה בכל המשנה והתלמוד ובכל דברי הראשונים, ובפרט בלשון גדול החכמים מאור הזמנים הרמב"ם ז"ל, לשון הקדש, אין זה אלא כל קבל די רוח יתירא וקדושה עצומה טמון במצפוני'.

וכבר שמעתי רבים אומרים:

הן כשאר לשונות הגוים, לשון יהודא, ואין כל חדש נמצא בה יותר משאר לשונות ותמכר עצמם על שנקראת הלשון הזה לפעמים בדברי רז"ל, אשורית, ואמרו שכאשר עלו מן הגולה הבבלית, דברו לשון אשוריים, והוא הלשון אשר אנחנו קוראים אותו לשון הקדש, ואחרי כי לא לנו היא, זולתי לשון אחר אשר ירשו בית יעקב מעם לועז, אי אפשר שיהי' נמצא בו ענין קדושה יתרה מה שלא נמצא באחד משאר הלשונות.

ואען ואומר, כי כל האומר כדברים האלה, הוא מוטעה בטעות גדול, ולא ידע כי לבני אשור לא הי' לשון מיוחד כלל, רק בלשון ארמי דברו. ועיניהם לא ראו פסוק מפורש במלכים ב' (קאפטיל י"ח פסוק ך"ו) ישעי' (ל"ו פסוק י"א) שכתוב שם ויאמר אליקים ושבנה ויואח אל רבשקה דבר נא אל עבדיך ארמית כי שומעים אנחנו וכו'. והנה רבשקה הי' שר צבא לסנחריב מלך אשור וודאי הי' מדבר כלשון עמו ומלכו והמה אמרו לו שידבר עמהם ארמית, ואלו הי' לאשורים לשון בפני עצמם, הי' להם לומר לו שידבר עמהם אשורית שהוא לשון מדינתו. ואין לומר דלמא הם לא היו מבינים אשורית רק ארמית דא"כ איך היו יכולים לומר לו שהוא ידבר ארמית, דלמא כמוהו כמוהם אינו מבין לשון אחר רק לשון מדינתו שהיא אשורית, ולא ארמית שהוא לשון אחר:

ועוד דא"כ הכי הי' להם לומר, דבר נא אל עבדיך ארמית. אשר אנחנו שומעים, דהוי משמע, שידבר עמהם בלשון זולת יהודית, אשר הם שומעים, אבל מה שאמרו כי שומעים אנחנו מראה בירור כונתם, דהכי אמרו ליה, למה לך לדבר עמנו בלשון יהודית, הלא תוכל לדבר עמנו בלשונך כי שומעים אנחנו גם לשונך.

והלא מאשור הי', ואיך הי' לשון ארמי, לשונו? אלא ודאי לא הי' לאש רם לשון בפ"ע כלל, אבל דברו לשון ארמי

והנה לשון ארמי ידוע הוא שאינו לשון הקדש, דהלא כתוב הדר הוא בעזרא ב' וכתב הנשתון כתב ארמית ומתורגם ארמית, וכתוב אחריו הלשון עצמו שכתבו, א"כ אנו רואים שלשון ארמי אינו ל"הק והא דלא כתוב שם ג"כ בכתב ארמי? להנהו מ"ד בסנהדרין שנביא בסמוך אי"ה שאמרו שכתב שלנו כתב אשורית הוא, ודאי ניחא, דהיא היא כתב ארמית, אלא אפי' להנהו מ"ד דאמרי בכתב זה נתנה תורה לישראל, נמי לא קשיא, דנוכל לו' דהארמיים קבלו אותו הכתב מישראל, ובין למר ובין למר היא ג"כ כתב ארמית ויותר נראה דלהנהו מ"ד, לא היו מכירים כתב ארמית, אבל היו מבינים הלשון, כמ"ש נחמי' י"ד, ובניהם חצי מדבר אשדודית ואינם מכירים לדבר יהודית ובלשון עם ועם, נמצא שלא היו מבינים שום לשון על בוריו, באופן שלא היו מכירים ג"כ כתב אותן הלשונות. ועזרא שהי' רוצה לשוב וללמדם כתב ולשון אבותיה', אם היה כותב הכתב הזה ג"כ

בכתב ארמי, לא היה ברבות הימים מי שיבין אותו. לכן היה כותבו בכתב עברי ולשון ארמי. לכן לשון ארמי ודאי דלא הי' לה"ק.

ובפירוש אמרינן בגמ' שבת י"ב וסוטה ל"ג, אמר רב יהודא אמר רב, לעולם אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי, ש"מ דלאו היינו לה"ק, שאך בו נתקנו תפלותינו על ידי אנשי כה"ג. **ואיתא** בסנהדרין דף כ"א ע"ב, אמר מר זוטרא ואיתימא מר עוקבא בתחילה נתנה תורה לישראל בכתב עברי ולשון הקדש, חזרה ונתנה להם בימי עזרא בכתב אשורית ול' ארמי בררו להן לישראל כתב אשורית ולשון הקדש והניחו להדיוטות כתב עברי ול' ארמית, מאן הדיוטות, אמר רב חסדא, כותאי. מאי כתב עברית אמר רב חסדא כתב לבונאה. תניא ר' יוסי אומר ראוי הי' עזרא שתנתן התורה לישראל על ידו וכו' ואעפ"י שלא נתנה תורה על ידו נשתנה על ידו הכתב שנאמר וכתב הנשתון כתוב ארמית ומתורגם ארמית (כ' שנשתנה, והאי קרא בעזרא כתיב שהיו כותבין בימיו כתב משונה שנשתנה על ידי מלאך שכתב מנא מנא תקל ופרסין כתב דארמי ול' ארמי, רש"י. לא רצה רש"י ז"ל לומר בזה שלמדו כתב משונה הזה ע"י מכתב המלאך:

דהמלאך לא הי' כותב רק אלה הארבעה מלות, אלא ה"פ, לפי שכתב המלאך אלה המלות בכתב ול' ארמי, הבינו שרצון ד' הוא שישתמשו באותו לשון מהיום והלאה, לכן שנו את לשונם שהי' עד היום כתב עברי ול' אשורית, ושינו אותה לכתב אשורית ולשון ארמי, והוא ממש מה שאמר מר זוטרא שעזרא נתן להם את התורה בכתב אשורית ול' ארמי, ממש כמו שכתב המלאך, ואשורית וארמי חדא מילתא הוא, ואולי גם הם קראו הכתיבה אש אשורית, מטעמא דרבי לקמן, שמאושרת בכתב) ולמה נקרא אשורית שעלה עמהם מאשור. תניא רבי אומר, בתחילה בכתב זה נתנה תורה לישראל כיון שחטאו נהפך להם לרועץ (לשון תרעץ אויב, ששכחוהו, רש"י) כיון שחזרו בהם החזירו להם וכו' ולמה נקרא שמו אשורית שמאושרת בכתב. רשב"א אומר משום ר' אליעזר המודעי כתב זה לא נשתנה כל עיקר שנאמר ווי העמודים וכו' ואומר ואל היהודים ככתבם וכלשונם, מה לשונם לא נשתנה אף כתבם לא נשתנה. עכ"ל הגמ'. ועיי' שם במפרשים ובראשם הריטב"א ז"ל.

הנך רואה בעיניך מתוך דברי התנאים והאמוראים האלה אשר נקבצו ובאו כאן, דלא פליגי אלא בכתב, אי נתנה התורה בכתב זה, או שבא להם זה הכתב מאשור. אבל הלשון הוא ודאי, הל"הק המובחר מכל הלשונות הראשון בזמן ובמעל', שבו נתנה תורה לישראל. כאשר אמרו כל הני מ"ד בפירוש דמר זוטרא אמר בתחילה נתנה תורה בכתב עברי ולה"ק, וברורו להן כתב אשורית ולשון ה קדש. ור' יוסי אמר בפירוש נשתנה על

ידו הכתב וכו' משמע להדיא דהלשון לא נשתנה. ורבי ורשב"א תרווייהו אמרי שבאותו הכתב ובאותו הלשון נתנה תורה לישראל. וגם מדברי רשב"א אתה למד על כולם, דלית פלוגתא כלל אלא אכתב אבל לא אלשון, דיליף מואל היהודים ככתבם וכלשונם, מה לשונם לא נשתנה, אף כתבם לא נשתנה, ש"מ דבלשונם ליכא מאן דפליג דלא נשתנה מעולם.

ואי תיקשי, הא אמרינן במתני' מגילה י"ח לועז ששמע אשורית יצא, ופירושו לועז ששמע מגילה נקראת בל"הק:

א"כ אנו רואין שאף הלשון נקרא אשורית:

ואי לא נשתנ' הלשון מעולם למה נקרא שמה אשורית

לא קשיא, חדא, דה"ק:

לועז ששמע מתוך מגילה הנכתבת אשורית, והיא המגילה שלנו שנכתבת אשורית ובלה"ק, כדינו. ועוד יכולנו לומר, דסתם מתני' רבי היא, ורבי הוא דסבר לה בסנהדרין שם בכתב זה נתנה תורה לישראל, ולמה נקרא שמה אשורית שמאושרת בכתב. ולדעתי ההיא שמאושרת בכתב הוא לשון אושר, ר"ל שכתב זה אשר ניתנה בו תורתנו הקדושה, כל תוארי אותיותיו וזיוניו יש בו מן הקדושה הגדולה, עד אשר גם הכתב עצמו מאושר באושר נצחי וכן נ"ל ברור. ומטעם זה ודאי שהלשון ראוי להקרא אשורית שיש בו קדושה יתרה, וכל רזין דאורייתא אתכלילו בי'. באופן שאין כאן קושיא כלל.

ועוד יש לנו הרבה ראיות על זה מתוך לשונות הגמרא והפוסקים, אלא שאיני רוצה להאריך יותר מדי, כי הדברים ברורים ב"ה.

וכיון שנתבאר היות הל"הק הזה, אותו הלשון אשר דיבר פי ד' אלינו במעמד הקדוש של הר סיני, כן אל כל נביא וחוזה ושנברא עם אדם הראשון יציר כפיו של הק"בה. וכפי דעת רבי ורשב"א, שנראה שהלכה כמותם, מפני שהאמוראים חולקים אליבייהו. על הכתב דבלשאצר, גם נראה דמוכח כדבריהם כמה פעמים בש"ס, גם המכתב מכתב אלד"ים הוא חרות על הלוחות:

ודאי שיש בו מן העומק הגדול והקדושה העצומה הצפונה תחת שטחיות פשוטה.

והנה, כבר יצאו אנשים גדולים חקרי לב, אשר הסירו המסוה העבה מעל פני גנזי תעלומותי', והאירו עיני חכמי לבב באור נוגה הקבלה האמתית הצפונה בסודותי', הן הנה המאורות הגדולים קדושים אשר בארץ המה, כגון התנאים ר' נחוניא בן הקנה, רשב"י, ואחריהם בזמן, קדוש אלד"ים האר"י ז"ל, כן בכל דור נמצאו אנשים חכמים ושלמים, אשר חלק אותם אלודים בבינה וישיגו ארחות חיים לדעת ולהבין ספוני טמוני

כונות תורתנו הקדושה, ונוסחת תפלתינו וברכותינו הקדושים הנרמזות בעומק ל"הק והנבחר הלזה. ואף כי לא נפתחו שערי אלה מטמוני החכמה, כי אם כמלא פי מחט סדקית, לא יביטו בו כי אם ברי העינים, טהורי הלבב המעוטים, ולעיני זולתם, (אשר גם המחבר בעונותיו אחד מהם) נסתם כל חזון ולא יראו ולא יביטו:

עם זה לא מחמת קוצר כחינו, ועורת עיני שכלינו, נחדל מתת אזן שומעת לדברי הקדושים והטהורים האלה, אשר גודל פליאות חכמתם העמוקה, נודעת לנו מתורתנו שבע"פ הנגלית לנגד עינינו. ובפרט, שגם על פי דרכי שכלינו הפשוט, ומסורת נביאנו וחכמינו ז"ל, עינינו הרואות בעליל היות בלשון הזהב הזה מלאה הצחות והיופי, ענין עומק רב וקדושה יתרה, כאשר בררנו ב"ה.

באופן, שאי אפשר שימצא עוד שום חולק, היות בלשון הטהור והנבחר הזה, כשנכנן בו תפלתנו וברכותינו, כפי התיסדותם על ידי חכמינו ונביאנו האמתים, לפי סתרי תעלומותיו, מן הסגול' הנפלא' על התפעלות שמימי עלינו ועל נפשותינו, מאשר תכון תפלתנו קטורת זרה בלשון עם ועם אשר לא נמצא בו שום קדושה.

וכן מבואר לשון הרמב"ם ז"ל בריש פ"א מהלכות תפלה, שכתב שם וזה לשונו:

ומפני זה כשהי' אחד מהם מתפלל תקצר לשונו לשאול חפציו או להגיד שבח הקב"ה בלשון הקדש עד שיערבו עמה לשונות אחרות, עכ"ל. הנה דייק וכתב, תקצר לשונו וכו' להגיד שבח הקב"ה בלשון הקודש, ולא אמר, תקצר לשונו להגיד וכו' בלשון אחד עד שיערבו עמה וכו'. מזה נראה דעתו ז"ל בפירוש שהדרך הנכון והישר, להתפלל או לברך דוקא בלשון הקדש, ולא בלשון אחר. והוא מהטעמים שאמרנו:

ומעתה נקרב עצמנו לענייננו. ונאמר. הנה בענין התפלות והברכות נמצאו ארבעה מדרגות זו למטה זו.

המדרגה הראשונה, החשובה והעליונ', שיתפלל או יברך האדם בל"הק, ויהיו כל כוונתיו אחוזים ודבוקים בתפלתו אשר הוא מתפלל או בברכתו אשר הוא מברך, ויאמר כל מלה בדקדוק, ובכוון הלב, ובהפסקות הראוים, וכאשר יתפלל או יברך, יכוין בכל מלה ומלה ובכל דיבור ודיבור, הכונות והיחודים הקדושים הנרמזים בהם, אשר כונו אליהם אבותינו הקדושים אנשי כנה"ג זכרם לברכה. התפל' הלזו, היא ודאי התפלה היקרה הרצוי' בעיני אדון כל, אשריהם ואשרי חלקם של הזוכים למדרגה זו, ועל אופן זה התפללו החסידים והנביאים, והתקשרו נפשם ורוחם בנשמתם, והיו רק למעלה.

אמנם באופן הקדוש הזה אין אדם רשאי להתפלל, כי אם, אחרי אשר בחן את לבו, ומצא עצמו נאמן בעבודת ד' עד שיהי' בטוח בעצמו שיכול להתפלל ולכוין באלה עניני קדושה,

מבלי אשר יתערב במחשבותיו הטהורות, מחשבה אחרת מעניני הזמן ומטרדותיו, אשר תפסיקהו מכונת תפלתו. אבל מי שאינו בטוח בעצמו על זה, איננו רשאי לכוין אלה הכונות והיחודי הקדושים, לבל יפגל ח"ו אלה קדשי הקדשי', במחשבה של חולין. כמ"ש הזוהר פר' בשלח הביאו המגן אברהם בסי' צ"ח וז"ל שם:

כתב הזוהר פ' בשלח, כל בר נש דאתי ליחדא שמא קדישא, ולא איתכון בה בלבא ורעותא ודחילו בגין דיתברכון עלאי ותתאי, רמי לי' צלותי' לברא, וכלא מכריזין עלי' לביש, וקב"ה קרי, כי תבואון לראות פני וכו' עכ"ל. לכן נ"ל שמי שאינו יודע בעצמו שיוכל לכוין לקיים זה אל יכוין כלל בשמות ויחודים, רק יתפלל כפשוטו להכין הדברים בכונת הלב עכ"ל המגן אברהם ז"ל.

ובהיות, כי לא בכח הטבעי יגבר איש על מחשבת לבבו לכונם כולם על מטרה אחת, היא תוכן תפלתו, זולתי אם מן השמים יסייעוהו, לטהר לבבו מכל שמץ מחשבה זרה: לזאת תפלה יקרה כמדרגה הראשונה הזו, אינה שוה לכל נפש, ומעטים המה מאד בני עלי' האלה הזוכים אל היכולת על עצמם להתגבר על יצר מחשבות לבבם ולהיות בטוח בעצמם כי לא תבואם מחשבה אחרת, בלתי לד' לבדו ולכן

המדרגה השני' היא היותר נכונה ורגילה, והיא, שלא להעמיק בסתרי מחשבות הקדושות האלו בעת תפלתו אבל יכוין בכל דיבור ודיבור פירוש המלות והענינים, עד שכאשר יתפלל, ידע מה הוא מתפלל ולפי מי הוא מתפלל. וכאשר יברך ידע מה הוא אומר ואת מי יברך ועל מה הוא מברך:

כמ"ש הטור והש"ע שם המתפלל צריך שיכוין בלבו פירוש המלות שמוציא בשפתיו, ויחשוב כאלו שכינה כנגדו ויסיר כל המחשבות הטורדות אותו וכו'.

ואיתא ריש ברכות, אמר ר' יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלים להתפלל ובא אליהו ז"ל וכו' ואמר לי בני מפני מה נכנסת לחורבה זו, אמרתי לו להתפלל, א"ל הי' לך להתפלל בדרך, אמרתי לו מתיירא הייתי שויא יפסיקוני עוברי דרכים, א"ל הי' לך להתפלל תפלה קצרה, באותו שעה למדתי ממנו שלשה דברים אחת שאין נכנסין לחורבה, ואחת שמתפללין בדרך, והמתפלל בדרך מתפלל תפלה קצרה ע"כ הגמ'.

וקשה לי כששאל לו אליהו ז"ל למה לא התפללת בדרך, הי' לו לר"י לומר מפני שאין מתפללין בדרך כדאמר רב כהנא ברכות ל"ד חציף עלי' מאן דמצלו בבקעה, והובא בש"ע א"ח סי' צ' ס"ה וז"ל:

לא יתפלל במקום פרוץ כמו בשדה, מפני שכשהיא במקום צניעות חלה עליו אימת מלך ולבו נשבר עכ"ל. ולא ראיתי לאחד מהמפרשים שנתעורר על זה.

ולפי דברינו שהקדמנו מכונים הדברים יפה יפה בע"ה. דהנה אמרנו שאין לאדם להתפלל בכונה יותר מדאי, זולתי בהיותו בטוח שלא תטרידהו שום מחשבה. וזה אי אפשר כי אם ע"י השתדלות והתאמצות רב לפשט דמיונותיו מכל רעיון זמניי, בהצטרף אליו הסיוע מן השמים, כמו שכתב הש"ע בסי' צ"ח ס"א, וז"ל:

וכך היו עושים החסידים ואנשי מעשה שהיו מתבודדים ומכונים בתפלתם עד שהיו מגיעים להתפשטות הגשמיות ולהתגברות כח השכלי עד שהיו מגיעים קרוב למדרגת הנבואה וכו' עכ"ל.

והנה גם החסידים האלו לא בכל עת היו מוכנים למחשבות קדושות אלו, אלא היו צריכין להשתדל על ענינים גורמי הרתת והחתת מלפניו יתברך, שעל ידם תתפעל נפשם אל יכולת ההתבודדות והתפשטות הגשמיות, הצריך לתפלה יקרה כזו.

ועל האי דאמר רב כהנא חציף עלי מאן דמצלי בבקתא, פירש"י שכשהוא במקום צניעות חלה אליו אימת מלך ולבו נשבר. והקשו בתוס' שם הא כתיב ויצא יצחק לשוח בשדה, וי"ל דהתם בהר המורי' הי', א"נ בקתא דהכא מיירי במקום שרגילין עוברי דרכים. והקשה הב"י על התו' השני דא"כ למה לי' לרב כהנא למימר חציף עלי וכו' הא טעמא משום שמא יפסיקוהו עוברי דרכים. ותירץ המ"א ז"ל בסי' צ' סי' ו' דה"פ דחציף דהוי כאלו אמר מובטחני שלא יבטלוני עוברי דרכים והמחבר כ' שם ס"ה כטעם רש"י (העתקנוהו בסמוך).

ודברי המ"א נכונים בפ"י התו' להצילם מקושית הב"י. אבל עם זה דברי רש"י והש"ע נראין יותר, דאפי' במקום שלא יפסיקוהו אסור מטעם שלא חלה עליו אימת מלך, דאי כתירוץ המ"א, דהחציפות הוא, שהוי כאומר מובטחני שלא יבטלוני, מ"מ יקשה למה לי' לרב כהנא האי סברא דחציפות, לימא סתם דאסור מטעם שלא יפסיקוהו וכו'. ואף שיש לדחוק, דברי רש"י נראין יותר.

ומעתה יבוארו היטב דברי המאמרי דר' יוסי הי' מהלך בדרך ולא הי' רוצה להתפלל בדרך, והיו שם ג"כ הרבה חורבות של נכרים, אמנם מחמת שהי' רוצה להתפלל בכונה יתרה ושלמה, שתהי' תפלתו רצוי' לשמים, בחר לו לכנוס באחת מחורבות ירושלים, שעל ידי שיהי' רואה חומות ירושלים פרוצים ושוממים, תתעורר נפשו מרוב הצער ותתאחדנה מחשבותיו לכוין בתפלתו ולשאת תפל' בעד השארית הנמצאה. וזה שדקדק ואמר נכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלים דוקא, למה? להתפלל ר"ל כדי להתפלל

תפלה ראוי' ושלמה והנה אליהו ז"ל לא שאלו, מפני מה נכנסת לחורבה, סתם דא"כ הי' משיב לו, מפני שאין מתפללין בדרך, לכן אמר לו אליהו ז"ל, בני מפני מה נכנסת לחורבה זו, כלומר, מפני מה לחורבה זו דוקא, שהיא מצערת אותך מאד, ולא נכנסת בחורבה אחרת, אמרתי לו, להתפלל, ומפני זה בחרתי חורבה זו יותר מהאחרות, לפי שהצער מעורר אותי לכונת התפלה, א"ל הי' לך להתפלל בדרך, דאם זאת כונתך גם בדרך היית יכול להתפלל, שאחרי שהית' זאת סביבות ירושלים, גם הדרך מעורר אל הצער והתלהבות הנפש בעת התפלה, בזכרך כי דרכי ציון אבלות, חדלו, ארחות מבלי באי מועד, ושוב אין איסור להתפלל בבקעה, דטעמא מאי נקרא חציף, דלא חלה עליו אימת מלך כפירש"י, וכיון שהדר הוא עצמו מעורר אותך אל הכונה והחלחול, הוא עצמו גורם אימת המלך, כמו שתירצו התוספות הנ"ל בתירוצם הראשון, דהאי דיצחק הר המוריה היה, אף על פי שגם הר המוריה היתה שדה, אלא משום דהוא עצמו גורם הכונה, ה"נ. ואמרתי לו, באמת לא מטעם החציפות מנעתי להתפלל בדרך, אלא מתיירא הייתי שמא יפסיקוני עוברי דרכים. ואמר לי אי משום זה, יותר הי' לך להתפלל תפלה קצרה בדרך, באופן שלא יפסיקוך וכו' ולא תכנס לחורבה. באותה שעה האחרונה שאמר לי הי' לך להתפלל תפלה קצרה למדתי ממנו כל השלשה דברים יחד, דמראשית שאלתו, לא יכולתי ללמוד ממנו שאין נכנסי' לחורבה, דדלמא לא הקפיד על רק שנכנסתי לחורבה זו, שהיא מצערת אותי ביותר. וגם משאלתו מ"מ לא התפללת בדרך לא יכולתי ללמוד ממנו שמתפללין בדרך, דדלמא במקום שיש להתייראות מהפסקת עוברי דרכים אסור, אבל השתא דאמרתו לו שמנעתי מלהתפלל בדרך שמא יפסיקוני, והתיר לי להתפלל בדרך תפלה קצרה. מלהתפלל בחורבה תפלה ארוכה, ש"מ דתפלה בחורבה אסור, וש"מ דמתפללין בדרך אפילו במקום שיש לחוש שמא יפסיקו עוברי דרכים, וש"מ דהמתפלל בדרך מתפלל תפלה קצרה. כן נ"ל כונת ההיא מימרא, וניתרצו בזה כמה דקדוקים אשר לא העליתים על ספר מפני האריכות

נמשכתי לפרש כונת המאמר הזה, עם שיצאנו בזה מגדר המכוון, מפני שראיתי לבעל הנוגה בחלק השני הביא המאמר הזה עם פירוש המפרש, ולא ישרו דבריו בעיני, לכן כתבתי זאת, ובסוף החיבור בתשובת קץ הימין, אביא דבריו אי"ה, ואדבר משפטים עמו, כי שם מקומו.

המדרגה השלישית, היורדת היא למטה משתי המדרגות הראשונות, היא, מי שמבין היטב ל"הק, ויכול לכוין בתפלתו היטב, אבל הוא אינו עושה כן, אבל בעת אשר יעמוד ויתפלל, לבבו אינו פנוי ממחשבות הזמן, וכאשר בפיו ובשפתיו יכבד אלדים הכבוד,

לבו לא נכון עמו, ואינו יודע מה הוא אומר. הנה מדרגת תפלה זו ודאי גרועה היא הרבה יותר מהראשוני', וכפי הדין הראוי לא יתפלל באופן זה כמאמרם ז"ל, המתפלל צריך שיכוין בלבו, וכאשר הבאנו למעלה דברי הש"ע, אבל עם זה הוא יוצא בתפלתו.

לא מיבעיא למ"ד מצות אין צריכות כונה, דאז אין צריך לכוין כלל לעשיית המצוה, אלא אפי' למ"ד מצות צריכות כונה, ה"מ שיכוין את לבו לצאת ידי מצוה, אבל לא שיכוין בפירוש ענין המצוה.

והכי אמרינן בפי' בברכות י"ג ב', ת"ר שמע ישראל ד' אלדינו ד' אחד, ע"כ צריכה כונת הלב, דברי ר' מאיר אמר רבא הלכה כר' מאיר. וכן אמרינן שם א"ר אילא וכו' משמי' דרב אמר שמע ישראל ד' אלדינו ד' אחד ונאנס בשינה יצא, א"ל רב נחמן לדרי עבדא, בפירקא קמא צערן טפי לא תצטערן, א"ל רב יוסף לר' יוסף בריה דרבה, אבוך היכי עבד, א"ל בפסוקא קמא הוי מצער נפשי' טפי לא הוי מצער נפשי', ופירשי, בפירקא קמא צערן, אם ראיתני מנמנם צערני עד שאנער יפה בפסוק ראשון, עכ"ל.

וכן פסק הרמב"ם ז"ל בריש פ"ב מהלכות ק"ש. וכן פסק בש"ע סימן ס' סעיף ה', אע"ג דפסק שם בסעיף ד' דמצות צריכות כונה.

וכן לענין תפלת י"ח, אם לא כיון אלא בברכה ראשונה יצא. כדאמרינן בברכות ל"ד ב', המתפלל צריך שיכוין את לבו בכולן, ואם אינו יכול לכוין בכולן, יכוין את לבו באחת א"ר חייא א"ר ספרא וכו' באבות.

וכן פסק הרמב"ם בריש פ' י' מהלכות תפלה. והטור והש"ע ברסי' ק"א.

ולמען יבוררו לפניך הדברים היטב, הנני מעתיק לך איזה דברים מתשובת הרשב"א סי' קמ"ד. שהעלה שם דאם לא כיון בברכה ראשונה של י"ח שצריך לחזור ולברך. וכתב שם וז"ל:

ומדעתי שאין זה תלוי באידך דמצות צריכות כונה או אין צריכות כונה, שאם אתה אומר כן אין הפרש בין הראשונה להשאר, או נצריך אותו לכוין בכולן או נפטור אותו אפי' בלא אחת מהן. ועוד דמה שאמרו מצות צריכות כונה, אינו אלא שיכוין לבו לצאת ולא יעשה כמתעסק בעלמא, וכענין שאמרו בתקיעת שופר (התוקע לשיר) ובכפאוהו לאכול מצה, וזה שה שהתפלל הרי נתכוין לצאת. ואפי' למאן דאמר מצות צריכות כונה, יצא, בין כיון לבו ולא הרהר בדברים אח אחרים, ובין הרהר בדברים א אחרים. וכאותה שאמרו: בירושלמי (ואכתוב כל לשונו בסמוך) זימנא חדא בעיתי כונית ומניתו אפרוחיא, דמ"מ הרי נתכון להתפלל ולצאת ידי חובה. אלא שהק"ש והתפלה יש בהן כונה אחרת, דאפי'. למ"ד מצות אין צריכות כונה, הכא גבי תפלה שהיא סדור שבחיו של יוצר הכל יתברך,

ובקשת רחמים לפניו, מודה, שאינו בדין שינהג בהן כשאר המצות, ואפשר דה"ה נמי בפסוק ראשון של ק"ש, (שצריך לחזור אם לא כיון) לפי שיש בפרשה ראשונה וכ"ש בפסוק ראשון יחוד השם וכונת מלכות שמים, ולפיכך צריך כונת הלב כדי שייחד בוראו יתברך, אבל מכאן ואילך כל שקרא מלותי' כתיקון, אעפ"י שלא כיון לבו בכונותי, ובקבלת עכיני', ואפי' לא כיון לצאת יצא דמצות א"צ כונה (אבל אי מצות צריכות כונה צריך לכוין לצאת כנ"ל) וכו', עכ"ל.

וזה לשון הירושלמי פ' הי' קורא, אמר ר' חייא סבא אנא ביומי לא אתכונית אלא חד זמן בעית כונות והרהרית בלבאי ואמרית מאן ליעול קדם מלכא קדמאי אלקפתא או ריש גלותא, שמואל אמר, אנא מניתי אפרוחיא, (פי' העופות שהי' רואה פורחות) ר' בון אמר אנא מניתי דמסיא (פי שורות אבני הכותל) א"ר מתתיא מחזיק אנא טיבו לרישא דכד הוי מטי למודים כרע מגרמי'.

והנה העקדה ב"פ שמיני בשער נ"ח הביא אלו המאמרים ותמה עליהם, איך גדולי הדור כאלו, יחשבו בשעת תפלתם על אלה כונות חוציות, ואם אנוסים היו למה כתבום בתלמוד הלא יכשלו בה רבים לאמר. הנה כה מבטילו עושים, גם אנחנו נעשה כמוהם. והעולה מתירוצו שם הוא, שגם הוא ז"ל לא הצדיק אותם מחטא זרות המחשבה בעת התפלה, אך העלה מעלתם ממדרגת ההמוניים, בהסירו ממחשבותיהם בגדי הבורות והלבש אותם מחלצות המשכילי' בדברים עיוניים, ואמר שהמה החודו על חשבם מחשבות אלו בעת תפלתם, עם היותם שכליים, למען דעת שגם עיון שכלי אסור בעת התפלה. אבל, לפיהו תגדל התמי' על הלבשתם דבריהם במשלי חומר אלה, ויכשלו בם אלה הרואים הדברים לפי פשוטן.

והנה ראינו הרשב"א ז"ל בתשובה הנ"ל, הביא האי דשמואל אנא מניתי אפרוחיא לדינא. גם התוס' פ' כל כתבי בשבת (דף קי"ח ע"ב) ד"ה עיון תפלה הביאו ההיא דר' מתתיא מחזקינא טיבו לרישא וכו', ואם אלה הגדולים לא הבינו הדברים, כי אם לפי שטחית פשוטן, מה יענו אזובי קיר כמונו?

אבל אני אומר, שאין כאן שום מקום תימה, וכל המאמר יפורש כפשוטו, בסילוק כל הדקדוקים שבו, אשר לא העיר אותן הרב העקדה ז"ל, ואין תירוצו עולה בהן. ואומר דודאי אלה הגדולים והחסידי' לא בכל זמן שגו בראיית לבבם בשעת תפלתם, אבל הי' תפלתם על הרוב, תפלה צחה ונעימ', והיו כלי לבבם קודש לד' וזר לא יקרב אליהם. אכן, כבר אמרנו שאין לאדם להרבות ולהעמיק בכונותיו בתפלתו, אם לא שיכול לאמוד

את עצמו שלא תגיעהו מחשבה זרה ח"ו, ולמו שאינו מוצא עצמו אמוד בכך, טוב לו יותר לכון רק פי' המלות והענינים, למען יכול למהר יותר ולהנצל מפח יקוש.

והנה אמר ר' חייא מימי לא כוונות, פי' לא התפללתי בעומק הכוונות הצריכין, כי יראתי פן אכשל במחשבותי, פעם אחת רציתי לכוין, כלומר שהכינותי את עצמי, וכוונתי כל דעותי על מחשבת תפלתי, ויצא שכרי בהפסדי, כי לא נצלתי, והגיון לבי הציגו לפני: מי ילך לפני המלך ראשונה. שמואל אמר, לי קרה באופן זה שהפסדתי כוונתי שמניתי האפרוחים, ור' בון גם כן באופן זה, אני מניתי שורות הבנין. והנה השמיעונו הגדולים האלה בזה, שיזהר האדם מאד שלא להשתדל בכונת תפלתו יותר מדאי, פן יכשל גם הוא, כמוהם. אמר ר' מתתיא אני מחזיק טובה לראשי, שכשבא למודים הוא כורע מעצמו. הוא אינו מדבר מענין הראשונים, אבל אמר גם בתפלתי הפשוטה, קרה לי לפעמים (מועטים) שלא כונתי והייתי צריך להחזיק טובה לראשי, כי לולי הרגלו לא הייתי יודע שאני במודים ולא כרעתי. ומדברי כולן נלמוד שאף שלא כונו בתפל' לא חזרו להתפלל על העדר כונתם, כי הי' אסור להם לחזור ולהתפלל, אחרי שכבר יצאו בזה ידי חובתם, והיא מסברת הרשב"א הנ"ל, דלא תימה למ"ד מצות צריכות כונה, מי שלא כיון בכל תפלתו אינו יוצא ידי תפלתו, דלא היא, דגם אותם קרה לפעמים ביטול המחשבה בשעת התפלה, עד שלא הי' לבם יודע מה ידברו בפיהם, ומ"מ לא חזרו להתפלל, שכיון שעמדו בתפלה לשם תפלה, כבר כונו למצוה, וביטול המחשבה אינו מפסיד התפלה.

נמצא שמלבד שלא הגיע מכשול מאלה הדברים כאשר אמר העקדה ז"ל, אבל עוד הם מועילים הרבה, אם באזהרתם מהעמיק הכונה יותר מדאי, למי שאיננו יודע לבו חזק כנחושה לעומת כל יצר מחשבות הלב, ואם להציל את האדם מהעבירה הגדולה של הזכרת שם שמים לבטלה כמה פעמים, עת יחזור התפלה על ביטול המחשבה ללא צורך.

וכן מבואר בתשובת הרא"ש כלל ד' סי' כ' הביאו הטור בא"ח סי' נ"ט וזה לשונו: ברכת יוצר אור וערבית, אנו אומרים עם הש"ץ בנחת, כי אין אדם יכול לכוין תדיר עם הש"ץ בשתיקה, וגם אם הי' מכוין עם הש"ץ בשתיקה, ובאמצע ברכה הי' פונה לבו לדברים אחרים הרי הפסיד הכונה, כי הפסיק באמצעותה, אבל כשאדם קורא בפיו, ואף אם קורא מקצתה בלא כונה יצא וכו' עכ"ל.

הנה הבאנו לפניך דברי התלמוד בבלי וירושלמית וכל גדולי הראשונים והאחרונים שאפילו לא כיון לבו בתפלה ובברכות יצא, ושקרה זה לכמה גדולי הדור וחסידי עמנו.

וסברא הוא, שאחרי שהוא יתברך ויתעלה, הוא אשר ברא לבב איש ואיש, וכיון פתיחין ליה אל כל מחשב קרב העולה על רוחו ואדם אין בארץ אשר יעצור כח לכנן מחשבותיו

על מטרה אחת, ולסגור דלתי לבבו לפני אלה מחשבות שונות המתחדשים לרגעים, ההוא יבקש מיצוריו דבר, אשר לפי מדת כחם, אשר חלק להם אלוד', חדל להיות להם אורח האפשר למלאות רצון בוראם בכל עת ובכל שעה א

אבל באמת, המצוה והשכל מחייבנו שכאשר נתפלל לפני אבינו שבשמים, נדע לפני מי אנו עומדים, ולפני מי אנו מתפללין, ומה אנו מתפללין. אך אם עניני הזמן וטרדותיו או יצרי מחשבות לבבינו, לפעמים יעבירונו מעל הדרך הישר, ושפתינו תבענה תהלה, ואין אתנו יודע עד מה הוא האב הרחמן בחסדו הגדול, גם אותה התפלה הוא מקבל מאתנו, יסלח לאשר חטאנו, ולא יפיל פניו בנו.

אולם המדרגה הרביעית, היא תחתית המדרגות, קטנית הערך מאד. והיא אשר באה עלי' השאלה, ונקל עלינו עתה תשובתה מחמת ההקדמות שהקדמנו, והוא.

מי שיודע לקרות בלשון הקדש, אבל אינו מבין בלה"ק, ומתפלל מתוך סדור התפלה בל"הק.

והנה לפי משפט השכל הפשוט, אינו יוצא ידי חובתו, כי איך יצא י"ח בתפלה זו שאך שפתיו נעות, ולבו יודע שאינו יודע מה יענה ומה ידבר? וכי ישלח איש את ידו למסור מגילת ספר על בקשת ענייניו אל מלך בשר ודם בלשון אחרת ושפה נכרי', ולבו לא יבין את דברי הספר החתום:

האם כאשר יודע הדבר למלך לא ישפוך עליו זעמו ולא יעיר כל חמתו ל אף כי הוא יתברך היודע תעלומות לב, וכל יצר מחשבות מבין, האם לפניו חנף יבוא ושאול לו באלוד' בפיו ובשפתיו, והוא לא ראה או ידע, כן ישפטו מחשבות אדם, אשר לא ישפוטו, כי עם על פי בחינתם, ולא יבינו כי אם אשר נכנס תוך גבול יכולת השגתם, אבל לא איש- אל, ולא מחשבותיו מחשבותינו. הוא האב הרחמן על כל יצורי כפיו, וביותר, לעם סגולתו, יעקב חבל נחלתו, אשר בחסדו הגדול חנן את כללת האומה הזאת בשם הנכבד והמהולל, בני בכורי ישראל, לא ידח מהם נדח. ואף להפחותי' והגרועים שבהם, דלתי שמים פתח, וגם אשר לא יכון לדבר כן את אשר יזמו מחשבותיו, ימלא בפיו התפלות אשר נסדרו לפניו, ואל אביו שבשמים ישא מעייניו, שימלא את כל האמור בתפלתו, בשבחיו, וברנניו, והוא ברחמיו יקבלהו ברצון, ויאמר לו בני אתה וישא אליו פניו

ואמתת דברינו אלה יבואר מתוך מה שהקדמנו. ונאמר ראשונה.

הנה כבר בררנו למעלה בראיות ברורות ונכוחות ב"ה, שמי שלא כיון בכל תפלתו אפי' פירוש המלות, זולתי הפסוק הראשון של שמע וברכה ראשונה של י"ח, יצא י"ח. ואפי'

לא הי' לבו עליו כלל עד אשר לא יכרע ולא ישתחוה, כי אם להרגל גויתו, ואפי' הי' מתנמנם ואמר, יצא ידי תפלתו, ושכן קרה לחסידי עולם הראשוני':
ומעתה, מאיזה טעם ומאיזה סברא יגרע זה שאינו יודע מה שהוא אומר, מפני שאינו מבין בלשון הקדש, ממי שהוא מבין בל"הק, ועם זה אינו יודע מה שהוא אומר, מפני שאינו משים אל לב לדעת את אשר יפצו שפתיו? ואי מפני שזה יכול להבין אם ירצה, סוף סוף עתה כשהסיח דעתו, אינו יודע מה הוא אומר:
והסברא נוטה להיפך, שיהי' זה שאינו מבין ואומר, יותר ראוי לצאת ידי חובתו, ממי שמבין ומסיח דעת מתפלתו. כי זה שמבין, ואינו יודע מה הוא אומר, מפני שהוא מסיח דעתו לדברים אחרים הוא, בעת שמסיח דעתו, מלבד מה שאינו יודע מה הוא מתפלל, הנה איננו יודע קלל אם הוא מתפלל. כי אם הי' יודע אם הוא מתפלל, הי' יודע ג"כ מה הוא מתפלל, כיון שמבין פי' המלות:
אבל זה שאינו מבין, הוא אינו יודע מה הוא מתפלל, אבל מ"מ יודע הוא שמתפלל.
ולא יעלה על דעתך לחלק מטעם מצות צריכות כונה, שהוא המבין, בשעה שהוא עומד ודעתו להתפלל, יודע הוא מה שיתפלל, ומכוין למה שהוא עתיד להתפלל:
אבל זה שאינו מבין כלל, אינו יודע לכוין כלל מה יתפלל, וא"כ למה דפסקינן בסימן ס' מצות צריכות כונה, לא יצא.
דזה אינו, חדא, דהא כתב הרשב"א ז"ל שהעתקנו לשונו למעלה, בזה"ל, דמה שא מרו מצות צריכות כונה אינו אלא ש שיכוין לבו לצאת, ולא יעשה כמתעסק בעלמא כמו שאמרו בתקיעות ובכפאוהו לא לאכול מצה, ובסוף דבריו וא בל מכאן ואילך, כל שקרא מלותי' כתי כתיקון אעפ"י שלא כיון לבו בכונותיה ובקבלת ענינים וכו' יצא, הנה כתב בפירוש, דאפי' למ"ד מצות צריכות כונה אין צריך אלא שיכוין לצאת, וכל שקרא מלותי' כתיקון, די. וא"כ גם זה שאינו מבין, הרי מכוין לקיים מצות תפלה, ולצאת בתפלתו.
ועוד, אטו כל מי שמבין בלה"ק, ידע לסדר תפלתו בעל פה, עד שידע בתחילת תפלתו לכוין אל כל מה שיתפלל:
הא אינו מכוין רק בשעה שאומר הברכה או התפלה, ואז אינו מכוין כלל, כי הסיח דעתו לדברים אחרים, ואינו יודע כלל אם הוא מתפלל. אלא ע"כ צ"ל כסברת הרשב"א, דכיון שהתחיל להתפלל בכונה לצאת ידי תפלה, יצא. וה"ה הכא.
ועתה אביא לך ראיות ברורות על אמתת מה שאמרנו:
הנה הבאנו לעיל בתשובתנו עונה לחש, מחלוקת רש"י וכל הפוסקים, דלרש"י הבקי מוציא את שאינו בקי, אף אם אינו מבין כלל בלשון הקדש. ולדעת התוס' והרא"ש וכל

גדולי הפוסקים אין הבקי מוציא אלא למי שמבין בלה"ק אך אינו בקי בסדור הברכות או התפלות.

ומעתה לא מיבעיא לדעת רש"י דיצא, וק"ו הוא, ומה מי שאינו מבין כלל בלה"ק, יוצא בשמיעה בעלמא כאשר ישמע הדברים יוצאים מפי אחר, אעפ"י שאינו מבין דברי הבקי כלל, זה שעושה מעשה פעולת האמירה עצמה, לא כ"ש דיצא. ולא תהי' שמיעה ששומע מפי הבקי גדולה מאמירת עצמו.

ואל תשיבני מהא דבררנו למעל' בתשובה הנ"ל, דאפי' לרש"י וסייעתו שמי שאינו בקי אינו צריך להבין לה"ק, הבקי המוציאו ודאי דצריך להיות יודע ומבין בלשון הקדש וא"כ נוכל לומר דשאני התם, דהתפלה או הברכה המוצאת מפי הבקי, מובנת מן המוציאה, ופיו ולבו שוין בתפלתו, משא"כ הכא, דהתפלה יוצאת מפי מי שאינה מבינה כלל, והיא כחומר בלי צורה:

זה אינו, דאם נאמר שהדברים שמוציא בפועל מפיו, כיון שאינו מבינם, אינן מעלין ואינן מורידין, והרי הם כחומר בלי צורה:

לכ"ש שנאמר, שהדברים אשר רק באזניו ישמע. ואינו עושה מעשה כלל, שאם אינו מבינם הם כחומר בלי צורה, ולא יועילוהו לצאת ידי חובתו.

ואם תאמר, דבאמת האי דשמע ולא הבין, הוי כאלו לא שמע כלל, ומ"מ כיון שהש"ץ הוא העיקר, והש"ץ מבין מה שאומר, לא איכפת לן בהאי דשמע אם מבין או אם איננו מבין: א"כ לדברך, הוי לן למימר שהש"ץ מוציא את שאינו בקי, אף אם אינו שומע כלל, דכיון דאמרת דהשומע ואינו מבין הוי כאלו אינו שומע כלל, מה לי אם שמע או אם לא שמע. ובאמת אנן לא שמענו אפי' לר"ג, אלא דעם שבשדות הש"ץ מוציאן אף דלא שמעו, כיון דאניסי, אבל דעיר אינן יוצאין בדלא שמעו. אלא ע"כ צ"ל דהשומע אפי' אינו מבין, יוצא מחמת שמיעתו, א"כ ק"ו למי שאומר התפל' בפיו, אף אם אינו מבין מה שאומר, דאמירה מעליא הוי, ויצא.

נמצא דלדעת רש"י, דהבקי מוציא אף מי שאינו מבין כלל בשמיעה לחוד, לא מיבעיא לן כלל שמי שאינו מבין שיוצא בברכת עצמו.

אלא אפילו לדעת התוספות והרא"ש וסייעתיהו, דמי שאינו מבין בלה"ק כלל, אין הבקי מוציאו:

עד כאן לא אמרו, אלא שאינו יוצא בשמיעה לבד, אבל שלא יהי' יוצא אפי' באמירתו, אם אינו מבין מה שאמר:

זה לא אמרו ולא העלו על דעתם כלל.

וכזה ראה אתה אומר בפירוש בדברי כל הגדולים האלו, שהעתקתים כבר בתשובה הנ"ל, ואני מוכרח עתה להעתיק קצתם שנית, מפני הצורך שבהם.

וזה לשון התו' בברכות דף מ"ה ונשים צ"ע. אם יוצאות ות בברכת המזון של אנשים, מאחר שאינן מבינות. ויש מביאין ראי' שיוצאות מדקאמר לקמן סופר מברך ובור יוצא, מכאן משמע שאף הנשים יוצאות בברכת המזון שלנו. מיהו יש לדחות אותה ראי', דשאני בור שמבין בלה"ק ויודע קצת מה שאמר, אבל נשים שאינן מבינות כלל, מצי למימר דלא נפקי עכ"ל.

והטור כתב בסי' קצ"ג ואם האחד יודע והשני אינו יודע יברך היודע והשני יוצא, וכגון שמבין בלה"ק אבל אינו יודע לברך וכו', אבל אם אינו מבין אינו יוצא בשמיעה, ולכן אין הנשים יוצאת בשמיעה, אם אינו מבינות, עכ"ל.

ובסי' קכ"ד על מה שכתב הטור, ולאחר שסיימו הצבור תפלתן יחזיר ש"ץ התפלה וכו' כתב הב"י וז"ל:

ומשמע מדברי רבינו, דשאינו בקי, היינו, מי שאינו יודע להתפלל, ומ"מ מבין הוא מה שהש"ץ אומר, אבל אם אינו מבין מה שהש"ץ אומר אינו יוצא בשמיעה, וכמו שפירשו המפרשים גבי סופר מברך וכו'.

פקח נא עיניך וראה, כל הגדולי' כולם כאחד עונים בפי' שהנשים אינן יוצאת בברהמ"ז מ"ז של אנשים, ואינן יוצאות בשמיעה. בשמיעה הוא דלא יצאו, אבל באמירת ברכת המזון בעצמן, אף שאינן מבינות ליכא מ"ד דלא יצאו.

ואל תשיבני מלשון הרא"ש ז"ל שכתב וז"ל, מכאן רוצים להביא ראיה דאשה יוצאת בברכת המזון בשמיעה אעפ"י שאינה מבינה לשון הקדש ואין צריכה לברך בלשון שהיא מכירה, ואין ראי' וכו' עכ"ל. הנה כתב הרא"ש דלדברי הי"א אינה צריכ' לברך בלשון שהיא מכיר', משמע דלדברי הנהו דס"ל דאינה יוצאות, צריכה לברך דוקא בלשון שהיא מכירה, ולמה לא תברך בלשון הקדש אף שאינה מכירה, אלא ש"מ דבלה"ק כיון שאינה מבינה, אינה יוצאת אף בברכת עצמה?

לא קשיא כלל, דודאי הרא"ש שפיר קאמר, דצריכה לברך בלשון שהיא מכירה, דכיון דאשה אינה מבינה לה"ק, ודאי דאינ' בקיאה בברכת המזון בעל פה. וכיון דבימים הראשונים לא היו סדורי התפלות מצוין כבימים האלה, כאשר הארכנו בזה למעלה בתשובת לשון אש, א"כ אם נאמר שאינה יוצאת בברכת המזון של אנשים כיון שאינה מבינה, לא תוכל לברך ברכת המזון כלל, שהבקי אינה מוציאה, והיא עצמה אינה יודעת לברך:

וע"כ צריכה לברך בלשון שהיא מכירה, ובאמת לא תברך בנוסח ברכת המזון דוקא, אלא כפי העולה על רוחה, רק בהזכרת שם ומלכות, כההיא דמנימון רעיא דברכות דף מ' דהוי מברך בריך רחמנא מרי' דההיא פיתא. אבל אנן שיש לנו סדורי תפלות וברכת המזון נדפסים לפנינו ויכולה לברך ברכת המזון בלשון הקדש, ודאי יוצאת אף שאינה מבינה, דלא יחלוק הרא"ש על כל הגדולים הנ"ל, שלא כתבו אלא שבשמיעה מפי אחרים לא יצאו, אבל באמירת עצמן יוצאות.

והנה בנו רבינו הטור, שנמשך אחר אביו הרא"ש ז"ל, לא כתב רק שאינן יוצאת בשמיעה, אבל לא כתב שאינן יוצאות באמירת עצמן. גם הב"י שהביא כאן בסימן קצ"ג לשון הרא"ש כהווייתו, כתב לעיל בסי' קכ"ד:

אבל אינו מבין מה שהש"ץ אומר אינה יוצא בשמיעה. ואם איתא דלהרא"ש אפילו באמירת עצמו אינו יוצא אם אינו מבין, לא הוי שתקי הנך רבוואתה למכתב בפי' ההיא חידושא רבה, דאף דאינו צריך כונ' לפירוש התפלה, מ"מ אם אמרה בלי שיבין לה"ק לא יצא. אלא ודאי כדאמרן, דלא פליג הרא"ש בזה, דאם אמר התפלה בלשון הקדש אף אם אינו מבין יצא, וכדפרישנא.

והנה גם דברי רבינו יונה צריך אתה לפרש כדברינו, דז"ל בברכות שם:

עוד נראה למורי הרב שהנשים שאינן מבינות ל"הק, צריכות לברך ברכת המזון לעצמן, ואינן נפטרין בברכה ששומעין מהאנשים, דמ"ד סופר מברך וכו' זהו כשהבור אינו יודע נוסח הברכה אבל מבין הלשון, אבל כשאינו מבין אינו יוצא, וה"נ כיון שהאשה חייבת ואינה מבינה לשון הקדש, אינה נפטרת מהאנשים, אלא צר צריכה לברך ברכת המזון בלשון שהיא מבינה וכו' עכ"ל.

הנה פתח וכתב סתם צריכין לברך ברכת המזון לעצמן, ולא הוציא אלא השמיעה מפי אחרים, דמשמע דיכולין לברך לעצמן בלשון הקדש, אף שאינן מבינות וסיים אלא צריכה לברך ברכת המזון בלשון שהיא מבינ' משמע אבל בלשון הקדש שאינה מבינה לא תברך, ויסתור א"כ דברי עצמו תוך כדי דיבור.

ולפי מה דאסברן להלן יפורש יפה, דבזמנם רוב העולם לא היו בקיאי' בברכות, כיון שהיו צריכים ללמדם על הסדר בעל פה, והיו צריכים שיוציאם הבקי, ואשה שלא היתה מבינה בלה"ק, ודאי דלא היתה בקיאה בנוסחת ברהמ"ז בלה"ק, וכיון שלא היתה יכולה לצאת בברכת אחרים הבקיאים, לא היתה יכולה לברך בהמ"ז כלל:

והיתה צריכה לברך בלשון שמבינה ובאיזה נוסח שיכולה כגון האי דמנימון, וא"כ, גם מה שהתחיל רבינו יונה לומר, צר יכין לברך ברכת המזון לעצמן, אי אפשר לפרש דבריו, רק שתברך בלשון שמבינה, וכמו שכתב לבסוף.

אבל אם היתה בקיאה בנוסח הברכה, ודאי לית מאן דפליג דבאמירה בעלמא גם בלא הבנת הדברים יוצאת ידי חובתה. ולפ"ז אנן דסדורי התפלה מצוין ביד כל, וכולנו בקיאים בנוסח הברכה, אין ספק דבאמירה אף בלא הבנה, אנו יוצאין ידי חובתנו.

ולכן הד"מ ברסי' קצ"ג על מחלוקת רש"י ותו' בההיא דסופר מברך ובור יוצא, כתב וז"ל וכן בסמ"ג דחה דברי רש"י וכתב ולכן טוב שה נשים יברכו לעצמן עכ"ל. הנה אף שדעת בה"ג ודאי הי' שהנשים יברכו לעצמם בלשונם, כאשר ביררנו, שבזמנם לא היה אפשר שיברכו לעצמם, כי אם בלשונם, זולתי על דרך המיעוט מאד, לא כתב הד"מ כי אם אותן המלות שהנשים יברכו לעצמן, שבימיו כבר היו סדורי התפלות והברכות מצויות הרבה, והיו יכולות לברך מתוך סדור התפלה שלפניהם אף שאינן מכירות.

ומזה תדע ותבין שמה שכתב רבינו יונה ז"ל ריש פרק הי' קורא, על האי דכתב הרי"ף והא דקתני תפלה בכל לשון ה"מ בצבור אבל ביחיד לא, וזה לשונו תימה הוא על המנהג שנהגו בכל העולם שהנשים מתפללין בשאר לשונות, שכיון שחייבות בתפלה לא הי' להן להתפלל אלא בלה"ק, ורבני צרפת רוצים לתת טעם וכו' עכ"ל, והביא לשונו גם הרא"ש ז"ל בריש פ' הי' קורא. ותקשי לך מהאי על דברינו, דאם יכולין הנשים להתפלל בלה"ק אף שאינן מבינות, למה כתב שנוהגין בכל העולם להתפלל בשאר לשונות.

והנה גם זה נכון, שהנשים בזמנו לא היו בקיאים לסדר תפלתן וברכתן בלה"ק, ולא היה להם דרך אחר לצאת ידי תפלה, כי אם שיתפללו כל אחת בלשון שהיא מכירה.

ותדע לך, שהרי לדעת רש"י שהבקי מוציא אף מי שאינו מבין כלל ואפי' הנשים, אין ספק שיוצאת באמירת עצמן בלי הבנה כאשר בררנו. וכיון שרבינו יונה והתוס' והרא"ש העידו שנוהגים בכל העולם שהנשים מתפללות בשאר לשונות, למה לא כתבו על סברת רש"י שמנהג העולם שלא כדבריו, דלדידי' למה יצטרכו לברך בשאר לשונות, ולא יתפללו בלשון הקדש אף שאינן מבינות. ומאחר שהם ז"ל לא כתבו האי מנהגא גבי ההיא דינא דרש"י כלל, והתו' לא כתבו ההיא מנהגא כלל, ש"מ דלא תלי ההיא בההיא, וכפי שכתבנו, דבזמנם מי שלא הבין לה"ק, לא הי' אפשר לו להתפלל אלא לשון שמבין, וא"כ גם לדעת רש"י המנהג נכון, דהנשים שלא הלכו בב"הכ, היו מתפללין בשאר לשונות.

ודברים אלו לא הבין בעל הנוגה שהביא ראי' מההיא מנהגא דרבינו יונה שמי שאינו מבין בלה"ק צריך להתפלל בלשון אחר שמבין, דהא ליתא דהאי מנהגא דרבינו יונה הי' דוקא בזמניהם, אבל בזמנינו יכולין לאמור כל סדר התפלה כראוי, אף בלי הבנת לה"ק. ולקמן בתשובת שפה נכריה יבואר אי"ה דבזמנינו אסור להתפלל בלשון אחר, והמתפלל לשון אחר אינו יוצא י"ח יעו"ש.

וכתבנו כעין סברא זו למעלה בתשובת עונה לחש על מה דהקילו הרמ"א והב"ח והמ"א והט"ז, לסמוך על סברת רש"י בברכת המזון דנשים, ולא הקילו כמו כן בתפלה יעוי"ש. והדברים ברורים, והסברא נכונה לכל ההולך בדרך האמת לדעת ולהבין אמתת תורתנו הקדוש' וסברות רבותינו הראשונים ז"ל, שכל דבריהם מדוקדקים ומכוונים יחד בלי חסר ויתיר אות אחת. ההם

וראי' לדברינו מהא דכ' המ"א בסי' נ"ג ס"ק כ' (והביאותיהו ג"כ למעלה בתשובה הנ"ל) כאשר נשא ונתן בענין מנוי הש"ץ וז"ל, ונראה לי דדוקא בזמניהם שהי' הש"ץ מוציא את הרבים י"ח בתפלתו, אז הי' יחיד יכול לעכב דאין נעשה שלוחו בעל כרחו. משא"כ עתה ש שכולנו בקיאים, רק הש"ץ הוא לפיוטים וכו' אין כ"כ קפידא, עכ"ל הרי שכ' דעתה כולנו בקיאים, ואס"ד דמי שאינו מבין תפלתו אינו יוצא באמירה לחוד, א"כ הרי רובא דעלמא אינן בקיאין, שאינן מבינין לה"ק, ואינן יוצאין בתפלת עצמן ומדלא תלי דבריו במחלוקת רש"י ותו' הנ"ל, ש"מ דס"ל דאליבא דכ"ע מי שמתפלל כהוגן, אעפ"י שאינו מבין, יוצא ידי חובת תפלה, וה"ל בקי ואין הש"ץ יוכל להוציאו.

ובהדיא כתב עוד המ"א סי' נ' ס"ק ב' וז"ל, ללמוד בכל יום, נ"ל דוקא בזמניהם שהיו מבינים לשון תרגום, אבל עכשיו שאינן מבינים צריכין ללמוד להבין, דאל"כ אינו נחשב ללימוד, ואף בתפלה מוטב להתפלל בלשון שמבין וכמ"ש ס"ס ק"א, מ"מ יש לומר דאעפ"י שהוא אינו מבין הקב"ה יודע כוונתו ומבין, אבל אם אומר המשנה וכו' עכ"ל. ומ"ש הק"בה יודע כונתו ומבין, ר"ל שיודע כונתו להתפלל כמ"ש הרשב"א הנ"ל, ומסגולת הלשון הקדש הוא שהוא חביב בעיני הקב"ה ומבין וקשת התפלה ויהיו לרצון לפניו אמרי פיו של זה אעפ"י שהוא בעצמו אינו מבין (ועיי' בחקירה הראשונה לעיל בתשובתנו שפתי ישנים) מ"מ כתב שאעפ"י שאינו מבין יצא. ומה שכתב:

שמוטב להתפלל בלשון שמבין, נברר כונתו לקמן בתשובה שפה נכריה אי"ה.

ועוד אוסיף לך ראי' ברורה שהמתפלל אעפ"י שאינו מבין יצא י"ח. בפרק א' מהל' תפלה הלכה ט' כתב הרמב"ם ז"ל וזה לשונו:

תפלות אלו אין פוחתין מהן, אבל מוסיפין עליהן, אם רצה אדם להתפלל כל היום (פי', אותן התפלות עצמן שתקנו אנשי כנה"ג) הרשות בידו, וכל אותן התפלות שיוסיף כמו מקריב נדבות, לפיכך צריך לחדש דבר בכל ברכה וברכה וכו', ואם חידש אפי' באחת מהן דיו, כדי להודיע שהיא נדבה עכ"ל, והוא מברכות דף כ"א ע"א ע"ש. הנה כתב הרמב"ם:

וכל אותן תפלות שיוסיף הוא כמקריב נדבה, לומר שאם התפלל בלא חידוש הוי כמקרב קרבן פסול, או חולין בפנים.

ובהלכה י', אין הצבור מתפללין תפלת נדבה, לפי שאין הצבור מביא' קרבן נדבה עכ"ל, והשיג עליו הראב"ד ז"ל, ובסוף דבריו כתב:

אבל שבת וי"ט דאינן אלא הודאות לא אמר ר' יוחנן, ואם יודה ויחזיר ויודה ברכה לבטלה היא עכ"ל. הרי שאם התפלל נדבה בלא חידוש לפי דעת הרמב"ם, או שמתפלל נדבה בשבת וי"ט לדעת הראב"ד, הרי הוא מברך ברכה לבטלה.

ואין אנו מכניסים עצמינו במחלוקות הראשונים ז"ל שהביא הטור והב"י בסי' ק"ז בא"ח, כי כבר הלכה רוחת בידינו בש"ע סי' הנ"ל עפ"י רוב מנין ורוב בנין של גדולי הפוסקים הראשונים ז"ל, שכתב שם וזה לשונו:

אם הוא מסופק אם התפלל וכו' אבל אם ברי לו שהתפלל אינו חוזר ומתפלל בלא חידוש, וע"י חידוש חוזר ומתפלל בנדבה כל הפעמים שירצה, חוץ מתפלת מוסף שאין מתפללין אותה בנדבה, ובשבת וי"ט אינו מתפלל תפלת נדבה כלל, עכ"ל.

ושם סעיף ד':

הרוצה להתפלל תפלת נדבה, צריך שיהי' מכיר את עצמו זריז וזהיר ואמוד בדעתו שיוכל לכוין בתפלתו מראש ועד סוף, אבל אם אינו יכול לכוין יפה, קרינן בי' למה לי רוב זבחכם וכו' והלואי שיוכל לכוין ג' תפלות הקבועות ליום עכ"ל. והוא מתשובת הרא"ש אליבא דכל הפוסקים ואין על זה שום חולק.

קיצור כל הדברים האלו הוא, שהמתפלל תפלה בתורת נדבה, דהיינו שמתפלל תפלה שאינה מוציאו מידי חובתו, אינו רשאי להתפלל אא"כ חידש בה דבר ובתפלת מוסף ובשבת וי"ט אינו מתפלל נדב' אפי' בחידוש. ואפי' בשעה שיכול להתפלל נדב' ויכול לחדש בה דבר, אם אינו מכיר את עצמו שיוכל לכוין בתפלתו מראש ועד סוף, קרינן ביה למה לי רוב זבחכם, ואם התפלל נדבה, וביטל אחד מהתנאים הללו, הקריב קרבן פסול, ומברך כל הברכות לבטלה.

ומעתה, אם אתה אומר, שמי שמתפלל בלי שיבין לה"ק ומוציא בפיו מה שאינו מבין בלבו, אינו יוצא ידי חובתו:

א"כ אין כח של המתפלל בלי כונה יותר יפה ממי שמתפלל נדבה, שכיון שתפלתו זו אינה מוציאו מידי חובתו, מה שהוא מתפלל אינו רק בנדבה וכיון שתפלת נדבה עבי' גדולה היא, אם לא שיודע לחדש בה דבר, וגם יהי' מכיר את עצמו שיוכל לכוין מראש ועד סוף:

אם כן, זה המתפלל בלא הבנה, כיון שאינו יודע לחדש דבר, אחרי שאינו יודע כלל מה הוא אומר:

ותחת אשר הוא צריך להיות בטח שיודע לכוין מראש ועד סוף, הוא, השלול כל הבנת תפלתו, יודע בטח, שאינו מכוין כלל מראש ועד סוף. גם בתפלת מוסף ובשבת וי"ט שאסור להתפלל בשום אופן תפלת נדבה לא לבד שאינו יוצא בתפלתו, אבל הוא עובר בכל יום בשעת תפלתו, על כמה וכמה עבירות גדולות וחמורות, שמברך כמה ברכות לבטלה, ומקריב קרבנות פסולים.

ועתה, אף אתה אמור, איך אפשר שמי שאינו מבין תפלתו אינו יוצא ידי חובתו, א"כ, איך לא אישתמיט התלמוד וכל הפוסקים הראשונים והאחרונים, ובפרט האחרונים בזמן, אשר כבר היתה זאת בימיהם לאלפים ולרבבות, שהתפללו תפלתם בלי שהבינו אותה, להזהיר אותן רבבות זרע קדש, שלא להכות בגחלת זו, ושלא להתפלל כלל, שלא יעברו כל יום ויום כמה פעמים על אותן גופי העברו' החמורו' האלו. ואף השל"ה והספר חסידים שכתבו בענין זה, והחמירו מאד, והביאם בעל הקנאה (בתשובת שפה נכריה אי"ה אחוה דעי אף אני בדבריהם הטהורו') לא כתבו שיהי' המתפלל בלא כונה עובר על גופי עבירות אלו.

בהא נחיתנא ובהא סליקנא שלא נמצא שום סברא, ולא שום דעת ראשון או אחרון שהמתפלל בלי שיבין לשון הקדש לא יצא ידי חובתו, אבל כולם מודים בדבר זה שאף מי שאינו מבין בל"הק כלל, כמו הנשים, אם מתפללין מתוך סדור התפלה כראוי, או בעל פה כפי הסדר והנוסח שתקנו לנו אבותינו אנשי כנה"ג, יוצאין ידי חובתן בתפלה זו, ונקראים בקיאים, עד שאין הש"ץ יכול להוציאם כלל, אבל הם צריכין להתפלל בעצמן.

ומטעם שאמרנו למעל' שאין בעל הרחמים פוגע בנפשות האומללים האלה על דבר אשר לא קדמו בימי נערותם להבין יוקר לשון הזהב הלזה, לסגור לפניהם דלתי שחקים מעבור תפלה. אבל גם בלא דעת נפש המתפללים מה יענו שפתותיהם, אך אם יכונו להתפלל ולצאת בתפלותיהם, הוא בחסדו ובחמלתו יקח אלה האותיות הקדושות ויענדם עטרות

לשמו הגדול יתברך, ויחי' אלה הגופות הקדושות נעדרי הנפש, ויחמול עליהם ויאמר מילדי העברים זה, והוא רחום יכפר בעד.

ואיני צריך לכפול, שאין הדברים אמורי' מפסוק ראשון של שמע וברכה ראשונה של י"ח, שהם צריכים כונה יתרה, והמה קלים ללמוד לכל אדם.

אמנם צריך אני לשנות דברי, שאל יאמר האומר שאני מחשיב מדרגת אלה המתפללים בגשם ורוח אין, לאלה היקרים המתפללים על פי שתי מדרגות הראשונות, חלילה! לבבי לא כן יחשוב, כי ודאי מצד הדין, צריך האדם להתפלל, לידע ולהבין לאשורו כל דבר אשר הוא מתפלל, והמברך יבין ענין ברכותיו, ומה, ועל מה, ולמי הוא מברך, והן הנה אמתת התפלו' אשר אלי' כונו חכמינו ונביאינו אנשי כנסת הגדולה ע"ה.

ולכן, אשרי האבות אשר זכו ללמוד את בניהם בעת ילדותם דרכי לשון היקר והנחמד הזה. אשרי הילדים אשר חנן אלדים אותם לב טהור, למאוס באלה רהבי הילדו והשחרו' הבל, ולמלאו' כוסף ותשוקה, ללמד דעת לשון עמם, שפת מדברת גדולו' הלזה, למען ידעו לכבד את ד' בברכותם, ולהתנפל לפניו בכל עת בעת תפלתם, אשרי שזה גדל ואשרי שזה ילד.

אבל על אלה אשר מעצלות אבותיהם, או מחסרון יכולתם, או מקוצר שכלם, או לעצלות עצמם, נכשלו בפחת עמוקה, ונפלו בתחתית המדרגה הלזו, לדבר בלעגי שפה, ולבלתי דעת לשון אום הנבחרת אשר ממנה יצאו, ואי אפשר להם ללמוד עוד בזקנותם, מה שנתעצלו ללמוד בילדותם, על אלה אני אומר, שאין עון העצלה הלזו גדולה כל כך, עד אשר יהיו ידיהם אסורו' כל ימי חלדם מלעבוד עבודת ד' בתפלותיהם ובברכותיהם. ועם, שעל עצלותם על הלימוד את לשון עמם, אם עצלותם גרמה להם העדר ידיעותם, המה יקחו חלקם מהמשלם לאיש כדרכיו, לא יחשוב ד' להם עון אשר חטאו בהפריעם עבודת בוראם כל ימיהם, וברכו ברכה לבטלה בכל עת אשר ישא על שפתיו שם אלדיו לעבוד ולברך בשמו. כי לא יטוש ד' את עמו, ישא אליהם פניו לקבל תפלתם וברכותם ואף אם לא יבינו מה יעשו שפתותם, פנה אל תפלת הערער ולא בזה תפלתם.

וברוך היושבי בשמים, אשר נתן לנו ידים, ללמד זכות על אלה התפלו' הנאמרות בלי לב רק בפה ובלשון ובשפתים, כי גם אלה חלק יעקב, יעלו אל הר ד' אל אלדי"ם חיים, לשאת תפלה ערב ובוקר וצהרים, והוא יתברך ברחמיו יתן עלינו מרוחו פי שנים, ובדרך אשר נלך בה יהיו לנו לעינים, לחקות על דברי חכמינו ורבותינו הקדמונים ז"ל ולהכריע צדקם במאזנים, עד ישמעו אזנינו קול תרועה ומצלתים, החרשים שמעו, והעורים הביטו, וממעיני הדעת תשאבון מים, בהר ד' בירושלים.

ש"ות בישישים חכמה ילמד זכות על הפיוטים קשי ההבנה ויבאר שאין להאשכנזים לשנות מנהגם למנהג ספרד ולא הספרדים למנהג אשכנז. מעשה אבות ראו בנים. יצחקו למו אמרו נחכמה. אל בני. אל תהינו הרוס בנינים. אל תעפילו עלות הבמה. חכמה יודיעו רוב שנים. באורך ימין בין. ובישישים חכמה.

בישישים חכמה

שאלה. הפיוטים שאנו אומרים בתפלו' ובברכו', בשבתות, בחגים, ובצומות, ורובם נכתבים בלשון מגומגם מאד, וברמזים רחוקו', עד אשר יקשו להבין אפי' לחכם לב ומבין בלשון הקדש, וכמה מהם כדברי הספר החתום:

מצוה לאמרם, או לא ואם יצא האדם ידי חובתו בהגות לבו מאין תבונה, או לא? ואם רשאים אנחנו לשנו' את טעמם, על פי דרכי מליצות לשון הקדש הנאות או לא? גם בענין שנויי נוסחות תפלו' ופיוטי הספרדיים מן האשכנזים, אם אחת מהנה עושין נגד הדין לשנות נוסח התפלה והברכו' שאסורין לשנו', כמבואר לעיל בתשובת שפתי ישנים, או אם שניהם צודקים? ל ואם מותר לשנו' מנהג אשכנזי לספרדי, ובהיפוך, כרצון איש ואיש, או לא?

תשובה. נשיב על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון. אם מצוה לומר הפיוטים, הנה הוא מבואר לפנינו בא"ח סי' ס"ח וסימן צ' סעיף י' וסי' קי"ב, ששם אנו רואים, שגם בימי המחבר ז"ל היו נוהגים לומר פיוטים, ואין דעתו ז"ל מסכמת עמהם. והרמ"א ז"ל שעל דרכי מנהגיו הולכים כל בני אשכנז ופולין, הסכי' עם הראשונים המתירין, ואף שכתב הרמ"א בסי' ס"ח:

והמקיל שלא לאמרן לא הפסיד, רק שלא יפסיק בשיחה בטלה, הנה כתב שם:

ומ"מ אין לאדם לפרוש מן הצבור ויאמר אותם עמהם, גם בסי' קי"ב כתב בפירוש ונוהגים בכל מקום לאמרם, וכיון שנוהגים לאמרם והמנהג נתקן על פי גדולי הראשונים ודאי שאין ראוי לשנות המנהג, ומצוה לאמרן.

ונראה לי שהרמ"א ז"ל לא כתב והמקיל לא הפסיד אלא בפיוטים שבברכת הק"ש, שההפסק בהן אסור, ומזה מירי שם בסי' ס"ח, וגם שם כתב שאין לאדם לפרוש מן הצבור אבל יאמר אותן עמהם, אבל הפיוטים שבתפלת י"ח, שאין שייך בהם הפסק הרבה, שהיחידים כבר התפללו כולם בלחש, וגם הש"ץ כבר התפלל בלחש, רק שחוזר התפלה משום הפיוטים, ובזמנים הראשונים להוציאו את שאינו בקי, והפיוטים הם צרכי הצבור, שאין לחוש להפסק בברכו', ודאי דחייב כל אדם לומר הפיוטים עם הצבור, ולכן בסי' צ' ובסי' קי"ב ששם מדבר מענין תפלו' י"ח, לא כתב שום קולא.

והמגן אברהם ז"ל העיד בסימן ס"ח שהאר"י ז"ל לא הי' אומר פיוטים ופזמונים אלא מה שסדרו הראשונים כגון הקלירי שנתקנו ע"ד האמת. ואם האל"דיי הקדוש הזה, אשר רעיוני לבבו כולם קדושי' היו, ותפלותיו כולם צחים, כולם ברורים מאור הכונות האלדי"ם, ולא רצה להפסיק תפלותיו הטהורות, בפיוטים ופזמונים, ועם זה לא חדל מלהפסיקם בפיוטי הקלירי לגודל קדושה פנימיותם. אנחנו אשר בעונותינו איננו מכונים אפי' פי' המלות כנהוג, כאשר אמרו כבר כל הראשונים ונאמרה ונשנית לדינא כמה פעמים בש"ע, שרשאין אנו להפסיק תפלותינו בפיוטים ופזמונים, אשר תקנו לנו הראשונים, ואשר קבלו עליהם אבותינו על פי גדולי הקדמוני' המפורסמים נ"ע. באופן שאין ספק שמצוה עלינו לומר הפיוטים.

אמנם ידוע הוא שהתפלה תגדל או תקטן במעלתה, לגודל או קוטן מחברה, בתורה ובחכמה ובחסידות, שקדושת הצדיק וחכמתו יתמשך גם על פעולותיו. שכמו שאנחנו מיקרים בימינו, כל כלי או חפץ אשר ימצא מהגבורים והמלכים הקדומים, עם היות איכות תבניתם זר בעינינו, אך לכבוד שם זכרון בעליו, אשר גם אחרי אשר איננו, לא חדל מהוליד בלבנו בכל עת ענין רתת לשמו ולזכרו, כן, ויותר מזה, ילדי החכמה אשר הולידו החכמים הראשוני' על ברכיהם, עם שענין יפים לא נאוה בעינינו, כפי השתנות התפעלות הלבבות בעת הזאת לענין הנועם, כבוד אבותיהם מלבישום אדרת יקר, בשיעור אשר לא נוכל השג אנחנו ובני לבבינו.

והנה כל מחברי הפיוטים והפזמונים אשר אנו אומרים בתפלתינו, כולם היו חכמים גדולים, גאוני הזמן, וחסידי אמת, כאשר אנו רואים הפוסקים הראשונים, ובפרט בעלי התוס' מביאין כמה פעמים ראי' לדבריהם מדברי הפיוטי' והסליחות, או מייגעים להעמיד דבריהם מן איזה קושי אשר יפול עליהם. ורוב הפיוטים אשר הביאו, הן הנה מהפיוטים רבי הקושי וההבנה, שלולי כל יופי המליצ' כפי ענין זמנינו, באופן שנוכל לשפוט מהם על גדולת חכמת וקדושת כל מחברי הפיוטים אשר לנו.

ומה מאד הפליא לעשות הגדיל תושי' החכם הגדול ר' וואלף היידנהיימער, במחזוריו אשר העתיק ללשון אשכנזי שמלבד אשר הראנו את ידו הגדולה בהפענח צפנות מחשבות הפייטנים, ויצג מחשבותם לעיני כל, לבושי לשון אשכנזי הצחה והנעימה:

עוד קבץ כאמיר גורנה מחברי כל פיוטי ופזמוני פולין ואשכנז וספרד, בשמותם למשפחותם לבית אבותם, ויראנו נפלאות מגודל קדושת המחברים האלה, זיו יקרת קדושת המחברים האלה, עודנו שוכן על מפעלות ידיהם, ורוחם הטהורה עודנו מרחפת

על פני ילדי מזימותיהם ועינינו רואות התחלחלות נפשות כל יראי ד' בעת שפכם שיח בתפלות האלו לפני ד', עם שאינם מוצאים בם טעם המליצה ונועם הלשון:
הוא נוגה כבוד הנפשות האלו המושכות חוט של חסד על בניהם אחריהם, למען יהיו לזכרון לפני אלדיהם, ויהי נועם ד' עליהם
והנה התמדת המשכנו אחרי הפיוטים האלה ויקרתם בעינינו, הוא עצמו לך לאות, היות גודל קדושת המחברים סבה ליקרת מעשיהם. כי הנה אנחנו רואים בימינו גדולים חקרי לב, המפליאים אזן כל שומע, לנועם צלצל שירותיהם אשר יקדישו לד' להללו ולשבחו, והמה, עם עוצם יפים, אך ברגע הראשונה להתחדשותם ישמחו לב רואיהם, אכן כאשר יקראו פעמים שלשה ושנים ויתרגלו על אזן שומעת, חיש מהר יקל כבודם עוד רגע וישתכחו בעיר.
לא כן אלה הפיוטים המסורים לנו מאבותינו הקדמונים ז"ל, שעם היות זה רבות בשנים אשר התנשאה לשוננו הקדוש להתראות לפנינו במעטה חן והדר, ונפשנו יודעת מאד היות לשון הרבה מאלה הפיוטי' מגומגמים ומוקשים, נעדרי כל חן המליצה ונועם הלשון עם כל זה עוד תתיקרנה בעינינו, להלהיב כל לבב יראי ד' מדי עברם על גדותי שפתיו, עד התרגש לבבם אל החלחול והרתת ועפעפיהם יזלו מים ויעוררו לבות אומריהם וישיבו את נפשם אל אביהם שבשמים. היש אות גדול מזה על עוצם הקדושה אשר תחול על הפיוטים האלה אם לקדושת העניינים הצפונים תחת צפוי שטחיותם ואם ליקרת נפשות אבותיה מחוללים, אשר לגודל קדושתם וחכמתם בימי חייהם, לא תשלוט יד הזמן במעשה ידיהם?
ועתה מי זה אשר יערב לבו לגשת בין אלה אילי קדש לשנות מעשיהם אף כקוצו של יו"ד? הלא כגעת בהם יד אחד העם שאינו מגיע לגדר גדולת המחבר, עד מהרה יסירו הצניף הטהור הזה מעל ראשו, ישליכו מעליהם אדר היקר, ובכבודם יתיימרו.
והנה, כדבר הזה אנחנו רואים בין העמים שבסביבותנו אשר לא מבני ישראל המה, שעם היות תפלותיהם ושירותיהם אשר הכינו להם המחברים החדשים, רובם מיוסדים על אדני השיר והמליצה הצחה, עם זה לא ישלחו יד באלה השירים והתפלות, יסדו להם חסידיהם. הראשונים, לשנות אף אפס קציהם, עם היותנו רואים בעין, העדר יופי השירים האלה, המיוסדים זה כמה מאות שנים בערך ערבות ונעימות השירים אשר נעשו בימינו.
יען כי העדר הנועם הזה עצמו, אות הוא על יושן השירים, והוא אשר ממנו יתפעלו לבות אומריהם יותר, מכל ערבות השירים החדשים. ועתה אם הם אשר לא כונו רק את אשר

אמרו, ותחת אמריהם לא נטמנה מחשבה זולתה, מחשיבים מלאכת מחשבות חסידיהם הראשונים, לבל ישנו את טעמיהם. אנחנו אשר מלבד היותנו יודעים כי כל עדת מחברי הפיוטים כולם קדושים וחסידי עליון, הננו יודעים בבירור אשר יטמינו בכנפי פשטותם כמה כונות רבות ונשגבות, לא יבינום כי אם בני עלי' המעוטים, על אחת כמה וכמה שלא נשלח בהם יד לשנותם, ונגוע בקציהם?

אמנם, ענין המליצה הנמצאת בפיוטים האלה, נראה לי שגם בימיהם לא היתה דרך המליצה זו מורגלת על כל לשון עט סופר, אבל הי' הדרך הזה מיוחד אך לגדולי החכמים שבדור, להם לבדם היתה לשון חכמים הלזה, שלגודל בקיאותם בכל פנות התורה ההלכה וההגד', לא היו צריכים רק התעוררות מה, להניע חוש זכרונם הגדול לגלות הכונה הרצוי'. ומאהבתם אל הקיצור בדבריהם, בחרו להם דרך מליצה זו, אשר לא תחוש הרבה על גדרי הדקדוק ותכונת הלשון, אך להלביש כונות רבות ורמזים שונות במלות מועטות. ולכן כאשר מצאה חכמתם נכון לנטוע בין ערוגות התפלה מטעי הפרד"ס הנחמדים, בחרו בדרכי המליצה הלזו, אשר על ידה יכלו הפק מחשבותיהם וכונותיהם, מבלי יצטרכו לטרוח הצבור יותר מדאי, עת הציגו כונותיהם שאפשר לגלותם כגון עניני הדרוש וההלכה, על הגליון די באר.

וכאשר גם עיניהם לא טחו מראות העדר יכולת רוב העדה להבין דבריהם הקצרים, לאשורם, גם לא אפשר לרוב העדה להתרגל בהם לריבוים ולקושי' כן גם המה בחכמה עשו, ולא תקנו פיוטיהם ופזמוניהם לאמירת הקהל, אבל כולם מכוונים ומסודרים רק להש"ץ וכונתם רצוי', שבהיות הש"ץ צריך להיות מדינא איש חכם יודע מדע, וגם אין לו אומנות זולתי זה, יש לו להתלמד כל הפיוטים, והפזמונים ופירושיהן, למען ידע מה יענה ומה ידבר ומה יבקש על משלחיו.

והנה. כל הרואה ובוחן ברוב הפיוטים, יראה שהאמת כן הוא, שלא נתקנו רק שיאמרם הש"ץ. גם המגן אברהם בסי' נ"ג שכתבנו למעלה, כתב תוך לשונו שם בפירוש:

משא"כ עתה שכולנו בקיאים רק הש"ץ הוא לפיוטים, והוא כדברינו.

ואחרי אשר כתבנו למעלה בתשובת עונה לחש, שכפי מנהגנו שיש לו על מה להסמך, אנחנו חוששים על ש"ץ המזמר, יותר מעל ש"ץ בקי ומבין, לפי ששני המעלות באיש אחד מילתא דלא שכיחא הוא, וש"ץ להוציא את הצבור אין אנו צריכין כעת, לפי שכולנו בקיאים, ומי שאינו בקי אי אפשר לו להוציאו יעוי"ש. ולכן אנו בוחרים יותר בש"ץ המזמר אף שאינו בקי כל כך.

גם בררנו ב"ה בתשובה שלפני זו, שמי שמתפלל תפלתו בלשון הקדש כסידור וכתיקונה, אף שאינו מבין מה שהוא אומר, עם שאינו נכון להתפלל כן לכתחילה., בדיעבד יצא.
ומעתה. ראה גם ראה, איך כל דרכי מנהגינו טובים ונכוחים.
דאחרי אשר נפסק הדין על פי גאוננו ומנהיגנו הרמ"א ז"ל, שאמירת הפיוטים, מצוה. ואחרי אשר בררנו שלשנות הפיוטים, ולהקל מעליהם כובד לשונם וקושי מליצתם אין אנו רשאים. והמחברים עצמם בהיותם יודעים היות בפיוטיהם מן הקושי, תקנו הפיוטים באופן שיאמרום השליח צבור, היודע ומבין אותם לאשורם. ש
ועתה, אנחנו אשר שלוחי צבורינו, עם היות שנמצאו בהם כמה וכמה היודעים ומבינים בלשון הקדש מ"מ בפיוטים רובם אינם בקיאים בפירושיהן באופן שאין חילוק בין הש"ץ לצבור, והי' כעם ככהן.
ועתה איך ננהג בפיוטים האלה? למרינהו הש"ץ ולא הקהל כפי אשר נתקנו, מה בין הש"ץ והקהל הא כמוהו כמוהם אינו מבין כל הפיוטים. לא למרינהו כלל לא הש"ץ ולא הקהל, למה לא נמרינהו? הא אף באין מבין אותם נוכל לאומרם ויצאנו בהם בדיעבד כמו שבררנו בענין התפלה.
לכן מחכמה עשו זאת חכמי דורותנו, לשנות המנהג כזה שלא יאמרם הש"ץ לבדו, רק כל הקהל כאחד יאמרום כי כולם רגילים בהם עתה לפי שהם נדפסו לפנינו, ואין ענין הש"ץ כי אם לסדרם בנגינתו, לומר כל אחד לפי סידורו ומקומו הראוי.
ובזה אנו מרויחים הרבה, שאם יאמרם הש"ץ לבדו, אשר על פי הרוב אינו מבינם כולם, ולא ימצא כי אם מעט מזעיר שיהי' חזן בקי בפיוטים כולם, ויאמרם בכונה הרצוי', כדינו, א"כ ע"פ הרוב לא יצא ומכ"ש הצבור שאינם אומרים כלל, כי אם בתורת דיעבד, אבל אם כל הקהל יאמרו הפיוטים עם הש"ץ, הנה ודאי אינם מפסידים בזה, לפי שכולם בקיאים באמירתם, ויצאו בתורת דיעבד, אף שאינן מבינין אותן, ומרויחים בזה הרבה, אחרי שבתוך עדה קדושה, קהלת תהלת ישראל, לא ימלט שימצאו בהם אנשים היודעים ומבינים הפיוטים על בורים, כי לא אלמן ישראל מאנשים יראי ד' אשר על כל הדברים האלה יגיעים עדי ימצאו. והמה יוצאים ידי אמירת הפיוטים כדינם לכתחילה.
והשומע תפלה, ומאזין תהלה, ירפא לשוננו כמאז וכבתחילה, וישימינו בארץ לשם ולתהלה, כי ארמון על משפטו ישב ונבניתה העיר על תלה. והנלענ"ד כתבתי.
ועתה, אחר אחרון אני בא בנדון חילוק שו נוסחות הספרדיים או המזרחיי' (כי מנהג הספרדיים הוא מנהג בני המזרח) מהאשכנזים או המערביים.

תשובה. לפענ"ד שני המנהגים יצדקו ב ויתהללו איש איש על מקומו, וכל אחד מחויב להחזיק במנהג מקומו וארצו, ואין אדם רשאי לשנות את מנהגו כחפצו.

הנה העת והעונה אשר החלו בני ישראל להסתפח בארצות האלו, לא נודע לשום איש על נכון, ואף לא לסופרי קורות העתים אשר לא מבני ישראל המה. את זאת אנחנו יודעים מהם, היות זה כבר כמה וכמה מאות שנים אשר שמענו את שמע העבריים בארצות האלה. וכפי אשר יספרו סופרי עמנו כמו בעל שלשלת הקבל' וסדר הדורות, כבר נתיישבו היהודים בארצות האלה מימות הגלות הראשון, וכמה קהלות גדולות אשר לא שבו בעלי' השני'. וכאשר לא נודע זמן התיישבותיהם, כן לא נודע זמן התחלת תיקון מנהגיהם, כזה כן זה קפצה עליהם הזקנה, ועברו עליהם שנים למאות ואולי לאלפים.

ואין ספק שבעת שתקנו עזרא ובית דינו אנשי כנסת הגדולה סדור וקביעות מועדי התפלות והברכות, לא לארץ ישראל לבד סדרום וקבעום, אבל שלחו אותם אל כל קצוי הגולה, וגזרו עליהם על קיום סידור ותיקון התפלות והברכות אשר יסדו על פי ד' ברוח קדשו. וכל בני הגולה כאשר ראו את כל העדה כולם קדושים ובתוכם ד', לא נסו מן הדרך אשר הראה להם, וקימו וקבלו עליהם לעשות ככל אשר יורו אותם כהני ד' אלה.

וראי' לזה שהלא כבר בררנו למעלה בתשובת שפתי ישנים, שעיקר המעכב בברכות הוא נוסח הפתיח' והחתימ', שהפתיחה והחתימה אין אדם רשאי לשנותם, ואם שינה בהם טועה ולא יצא י"ח, אבל נוסח הברכות (אם לא אמר נוסח שאינו. מטבע כלל) אינו מעכב בדיעבד אם שינה אותו, או הוסיף עליהם או פיחת מהן דבר.

וכן אנו רואים בשתי מנהגי הנוסחאות הנ"ל, שבענין פתיחת וחתימת הברכות אלו ואלו שוים, ואין בהם שום חילוק בתוכן כונתם. אך את אשר נתחלקו המנהגים הוא רק בנוסח הברכות, שבזה נמצאו שינויים ממש בכל ברכה וברכה, מקום שהמזרחיים מאריכים, המערביים מקצרים, ומקום שהמערביים מאריכים המזרחיים מקצרים.

מזה אנו רואים את אשר שני המנהגים האלה עולות בקנה אחד, ממקום קדוש אחד מחצבתם, ועל יסוד אחד הושתתו, על נוסח הברכות והתפלות שקבעו אנשי כנסת הגדולה לכל אשר בשם ישראל יכונה, נמצא שאין אנו שואלים רק על נוסח הברכות שבו יתרחק המזרח ממערב, איזה מהם האמתי שתקנו אנשי כנסת הגדולה, ויוצאים בו לכתחילה, ובזולתו אין יוצאין אלא בדיעבד כדין משנה בנוסח הברכות.

ולחות דע בין שתי המנהגים האלו אי אפשר לשום אדם בדורותנו.

הן אמת נכון הדבר שדעת הרמב"ם מסכי' בכל התפלות והברכות לדעת המזרחיי' (ובתלמודנו אין הוכחה מספקת לזה כמו לזה). אמנם צריכין אנו לדעת שבעת

אשר האיר פני המזרח מאור חכמת הרמב"ם ז"ל וחכמי דורו, גם בארץ המערב הבריקו כוכבי החכמה עד להפלא, ובפרט הגאוני' הגדולים חכמי צרפת כמו רש"י ור"י ור"ת ורשב"ם וכמוהם הרבה השרידים אשר ד' קורא

והנה ידוע הוא שמעת אשר החל הגלות החל הזה בעונותינו שרבו, לא חדלו רגלי חכמת תורתנו הקדוש' מלהתמוטט בכל דור ודור, עד שהרמב"ם ז"ל עם שהי' כל דורו מלאים חכמים וסופרים, כתב בהקדמתו לספרו הגדול היד החזקה גם בהקדמתו המפוארת לחיבור המשנה, שאך ראותו התמוטטות החכמה בכל דור ודור הסבה את לבבו לחבר מחברות הקדש האלו למען ישענו עליהם הדורות הבאים. ואם חכמת סופרים נסרחה בכל דור ודור במקומו של הרמב"ם, אין ספק שהי' כמו כן בארצות המערב. באופן, שכמו שמדורו של הרמב"ם ורוב חכמתם נוכל לשפוט על יתר שאת החכמה בהדור שלפניו, וממנו על שלפני פניו, כן מגדולת חכמת בני המערב בעתים האלו, נוכל לשפוט על רוב החכמה שהיו בארצות האלו בדורות שלפניהם, ושלפני פניהם. ומזה אנו רואים, היות בשני חלקי הארץ האלו, המזרח והמערב, אשורי החכמה האלד"ית שוים כל עת בעלייתה ובירידתה.

ומעתה, אם אלה הגדולים גבורי כח במלחמתה של תורה עמדו על עמדם במנהגיהם ובנוסחתיהם, ואין מי יעמוד לתוך ביניהם, איך נעמוד אנחנו אשר כמעט אין ערוך לשכלינו עם אלה הדורות הקודמים, עד שנוכל לומר עליהם אם המה כבני אדם וכו', לתוך ולבצע ביניהם, לבחור הדרך והמנהג הנאות לפי משפט שכלינו הדל, ולפרוץ גדרות עולם אשר יסדו אבירי הרועים.

אבל, הנלענ"ד הוא שאין המנהגים האלו במחלוקות שנוים, עד שיהי' אפשר להכריע ביניהם, איזה מהם, יצדק, אבל כולם כאחד אמתיים המה, כולם אחזו הדרך האמתי והנכון אשר לפניהם, ולא נתחלקה מעולם עדת ד' לשנים, אלו ואלו דברי אלדי"ם חיים.

הנה, זה לשון המ"א ברישׁ סימן ס"ח:

אמנם המנהגים שנהגו בשרשי התפלה, אין לשנות ממנהג מקומו, כי י"ב שערים בשמים נגד י"ב שבטים, וכל שבט יש לו שער ומנהג, לבד מה שנזכר בגמ' שוה לכל (הכוונות) וז"ל הגמ' ירושלמית, אע"פי ששלחנו לכם סדר התפלות אל תשנו ממנהג אבותיכם עכ"ל, וכן כתב בספר חסידים סי' רנ"ו, עכ"ל המגן אברהם ז"ל.

ואם ניקח הדברים כפשוטן. ונסתר פנינו מהביט בעין החקירה אל ענין הי"ב שערים שהזכיר בעל הכונות לעומק ההסתר שבו, נמצא דברי המ"א תמוהין, שאחרי היות רק י"ב שערים בשמים כמנין השבטי' איך כתב סתם שלא לשנות ממנהג מקומו וגם בגמ'

ירושלמית חמרו סתם אל תשנו ממנהג אבותיכם ה"ל להתנות שלא יהי' מנהג אחר, זולתי אחד ממנהגי הי"ב שבטים?

אמנם, עם כי סוגרו עינינו מראות אלה תפוחי זהב כונות המקובלים הגבוהות הצפונים באוצר תוכיות אמרות קדשם, לא בעבור זה נחדל מהתענג באלה משכיות כסף הפשוטים השטוחים על פני אמרותיהם באופן שיבואו דברי המ"א והירושלמי צודקים בלי פקפוק.

וזו היא הכונה הפשוטה של ס' הכונות ז"ל. שלא תאמר, שאנשי כנה"ג, לפי גודל קדושתם ועומק השגתם, לא מצאו תפלה והודאה הגולה לעבוד את אלדינו שבשמים, כי אם נוסח אחת השוה לכל ישראל בכל המקומות אשר הם שם, ואך בנוסח הזה נשא לבבינו אל אל בשמים, ואל כל שאר המנהגים, ארובות השמים נסכרו, אבל לא כן הוא, כי אם, מדינה ומדינה, כפי השתנות איכותה, וטבעה, ועניני צרכי', ישתנו נוסחות התפלה המסוגלים לעבודת הבורא ואנשי כנה"ג לא קבעו רק שרשי ויסודות התפלות והברכות כמו הפתיחות והחתימות כפי דיניהם, והזכרת השם ומלכות, ותוכן המטבע של ברכה וברכה, הן הנה יהיו לכל עדת ישראל חוקה אחת, חק עולם ולא יעברנהו. ושאר הנוסח תקנו הם, ר"ל אנשי כנה"ג, כפי ענין מקומם, והניחו לחכמי הדור שבכל מדינה ומדינה לשנותם כפי ענין ארצם על פי חכמת אלוד' אשר נחה בימים ההם ביתר שאת על ראשי עם קדש.

ולפי שידוע שארצות י"ב שבטי ושראל היו משונים הרבה האחת מזולתה בענינם ובסגולתם, ובדברי צרכיהם, והי' להם לכל אחת נוסח הברכות והתפלות המתוקנות מימי קדם לפי ענין סגולת הארץ, לכן כתב בעל הכונות (שמדבר מארץ ישראל לפי שהוא ענין ידוע, או מפני שהוא הי' בארץ ישראל) שלא תאמר שמכל נוסחות הארצות האל, אך אחת מהם היא הנכונה שקבעוה אנשי כנה"ג, כי אחת דברו ושתים לא שמענו מהם, באופן שלשאר הנוסחאות ננעלו שערי שחקים מעבור תפלה, לא כן הוא, אבל י"ב שערים בשמים כנגד י"ב שבטים, כלומר שכל שבט ושבט יש לו סגול' מיוחדת בענין תפלתו לפי ענין מקומו שעל ידה ישפוך שיח לפני ד' וימצא השמים פתוח' מנגדו. זהו לפענ"ד אמתת פשטות דברי בעל הכונות ז"ל.

נמצינו למדין מזה, שכל אחד ואחד המתפלל כפי מנהגו אשר תקנו לו הקדמונים, הוא המנהג אשר ראו החכמי' הגדולים האלה היותו המנהג הנכון והנוסח' הנכונה לפי המקום וטבעו. וכולם מנהגי ישראל יחד, הנם מכוונים אל המטרה הנכונה, אשר עלי' כונו אנשי כנה"ג ביסודו' התפלה אשר קבעו עלינו לחק עולם ולא יעבור.

וכיון. שכן היטב אשר דבר המגן אברהם ז"ל, שהמנהגים שנהגו בשרשי התפלה, אין לשנות ממנהג מקומו לבד מה שנזכר בגמ' שוה לכל, שהם מה שהזכרנו למעלה מיסודות התפלות שתקנו אנשי כנה"ג ז"ל אשר לא ישתנו בשום מקום ובשום זמן וצדקו דברי הירושלמי שכתב אעפ"י וכו' אל תשנו ממנהג אבותיכם. שבכל מקומות ישראל, שנשתנו במנהגיהם ונוסחאותיהם מימות עולם ושנים קדמוניות, אין אדם רשאי לשנו' מנהגם. כי כמוהם כי"ב השבטים ע"י שנוי המקומות וסגולות הארצות, מצאו החכמים הראשונים נכון לשנות הנוסחאות כפי אשר עיני חכמתם ראו היותם מסוגלים במקום הזה להעלות תפלות בני ישראל השמימה, כי כן הניחו אנשי כנה"ג לחכמי ישראל בעת הזאת לעשות כטוב וכישר איש על מקומו ואיש על ארצו. נמצא כל נוסח ונוסח לפי מנהג מקומו הסכימו עליו אנשי כנה"ג, ואסור לשנות מנהגם.

הוא הדבר אשר דברנו, שאחרי שאלה הנוסחות של האשכנזים והספרדים או המזרחיים והמערביים, אשר מעולם לא נשתנו בענין הפתיחות והחתימות, גם לא נשתנו בתוכן המטבעות, זולתי בנוסחאותיה' הם משונים זה מזה, ואדם אין בארץ אשר נודע לו מתי התחילו המדינות האלה, להשנות זה מזה, השנויים האלה לא ילידי חלוקת הסברות הנה, שנאמר עליהן שאחת מהן תצדק אבל מעת התיסדות תפלותינו וברכותינו על ידי אנשי כנה"ג, נתחלקו הארצות האלה במנהגיה' ובנוסחאותיה' לפי ראות עיני חכמי הדור ראוי לשנו' לפי סגולת המקומות והארצו', ועל נוסח שניה' בארציה' הסכימו אנשי כנה"ג, ואין לשנותם.

ועם שאני מדבר כאשר עם לבבי על דרך הפשט הנגלה, איני מחליט דעתי לומר שאותן הגדולים המתנהגים בתפלתם לפי מנהג הספרדיים עושין היפך הדין המוחלט, חלילה לי להרים ראשי ולפגום בכבוד כמה גדולי עולם אשר קטנם עבה ממתני, ואין ספק אצלי שיש להם על מה שיסמוכו יסודות חזקים על פי דרכי הקבל', ואני כבר מלתי אמורה שבעונותי אין לי שום ידיעה בחכמה האלדית הלזו אבל את זאת אני אומר בהחלט, שמי שאינו מאותן השרירים אשר נגלו למו מאמרי המקובלים הקדושים, ויודעים מצוא מענה על מה הם משנים מנהגינו, אינו רשאי לשנות מנהגו לפי מקומו וארצו, אחרי שהעוש' כפי המנהג ודאי יפה הוא עושה, ואינו צריך חיזוק לדבריו, ויש לו ראיות וסברות ע"ד הנגלה, והמשנה צריך חיזוק וראי' ברורה.

נמצא, שמנהגי ונוסחות כל עדת ישראל צודקים, כל עדה ועדה על מקומ' אשר היא שם חונה, וכל המשנה ידו על התחתונה. ומהר תגיענו העת והעונה, ועדת ישראל יחד תעל למעונה, עם הדרה המונה ושאונה, ששון ושמחה תשיג ונס אנחתה ויגונה.

שפה נכריה

שו"ת שפה נכריה בו יבואר שאסור לכל אדם מישראל להתפלל או לכרך בלתי בלשון הקדש לבדו. הרימי ראש כבודה בת מלך. אל תקראי עוד סוערה עניה. התנערי מעפר נחשבת כהלך. אם הלשונות. שפה עבריה. את גברת הבית. על מה כהלך. תסוגי אחור. לפני שפה נכריה?

שפה נכריה שאלה. אחרי אשר רבים מבני דורנו, ורוב בני אשכנז יודעים לשון מדינתם, ראוי הוא להתפלל דוקא בלשון האחר שמבינים, או יכולים להתפלל גם כן בלשון הקדש אם ירצו, אעפ"י שאינם מבינים בלשון הקדש, או מחויבים הם להתפלל דוקא בלשון הקדש?

והנה בעל הקנאה הסכים להתיר התפל' בלשון אחר וטעמיו, א) ממשפט השכל, ב) הביא ראי' מס"ח שכתב טוב יותר להתפלל בלשון שמבין, מלהתפלל בלה"ק שאינו מבין (ונעתיק לשונו לקמן אי"ה), ג) הגמרא דסוטה אלו נאמרין בכל לשון, ד) הרמב"ם בהל' ברכות (העתקנו לשונו כמה פעמים) כל הברכות כולן נאמרין בכל לשון. ומ"מ נותן עצה טובה לומר ק"ש וברכותי' ותפלה בלה"ק ופסוקי דזמרה בכל לשון

גם בעל הנוג' מתיר בפשיטות, וראיותיו, א) גמ' דסוטה הנ"ל, ב) כמה מאמרי' בש"ס שהמברך צריך לכון לבו לשמים, ג) ש"ות דבר שמואל שכתב לפי דעת רוב הפוסקים מותר להתפלל אפי' קדיש וקדוש' בכל לשון, ד) המ"א סי' ק"א שכתב לשון ס"ח הנ"ל, וכ"כ סימן נ' סק"ב, ה) לשון הרא"ש שהביא בשם ר"י שהנשים מתפללות בלשונם (הבאתי לשונו בש"ות לשון אש). ו) הלקט הקמח כ' עשרה מישראל שאינן מבינים לה"ק יכולין להתפלל בלשון שמבינים ולומר קדיש וברכו וקדושה בלע"ז ז) הש"ע בסי' ק"א, יכול להתפלל בכל לשון שירצה וכו', ח) הרמב"ם כל הברכות כולן נאמרין בכל לשון והאריך שם בלהג הרבה, ואח"כ עשה פשר דבר, שאנשי פולניא שיודעים יותר לה"ק מאשכנזית, יתפללו בלה"ק ואנשי אשכנז יתפללו אשכנזית. היש לסמוך על דבריו אלה, או לא?

תשובה. הנה לשנות נוסח התפלות, שבידנו, ר"ל לעזוב התפלות שתקנו לנו חכמינו אנשי כנסת הגדולה ז"ל, ולחדש חדשים, או למעט ממנין הברכות שתקנו לנו הם ז"ל, לא תפול עליו שום שאל' דאסור, לפי מה שביררנו דין הברכות בש"ות שפתי ישנים בס"ד, יעוי"ש. ולא תפול השאלה אלא אם מותר להתפלל מתוך ההעתקה שנעתקו שם כל התפלות והברכות מלשון הקדש ללשון אחר?.

והנה, מי שיודע ומבין בלשון הקדש, וגם כן מבין בלשון אחר, פשיטא דצריך להתפלל דוקא בלה"ק, וכשמתפלל בלשון אחר אינו יוצא י"ח. וכאשר נבאר.

הנה הרמב"ם ז"ל כתב בהלכות מגילה פרק ב' הלכה ד':

היתה כתובה תרגום או בלשון אחרת מלשונות הגוים לא יצא י"ח בקריאתה, אלא המכיר אותו הלשון בלבד

וכתב עליו הרב המגיד ז"ל וזה לשונו:

היתה כתובה תרגום וכו', במשנ' (מגילה דא י"ד) קראה תרגום בכל לשון לא יצא, אבל קורין אותה ללועזות בלע"ז:

ופירש"י לועזות, שיודעין לשון אחר שאינו לה"ק (בספרים שלפנינו לא נמצא לשון זה ברש"י) ונראה מדבריו שאעפ"י שיודע אשורי' ויודע לעז, אלו רצה לקרותה בלע"ז יוצא בה י"ח, וזה נראה בדברי רבינו ואין נרא' כן מן הירושלמי שאמרו שם יודע לעז ויודע אשורית מהו שיוציא אחרים בלעז ל לא יצא, כהדא כל שאינו מחויב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן (כלומר שכשם שמי שאינו מחויב בדבר אינו מוציא הרבים י"ח, כך זה כיון שלעצמו אינו יוצא בלע"ז כיון שהוא יודע לשון הקדש, אינו מוציא ללועזות, לשון הר"ן) אלמא פשיטא להו שמי שיודע אשורית ולעז הוא עצמו אינו יוצא בלע"ז, כ"כ בחידושי הרשב"א ז"ל, וכן דעת הרמב"ן ז"ל, עכ"ל הרב המגיד ז"ל.

גם הר"ן פ"ק דמגילה הביא דעת רש"י, ודעת הרמב"ן והרשב"א ז"ל, וכתב גם כן שדעת הרמב"ם נראה כרש"י ופלפל בדבריהם הרבה, ורצה להטות לדעת רש"י, ולבסוף כתב מ"מ יש לחוש לדברי הרמב"ן ז"ל. גם הב"י הביא תשובת הר"ן ותשובת הרי"בש ומסיק דיש לחוש לדברי הרמב"ן והרשב"א ז"ל.

ומה שהביאו שדעת הרמב"ם נוטה לדעת רש"י. איני יודע איך נראה כן מלשון הרמב"ם, אי משום דכתב בלשונו "לא יצא י"ח בקריאתה אלא המכיר אותו הלשון בלבד" רצו להוכיח שאין צריך רק שיכיר אותו הלשון, אפי' מכיר ג"כ בלשון הקדש מנ"ל דהאי בלבד שכתב הרמב"ם בסוף דבריו אמלת אלא קאי, דנימא דה"פ, לא יצא י"ח בקריאה, אלא בלבד, המכיר אותו הלשון:

דלמא האי בלבד אמקומו הראוי קאי, ואמאי דסיים, וה"פ, לא יצא אלא המכיר אותו הלשון בלבד, דהיינו שיכיר רק אותו הלשון ולא לה"ק. (מדי כתבי נתיישבתי, שאולי נראה, להם כן, דאי פירושו שיכיר רק אותו הלשון, הוי משמע שאפי' לשון אחר שאינו לה"ק כגון ארמית או עלמית, לא יכיר. וזה אינו דאנן רק אלשון הקדש קפדינן).

אך. מדברי הש"ע נראה ברור שהוא לא הכריע מלשון הרמב"ם ז"ל כלום, שכתב בסי' תר"ץ ס"ט:

היתה כתובה תרגום או בלשון אחרת מלשונות הגוים לא יצא י"ח בקריאתה, אלא המכיר אותו הלשון בלבד עכ"ל והוא ממש לשון הרמב"ם שהזכרנו, ובסעיף י' כתב:

מי שיודע לעז ויודע אשורית אינו יוצא בלע"ז ויש אומרים שיוצא עכ"ל. הנה כתב מתחילה ל' הרמב"ם בלי מחלוקות, ואח"כ כתב מחלוקות רש"י והרמב"ן, נראה מזה ברור שלא מצא הכרע בלשון הרמב"ם.

ומעתה, לדעת הרמב"ן והרשב"א ז"ל דמי שיודע לה"ק אעפ"י שמבין ג"כ בלשון אחר, אינו יוצא ידי חובת קריאת המגילה אלא בלשון הקדש, לא מיבעיא לן, דמי שמבין לשון הקדש, אינו יוצא ידי תפל' וברכה אלא בלשון הקדש. וק"ו הדברים, ומה מי שאינו מבין בלשון הקדש, ושומע מפי הבקי בלשון הקדש, דבמגילה יצא כדתנן, הלועז ששמע אשורית יצא, ואפילו מי שאינו מבין יכול להוציא את אחרים.. כדאמרי בגמ' אטו אנן האחשחרנים וכו' מי ידעינן מה ניהו, וכאשר פירשנו הדברי' יפה לעיל בש"ות עונה לחש יעוי"ש, אמרו דבתפלה וברכות לא יצא, ואפי' לדעת רש"י המוציא צריך להיות בקי ומבין, ע"ש בש"ות הנ"ל, דשאני מגילה דפרסומי ניסא הוא:

היודע לשון הקדש ולשון אחר, דאפי' במגילה דאינו אלא לפרסומי ניסא, לא יצא כי אם בלשון הקדש, לא כל שכן דלא יצא בתפלה כשמתפלל בלשון אחר אלא בלשון הקדש.

ואם תאמר הא אסברא לן הר"ן ז"ל דברי הרמב"ן והרשב"א הנ"ל, דטעמייהו כיון דעיקר דינא דמגילה הוא שאינה נכתבת אלא בלשון הקדש, ולא הותרה בלשונות אחרות אלא מדוחק כדי לפרסם הנס, ולכן מי שיודע לשון הקדש ויכול לקרוי ממגילה הכתובה כדינה וקראה בלשון אחר הוי כקורא על פה דלא יצא, ע"כ תוכן דברי הר"ן ז"ל. וא"כ איך נוכל לדון בדין זה תפלה ממגילה בק"ו, הא תפלה וברכות מותרין לומר בעל פה

לא קשיא, דכשנעיין היטיב בסברת הר"ן נראה דמגילה וברכות חד דינא אית להו. דכשנתקור על מה שכתב הר"ן, דמגיל' אינה נכתבת מדינא אלא בלשון הקדש, ולא הותרה להכתב בשאר לשונות אלא מדוחק:

מנא לי' הא, הא כיון דתנינא אבל מגילה כותבין אותה אשורית, ותנינא נמי אבל קורין אותה ללועזות בלעז, תרווייהו דינא הכי הוי דלמי שמדברין בלשון הקדש, שהי' בעת הזאת רוב ישראל אינה כשרה אלא בלשון הקדש, אבל ללועזות כשרה מדינא בלעז, ולא מדוחק, וא"כ מי שיודע לשון הקדש ויודע לעז לתכשרה בתרווייהו. וצריך לומר, דסברתו כך היא, דכיון דתנן מגילה אינה נכתבת אלא אשורית, ותנן נמי הלועז ששמע

אשורית יצא, חזינן דאשורית מוציא אף למי שאינו מבינה, ומגילה הכתובה בלעז אינה כשרה אלא ללועזות, פי' מי שמבינים לשון עז, וכיון שנתנו חכמים לאשורית מעלה יתרה הלזו, שאפי' מי שאינם מביני' יוצאים בו, משא"כ בשאר לשונות, ע"כ דעיקר דינא הוא שתכתב בלשון הקדש, וכיון שנכתבת כדינא יוצא בו אף מי שאינו מבין, אבל בשאר לשונות אינה מותרת אלא מדוחק ולכן אין יוצא בו כ"א מי שמבינו.

והשתא, כיון דבררנו היטב ב"ה בתשובת לשון אש, דאם מתפלל או מברך בלשון הקדש אעפ"י שאינו מבין לה"ק, יוצא ידי חובתו והוא ברור בלי שום מחלוקות משא"כ בשאר הלשונות ודאי אסור להתפלל או לברך אלא א"כ מבין מה שהוא אומר. חזינן לפ"ז, דגם בתפלה ובברכות נתנו חכמים ללשון הקדש אותה מעלה יתרה ממש שנתנו לה במגילה, ומוכח לפ"ז גם כן, דעיקר דינא דתפלה וברכות אינו אלא לומר אותן בלשון הקדש, ולא הותרו לומר בשאר לשונות, אלא מדוחק.

וכיון שכן, שפיר דנינן להו לתפלה וברכו' ממגילה מק"ו, דמה מגילה דאינה בא אלא לפרסומי ניסא, ואפילו בשמיעה יוצא אף מי שאינו מבין, אמרו שמי שמבין ג"כ בלשון הקדש, כיון דלא הותרה לכתוב בשאר לשונות אלא מדוחק, אינו יוצא ידי חובתו אלא בלשון הקדש:

תפלה וברכות דלא שייך בהו פרסום, לכ"ש דכשמבין לשון הקדש וגם לשון אחר דאינו יוצא בלשון אחר, שלא הותרה האמירה בו אלא מדוחק, אלא צריך דוקא לאומרו כדינא בלה"ק.

וראי' לדברינו מדברי התו' סוטה (דף ל"ב ע"א) בד"ה ק"ש וכו' שכתבו תימה אמאי שייר הלל וקידוש וכו', בשלמא מקרא מגילה איכא למימר להכי שייר דתנן בפ"ב דמגילה הלועז ששמע אשורית יצא וכו' עכ"ל. פי' דאיכא למימר להכי שייר מקרא מגילה, דלא דמי להנהו דיש במגילה מעלה יתרה ללה"ק, דאפי' הלועז ששמע אשורית יצא, משא"כ בשאר תפלות, שמי שאינו מבין אינו יוצא בשמיעת לה"ק, והוא כשיטתייהו בברכות גבי סופר מברך וכו' ואי ס"ד דבהני דמתני' יצא בלשון אחר אעפ"י שמבין בלה"ק, עדיפא הוי להו למימר, דלהכי לא קתני מקרא מגילה, לפי שמי שמבין בלשון הקדש צריך דוקא לאמרה בלה"ק אף אם יוכל לאמרה בלשון אחר, משא"כ בהני דמתני' דיוכל לאמרן בכל לשון אף אם מבין בלה"ק ג"כ. אלא ש"מ דס"ל להתו' דגם הנהו דמתני' אינן נאמרין בכל לשון, אלא אם אינו מבין בלה"ק. דלפי סברתן בברכות גבי סופר מברך ק"ו הוא ממגילה וכדכתיבנא. ודוחק לומר דהתו' כרש"י ס"ל במגילה דיצא בלע"ז אף כשמבין ג"כ בלשון הקדש, דא"כ אמאי לא אשתמיט חד מהראשונים והאחרונים לומר דדעת

התו' כרש"י. אלא ודאי דאין ראי' מזה ומטעמא דאמרן, דגם בתפלה אינו יוצא בלשון אחר אלא כשאינו מבין בלה"ק (ובסמוך יבואר אי"ה דאף דעת רש"י ז"ל כן הוא).

אלא אפי' לדעת רש"י ז"ל, דסבר במגיל' דאפי' מבין גם בלה"ק יוצא בלעז, הנ"מ במגילה דאין אנו חוששים רק לפרסומי ניסא, וכיון שמבין מה שקורא איכא פרסומי ניסא. אבל בתפלה ובברכות דלא שייך האי סברא דפרסומי ניסא, גם רש"י מודה דאם מבין גם בלה"ק שצריך לאמרן בלה"ק דוקא, ואם אמרן בלשון אחר אינו יוצא י"ח.

וראי' ברורה לזה, מהא דאיתא בברכות דף מ' (כבר הבאנוה למעלה בתשובת שפתי ישנים) מנימון רעיא כרך ריפתא ואמר בריך רחמנא מארי' דההיא פיתא אמר רב יצא וכו' מאי קמ"ל, אע"ג דאמרה בלשון חול תנינא אלו נאמרין בכל לשון וכו', סד"א ה"מ דאמרה בלשון חול כי היכי דתקיני רבנן, אבל לא אמרה בלשון חול כי היכי דתקיני רבנן אימא לא קמ"ל, ע"כ.

והנה מלשון הגמ' זה משמע דהאי דינא דמנימון והאי דאלו נאמרין שוים הם, אלא דאי לאו דרב לא הוינן למידין להאי דמנימון ממתני' דואלו נאמרין, משום דלא אמרה בלשון דתקיני רבנן, קמ"ל רב דשוין הן. ולכאורה יקשה, דהא גם אחרי דאשמועינן לה מרב, לא דמי, דהא מתניתין דואלו נאמרין משמע לכתחילה, דלכתחילה נאמרין בכל לשון, והכא במנימון לא אמר רב אלא דיצא בדיעבד, אבל לכתחילה ודאי לא' דהא אפי' לא שינה ממטבע הברכות כי הכא, רק שינה בנוסח, ג"כ אינו יוצא בדיעבד, כדתנן במתניתין על כולם אם אמר שהכל יצא בדיעבד אבל לכתחילה לא. והכי הל' לתרוצי. מתניתין מיירי כשאומר ממש כנוסח הברכה, ואז נאמרין בכל לשון אפי' לכתחילה, אבל בששינה נוסח הברכה דאפי' בלה"ק אינו יוצא אלא בדיעבד, הוי אמינא דבלשון אחר כלל לא, קמ"ל רב דאפ"ה יצא בדיעבד, ולא הי' צריך האי תירוצא דלא אמרה כי היכי דתקינו רבנן.

אלא ש"מ דמשנתנו דואלו נאמרין בכל לשון לא אמרה אלא כשאינו מבין. בלה"ק, אבל אם מבין בלשון הקדש אעפ"י שמבין ג"כ בלשון אחר, אינו יוצא י"ח אא"כ אמרן בלה"ק. וכיון דלא הותרו התפלה והברכות בלשון אחר אלא מדוחק כשאינו מבין בלה"ק, א"כ אין התפלה בלשון אחר אף כשאמרה בנוסח התפלה מותרת אלא מתורת דיעבד. וכיון שכן שפיר מקשי על הא דרב דאמר גבי מנימון דיצא, מתניתין היא, ואי משום דשינה מנוסח הברכה דאף בלשון הקדש אינו יוצא אלא בדיעבד, הא כל הנאמר בכל לשון אינו אלא מתורת דיעבד, ואף אם אמרה ממש בנוסח חכמי', הל' ג"כ משנה מנוסח חכמים דהנוסח הוא בלשון הקדש והוא אומר בלשון אחר, ומה לי אם אמרה בלשון אחר בנוסח חכמים ומשנה הנוסח רק בזה שאמרה בלשון אחר או אם משנה עוד יותר

דהיינו שמשנה, מגוף הנוסח בין כך שינה מנוסח חכמים מקרי, וכיון דתנן במתניתין ואלו נאמרין בכל לשון, שהמשנה מנוסח חכמים ללשון אחר מותר בדיעבד, ל"ל לרב לאשמועינן גבי מנימון דיצא. ומשני כיון דאמרה בלשון דלא תקיני רבנן כלל, ר"ל שאמר מטבע שלא תקנו אותה חכמים כלל בשום מקום ה"א דלא יצא אפי' בדיעבד, קמ"ל דיצא בדיעבד. (ומה דנקט במתני' אלו נאמרין בכל לשון דמשמע לכתחילה, וגבי מנימון אמר דיצא, לשון דיעבד, אף דלפי. מה דבררנו, בכל מקום לא הותרה התפלה בכל לשון אלא מתורת דיעבד, נבאר להלן אי"ה. בארוכה).

עוד נראה לפענ"ד ראי' לזה, וגדולה היא בעיני, דאמרינן ריש פ"ב דברכות וריש פ"ב דמגילה ובסוטה פ' אלו נאמרין:

ת"ר ק"ש ככתבה (פי' בלשון הקדש) דברי רבי וחכמים אומרים בכל לשון,, מ"ט דרבי אמר קרא והיו בהווייתן יהו, ורבנן מ"ט? אמר קרא שמע בכל לשון שאתה שומע, ולרבי נמי הא כתיב שמע? האי מיבעי ליה השמע לאזניך מה שאתה מוציא מפיך, ורבנן סברי הקורא את שמע ולא השמיע לאזניו יצא ולרבנן נמי הא כתיב והיו האי מיבעי לי' שלא יקרא למפרע, ורבי שלא יקרא למפרע מנ"ל ל נפקא לי' מדברים הדברים, ורבנן דברים הדברים לא דרשי למימרא דסבר רבי כל התור' כולה בכל לשון נאמרה, דאס"ד בלה"ק נאמרה, והיו דכתב רחמנא למה ליה, איצטריך משום דכתיב שמע, למימרא דסבר רבנן כל התורה בלשון הקדש נאמרה, דאס"ד בכל לשון נאמרה שמע דכתב רחמנא ל"ל, איצטריך משום דכתיב והיו ע"כ לשון הגמ'.

ונפרש דבריהם מעט. הנה הש"ס הקש' לרבי אי ס"ל דכל התורה כולה בלשון הקדש נאמרה, והיו ל"ל, סברא הוא, דלמה ישתנה ק"ש מכל התורה, ותירץ דה"א דשמע אפיקתי' מכללא דבא ללמד דק"ש בכל לשון. ולא תיקשי, הא אף אי כתיב שמע, לא איצטריך והיו, דמהיכי תיתי הוינן מפקין ק"ש מכל התורה, שנאמר ששמע אתי לאשמועינן דק"ש בכל לשון, ולא היינו אומרי' דשמע אתי לאשמועינן דצריך להשמיע לאזניו:

הא לא קשיא, דכיון דאיכא מ"ד דס"ל שאין צריך להשמיע לאזניו, לא הוינן נחתין לפלוגתא, והוי אמרינן שמע בכל לשון, אי לאו דכתיב והיו.

והשתא נחזי מאי קאמרי רבנן, דהקשו ש לרבנן שמע דכתב רחמנא ל"ל, ברא הוא, שלא ישתנה שמע מכל התורה כולה, דבכל לשון נאמרה, ותירץ משום דכתיב והיו, פי' אי לאו דכתיב שמע, הוי אמינא דוהיו אפקי' לק"ש מכללא דכל התור' ואתי ללמד בהווייתן יהיו דוקא בלה"ק. ועל זה ודאי קשה מאי תירץ, כיון דעל האי דינא שלא יקרא למפרע

ליכא שום חולק, ודברים הדברים לא דרשי רבנן, א"כ אף אי לא הוי כתיב שמע, הוי ידעינן. דק"ש בכל לשון, ואי משום דכתיב והיו מהיכי תיתי לן, ללמוד מוהיו בהוייתן יהו, ולהוציא ק"ש מכלל כל התורה כולה דבכל לשון נאמרה, ולא הוי אמרינן דק"ש בכל לשון כמו כל התורה כולה, ווהיו אתי שלא. יקרא למפרע? וזו לפ"ד קושיא עצומה.
אלא ודאי דאף למ"ד כל התורה כולה בכל לשון נאמרה, לאו למימרא דכל לשון שוה ללשון הקדש, ויכול לאומרו באיז' לשון שירצה, אלא לכתחילה ודאי צריך. לאמרם כולם בלשון הקדש, רק אי אינו מבין בלשון הקדש, יכול לאמרם בכל לשון וכיון דעל כל פנים יש מעלה יתרה ללשון הקדש בכל התורה כולה, שאם מבין בלה"ק אין רשאי לאומרו בכל לשון, ולא הותרו שאר הלשונות אלא מדוחק אם אינו מבין בלה"ק, שפיר אמרי רבנן, דאי לא כתיב שמע הוי אמינא, עד דנילף ממנו דין חדש שלא יקרא למפרע, יותר הוי ניחא לן למיעל גבי ק"ש ללשון הקדש עוד חד דרגא, ולמילף מוהיו דצריך לאמרו דוקא בלה"ק ולא בלשון אחר, אי לאו דכתיב שמע, בכל לשון שאתה שומע, וע"כ ילפינן מוהיו שלא יקרא למפרע.
וכל זה נראה מבואר מדקדוק לשון התו' ריש פרק ואלו נאמרין, דז"ל שם:
ה"ג בסדר המשנה, אלו נאמרים בלשונם, ופירוש כל אדם בלשונו שהוא שומע לאפוקי למדי שאינו אומר בלשון פרסי, אבל בכל לשון משמע בין שומע ובין אינו שומע ובגמ' לא משמע הכי עכ"ל התוס'. מדנקטו התו' לאפוקי למדי שאינו אומר בלשון פרסי. ולא נקטי לאפוקי למדי שאינו אומר בלשון הקדש, או סתמא, לאפוקי מי שיודע בלשון זה שאינו אומר בלשון אחר. ש"מ דס"ל להתו' ז"ל, דבלשון הקדש לא מיירי מתני' כלל דאי מבין בלשון הקדש, ודאי דאינו יוצא בלשון אחר, ולא אשמועינן מתני' אלא דאי אינו מבין בלשון הקדש יכול לאמרן בכל ל' ולכן נקטו התוס' לאפוקי למדי שאינו אומר בלשון פרסי, וה"ה לשאר לשונות זולת לשון הקדש, שלא יאמר אלא בלשון שמבין.
ומ"ש התוספת שם סוף ד"ה ק"ש וזה לשונו:
ונראה דהנהו נאמרין בכל לשון אפי' אינו שומע, הילכך לא דמי להנהו דמתני' דנאמרין דוקא בלשונם עכ"ל, זה קאי ג"כ אשאר לשונות דהנהו כגון הלל וקידוש אם אינו יכול לאמרן בלשון הקדש נאמרין בכל לשון אעפ"י שאינו שומע הלשון, אבל הנהו דמתני' נאמרין דוקא בלשונם, אבל לא קאי אלשון הקדש, דמזה לא איירי מתניתין כלל, ובלשון הקדש ודאי דנאמרין אפי' כשאינו מבין בלה"ק, וכדבררנו למעל' בש"ות לשון אש ב"ה.
וכן פירש המ"א ז"ל דברי התוס' הנ"ל שכתב ברסי' ס"ב על מה דכתב הש"ע שם סעיף ב' יכול לקרותה בכל לשון וזה לשונו:

בכל לשון, דוקא כשמבין הלשון וה"ה בתפלה ובה"מ, אבל ק"ש וברכת הפירות והלל יוצא אפי' אינו מבין הלשון ותוספות רפ"ז דסוטה) ועמ"ש רס"י קצ"ג עכ"ל. כונתו ג"כ דפירוש דברי התו' אכל לשון קאי, אבל לא אלשון הקדם, וזה שמסמן וערסי' קצ"ג כלומר דשם נתבאר דבאמירה ודאי יוצא בלה"ק אליבא דכל הדעות אף כשאינו מבין, וכאשר בררנו הדברים יפה ב"ה בתשובה הנ"ל. והדברים ברורים לכל מעיין בצדק ב"ה.

שוב ראיתי להפרי מגדים אשל אברהם שם ס"ב שפירש ג"כ דברי התוס' ודברי המ"א כדברינו.

ומ"ש התוס' בסוטה ל"ג ד"ה וברכת המזון, דלרש"י ל"ג מנלן משום דלא בעי קרא דמה"ת דליבעי לה"ק. והם ז"ל פירשו דבעי קרא דלא נילוף מברכת הר גריזים וכו' להכי כתיב וברכת את ד' מאחר שהברכה והשבח כלפי השכינה תוכל לברך בכל לשון שתרצה וכו' יעוי"ש. כל זה קאי אמי שאינו מבין בלשון הקדש, אבל מי שמבין ודאי דצריך לאמרו דוקא בלה"ק:

ותדע לך דהא כתבו התו' שם וז"ל ומשמע נמי בפ' כיצד מברכין דאפי' אמרה בלשון חול שלא כתיקנה יצא, דומיא דמנימון רעיא וכו' חזינן דמשוו להו האי דמנימון רעיא למתני' דאלו נאמרין, ושם ודאי לא יצא אלא בדיעבד, כיון דשינה ממטבע שטבעו חכמים. אבל אם מבין לה"ק ויכול לאומרה כפי נוסח חכמים ורוצה לומר בלשון חול שלא במטבע, ודאי דאסור לכתחילה א"כ מתני' דאלו נאמרין נמי דוקא מיירי כשאינו מבין בלה"ק, אבל אם מבין בלה"ק ודאי דצריך לאמרן בלה"ק דוקא. וגם זה ברור.

הראתיך ב"ה מכמה ראיות ברורות שמי שמבין בלה"ק אף אם מבין ג"כ בלשון אחר, שצריך לומר כל התפלות והברכו' דוקא בלשון הקדש.

ומלבד כל אלה הוא מן הסברא הישרה, שאחרי שהתפלה בלה"ק הותרה אף כשאינו מבין כמבואר למעלה בש"ות לשון אש, משא"כ בשאר לשונות דצריך דוקא שיבין אותו הלשון כמבואר מהתו' ריש אלו נאמרין שהבאנו בסמוך, א"כ מוכח בבירור שמדינא צריכה התפלה להיות בלה"ק ושאר לשונות לא הותרו אלא מדוחק, ולמה נאמר שכשמבין בלה"ק וגם בשאר לשונות שיניח חלה מלהתפלל בלשון הקדש שיוצא בו מדינא, ויתפלל בשאר לשון שאינו יוצא בו אלא מצד הדוחק? והוא סברת הר"ן שכתבנו למעלה, ואם סובר רש"י במגילה דמותר היינו משום דאין אנו חוששין במגילה אלא לפרסומי ניסא ומקילין בו בין לרש"י ובין לתוס' יותר מבתפלה וברכות, כמבואר למעלה בתשובת עונה לחש, אבל בתפלה דלא שייך האי סברא דפרסומי ניסא, מאיזה סברא

נאמר דיוצא בשאר לשון, שאינו יוצא בו אלא מדוחק, במקום שיוכל לצאת מדינא לאומרו בלה"ק.

באופן, שהוא דבר ברור שמה שאמרו בפ' ואלו נאמרין ומה שכתב הרמב"ם והטור והש"ע בהלכות ק"ש ובהל' תפלה ובהל' ברכות שנאמרין בכל לשון, לא אמרו אלא בזמן שאינו מבין בלה"ק, אבל אם מבין בלה"ק אסור לו להתפלל אלא בלה"ק, ואם התפלל בשאר לשון אינו יוצא ידי חובתו. (ומה שיש להקשות ע"ז מברכות נ"ד ע"ב ויישובו, עיי' לעיל בתשובת שפתי ישנים).

נמצא שלא תפול א"כ השאלה, אלא על מי שאינו מבין בלשון הקדש, אם יותר טוב לו להתפלל במנין העתקה נכונה וישרה, בלשון אחר, משיתפלל בלשון הקדש בלי שיבינהו? או אם לפחות שוים הם?

והתשובה על זה:

לאו כל הלשונות שוים הם בענין זה, אמנם אלה הלשונות שבאה השאלה עליהם, ודאי יותר טוב להתפלל בלשון הקדש בלי שיבינהו, מלהתפלל בלשונות ההם אף אם יבינם, כי קשה מאד להתיר התפלה והברכות בהם, אפילו על צד הדוחק הגדול, כאשר נבאר בהשכל ודעת, בעזר החונן לאדם דעת

הלא מלתנו אמורה למעל' בש"ות שפתי ישנים, מתוך משנה ערוכה ובהסכמת כל הראשונים והאחרונים, דבפתיחת וחתימת הברכות צריך לשמור נוסח חכמים ואסור לשנותם כלל, ואם שינה בהם עיכב, ונקרא טועה במטבע הברכות וצריך לחזור ולברך במטבע.

וגם אם לא שינה בפתיחה ובחתימה צריך ליזהר בנוסח הברכה שיאמרנ' כתיקונה. ואפי' כשאמרה בלשון אחר, צריך לו לדקדק בכונת נוסח הברכה ובדקדוק מלותי', כמו שכתב הרמב"ם ז"ל בריש הלכות ברכות (וכבר הבאנו לשונו למעלה בתשובה הנ"ל):

וכל הברכות כולן נאמרין בכל לשון והוא שיאמר כעין שת שתקנו חז"ל. ואף שלא נוכל לפרש האי לישנא דכעין, שיתרגם הברכות מלה במלה, כידוע לכל יודע מצחות הלשונות, שכפי השתנות טבע הלשונות ישתנו ערך מלותיהם מ"מ, צריכי אנחנו לפרש האי כעין לפחות על הכונה, שלא תשתנה כונת הנוסח בלשון הקדש, ע"י ההעתקה בלשון אחר בשום אופן. ואף שכתב הרמב"ם אחר זה:

ואם שינה את המטבע, הואיל והזכיר שם ומלכות וענין הברכה אפי' בלשון חול יצא, היינו דיוצא בדיעבד, אבל לכתחילה ודאי צריך לברך או להתפלל בלי שום שינוי מנוסח שתקנו חכמים.

ומעתה, המתפלל או מברך בלשון אחרת, אם שינה בפתיחה או בחתימה, אעפ"י שאמר כל נוסח הברכה בהעתקה נכונה וישרה בכל תוכן כונתה, אינו מועיל ואינו יוצא י"ח. **ואף** אם לא שינה כלום בפתיח' ובחתימ', צריך הוא ליזהר לכתחילה לבל ישנה שום דבר מכונת הנוסח של הברכה או התפלה. רק בדיעבד אם שינה מנוסח הברכה יצא י"ח.

אמנם, לאשר העלינו ב"ה בתשובת לשון איש, שהמתפלל בלה"ק בלי שיבינו יצא ידי חובתו, אבל אינו אלא בתורת דיעבד שלכתחילה צריך שיבין ויכוין. גם העלינו בסמוך שמה שאמרו במשנה ופוסקים אותן הנאמרין בכל לשון, אינו אלא בתורת דיעבד אם אינו מבין בלה"ק אבל לכתחיל' צריך שיבין בלשון הקדש, ולומר אותן דוקא בלשון הקדש. גם אמרנו פה דאם שינה מנוסח הברכה יצא בדיעבד. לכן, למען תדע ותבין החילוק שביניהם, מצאתי נכון לבאר לך, שאין הכונ' במה שאמרו יצא בדיעבד שוה בכל, אבל שני מיני דיעבד יש.

יש דיעבד קיים לכל הזמנים, ויש דיעבד לפי שעה. וענינו, הנה בררנו למעל' בתשובת לשון איש, שלכתחילה צריך האדם שיבין בלשון הקדש ולהתפלל בכונת הלב, ואם מבין בלשון הקדש, ולא התפלל בכונת הלב יצא בדיעבד. גם בררנו שם, שאם אינו מבין בלה"ק, ומתפלל הדברים כפי שהם כתובים לפניו בלי שיבינם, גם כן יצא בדיעבד. הדיעבד הראשון הוא דיעבד לפי שעה ר"ל, לפי שעתה קרה לו שהתפלל בלא כונה, אין אנו מצריכין אותו לחזור ולהתפלל, ואמרינן שיצא י"ח בתפלה זו, אבל אין אנו מתירין לו להתפלל כל עת בלא כונה, אלא צריך לשמור עצמו מכאן והלאה לכוין יפה. אבל מי שאינו מכוין מחמת שאינו מבין בלשון הקדש, הוא, כיון שלא למד להבין לה"ק, לא יקל עליו ללמדהו אם יום או יומים יעמוד עליו, ולפעמים לא ילמדהו כל ימיו, זה הוא דיעבד קיים לכל הזמנים, שמותר לו כל יום להתפלל בלא כונה, כיון ששלילות ידיעתו הוא דיעבד ומעות שלא יוכל לתקון.

גם אם אנו אומרים שלכתחילה צריך האדם שיבין בלה"ק ולהתפלל בלה"ק, אבל אם אינו מבין בלשון הקדש, ומתפלל בשאר לשון, יצא בדיעבד, זהו דיעבד קיים לכל הזמנים, שלא בקל ילמוד לה"ק ויתקן המעות, ולכן, מותר לו בכל יום להתפלל או לברך באותו הלשון שמבין. אבל אם אנו אומרים, שלכתחילה צריך לשמור הנוסח שתקנו חכמים בין שמתפלל בלה"ק ובין שמתפלל בלשון אחר, אבל אם שינה בנוסח הברכה יצא בדיעבד, זהו רק דיעבד לפי שעה, ר"ל שהיום כיון שכבר התפלל ושינה מנוסח חכמים אינו צריך לחזור ולברך, אבל מכאן והלאה צריך להתפלל או לברך בנוסח חכמים, כיון שיוכל לתקן המעות, ולברך כתיקונו וכדינא.

באופן, שאם ישאל השואל, אני איני מבין בלה"ק, והתפללתי ככתוב לפני בלה"ק בלי הבנה, היצאתי ידי חובתי? אומרים לו:
הן. ואם יוסיף לשאל, האתפלל למחר ולמחרתו ג"כ כדרך הזה, אומרין לו ג"כ:
הן, כיון שאם אין אנו מתירין לו להתפלל באופן זה גם בשאר הימים, לא יתפלל כל ימיו, לכן צריכין אנו לומר לו, באמת לפי הדין מחויב אתה ללמוד לה"ק כדי להבינו ולכון בתפלתך, אבל כל זמן שאינך מבין ל"הק מותר אתה לה תפל בלה"ק אף בלא הבנה.
אכן, אם ישאל, אני מבין בלה"ק והתפללתי בלא כונה, הצריך אני לחזור? אומרים:
לא, שבדיעבד יצאת ידי חובתך, אבל אם יוסיף לשאול, האוכל להתפלל גם מחר בלא כונה? אומרים ג"כ:
לא, כיון שתוכל לתקן המעות ולהתפלל כדינו בכונה.
כן, אם יבוא איש וישאלנו, אני התפללתי בלשון אחר, מפני שאיני מבין בלה"ק, היצאתי בתפלה זו? אומרים לו:
יצאת האוכל להתפלל כל עת בלשון אחר? אומרים לו:
מדינא צריך אתה ללמוד לה"ק ולהתפלל ולברך בלה"ק, אבל כל זמן שאינך מבין בלה"ק, מותר אתה להתפלל בלשון אחר כפי נוסח ח חכמים.
אמנם, מי שהתפלל שלא כנוסח חכמים, וישאל אם יצא בתפלתו? אומרים לו:
יצאת, מותר אני להתפלל גם מחר בשיבוש הנוסח? ל אומרים לו:
לא, כיון שיכול לתקן את אשר קלקל, אם יתפלל מהיום והלאה כפי הנוסח הראוי.
ממוצא כל הדברים האלה אתה שומע, שההעתקה מכוונת ומדוקדקת היטב לפי כונת הנוסח שתקנו חז"ל אנו יכולין להתפלל, ממש כמו שנוכל להתפלל בלשון הקדש בלי הבין. והננו מכונים באמרינו ממש, שרצונינו לומר שיש לתפלה מובנת מתוך ההעתקה, ממש אותה מעלה שיש לתפלה בלתי מובנת בלה"ק, אבל אין לה שום יתרון מעלה עלי' בשום פנים. שניהם אינן מותרין אלא בתורת דיעבד, לפי שאינו מבין לה"ק, ושניהם מחמת שהם דיעבד קיים לכל הזמנים, אנו מתירין אותם בפירוש לכתחילה.
וראה והבין בדברי משנתינו שאמרה ואלו נאמרין בכל לשון גם הרמב"ם בהל' ק"ש פ"ב ה"ז:
קורא אדם את שמע בכל לשון שהוא מבינה (בתפלה ובברכות ק"ש לא כתב שנאמרין בכל לשון. והוא תימה, ובפי' המשנה דסוטה כתב שתפלה בכל לשון דוקא בצבור, ובהלכותיו שתק וצע"ג) ובהל' ברכות פרק א':
וכל אלו הברכות נא נאמרין בכל לשון וכן הש"ע כתב בסי' ס"ב גבי ק"ש:
יכול לקרותה בכל לשון, ובסי' ק"א לענין תפלה:

י יכול להתפלל בכל לשון שירצה, וכן נמי גבי ברכת המזון סי' קפ"ח:
ברכת המזון נאמרה בכל לשון.
הנה לא כתבו הש"ס והפוסקים בשום מקום:
צריך להתפלל בלשון שמבין דוקא, כמו שכתבו צריך שישמיע לאזנו או הקורא למפרע לא יצא, וכדומה הלשונות שנאמרו בש"ס ופוסקים.
מזה נראה ברור כשמש, שאין חיוב על האדם אפי' לכתחילה, אם אינו מבין בלה"ק, לאמרה בלשון שמבין דוקא, ואם רצה מתפלל בלשון הקדש אף אם אינו מבינו, ולכן השמיעונו הש"ס והפוסקים, דאם לא ירצה להתפלל בלשון הקדש שאינו מבינו, יכול לאומרם בכל לשון והוא הדבר אשר דברנו שהתפלה בכל לשון שמבין, ובלשון הקדש שאינו מבין, הם ממש במשקל אחד, ואין לשום אחד שום יתרון על חבירו ובסוף התשובה יבואר זה על דרך הסברא אי"ה).
אמנם כל זה כשמתפלל מתוך העתקה מכוונת ומדוקדקת כפי נוסח חכמים. אבל העתקה שנשתבש בה כונת נוסח הברכות, לא לבד שהיא יורדת הרבה ממדרגת התפלה בלה"ק בלי שיבינו, אבל היא אסורה להתפלל מתוכה, לא מיבעיא כשמבין ובקי בלשון זה האחר, ויכול לתקן הקלקל כחפצו, דלא יצא, אחרי שבררנו, שאם שינה מנוסח התפלה או הברכות בין בלשון הקדש ובין בלשון אחר, אף שבדיעבד. אם כבר התפלל יצא י"ח, אין אנו מתירין להתפלל שנית בשינוי, לפי שיש לתקנו ולהתפלל כדינו לפי הנוסח.
אלא אפילו אינו בקי הרבה בלשון האחר, ואין לו כי אם העתקה זו המשובשת, ואינו יודע לתקן הקלקול, אין אומרים דהוי דיעבד, ויהי' מותר לו להתפלל מתוך העתקה המשובשת הזו, עד שימצא העתק' יותר טובה:
אלא מיד אסור לו להתפלל מתוכה. דהנה כבר בררנו שהתפלה בלשון הקדש בלי שיבינה, היא ממש באות' מעלה כמו התפלה בלשון אחר שמבין. והשתא איך נוכל לדון את זה המתפלל מתוך העתקה משובשת, כדיעבד, כיון דלא יכול להתפלל בלשון אחר בלי שיבוש, הא יכול להתפלל בלשון הקדש אף בלי הבנה, דיוצא בה ממש כמו העתקה נכונה בלשון אחר שמבין, וכיון שיכול לתקן המעות, אין כאן דיעבד, ואסור להתפלל מתוך ההעתקה המשובשת. ואם התפלל מעתה, נ"ל דלא יצא ידי חובתו, כיון דשלא ברשות התפלל, אחרי שאסרנוה לו

באופן, שלא נוכל להתיר להתפלל או לברך מתוך ההעתק המשובש, אלא למי שאינו יכול לתקן המעות בעצמו, ואין לו העתקה אחרת, ואינו יכול לקרות לשון הקדש, אז אנו יכולין להתיר לו.

וכל זה כשהשיבוש הוא רק בנוסח הברכה, אבל הפתיחה והחתימה מעותקים יפה. אבל כשיש שבוש בפתיחה או בחתימה, אפי' כשהנוסח הוא מועתק יפה ומכוון, אי אפשר להתיר לו כלל באות' העתקה, ואינו יוצא ידי חובתו בשום פנים.

ועתה העברים הביטו! איך אפשר להתיר להתפלל בלשון אחר? הנה מודעת זאת לכל יודעי שפה העברי ולשון האשכנזית, ויודע טבע ומהות שתי הלשונות האלה היות ההעתקה הגמורה מאלה הלשונות אשה אל אחותה, שלול כל האפשרות, כאשר נראה בבירור גמור למטה אי"ה. ועם שאין לנו ידיעה בלשונות אחרות, נראה לנו, שמאשר ידענו מחסרון יכולת לשון האשכנזית על העתקת לשון הקדש אלי', נוכל לשפוט על שאר הלשונות הנהוגות בארצותינו, שלא יהי' להם יתרון על לשון האשכנזית בענין זה, באופן שאי אפשר כלל להעתיק מחשבות גוף הברכות שנתקנו בלשון הקדש ללשון אחר, וההעתק' היא משובשת בשינויים, ואין להתיר התפלה בה, כי אם בדרך רחוק המציאות מאד כאשר בררנו.

ואם תשאלנו, הלא משנתינו סתם אמורה:

ואלו נאמרין בכל לשון, וכן כתבו בפשיטות הרמב"ם והבאים אחריו, ואי כדברינו, כמעט הוא דבר נמנע לומר התפלה והברכות בלשון אחר.

שמע נא אחי ואחויך דע. הלא תראה שהרמב"ם בריש הלכות ברכות אצל מה שכתב וכל הברכות האלו נאמרין בכל לשון, התנה "והוא שיאמר אותה כעין שתקנו חכמים". ותנאי זה לא נמצא בדברי המשנה, ואף שנלמד הדבר ממשנתנו ששנה, ועל כולם אם אמר שהכל יצא, דיעבד הוא דיצא אבל לכתחילה לא ישנה. וכן בפלוגתא דר' מאיר ור' יוסי שהבאנוה למעלה בש"ות שפתי ישנים גבי ברוך המקום שבראה, דסבר דוקא דיעבד הוא דיצא אבל לכתחיל' לא, משום דשינה, זהו דוקא שלא ישנה בל"הק, אבל שאין רשאי לשנות הנוסחה כשאומר אותה בלשון אחר, זה לא מצאנו. ואי נשמע מדרב דאמר גבי מנימון דבריך בריך רחמנא מרי' דהאי פיתא יצא, דוקא בדיעבד יצא אף כששינה אבל לכתחילה לא ישנה, לרב גופי' תיקשי דאמורא הוא מנ"ל הא דלכתחילה לא, כיון דאינו מפורש לא במשנה ולא בברייתא. הא אין לך לו', אלא דנלמוד מק"ו, דהשתא אם אמרה בלה"ק אינו רשאי לשנות הנוסחה, בלשון אחר לכ"ש, אטו יציבא בארעא וגיורא בשמי שמיא. ואפי' לפי הסברא שרצינו לחדש לעיל בש"ות שפתי ישנים לדעת הרמב"ם דיש

ללשון אחר בזה מעלה יתרה על לה"ק, שאם שינה המטבע בדיעבד יצא משא"כ בלשון הקדש, היינו דוקא בדיעבד לפי שא"א לו בענין אחר, וכבר התרנוהו לשנות המטבע מלשון הקדש ללשון אחר וכנ"ל יעוי"ש. אבל שנתיר לו לכתחילה לשנות הנוסחה ממה שתקנו חכמים, זה ודאי אסור בק"ו מלשון הקדש. אם כן הדרא הקושיא על הרמב"ם ז"ל לדוכתי', למה לו להתנות שיאמר אותה כמו שתקנו חכמים, כיון שכבר כתב הוא ז"ל פ"ח מהלכות ברכות הלכה ו':

על כולם אם אמר שהכל יצא, דיעבד אין לכתחילה לא.

אמנם הענין הוא כך. הלא ידענו שלשונות המזרחיים יתייחסו הרבה אל לשון הקדש, ועל פי רוב תועתק לשון הקדש עליהם מלה במלה. והנה בימי המשנה, והגמרא ירושלמית ובבלית שנחברו אחרי' במשך ש' שנה, הנעשים בארצות המזרח, היו עדיין לשונות המזרח' הלשונות היותר נהוגי' ורגילים בפי כל, עד שראינו שהתפלות וההלולים אשר רצו שיהיו מוכני' לכל, כמו הקדיש שנתקן שיאמרוהו עמי הארץ בעצמם, נתקנו באלה הלשונות. גם אונקלס ויונתן בן עוזיאל חברו תרגומיהן בלשונות האלה, לפי שאך הן היו המובנים והרגילים ביותר. אז נדברו אלה הלשונות, צחים וברורים כפי התייסדותם הראשון, בלי שינוי ומגרעת:

וכל הלשונות שכל בני מדינותינו מדברים בם, עדיין לא נודעו, והמעט שנודע בהן הי' שלול כל חן ויופי עד שלא היו ראוים כלל שיעתק אליהם לשון אחר, ובפרט היפה שבלשונות היא לשון הקדש. (זולתי לשון יונית גריכיש) שהי' אז ברום המעלה, והיא היתה לשון חכמים וראוי' לכל העתקה, כמו שבאמת אלי' הועתקה תורתנו הקדושה ראשונה עפ"י שבעים ואחד זקן, וגם לשון לטיין היו מדברים בו בעת הזאת, אבל לא מצינו. שהיו הישראלים רגילים בלשון זה, ואולי גם בה יש מסגולת ההעתקה, והנה שתי הלשונות הללו עצמם גם הם קשי ההעתק' ללשונות ארצנו, כידוע). באופן שבעת שחיבר רבינו הקדוש המשנה, ור' יוחנן התלמוד ירושלמי, ורבינא ורב אשי, הבבלי, היו כל הלשונות ראוים להעתקת לשון הקדש.

ולכן, כשסידר רבי משנתנו, לא הי' צריך להתנות כאשר שנה לנו אלו נאמרין בכל לשון, שיאמר אותן כעין שתקנו חכמים, דק"ו הוא מלשון הקדש כנ"ל, וגם לא הי' בזה מן הקושי להעתיק הלשון הקדש כראוי, עד שעוד בימי הש"ס הי' זה דבר זר, דמנימון רעיא, שהי' בור וע"ה שלא היה יודע לומר בלשונו כנוסח חכמים, ואמר כפי העולה על רוחו בריך רחמנא מרי' דההיא פיתא.

אבל הרמב"ם שהי' ערך שש מאות שנה אחר התלמוד, ובימיו כבר החלו לשונות ארצות האלו שאנחנו בם לגוייהם ללשונותם, להתעלות, ולשונות המזרחיים, מהם נתקלקלו, ומהם נשתנו עד שנתרחקו הרבה בערך התיחסותיהן מלשון הקדש וכבר היתה ההעתקה הנכונה מלשון הקדש אליהם, דבר קשה ומעשה ידי אמן, כמו שראינו קושי מלאכת ההעתקה מספרים הכתובים בלשון ערבי, שהוא אחת לשונות המזרח ללשוננו הקדוש, בספר המורה ובחובת הלבבות, ובחבור המשנה. וכן הוא בלי ספק מלשוננו הקדוש ללשונות האלו, אף שבהעתקת ספרי התורה והחכמה אי קפידא כל כך במעט שינוי בכונה כמו בברכות ובתפלות.

ולכן, כשכתב הרמב"ם ז"ל, דין המשנ':

וכל הברכות האלו נאמרין בכל לשון, חשש, אם יכתוב דין זה בסתם, יאמרו היות זה דבר נקל שנאמר לכל האדם שיוכל לומר הברכות בכל לשון, ובאמת זה אינו, כי מעטים המה אותן אשר יוכלו לו' התפלות והברכות בלשון אחר בהעתקה נכונה וראי', לכן הוצרך להתנות בפירוש שלכתחילה אינן נאמרין בכל לשון, עד שיאמר אותן כעין שתקנו חכמים, ואם שינה יצא בתורת דיעבד אבל לא לכתחילה. וזה ברור ואמת.

הנך רואה שהמשנה והרמב"ם והבאים אחריו לא דברו אלא מאותן הלשונו' שיכולה לשון הקדש להעתק עליהן. אבל אין מי שיכחיש, שבלשונות העמים אשר אנו דרים בתוכם ואשר אנו מבינים אותן, ההעתקה השלמה מלשון הקדש עליהם, הוא כמעט מן הנמנע.

והנה אנו רואים שלשונות עמי ארצינו עצמם אינם שלמים, וכל אום לפי צעירותה בשנים תצטרך להשתמש בכמה חברותי'. אשר אי אפשר לה להעתיקם כפי תוכן כונתם.

אמור מעתה שלהתפלל מתוך העתקה שלנו, ואפי' ההעתקה היותר טובה, אין להתיר בשום אופן להתפלל מתוכה, אלא מי שאינו מבין בלשון הקדש, וגם אינו מבין בלשון האחר יפה עד שא"א לו לשנות את אשר נשתבש בהעתקתו, וגם אינו יכול לקרות כתיבה אשורית באופן שיוכל להתפלל בלה"ק בלי הבנה, אבל אם חסר אחד מאלו התנאים, אין אנו רשאין להתיר לו להתפלל מתוך ההעתקה.

וכל זה אם לא נמצא שבוש בפתיחה או בחתימה, אבל אם הפתיחה או החתימה אינן מועתקין יפה, אסור להתפלל או לברך מתוכה בשום פנים, ואם התפלל או בירך מתוך העתקה כזו אינו יוצא ידי חובתו וצריך לחזור ולהתפלל.

ועתה, נסורה נא ונראה. הנה העתקת התפלות והברכות שיש לנו בלשון אשכנזי, אין אין מי שיכחיש היות' ההעתק' היותר נכונה וברורה שאפשר. ואת אשר עתקה גם גברה

חיל יד החכם המעתיק בשתי הלשונות גם יחד, אשר נופת תטופנ' שפתיו ומליצה חדות לו, אשר לו יד ושם להלביש כונות העבריות מהלצות לשון עם ועם, יודע כל מבין, ויודה כל אוהב האמת. אכן, אשר לא ימעדו רגלי ההעתקה בשום מקום, גם הוא המעתיק עצמו, בשגם הוא בשר, לא יחדל מלהודות לנו.

אמנם לחפש כל בדקי ההעתקה הלזו, יאריך הזמן ויקצר הגליון, לכן רק על תפלת י"ח (באמת המה י"ט) נשליך השקפת עין ביקורנו, ולפני כל אוהבי האמת נציע דברינו, יראו כל ישרי דעת כי כנים דברי ושפתי, כזב לא יפיחו, אשים כה נגד אחי ויוכיחו.

הנה בברכת ההודאה העתיק המעתיק המלות:

ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל עת ערב ובוקר וצהרים, וזה לשונו "אונד פיר דיינע אונערפארש- ליכע גיטע, דערען וויר בשטענ- דיג פאם מארגען ביז צום אבענד געניססען". כמה תעה מדרך האמת ומבלי שום על לב, את ד' צבאות חרף האם רק מבוקר עד הערב טוב ד' לכל, ויפרוס כנפי חסדו על בריותיו, ולא בלילה, עת שכבנו ונישן וערבה שנתינו? אבל, האמת יעשה דרכו, שמלות ערב ובוקר וצהרים, נמשכים על מה שהתחיל:

נודה לך ונספר תהלתיך, ופירושו כפשוטו, וההעתקה כפי המלות, כלומר נודה לך ונספר תהלתיך על חיינו וכו' ועל נסיך וכו' ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל עת, על כל אלה נודה לך ונספר תהלתיך, ערב ובוקר וצהרים שהם שלשה זמני התפלות שהם מיוסדים על מה שאמר דהע"ה (תהילים נ"ה) ערב ובוקר וצהרים אשיחה ואהמה וישמע קולי, והביא פסוק זה על שלשה זמני התפלה הרמב"ם ז"ל בפ"א מהלכות תפלה. וכבר אמרנו פירוש נכון ואמתי על מה שהכפיל דבריו על חיינו וכו' ועל נשמותינו וכו' ועל נסיך וכו' אלא שאני רוצה לקצר ואין כאן מקומו

מה שלפענ"ד, המעתיק עם רבים ממפרשי התפלה לא דברו נכונה בפירושם על מה שאנו אומרים בברכת על הצדיקים ותן שכר טוב לכל הבוטחים בשמך באמת וכו', אנו נמנעים לכתוב מפני האריכות, ופרשנו דברינו בספרנו קדש הלולים פרק כ"ט יעוי"ש.

יותר מזה טעה המעתיק בהעתקתו ברכת מעין שבע בליל שבת, שהעתיק המלות, מעין הברכות, קווועלעדעס זעעגענס. ומלבד מה שטעה בהכונה, הנה טעה מאד בהלשון עצמו. שאך עין בסמיכות, כמו:

עין המים:

עין הבדולח או עין בנפרד, כמו והנה עומד על הגמלים על העין:

על העין בדרך שור, או מעין, כמו ומעין מבית ד' יצא, הוא אשר יועתק קוו"עללע או קוו"אל. אבל מעין אין לו ענין ושייכות כלל עם אלה. והנה לא ראה החכם המעתיק גמרא ערוכה בסוכה דף מ"ו סוף ע"א שאמרו שם:

ברוך ד' יום יום, וכי ביום מברכין ובלילה אין מברכין אלא באו לומר לך בכל יום ויום תן לו מעין בר ברכותיו ע"כ. ופירש"י בכל יום ויום מעין ברכותיו, של שבת מעין של שבת, של חול, מעין של חול, של י"ט מעין של י"ט המאורע עכ"ל. וזה ממש מה שאנו אומרים בברכת מעין שבע, ר"ל מעין של השבעה ברכות אשר אנו אומרים בשבת בתפלת י"ח, שהן שלש ראשונות ושלש אחרונות וקדושת היום, ואומרים מגן אבות במאמרו, נגד ברכות אבות מחיה מתים, נגד גבורות:

האל הקדוש, נגד ברכת הקדושה:

לפניו נעבוד ביראה ופחד, נגד ברכת העבודה:

ונודה לך בכל יום תמיד מעין הברכות, והוא:

אל ההודאות, נגד ברכת ההודאה:

אדון השלום, נגד ברכת השלום, מקדש השבת, הוא מעין ברכותיו של אותו היום. ולפי זה כשתרצה להעתיקו על כרחך כה תעתיקהו, או"נד וו"יר ווא"ללען אי"הן שטע"טס, יעד"ען טא"ג דע"ס אווגע"נען פערי"אדע דע"ס טאג"עס גמ"אס, דאנ"קען. כבר אני רואה גודל הקושי שבהעתקה זו. אבל הוא הדבר אשר דברתי, שהתנגדות תכונת שתי אלה הלשונות, העברי בקיצורו, והאשכנזי באריכותו, תשלול אפשרות ההעתקה השלמה. **ואולי** על ידי שחשב המעתיק שמלת מעין, אינה לשון הקדש רק לשון המשנה, ויסב את פניו לבקש מלה כזו בלשון הקדש, נפל בפחת הטעות הזה אבל אם זה סבת טעותו, לשוא עמל. שאף שלא נמצא מלת מעין, בספרי התנך, הנה הוא לשון הקדש זך וצלול בלי ספק. ונגזר מן עין שיתרגום:

אוי"גע, ונשאלת המלה בלשון הקדש על הגון הגורם שליטת העין בהחפץ, וחזה:

ועינו כעין הבדולח:

ויכס את עין הארץ, ועל דבר שיוצג לפנינו בשלימותו, אומרים בעין, כלומר בכל עינו, במראהו האמתי, ומזה:

ואם בעינו עמד הנגע, ומזה אנו אומרים בלשון המשנה על גוף איסור שנתערב:

שהאיסור בעין, ר"ל אינו בלוע, אבל הוא עומד לפנינו במראהו האמתי, ולכן על הדבר שיראה מקצת הענין, אנו אומרים מעין, כלומר מקצת מעין הדבר (אה"נליכקייט) וכה תפרש ונודה לך בכל יום מעין הברכות.

בקדושת המלאכים עמוקת הכונה, יודה גם המעתיק, כי גם בשעה שהעתיקה ידע בעצמו שלא נודע לו הכונה הנכונה, ולפחות לא יחלוט העתקתו לאמת, ואנחנו בעניותנו קרבנו עצמנו מעט אל דרך אמתת הכונה הפשוטה בענינים הגבוהי' האל' בספרנו קדש הלולים, בעזר החונן לאדם דעת.

והעיקר, מה שהעתיק המעתיק המלות:

ברוך אתה ד' "געלאבט זייעסט דוא עוויגר" והוא טעות גמור בכל הברכות. שהמלה געלאבט, אינו התרגום של ברוך, אלא התרגום של שבח, אבל ברוך הוא נגזר מן ברכה, והוא ענין רבוי ההשפעה, כמו:

הבה לי ברכה דיהושע:

ואברכה מברכך, וכדומה ומלת ברוך הוא שם התואר לעצמו, והכי תרגמיני' בכל הברכות, ברוך אתה ד' וכו'

ואם תאמר, איך שייך לתאר אותו יתברך בתואר ברוך, הלא הוא האחד הגמור, השוה בתכלית ההשתוות שאין לומר עליו רבוי והוספת שפע, חלילה!. דע לך שיש באמת במלה זו אשר אותה ולא אחרת בחרו אבותינו הנביאים הקדושים נ"ע על כל ברכה ותהלה, מן העומק הרב, עד שכמעט אי אפשר להשיגו, אף כי להעתיקהו אל לשון אחר. והנני מעתיק לך מה שכתב אחד מגדולי הראשונים רבן של הריטב"א והר"ן ז"ל, רבינו אהרן הלוי ז"ל, בספר החנוך שלו במצוה ת"ל, וזה לשונו.

"**הלא** הגדתי לך בני במה שקדם כי לשם ב"ה כל הכבוד וההוד, וכל הטוב, וכל החכמה, וכל היכולת, וכל הברכה, ודברי בני אדם וכל מעשהו אם טוב ואם רע, לא יוסיף ולא יגרע. ע"כ צריך אתה להבחין כי באמרינו תמיד בברכ' ברוך אתה ד', או יתברך, אין המשמעות לפי הדומה, להוסיף ברכה למי שאיננו צריך לשום תוספת, חלילה כי הוא האדון על הכל, וכל הברכות הוא מחדש אותן, וממציאן מאין, ומשפיע מהן שפע רב כאשר תהי' שם רצונו הטוב, על כן, צריכין אנו לחפש כונת הענין, מהו? ולא נוציא זמנינו במה שהעסק בו תמיד, מבלי הבנה בו כלל ואני המעורר אין מחשבתי שישיג שכלי אפי' כטיפה מן הים באמתת המנין, כי כבר הוגד לי ושמעתי מפי החכמים כי יש בדברים האלה יסודות חזקים, וסודות נפלאות, יודיעום חכמי התורה לתלמידיהם, כשהם נכונים וכשרים וכל מעשיהם נאים. אבל רוב חפצי להשיג בו קצת טעם ישיאני לדבר בו, ואולי היתה טובה השתיקה, אבל האהבה תקלקל השורה".

"**ידוע** הדבר ומפורסם, כי הקב"ה פועל הנמצא וברא האדם והשליטו על כל הארץ וכל אשר יש בה, וממדותיו, ב"ה שהוא רב חסד וחפץ בטובת בריותיו, ורוצה להיותן ראוין

וזכאין לקבל טובה מאתו, וזה באמת משלימותו ב"ה, כי לא יברא שלם בטובה, רק מי שהוא מטיב לאחרים וזולתי אין ספק בזה לכל בן דעת".

"**ואחר** הסכמה זו שידענו בחיוב מרוב שלמות טובו שחפצו להריק עלינו מברכתו, נאמר שענין הברכה שאנו אומרים לפניו איננו רק הזכרה לעורר נפשינו בדברי פינו, כי הוא המברך ומבורך יכלול כל הטובות, ומתוך התעוררות הטוב זה בנפשינו וייחוד מחשבותינו להודות אליו שכל הטובות כלולות בו, והוא המלך עליהם לשלחם על כל אשר יחפוץ, אנו זוכים במעש' הטוב הזה להמשיך עלינו מברכתו, ואחר הזכרה או הודאה זו לפניו, אנו מבקשים ממנו מה שאנו צריכין, דעת, או סליחה לעונותינו, או רפואה, או עושר, וכל דבר וכן אחר הבקשה ממנו, אנו חוזרים ומודים אליו בזה לומר כי ממנו יבא אלינו, וזה פתיחה וחתימה של הברכות, פן נחשב כעבד שנטל פרס מרבו והולך לו בלא רשות כמתגנב. ונמצא לפי הנחת טעם זה שיהי' ברוך, תואר, כלומר הודאה אליו כי הוא כולל כל הברכות. ובלשון יתברך שאנו מזכירין תמיד שהוא מהתפעל, נאמר שהכונ' בו שאנחנו מתחננים אליו שיהי' רצון מלפניו לסבב לב בריותיו להיות נכון לפניו שיודו הכל אליו ובו יתהללו, וזהו פירוש יתברך, כלומר, יהי רצון מלפניך שכל בני העולם יהיו מיחסים הברכה אליך, ומודים כי ממך תתפשט הכל. ועם הודאת הכל בזה תנוח ברכתו בעולם ויושלם חפצו שהוא חפץ להטיב כמו שאמרנו, ותשלום החפץ תכלית כל המבוקש. והנה מצאנו קצת טעם אף בלשון יתברך המתמי'".

עד כאן לשונו הצריך לענינינו. ועוד האריך הרב שם מאד על הדרך הזה. יראה הרואה משם, וימצא מרגוע לנפשו.

הנך רואה אחי כמה יגיעות יגע האדם הגדול הזה להקל מעט גודל הקושי במלה הנפלאת הזאת, ועומק הכונה אשר הכניס במלה יחידית, עד שכמעט אי אפשר ללשון אדם להמליצם על אזן שומעת. וגם עתה לא גילה לנו רק טפח ומכסה טפחיים, באומרו שעיקר הכונה בה, היא רבת ההעלם, לא שזפתה עין, זולתי המשכילים בעם, טהורי הלב והעינים, לראות בנוגה אור הגדול הלזה.

ועתה. הלא תתן תודה ותענה, שאי אפשר למלה הקטנה רבת הכונ' הלזו, להעתק לאחת מלשונות העמים אשר נאחזנו בתוכם, בלתי הסכנה העצומה ליפול ברשת החירוף, חלילה!

והנה, אני חוזר עתה ממה שאמרתי בתחילה, שטעה המעתיק בהעתיקו מלה זו בהעתקת מלת שבח, והנני מבקש מחילתו, כי לא טעה, אבל גם הוא ידע והבין כי לא זו ההעתקה

האמתית. אכן בכונה נכונה נמנע מלהעתיק המלה כפי שטחית פשטות אמתתו, כי היו עיניו הרואות הסכנה העצומה על הדרך הזה והיה ירא לנפשו לבל יחרף אלד"ים חי ח"ו: לכן בחר להטות פה מדרך האמת, באופן שיוסברו הדברים על אוזן הקורא ולא יחטא.
אבל, שנצא בהעתק הברכה זו ידי חובת הברכה, זה ודאי דבר בטל שלא יעלה על לב שום אוהב אמת. וכי אם נאמר משובח אתה ד' וכו שהכל נהי' בדברו, או יוצר המאורות, היעלה על דעת שום בר דעת שיצאנו בזה ידי חובת הברכה? וכי יש שינוי במטבע הפתיחה והחתימה גדול מזה.
והנה עינינו הרואות איך היו מקפידין חכמינו מסדרי התפלות ז"ל בנוסח המלות האלו, שאפי' במקום שאמרו לתקן התפלה והברכה בלשון עם הארץ, כדי שיהי' מובן לכל מי שיאמרם, כמו קדיש, שנתקן מטעם זה בלשון ארמי:
אותן המלות יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומ' וייתנשא ויתהדר ויתעל' ויתהלל, הציגו בלשון הקדש. אין זה, אלא שכפי דקות כונותיהם בכל מלה ומלה מהם, לא הי' אפשר להם להעתיקן בלשון אחר באופן שלא תאבדנה יוקר איכותן.
ואם מנימון רעיא יצא באמרו בריך רחמנא וכו', הוא לפי שמלת בריך סובל ממש אותה הכונה של ברוך, וזה מאמת דברינו שאמרנו למעלה מקירוב לשונות המזרחיות בעתים האלו לשוננו הקדוש. ועם זה אי אפשר להעתיק אליהן זולתי מלת ברוך שהיא מהפעולה הקלה, אבל בהתפעל הכבד, גם בלשונות האלה בימים ההם לא מצאו ההעתקה הנכונה.
והוא הדבר אשר דברנו למעלה, שהלשון הקדוש והטהור הזה, מעשה אלד"ים הוא, ומעשה ידיהו יתברך כוננהו, והוא יסדו על היכולת הנפלא, הכיל כמה מחשבות עמוקות במלות מועטות, אשר לא כן אלה הלשונות ילידי בינת אדם מוגבל בדעתו ובתבונתו, ומי זה יערב את לבו לגשת אל הקדש להביא תמורתו, חלילה לא יחליפנו ולא ימיר אותו **הביטו** נא וראו כל אוהבי אמת, כמה מן השגיאות גלינו בברכות שמנה עשרה הקצרות, מהם קלים ומהם קשים לשנותם, ומהם אי אפשר לשום אדם לשנותם כלל.
לא על החכם המעתיק תלונותינו, בהיותו אדם עלול השגיאה, וכמוהו כפעולותיו שלולי השלמות. ומי לא יתפלא על רב כחו וחילו, אשר הראה לעינינו בחכמת וידיעת שתי הלשונות האלו. ומי לא יודה על גודל התועלת אשר נצמח מהעתקתו היקרה, כי מלבד אשר הסיר המסך המבדיל מעל פני לשונינו הזהב, ויגל עיני העמים והשרים לראות את רוב מחמדי תפלותינו, ונועם מליצותיהם ויופי אמריהם:
מלבד זה עוד תגדל התועלת לבני עמנו אשר לא ידעו ולא יבינו תפארת לשון הקדוש הזה, וינועו בשפתותיהם בלא לב, יהגו בגרונם בלי הרגשה, לאלה הבין מזור לפצעי

סכלותם, כי עתה יקראו העתקתו הנעימה, וילמדו דעת ערך תפלותיהן לשפוך שיחם לפני אביהם שבשמים, נוזלים מלב מרגיש ויודע, ויתכונו הלב והשפה יחדיו לעלות אל הר ד'.

ואין ספק אצלי שזאת היתה המטרה האמתית כיון אלי' המעתיק, ר"ל ללמוד מתוך ההעתקה פירוש התפלות ולומר התפלות והברכות בלה"ק. ומה יקרה ומה נעימה התפלה האמורה בלה"ק מאת מבין פירושה, ופי', וטובה, ע"י ההעתקה היקרה הלזו, ותפלה כזו ממלאת רצון אנשי כנסת הגדולה בעת התקינם התפלה והברכות, והיא ממדרגה השני' היקרה הנזכרת למעלה בתשובותינו לש לשון אש, כי מי שיאמר התפלות כפי נוסחאותיהן בלשון הקדש, ויבין פשטות פירושיהן, אף שימצא לפעמים מקום ששגג בפירושו, זה לא יפסיד, אחרי שנאמרו הדברים בלשון הקדש כפי כונת מחבריהן הגדולים והקדושי', ובעצם התפל' יעלה הלב עם הלשון והשפתים, גם יחד אל אל בשמים.

אבל לומר התפלות והברכות בלשון האחרת עצמו אשר הועתקו אליו, זה ודאי לא עלה על לב המעתיק בעת העתקתו, ולא יעלה על לב שום יודע עד מה מדינו התפלה והברכות, לומר שיצא בזה ידי חובתו, ומכ"ש שלא להתירם לכתחילה.

כי מלבד שלפי אשר גלינו, נמצאים בה כמה שגיאות, אשר מהם קלים ומהם קשים לתקנם, ואף אם ימצא איש אשר יהי' לאל ידו לתקנם, ויתקן ההעתקה מהשגיאות שזכרנו, מי יודע על כמה שגיאות עברנו לקוצר דעתנו, ומי יודע כמה מהשגיאות היינו מוצאים עוד אם עברנו על כל סדר ההעתקה, כי אין זה מדרכינו לבקר מומי זולתנו, בהיותנו יודעים ומרגישים בנגעי עצמנו. ולא עשינו מה שעשינו כי אם לכבוד ד' מכובד לגלות האמת מתוך היפוכו. ואף אם ירצה איש לבקר כל ההעתק' כולה, ולנקותה מכל שגיאה, הלא גם המתקן אדם יהי', עלול השגיאה והטעות, ומי יודע מה נמצא אם נבדוק גם אחריו. אף כי לא במהרה ימצא איש אשר ישגיב בכחו בשתי הלשונות האלו, מהחכם המעתיק, עד שיאמר אנכי אנקה סיגיו ואסירה את בדיליו. באופן שלא נוכל להתיר להתפלל ולברך מפי ההעתקה הלזו, לכתחילה. אלא אפילו באופנים הרחוקים אשר העלינו שנתיר התפלה מתוך העתקה משובשת לכתחילה, כגון אם אינו יודע לתקן השבושים, ואינו יודע אפילו לקרות כתב אשורית, ולא ימצא בקי להוציאו. אפילו הכי, לפי מה שגלינו בענין העתקת פתיחת כל הברכות וחתימותיהן שיבוש וטעות גמור אשר אין לו ארוכה, ואין יכולת ביד כל אדם לתקנו. אין ה המברך מתוך ההעתק' יוצא ידי חובת הברכות והתפלו' אפי' בדיעבד.

ומעתה מה שכתב בעל ווי העמודים בשם ספר חסידים (והביאו בעל הקנאה) וז"ל: טוב לו לאדם שיתפלל בלשון שמבין משיתפלל בלה"ק ואינו מבין וכו' עכ"ל. כונתו הוא שיעתיק התפלה והברכות בכל נוסחותי' כראוי, כי לא יחלוק על דברי הרמב"ם ז"ל שדבריו מוכרעין בש"ם ואין שום פוסק שחולק עליו, שלכתחילה צריך שיאמר אותה כעין שתקנו חכמים::

ואיך יתיר הספר חסידים לכתחיל' להתפלל בשבוש בלשון שמבין. ובפרט שלא יתיר חלילה לשנות בפתיחה ובחתימה שאינו יוצא בה ידי חובתו כפי הגמרא הערוכה בידינו וכפי הסכמת כל הפוסקים, אבל הוא ז"ל לא מיירי אלא ממי שמבין בלשון אחר שיוכל להעתיק כל נוסח הברכה כתיקונה, ואף שאמרנו למעלה שהתפלה בלה"ק בלא הבנה שוה ממש לתפלה בלשון אחר עם שיבינו, אין אנו אחראין לו אם דעתו שתפלה מכונת עם נוסח חז"ל בלשון אחר, טובה מתפלה שאינו מבין, בלה"ק, ואי"ה בסוף התשובה נסביר סברתו בטוב טעם. ובאמת לא מיירי הרב מלשונות עמי ארצנו, אלא מאותן הלשונות שהעתקת לה"ק אליהן, אפשרי, כי לא למדינותינו בלבד חיבר ספרו הקדש נתפשט בכל תפוצת ישראל. גם אין אנו פוגמים בזה בקדושת כבוד הרב ז"ל, אם נאמר שאפשר שלא הי' בקי בלשונות העמים, ולא הי' יודע עוצם קושי ההעתקה כפי שבררנו, ולכן כתב בפשיטות שטוב יותר להתפלל בלשון שמבין.

אבל לפי מה שבררנו ב"ה, שכל המתפלל מתוך ההעתקה בלשונותינו, הוא משבש הנוסחאות בהכרח, ומקלקל הפתיחו' והחתימות, חלילה וחלילה לחשוב על הרב החסיד ז"ל שיאמר שטוב להתפלל באותו הלשון אשר לפי הסכמת הש"ס וכל הפוסקים אינו יוצא בזה בשום אופן ידי חיבת התפלות והברכות.

ומה שכתב החסיד, ז"ל שם:

ואם אינו מבין אל יתפלל, באמת ספר חסידים עצמו אינו לפני לעין בו, ואינו מצוי אתי בעיר, ובעל ווי העמודים ז"ל מקצר בהעתקתו. אבל לפי לשון ספר חסידים הכתוב, אנו רואים הדבר מוכרע ממקומו, שאין לפרשהו כפי פשוטו, דהיינו שאם אינו מבין גם בלשון האחר שלא יתפלל כלל לא בלשון הקדש ולא בלשון אחר. חדא, דאם כן הל"ל ואם אינו מבין אל יתפלל כלל. ועוד דלפי זה יסתור הרב ז"ל דבריו תוך כדי דיבור, דכיון שנאמר שסבר הרב שאם אינו מבין בלה"ק וגם בלשון אחר לא יתפלל בשום לשון, א"כ סבר הרב דאסור להתפלל בלשון הקדש אם אינו מבינו, והשתא איך תפרש לשונו ברישא שאמר:

טוב יותר להתפלל בלשון שמבין משיתפלל בלה"ק ואינו מבין, האי לישנא טוב יותר הוא לשון עצה טובה, אבל לא שיחליט לאיסור להתפלל בלשון הקדש ואינו מבין, והנה בסיפא הוא מחליט האיסור וכתב בפירוש:

ואם לאו אל יתפלל. והכי הל"ל, אל יתפלל אדם בלשון שאינו מבין אפי' בלשון הקדש, אבל בלשון שמבין מותר אפי' בלשון אחר

והוא ודאי קושיא עצומה שאין עלי' תשובה על המפרשים דבריו כפשוטן.

אלא ודאי ה"פ, טוב יותר להתפלל בלשון ק שמבין, דהיינו אם מבין הלשון יפה שיוכל להתפלל כפי תיקון חכמים משיתפלל בלשון הקדש, אבל אם אינו מבין בלשון האחר אל יתפלל באותו הלשון, אלא טוב לו להתפלל בלשון הקדש, אף אם אינו מבין, והוא סברת התו' בריש אלו נאמרין שהבאנו לעיל, שבלשון אחר אסור להתפלל אם אינו מבין.

והנה המגן אברהם ז"ל בסי' ק"א כתב החילוקא הראשונה של לשון ס"ח שטוב יותר להתפלל בלשון שמבין וכו' ודעתו ג"כ כאשר פירשנו, דהיינו בלשון שמבין שיוכל לומר נוסחת התפלה כתקון חכמים, ולכן כתב בסי' נ' שאעפ"י שמוטב להתפלל בלשון שמבין, מ"מ אנו מתפללין בלה"ק וכו', והוא מטעמא דאמרן שאין מאתנו יודע לומר בלשון אחר כל נוסחת התפלה כתיקון חכמים, ובפרט בלשונותינו ובסי' ס"ב כתב בשם התו' ריש אלו נאמרין האי דינא בתרא דאם אינו מבין בלשון אחר אל יתפלל כ"א בלשון הקדש, וכאשר פירשנו דבריו לעיל.

ותדע שכן הוא. שבעל ווי העמודים ז"ל עצמו שהעתיק לשון זה בשם ספר חסידים כתב שם וזה לשונו:

ובגלל הדבר הזה בהיותו אב"ד ור"מ דק"ק ווראנקפורט תקנתי תיקון גדול לכל בני חבורתא קדישתא שימצאו אסופות אסופות שילמדו התפלות מראשית השנה ועד אחרית השנה ופיוטים וסליחות עם פירוש המלות וכו' עכ"ל. הנה לא תיקן שכל זמן שלא יבינו יתפללו בלשון אחר כאשר כתב בעל ספר חסידים שממנו למד התקנה הזו, וזה הי' יותר נקל למצוא איש שיודע להעתיק התפלות בלשון אחרת שיבינו, משילמדו כולם להבין התפלות והסליחות והפיוטים בלשון הקדש, מזה נשמע בבירור שגם הוא ז"ל חכם ויבן את:

זאת, שבלשונות העמים האלה אשר אנחנו בתוכם, ההעתקה הנכונ' כפי כונת הנוסח שתיקנו חכמים, היא רחוקה האפשרות מאד, ולא דיבר הרב החסיד ז"ל אלא כשאפשר לומר אותה בלשון שמבין, ואין דנין ממנו על שאי אפשר. גם ממה שלא תיקן שכל זמן שלא יבינו התפלות והברכות והסליחות והפיוטים לא יתפללו ולא יברכו ולא יאמרו

סליחות ופיוטים כלל, כמו שנראה מפשטות דברי החסיד ז"ל (וכאשר הבינו אותו בעל הקנאה והנוגה). אלא ודאי כדפירשנו, שלא עלו זאת על דעת החסיד ז"ל ולא על דעת שום אדם בעולם, שאם אינו מבין התפלה בלה"ק, שלא יהי' רשאי להתפלל בלה"ק בלי הבנה, ואין כונת בעל ס"ח ז"ל אלא שאם אינו מבין בלשון אחר לא יתפלל באותו לשון, אלא בלה"ק. והדברים ברורים ב"ה.

ועתה נחזור בקצרה על דברי בעל הקנאה ובעל הנוגה, ונביא את כל דברי ראיותיהם, ותשובתם בצדם, והנך עיניך הראות על כל דבריהם, תשובה, וכל ראיותיהם כמוץ יסוער מגורן וכעשן מארובה.

א) המאמרים בש"ס שהביא בעל הנוג', שאמרו שהמתפלל צריך שיכוין לבו לשמים.

מי לא ידע בכל אלה? וכבר הארכנו בזה עד די בתשובתנו זו ובתשובת לשון אש. אבל מי שאינו מבין בלה"ק, ואי אפשר להבין מה שיתפלל, בדיעבד דיינינן ליה ומתירין לו להתפלל בלה"ק אף אם אינו מבין. וכל זה בררנו ב"ה בראיות ברורות, אשר נעלמו בעיני בעל הקנאה והנוגה.

ב) מה שהביא משנת ואלו נאמרין, והרמב"ם פ"א מהל' ברכות, והש"ע סי' ק"א דתפלה וברכות נאמרין בכל לשון

כבר בררנו ב"ה בראיות ברורות, שאין כל אלו הדברים אמורים אלא במי שאינו מבין לה"ק, שאז אנו מתירין להתפלל ולברך בכל לשון מתורת דיעבד, כיון שא"א לו להתפלל בענין אחר באופן שיבינו. אבל אם מבין בלה"ק ודאי שאינו יוצא ידי חובתו אם הוא מתפלל בלשון אחר. וגם כשאינו מבין בלה"ק, הברירה בידו, אם להתפלל בלה"ק שאינו מבין, או בלשון אחר שמבין, מעלת שני סוגי התפלות האלו שוין ממש, ששניהם מותרין מתורת דיעבד אחרי שאינו מבין לה"ק וכיון שא"א לו לתקן הקלקול אנו מתירין אותו לכתחילה. וכל זה כשהעתקת לשון האחר מכוון ממש עם כונת הנוסחה שתקנו חכמים, אבל אם ישונה הנוסחה ותשתבש הכונה בהם, אסור להתפלל מתוכן, זולתי באופנים רחוקים מאד, או אם קרה שהתפלל מתוך העתקה כזו, אין צריך לחזור ולהתפלל. וכל זה כשאין שבוש בפתיחה או בחתימה, אבל אם יש שבוש בפתיחה או בחתימה, אין יוצא בה אפי' בדיעבד, והרי הוא טועה במטבע חכמים, וצריך לחזור ולברך. וכיון שבהעתקת התפלה בלשונינו, נמצאו שבושים בהעתקת הנוסח וגם בפתיחה ובחתימה, אין יוצאין בה י"ח אפי' בדיעבד. וכל זה נתברר מתוך ראיות נכוחות ב"ה.

ג) מה שהביאו בשם בעל ווי העמודים והמגן אברהם ז"ל בסי' ק"א וסי' נ', שהביאו לשון ספר חסידים שכתב:

מוטב להתפלל בלשון שמבין מלהתפלל בלה"ק ואינו מבין, ואם אינו מבין אל יתפלל **הנה** כבר הוכחנו ב"ה, שלא דיבר בעל ס' חסידים, אלא כשיוכל להתפלל בלשון שמבין בלי שום שינוי בכונת הנוסחא, וגם זה כתב בלשון עצה טובה ולא שאסר עלינו התפלה בלשון הקדש בלי הבנה, ומ"ש ואם אינו מבין אל יתפלל, לא קאי אלשון הקדש, אלא אלשון אחר שאסור להתפלל בו אלא כשמבינו, אבל לא כשאינו מבין, והוכחנו זאת בראיו' ברורות ב"ה מהמחברים עצמם, ומינה ובה תסתיים שמעתתא.

ד) **מה** שהביא בעל הנוגה בשם שו"ת דבר שמואל שכתב:

לפי דעת רוב הפוסקים מותר להתפלל אפי' קדיש וקדושה בכל לשון, וראי' מלשון ארמי שהוא הגרוע שבלשונות, ומגידי אמת אמרו שבסאלוניקי יש חזן לנשים ולהוציאן בלעז עכ"ל. וכן כתב הלקט הקמח עשרה מישראל שאינן מבינין לשון הקדש, יכולין להתפלל בלשון שמבינים ולומר קדיש וברכו וקדושה בלעז.

באמת התשובות האלו אינם תחת ידינו. אבל האמת יעשה דרכו, שהם ז"ל לא דברו אלא מלשון שמבין, שיוכל להעתיק אליו פירוש התפלות כראוי, מה שאי אפשר כן בלשונינו, כמה שבררנו. ובאמת מה שכתבו שאפי' קדיש וקדושה וברכו יכול לאמרן בכל לשון. אחר בקשת המחילה בכבוד תורתם ז"ל, אני איני מודה להם בדבר זה, שאני אומר שאי אפשר לנו להעתיק כלל הקדיש וקדושה וברכו בלשון אחר, ואין ראי' מסאלוניקי, דשאני התם דמתפללין בלשון ארמי, ובלשון תרגום, תורגם הקדושה, והקדיש א"צ לתרגם, כי הוא עצמו לשון ארמי. אבל בלשונות אחרות, לפענ"ד מאן דמפרש לי קדיש וקדושה וברכו, מובילנא מנא אבתרי' לבי מסותא.

ה) **ומה** שהביא בעל הנוגה בשם הרא"ש ברכות שכתב על האי דאמרינן תפלה בכל לשון ה"מ בצבור אבל ביחיד לא:

והקשו הרי כיון שתפלת היחיד אינה נאמרת אלא בלה"ק, איך נהגו הנשי' להתפלל בשאר לשון, דהא אף הם חייבין בתפלה, ותירצו רבני צרפת ז"ל, שכיון שמתפללין התפלה הסדורה כצבור דמי, ול"נ דבכל הלשונות יכול להתפלל אף ביחיד, רק לא בלשון ארמי, עכ"ל.

הנה בתשובתנו לשון אש הבאנו גוף הלשון של הרבינו יונה והרא"ש ז"ל, ופירשנו דבריהם יפה ב"ה, דכל דבריהם אינם אומרים אלא בזמניהם, שמי שלא הבין לשון הקדש לא הי' יודע לסדר הברכות בלה"ק, וכיון דלישטתם אין הנשים שאינן מבינין יוצאין בתפלת הבקי, לא הי' להם ברירה אחרת כי אם להתפלל בלשון שמביני', ואף אם לא היה בנוסח חכמים היו יוצאין בדיעבד, ואף שלא היו יוצאין כראוי י"ח אפי' בדיעבד,

מפני השינוי שנמצא בפתיחה ובחתימה כנ"ל, מ"מ מוטב שיתפללו באופן זה משלא יתפללו כלל, כי לא הי' להם ברירה אחרת, אף גם שאף שחולקין על הרמב"ם בענין תפלת הנשים דלהרמב"ם הוי מ"ע שהזמן גרמא, ולדידהו חייבות אף הנשים, מ"מ אין התפלה חובה כל כך על הנשים מבאנשים. ומש"ה רק הנשים התפללו בלשון אחר, אבל לא האנשים אף הבורים שלא הי' מבינים שום לה"ק. אלא שהי' קשה להם איך הם רשאים והאמר רב יהודא אמר רב שאסור להתפלל בל' ארמי, ותירצו כל אחד לפי סברתו, שלא הי' איסור בתפלתן, אבל ודאי שלא היו יוצאין כראוי ידי חובתן, אבל לדידן דכל איש ואשה יכולין לסדר תפלתן בלשון הקדש, ודאי דצריכין להתפלל בלשון הקדש אף שאינן מבינין, ואם התפללו בלשון אחר לא יצאו ידי חובתן. ותדע שכן הוא, דהא כתב רבינו יונה (שהעתקנו לשונו בתשובה הנ"ל) והלא נוהגין בכל העולם שהנשים מתפללין בלשון שלהם וכו'. והנה בכל מקום שאנחנו יודעים הוא בהיפך, שהנשים כאנשים מתפללין בלה"ק. אלא ש"מ דדוקא בימיהם הותר להם להתפלל בלשון אחר, משא"כ בזמנינו חייבים כולם להתפלל בלשון הקדש, ובלשון אחר אינם יוצאים ידי חובתם. ועוד יש לנו ראיות ב"ה, אלא שרצוננו לקצר במקום שאין צריך להאריך, כי כל הדברים ברורי' כשמש ב"ה.

אחר הדברים והאמת האלו, קול ענות אנכי שומע, שמעתי את תלונות בני ישראל אשר המה מלינים על דברינו אלה, באמרם איך יעלה על הדעת, שהוא הבוחן תעלומות, הרואה סתרי קרב, הוא בהיותו אב רחמן אל כל יצורי כפיו, יקשיב ויאזין תנועת שפתים, אף אם בלא לב ידברו, וירצהו. ולתפלות נכונות הבאות ממעמקי קרב, אך בעבור זה יסתם אזניו משמוע, יען כי בלשון אחרת ידבר העם הזה.

אם כה תחשבון על אחיכם, אותו לא הכרתם, ואת שיחו לא הבנתם. הדמיתם, כי נעלם ממנו את אשר אנו משלשים בתפלותינו יום יום דברי המלך החסיד שהבטיחנו:

קרוב ד' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת. הנה אמר לכל ק קוראיו, לכל אשר יקראוהו, באין חילוק שהמתפלל הוא מעדת ישראל, או מעם אחר אשר לו שפה אחרת ודברים אחרים.

אולם, הלא ידענו שבימי קדם כאשר חנן ד' אתנו בבית מקדשו ותפארתו שיבנה במהרה בימינו, הי' לנו שתי סוגים מהקרבנות, קרבנות חובה וקרבנות נדבה. וקרבנות חובה היו נחלקים לשתי סוגים:

קרבנות כלל וקרבנות הפרטים. קרבנות הכלל, כגון אלו שהיו עבודת היום, כמו כבשי תמידין, ופרי וכבשי ושעירי המוספין, הם היו קבועים תמיד, ולא נשתנו לעולם. קרבנות

חובות הפרטים, מהן קבועין, כמו החטאת והאשמות, ומהן אינן קבועין כמו קרבנות עולה ויורד. אבל הקרבנות נדבה כולם אינן קבועין:

אבל איש כברכת ד' עליו, וכפי טוהר נדבת לבו, כפיהו תגדל או תקטן נדבתו, וכפי הרבותו הראות נדבת לבו בקרבנו, כן יוסיף למצא חן בעיני ד'.

ואם יאמר האומר, אחרי אשר אני רואה בקרבנות נדבה שהבאת הפר הוא יותר משובח בעיני ד' מהבאת הכבש או השעיר, א"כ תחת כבש התמיד אשר אני מביא בבוקר ובערב, אביא פר בן בקר היותר חשוב ויקר:

אנו אומרים לו טועה אתה. דאם נאמר בקרבן נדבה שאינו מחויב בו כלל, רק נדבת לבו תעוררהו עליו, וכפי גודל הקרבן יראה גודל נדבת לבו, וכפי גודל נדבת לבו, תגדל יקרתו בעיני ד', לא נאמר כן בקרבנות חובה, שאינם תלוים ברצוננו כלל, אבל מוטלים עלינו מגזרתו יתברך, והוא אשר הטילם עלינו חובה, ואמר לנו, כזאת וכזאת אני מטיל עליך שתעבדני בו בכל יום, פעם בכבש, ופעם בשעיר, ופעם בפר וכדומה. באלה, אשר נלאה כל אדם להשיג כונות אלה הקביעות, אין מקום להראות בם נדבת לבו ולשנות מאשר הושם עלינו מאתו יתברך לחק אשר לא יעבור. ועל זה נאמר:

הנה שמוע מזבח טוב וכו'

בעניין הקרבנות האלה, כן הוא ענין תפלתנו, ודאי אין מי שיכחיש שהוא המביט ובוחן רגשת כל לב, הנוטה אזן לאנחת כל קרב, אשר צפרים עפות, בהמות שדו וחיתו יער, עם כי אין מלה בלשונם יודו וירננו לשמו, כי תקרב אליו רינתנו, כאשר בלשוננו נשפוך שיח להתחנן לפניו או להודות לו, בלי שיקפיד על מוצא השפתים, אם בלשון זה או באחרת יתנועעו, כי אך שרעפי לבב יבחן, וידע אם זך ואם ישר פעלו.

אמנם כל זה הוא בתפלת נדבה, לפי שהם תלוים ברצון איש ואיש, ואם לא ינדבנו רוחו להתפלל או לברך, אין חובה עליו. וכיון שהתפלה או הודאה זו אינה באה רק לרצון לבבו, כל עוד שיוסיף להראות נדבת לבו וירבה כונותיו בתפלתו, יהי' באיזה לשון שיהי', ייטב בעיני ד'. ולא שייך בזה לומר שיש שינוי במטבע, כי אין בזה שום נוסח ומטבע, כי הם ילדי רצון ונדבה ובאיזה לבוש שיהי', יעלו אל על, יתראו אל אביהם שבשמים, ויכונו אל המטרה ולא יחטיאו.

לא כאלה, התפלות והברכות שתקנו חכמינו ונביאנו אנשי כנסת הגדולה ז"ל. התפלות האלו נתקנו כנגד התמידים והמוספים אשר הקרבנו בזמן שהי' בית המקדש קיים. כי אלה הנביאים הקדושים אשר באו בסוד ד', נודע להם סוד הקרבנות וקביעותם, וישיגו ברוח קדשם איך על ידם נשתלשלה ההתפעלות בעליונית להיות לרצון לפניו יתברך,

ולהוריד שפע הקדושה מאת רוכב בשמי שמי קדם, על פני תבל ארצה. וכאשר בקדושת חכמתם העצומה, נפתחו עיניהם ויראו ממלכת בית דוד כי נפלה ואין מקימה עוד בימי הבית השני, וישראל ישוב יגלה מעל אדמתו, ולא ישוב עד יום השלישי שבו יקימנו ונהי' לפניו:

ועמדו ותקנו לנו אלה התפלות והברכות אשר יאמרו בעת קביעת התמידים והמוספים, ורוח ד' אשר נוססה בם, למדום כון ערך מלותיהם באופן שתהיה פנימיותם עלול להתפעל בעולם העליון, מעין התפעלות התמידים והמוספי' וחוציותם תפלות נעימות, צחות וקצרות, והודאות ושבחות, רמות ונשגבות, ליושב בשמים ורוכב ערבות. באופן שלא תכבד עול גליות ישראל, זולתי על גויותיהם, לא נפשותיהם תהיינה צרורות בחבלי אדם, אשר ימניעו על ידי חורבן הבית הורדת שפע האלדי אשר נשפע עליהן באמצעות סוד הקרבנות:

כי אם ירצו להתפלל התפלות האלה בכונה הראוי, ובזמן הראוי, לא יעדרו דבר, כי יגיע עליהן על יד סוד התפלות האלה, את אשר הגיע עליהן ע"י מעשה הקרבנות. וזה דבר מוסכם בכל הראשונים והאחרוני' שהתפלה היא דוגמת העבודה ומעין הקרבנות. והוא על דרך שכתבנו.

ומה שנחלקו בברכות ריש פרק תפלת השחר אם תפלות כנגד תמידין, או כנגד אבות תקנום. לא פליגי אלא בזמני התפלה, דמר סבר שלא נגלה לנו רז זה שיהיו הזמנים האלה מועדים אל היכל ד', עד אשר נצטוינו על עבודת הקרבנות באותן הזמנים, ומשם למדו אנשי כנה"ג אשר תקנו תפלותיהם מעין העבודה בבית המקדש, לקבוע תפלתם באותן הזמנים שנקרבו הקרבנות. ומר סבר, שכבר נקבעו הזמנים האלה ע"י אבותינו הראשונים אשר רוח ד' החל לפעמם, ונתאמתו מחשבותיהם ע"י הקרבנות אשר פי ד' צוה להקריבם באותן הזמנים אשר גבלו לנו הראשונים, ומהם למדו אנשי כנה"ג עשות כמוהם. אבל על ענין איכות הברכות, אין חולק בדבר שנקבעו לנו חלף מעשה הקרבנות אחרי אשר יעדרו.

וכיון שנתקנו אלה התפלות כנגד התמידין, כמוהם הן עלינו חובה, והם עבודת היום, שאינו תלוי ברצונינו להתפלל אותן או לא להתפלל אותן. אבל חק הם לכל אשר בשם ישראל יכונה להתפלל אותן באותן הזמנים שתקנו לנו אנשי כנה"ג. ואף אם נדע אנחנו לתקן תפלות וברכות שיראו יותר נאים וצחים מאותן אשר תקנו הם, איננו רשאים להחליף נוסחאותיהם בנוסחאותנו, כמו שלא היינו רשאים להחליף את הכבש בן שנה שהוקבע לתמיד, בשור פר נאה ושמן, כי לא לצד חוציותם הנראים והנגלים לעין כל,

יתראו אלו העבודות הקדושות, כי אם לצד פנימיותם העמוק והנסתר מכל אשר לא תופע עליו נהרה משמי מעל. כזה כן זה יש בענינם כונות מיוחדות שבדרך זה נוכל לעבוד את ד' ולא באופן אחר. וכמו שלא נוכל לשאול על כונתו יתברך בקבעו כבש בן שנה דוקא לעבודתו, כן מיום אשר נעדרו אלה הרואים במחזה הנבואה, אשר מימיהם פסקה הנבואה לא נמצא עדיין איש אשר יכול לשאול על מה רק באופן זה ולא באופן אחר תקנו התפלה והברכות, ומה הי' כונתם?

ואלה התפלות והברכות הקבועות עלינו חובה, הן הנה אשר אמרנו והוכחנו ובררנו ב"ה בראיות ברורות וחזקות בריאות וטובות שאין לזוז מהן ימין ושמאל, שלכתחילה צריך האדם להבין בלה"ק ולאמרם בלה"ק בכונת הלב, והיא היא התפלה החשובה והיקרה שכונו אלי' אנשי כנסת הגדולה. אמנם גם בהיותו נלעג לשון אין בינה, ואינו מבין בלה"ק, גם עליו דלתי שמים לא נסגרו, ויש לו שני דרכים שוים. האחד, להתפלל בלה"ק אף שאינו מבין, והשני להתפלל בשאר לשון שמבין, ממש אותה הנוסחא ואותה הכונה שיש לה בלה"ק. אבל להתפלל מתוך העתקת לשונו' מדינותינו, שהשמירה בם מהשבוש נמנע, כאשר בררנו, אסור הוא, ואין אדם יוצא בתפלה כזו ידי חובתו.

ואם יאמר באמת איני יוצא ידי חובתי, ותהי' תפלתי נדבה:

עליו ודאי נאמר הנה שמוע מזבח טוב, ולמה לי רוב זבחכם וכו'?

ויצא לנו מדברי אלה שכמו שבזמן שהי' בית המקדש קיים, אף אם קרב התמיד וכל קרבנות הקבועים חובה, במועדם ובזמנם, בכל זאת הי' לרצון לפני ד' להקריב קרבנות נדבה, איש איש כפי יד יכולתו הטובה עליו, ורוח נדיבה אשר תמכתהו, יען כי בם יתראו רגשות לבב האדם וכוסף נפשו להתרצות לפני אביו שבשמים. כן בימים האלה, כאשר בעונותינו שרבו, בטלו ניחוחי קרבנותינו, ונשלמה פרים שפתינו, ותפלתינו תכון קטורת, שגם אחרי ששלמנו חובותינו, ר"ל השלשה תפלות ביום, שהם כנגד תמידין ומוספין:

עם זה יקר בעיני ד' אם יתראה האדם לפניו מנדבת לבו ובר רוחו, להתפלל לפניו בעת צר לו, ולהודות לו בעת טוב לו מרצון ונדבת לבבו, ומענה רוחו יביעון שפתותיו, ועל לשונו צירי עשתנותיו, ותכן לבות ד' יראה ויקבל ברצון נדבת קרבנותיו.

לכן זאת העצה היעוצה אל כל איש ירא ד'. שמלבד אותן התפלות והברכות וההודאות הקבועות, אשר צריך לאמרם דוקא בלשון הקדש, יוסיף להתחנן לפני ד' ולהתנפל לפני כסא כבודו, באמורה שלמה על היותו קרוב לכל אשר יקראוהו באמת, ולבקש ממנו יתברך צרכיו הפרטיות, או יודהו על טובה מן הטובות אשר עבר עליו. וזאת התפלה או

הודאה היו תהי' כפי העולה על רוחו, וכפי אשר יעוררהו לבבו בנוסחא מן הנוסחאות אשר יבחר, רק שתהי' בלשון צח ונקי, ולא בלעגי שפה כאשר לא ידבר לפני מלך בשר ודם, ידבר לפני ממ"ה הקב"ה. ותפלה או הודאה כזו, ודאי צריך לאמרה בלשון שמבין דוקא, ולא בלשון שאינו מבין אפילו בלה"ק. ואין חילוק בין אם מבין בלה"ק ואמרם בלה"ק או אם אמרה בכל לשון שהוא מבין, וכפי מסקנת הרא"ש ז"ל, שהיא הסברא הנכונה, שיוכל להתפלל בכל לשון חוץ מבלשון ארמי (ויש לנו בענין איסור לשון ארמי כמה עיונים ואין רצוננו להאריך בהם) זולתי שהתפלות אשר יאמר בלה"ק יכול להכניסם בתוך התפלות הקבועות או בברכת שומע תפלה, אבל אם ירצה לאמרם בלשון אחר, אינו רשאי לאמרם בתוך התפלה, כי היא צריכ' להיות דוקא בלשון אחד, כמו שכתב הרמב"ם בריש הלכות תפלה בפירוש (והביאו גם בעל הנוגה):

ומפני זה כשהי' אחד מהן מתפלל תקצר לשונו לשאול חפציו או להגיד שבח הקב"ה בלה"ק עד שיערבו עמה לשונות אחרות, וכיון שראו עזרא ובית דינו כך עמדו ותקנו ע"כ" אבל יכול לאמרם כשירצה אחר תפלתו, וד' אלדיו ירצהו.

ולכן, מה שרצה בעל הקנאה לעשות פשר דבר, שיאמרו ברכת הק"ש והק"ש והתפלה בלה"ק והשאר בלשון אחר כרצון איש ואיש, או עדה ועדה, הבל יפצה פיהו, ושבוש גמור הוא. שמלבד שכל סדור התפלה כאשר הוא לפנינו אנשי כנסת הגדולה תקנום, וגם פסוקי דזמרה דהע"ה ברוח קדשו יסדום, והמה קבעום וסדרום בתפלה, וקבעו לפני' ברכת ברוך שאמר ואחרי' ברכת ישתבח. וכמה גדול כח סודותיהם, עד שנחלקו אבות העולם, שאם לא אמרום קודם התפלה אם רשאי לאמרם אחר התפלה. מלבד זה, הנה מדברי הרמב"ם ז"ל הנ"ל, נראה בפירוש שאין ראוי לערב בתפלה שני לשונות, והוא נגד שכל כל בר דעת, הקריבהו נא לפחתיך, התעמוד לפני מלך בשר ודם לבקש ממנו דבר, ותדבר חצי דבריך בלשון זה וחצים בלשון אחר, הירצך או הישא פניך?

לכן, ברור וצלול הוא, שמן אדון עולם עד אחר עלינו צריך לומר כל התפלות והברכות בלה"ק דוקא, ואחר זה אם ירצה לשפוך שיחו לפני ד' בלשון שמבין, שיהיו פיו ולשונו שוין בתפלתו ובהודאתו, תשואות חן חן לו, מה טוב חלקו ומה נעים גורלו. אמנם, אף שאמרנו והוכחנו בראיות ברורות ב"ה שהתפלה בלשון הקדש ממי שאינו מבין, היא רצוי' ומקובלת ממש, כמו התפלה בלשון אחר עם היותה מועתקת כראוי בכל נוסח התפלה וכונותי' בלי שום חסרון ויתרון, עם זה נראה לנו, שבאותן הלשונות שאפשר שתועתק אליהן התפלה בכל נוסתאותי', יותר טוב להתפלל בלשון אחר שמבין, מבלשון הקדש שאינו מבין. ומאותו הטעם עצמו שאמרנו. שכמו שאמרנו שהתפלה בנוסחא

אחרת בין לה"ק ובין בלשון אחר, עם בואה ממקור הלבב, בכל זאת אינה ראוי' כי אם לתפלת נדבה, אבל לא לתפלת חובה, שאי אפשר לשנות נוסח התפלה כמו שאי אפשר לשנות קרבן התמיד הקבוע להקריב חלף הכבש הקטן, פר בן בקר, שבהיותו חוב קבוע, הרצון והנדיבות היתרה, לא תרשינו לעבור חוקו:

כן אנו אומרים בעניננו, שכמו שאנו רואים בכבשי תמיד שעם שאין חילוק אצל המזבח בין כבש כחוש שבכחושים לשמן שבשמנים שניהם עולים לשם חובה, ויוכל להקריב לכתחילה הכחוש כמו השמן, עם זה החרד לדבר ד' ומתיקר בכבודו, ידקדק בכל מה שיוכל להביא כבש בריא טוב ושמן להקריב אשה לד', וייטב בעיניו יתברך, מפני שאף שלענין התמלאות חובתו, אין מעלה מבשמן יותר בכחוש, מ"מ כיון שהוא מראה תום דרכו ונדבת לבו לעבוד את ד' באהבה, באופן שאיננו צריך לעבור על מצותיו ולשנות את תפקידו, ייטבו דרכיו מאד בעיניו יתברך ויחשב לו לצדקה.

כן הדבר הזה, כיון שאמרנו שהמתפלל בלה"ק ואינו מבין, והמתפלל בלשון אחר שמכוון ממש עם נוסחת לה"ק, שמבין, שניהם שוים בהוציאם אותו ידי חובתו. א"כ כיון ששניהם שוים בזה, הנה זה המתפלל בלשון אחר הממלא חובת תפלתו ממש כמו זה שמתפלל בלה"ק ואינו מבין, עם שבענין התמלאות חובתו, אין לו שום יתרון על המתפלל בלה"ק ואינו מבין, בזה יש לו יתרון שעם עשותו המוטל עליו חובה, יתראה ג"כ טוב לבו, ורגשת נפשו, ונדיבת רוחו, להתפלל בפיו ובלבבו, באופן שאינו משנה דבר מאשר הטילו אנשי כנה"ג ז"ל עליו חובה, ולא יעבור חוק.

והוא הדבר אשר הבטחתי להמליץ בעד הרב החסיד בעל ספר חסידים ז"ל, שכתב שמוטב להתפלל, בלשון שמבין מלהתפלל בלה"ק שאינו מבין. וראה עתה איך מדוקדקים דבריו ז"ל, שלא אמר, יש להתפלל בלשון שמבין ולא בלה"ק שאינו מבין, מפני שבאמת בענין התפלה זו הקבוע עלינו חובה, אין שום חילוק ביניהם, ואם יבא אלינו לשאול:

באיזה תפלה אני יוצא יותר ידי חובתי, בלה"ק שאיני מבין, או בלשון אחר שאני מבין? אנו אומרים לו:

כחפצך עשה, כי הנך יוצא בזו ממש כמו בזו. לכן כתב החסיד בלשונו הזך והמדוקדק טוב להתפלל וכו', כלומר עם ששניהם שוין בענין חובת התפלה, מ"מ טוב יותר להתפלל בלשון שמבין, לפי שתצמח מזה פעולה טובה מן הצד, מה שאינו נוגע לענין חובת התפלה הקבועה, דהיינו שתהי' בה גם מעין תפלת נדבה וכנ"ל.

אבל, כמו שהכבש הכחוש עם כחישותו, הוא מקריבו לכתחילה ומקיים בו מצותו, והכבש השמן והטוב, כי יהי' בו מום, אפי' בדוקין שבעין, עם רוב שמנוניתו ויופיו, לא ירצה לפני ד', והיא עבודה פסולה, כן המתפלל בלה"ק שאינו מבין, כיון שאי אפשר בענין אחר, מתפלל ומברך בו לכתחילה, ויוצא בה ידי חובת תפלה:

וברכה. אבל המתפלל בלשון אחר נאה ויאה בכל מליצותיו, כי יהי' משובש בענין נוסח התפלה והברכות, כאשר הנה הנם כל ההעתקות שבלשונותינו, עם כל יפים וצחותם, פיגול המה לא ירצו לפני ד', כי את קדש ד' חלל, והעבודה עבודה פסולה ופגולה.

מהר יקוים בנו כי לך יקרא חפצי בה ולארצך בעולה. לא תהי' עוד שרי עקרה, ורבתי עם לא תהי' עוד גלמודה ושכולה. אז שפה העברי נשכחת מבני' וביון מצולה היא צלולה, תשוב תרום ראש עת שפה אחרת ודברים אחדים ירונו בגאון ד' בשפה ברורה וצלולה. כי תבנה העיר על תלה, וד' יהי' לה לאור עולם. ובהיכלה כבוד אומר כולה. אמן.

ונגינותי נגן

ונגינותי ננגן בו יבואר, (א) חיוב קריאת התורה בנגינות וטעמים כמנהגנו. (ב) שאוסרין האשכנזים לשנות מבטא שלהם לספרדית וספרדים לאשכנזית. (ג) חיוב הקריאה לס"ת בשמו ושם אביו:

כל זיו חלד ישתחוה לך. הודך ישמיע. לך אלהי תהלתי אשר בידך עתותי. אף אני בכור נתתני. זמירות לך אריע. הן לי תתה מצותי חקותי ותורותי:

אני חלקך. גפן ממצרים תסיע בדבר שפתיך. הן תעלוזנה כליותי. במקהלות לכן אודך. דתך אביע. חוקיך לי זמירות. למנצח בנגינותי.

ונגינותי ננגן

שאלה החייב אדם לקרות בס"ת בנגינת הטעמים או לא? ואם מותר לשנות דרך הברת האותיות והנקודות שאנו נוהגין בו, לדרך הספרדים או לא?

ואם החיוב עלינו לקרות לס"ת בשם העולה, או לא?

תשובה. הנני משיב על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון.

והנה, בענין נגינת הקריאה, אומר אני שהחיוב לקרות כל טעם וטעם בנגינתו, ואין מן הצורך להאריך בראיות בענינים הקלים האלו, רק הראיות והסברות שהביאו בעל הקנאה ובעל הנוגה נציג לנגד עינינו. ונשקף עליהם בעין הבחינה, לראות היעמדו דבריהם אם לא. והנני מעתיק בזה דברי בעל הנוגה מלה במלה (כי בדברי בעל הקנאה אך אומר ודברים, בלי שום ראי' וסברא) למען נוכל להשיב על כל דבר כראוי. וזה לשונו. "**בנדון** קריאת ס"ת בלא טעמים, אחת אשאל אותה אבקש לדעת:

מי שמע קול מרע"ה באיזה ניגון ניגן זרקא, סגול. וכדומה, או אם צוה לשום אדם: כך תנגן זקף קטן וכך זקף גדול? רק חז"ל דרשו מהפסוק, ויבינו במקרא אלו פסקי טעמים, ר"ל שהבינו פירש המקרא ע"י פסקי טעמים, ולזה נמסרו לנו הטעמים, שלא נקרא בתורה כקורא אגרת בהבלעה אחת בלי רוח בין הענינים ובקול הברה בלי נעימה, כ"א לקרות בתו"הק בקול נעימה ובתנועות מתחלפות לפי הענין, כמשפט אנשים חשובים בדברם איש אל אחיו, ינעימו קול דבריהם לפי ענין שיחתם, אם שמחה, אם קנה, אם רינה, אם תחינה, כפי נעימת הדברים שבפי כל אדם, ולפי נימוס המדינה, ואחרי אשר אנו רואים דבנגינה המורשת לנו מאבותינו אין אנו מבינים פי' המקרא וענין הדברים כלל, ועוד משבשת דעת השומע בקול עולה ויורד, עד כי אינו מבין מאומה, לזה אין אנו משעבדים לנגינה זו, ורק בדורות הראשוני' אשר כל דבריהם הי' בנגינה כזו, לכן גם בס"ת קראו בנגינה זו, אבל אנחנו בדורנו עתה ובארצינו אלה, נגינת דברינו על אופן אחר, לכן המצוה עלינו לקרות כפי נעימת הדברים שבפי כל אדם, כמו שאנו רואים במדינת שפאניא ופורטוגאל, תוגרמא וברבריא וארץ הצבי, בכל מדינה ומדינה יש להם נגינות מובדלות זו מזו, כל אחת לפי מנהג הנעימה בדבריהם בין איש לרעהו.

ובגמרא עירוכין דף ד"ב:

ויבינו במקרא אלו פסקי טעמים, וכ' שם המרש"א שהי' לשלמה אלף וחמשה פסקי טעמים, וזה ויהי שירו חמשה ואלף, דפיסוק טעמים לפי התנועות הוא ממש שור, וע"י פסקי הטעמים מובנים דברי תורה, עכ"ל. וכתבו המפרשים שהי' לראשונים פסקי טעמים אף בדברי חז"ל, ר"ל נעימות קול לפי ענין הדברים, וזה שאמרו בעירובין ובמגילה כל הלומד בלא נעימה ושונה בלא זמרה, עליו הכתוב אומר וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים וכו', לפי שאף בדברי חז"ל צריך האדם להנעים קולו לפי ענין הדברים. ועוד דאם הנגינה מאבותינו מעכבת, והיא חוקה כפרה אדומ', איך אנו משנים אותו כמה פעמים בשנה, כמו בר"ה ויוה"כ יש לנו נגינה אחרת בט"ב נגינה אחרת, והמוהל יש לו נגינה אחרת. ואם היא גזרית ומעכבת איך נוכל לשנותה, אלא ודאי הדבר נכון כמו שכתבתי, ומי אשר אמת מגמתו, יבין כי כנים דברי, ודי למבין עכ"ל.

מי אשר אמת מגמתו, יבין כי שטות והבל ושקר יפצה פיהו, ונאמר ראשונה.

הראי' אשר הביא ממדינת שפאניא ופורטוגאל. תוגרמא וברבריא וארץ הצבי. איני יכול לצייר, איך לא בוש להפיח כזב לעיני כל ולעיני השמש, ויצא בזה מן הכלל שאמרו לנו חז"ל:

כל מילתא דעבידי לגלויי לא משקרי אנשי, והוא לא חשך שפתיו לשקר בדברים גלוים ונודעים. אני מוחל לו שמתוך רתיחת חשקו להימין השמאלית, שכח שבששפאניא ופורטוגאל, לא יראה ולא ימצא שום יהודי, אבל איך כזב ירצה לומר על אנשי תוגרמא וברבריא וארץ הצבי:

שהם קוראים נגינה, רק כל אחת כפי מנהג הנעימה בדבריהם בין איש לרעהו. והוא שקר גמור. והנה המחבר מעיד כזה את אשר בעצמו דבר עם אנשי ארץ הצבי ואנשי ברבריא ואנשי מצרים, וגם טרם כתבו זאת חקר עוד הפעם אצל איש ירושלים אחד שבק"ק אמשטרדם שהוא נודע ומוחזק לכל לאיש צדיק חסיד ישר ונאמן, ודבר אחד לכולם, שכל המדינות האלה יש להם נגינה מיוחדת על פסקי הטעמים, על כל טעם וטעם שתקנו אנשי כנה"ג ז"ל. אמת שאין נגינתם כנגינתנו, ונשתנו מדינה ומדינה, כפי דרכי הנגינה הנהוגות אצלם כי ינצחו בנגינתם, כנודע שנשתנה טבע הנגינה לפי השתנות טבעי עורקי אנשי הארצות, מלידה ומבטן. אבל שיקראו בתורה באותה נגינה שידברו בין איש ובין רעהו, זה לא הי' ולא נברא. והנה בעל הנוגה הרחיק עדותו, ולא הביא ראי' מהספרדים שבאמשטרדם ושבהמבורג, מפני שהי' ירא שיתגלה שקרותו, אבל לא הועיל לו, שגם המדינות האלה שהזכיר עם רוחקיהם, אנשיהם, פעמים רבות קרובים אצלינו, ושפת שקר לא תכון לנגד עינינו.

והנני מביא לך ראי' ברורה על חיוב נגינת הקריאה. דאמרי' בנדרים במתני' דף ל"ה ע"ב אבל לא ילמדנו מקרא (פי', מי שמודר הנאתו על חבירו) ומוקי לה שם בגמ' (דף ל"ו ע"א) במקום שנוטלין שכר על המקרא, ועל היתר השכר הזה פליגי שם בגמ' רב ור' יוחנן, דר' יוחנן אמר שכר שימור (פי' שימור הבנים שלא יצאו לחוץ, ויעסקו בדברים בטלים) ורב אמר שכר פיסוק טעמים, ואמרי' שם ע"ב ולמאן דאמר שכר שימור מ"ט לא אמר שכר פיסוק טעמים, קסבר פיסוק טעמים דאורייתא דאמר רב איקא בר חמא א"ר חננאל אמר רב מאי דכתיב ויקראו בספר תורת אלדי"ם וכו' ויבינו במקרא אלו פסקי טעמים, ע"כ. הנה ראינו מזה שמ"ד שכר פסוק טעמים היינו אותן טעמי המקראות שלנו, שאמרו עליהם ויבינו במקרא אלו פסקי טעמים. ואס"ד דענין פיסוק הטעמי' האלו אינו אלא לומר אותן באותה נגינה ובאותן הפסקות שינהגו בני אדם כשמדברין איש לרעהו, אם כן מה שכר שייך על זה, ומהו הלימוד שבו עד שיכול ליקח עליו שכר. הא על לימוד פירוש המקרא אסור ליטול שכר, וכיון שידע פירוש המקרא. הנה הוא יודע גם הנגינה, שהיא אותה הנגינה ופיסוק כאשר ידבר בלשונו אל אחיו, אלא ודאי יש נגינה מיוחדת לפסקי הטעמים האלו כאשר אנו נוהגים וזה צריך לימוד, ועליו שייך שיטול שכר. (ובאמת

קשה לי לכאורה מאד שרב הוא דאמר שם שכר פיסוק טעמים, א"כ ע"כ סבר פיסוק טעמים לאו דאורייתא, והנה רב הוא מרי' דההיא שמעתתא דא"ר איקא וכו' ויקראו וכו' ויבינו במקרא אלו פסקי טעמים, שמזה הוציא ר' יוחנן דפיסוק טעמים דאורייתא).

ומ"ש, מי שמע קול משה רבינו באיזה ניגון ניגן זרקא וכו', גם בזה טעה, שמרע"ה לא תיקן פסקי טעמים אלא אנשי כנה"ג תקנום. וראי' לזה דשם בנדרים אחר שהביא האי דר' איקא דויבינו במקרא אלו פיסקי טעמים, איתא א"ר יצחק מקרא סופרים ועטור סופרים וכו' הלמ"מ, ופירשו שם כל המפרשים מה הן מקרא סופרים ועטור סופרים, יעו"ש, אבל לדברי כולם אינם האי דפסקי טעמים, ומדלא אמר דגם פסקי טעמים הלמ"מ, ש"מ דלאו הל"מ הם, וראשית תקנתם הי' מאנשי כנה"ג. וגם שללשון אחר שהביא הר"ן ז"ל שם בשם מורו עטור סופרים הן האתנחתות, מ"מ שאר פסקי טעמים מנ"ל, וגם נראה מכל המפרשים שם דדעה זו יחידאה היא.

שוב נתיישבתי דע"כ הי' נגינת הטעמים מימות מרע"ה דאי' במגילה דף כ"ב ע"א גבי קריאה דר"ה רב אמר דולג ושמואל אמר פוסק מאן דאמר דולג מ"ט לא אמר פוסק, כל פסוקא דלא פסקי' משה לא פסקינן והכי אמרינן בברכות דף י"ב ע"ב, ולכאורה יקשה דמהתם חזינן דמימות משה כבר היו פסקי המקראות, והכא אמרינן ושם שכל אלו הפסוקים, א"כ אנשי כנה"ג תקנום. אבל האמת הוא כן, דאנשי כנה"ג לא חדשו דבר בתורה כדאמרינן ריש מגילה, אלא המצות שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, ומרע"ה כשנתן התורה לישראל, כבר הי' אומר אותה פסוקי פסוקי, וכפי שהיו מקובלים ממנו לפסוק הענינים, כן היו לומדים התורה דור אחר דור, אבל לא הי' להם סמניות על מקומות ההפסקות, וכל מי שלא למדם מרבו לא הי' יכול לקרות בתורה כלל. עד שבאו אנשי כנה"ג ותקנו נקודות אשר יסמנו ההפסקות, וכן פי' הר"ן ז"ל על אלו הפסוקים, הנקודות שבין פסוק לפסוק. וכן הוא הענין גבי פסקי טעמים, שודאי מרע"ה אמר לנו תורתו עם נגינת הטעם על כל מלה ומלה, בהיותם אבן פנה להבין מתוכם עמקי סתרי תורתנו הקדושה וכן היו מקובלים ממנו בע"פ והיו לומדים כן עם תלמידיהם, עד שבאו אנשי כנה"ג ותקנו לנו סמניות, זרקא, סגול וכו', והנה יחזקאל שאמר גם אני נתתי להם חוקים לא טובים וכו' שלמדו ממנו, כל הקורא בלא נגינה וכו' הי' קודם כנה"ג. א"ו הנגינה היתה מקובלת ממשה, והכנ"הג חדשו הסמניות. ומה שלא אמר ר' יצחק שהפסוקים והנגינה הם הלמ"מ, הוא לפי שהוא דבר פשוט, שבודאי כשאמר משה רבינו את תורתו, אמרה באופן שתהי' מובנת, וזה א"א בלתי ע"י הפסוקים והטעמים. אמנם מה שאני תמה על כל הראשונים ז"ל הוא, למה לא פירשו האי מקרא סופרים דא"ר

יצחק אנקודות כגון קמץ ופתח וכדומה, דאי לאו דהלמ"מ הם מנין אנו יודעים אותן, אחרי שלא נמצא שאנשי כנה"ג תקנום. תש

אבל יהי' איך שיהי' במה שכתב מי שמע וכו' באיזה ניגון ניגן זרקא וכו', הבל יפצה פיהו, ועינו חזו מהתלות, ואנחנו אשר נוכח ד' דרכינו, לא יקשה עלינו דבר ב"ה. שודאי אנשי כנה"ג שתקנו פסקי הטעמים, לא תקנו הנגינה עליהם. אבל הם לא תקנו רק אלה האותות על כל מלה, למען יודע על ידם לשנות הברת כל מלה ומלה ולהבין במקרא, ואלה ההברות ישתנו בכל מדינה ומדינה כפי טבע ההברה שלה. אך בכולן צריכין להיות כל האותות האלה ניכרין איש ואיש כפי ההברה הנאות' לה, ועלינו הוא להעריך סדור הטעמים הללו כדי שיצא מכללם נגינה מסודרה, ובאופן היותר קלה כדי שתהי' נקל ללמד לכל אדם אף למי שאינו רגיל לשיר בשירים, והיו יכולים הכל לקרות בתורה באופן שיוכרו היטב בכל מלה פסקי הטעמים המסורים לנו ממשה רבינו ע"ה. ולכן אנחנו המערביים בחרנו לנו הנגינה הזאת, שהיא בערך הנגינה הרגילה על אזנינו, והמזרחיים הנגינה הרגילה על אזניהם, והצד השוה שבשניהם, שמסודרים בסדור נכון לפי דרכיהם, ובאופן שיוכלו להלמד לקטן כגדול, לבער כמבין, ליודע בשיר ולאשר איננו יודע.

ומעתה, גם מה שכתב:

ועוד אם הנגינה מאבותינו מעכבת, והיא חוקה כפרה אדומה, למה משנים אותה כמה פעמים בשנה, עכ"ל. והנך רואה בעיניך, כי יפה ויפה עשו קדמונינו הקדושים ז"ל, בשנותם את טעמי נגינת הקריאה לפי הזמן כגון בר"ה וביו"הכ, ובט"ב, וכדומה. לפי שנתברר מדברינו, שכל עיקר חיוב הנגינה היא להראות חילוקי פסקי הטעמים שבכל מלה ומלה, אבל לא שעצם הנגינה מחויבת ומקובלת לבל תשתנ' באחרת. לכן מחכמה גדולה עשו בימים. האלה הצריכין התעוררות הנפש לשנות נגינת הטעמים באופן שהוא ג"כ נקל להתלמד לכל, ולהכיר מתוכו שינוי הברת כל מלה ומלה לפי פסקי הטעמים, כדי שעל ידי השתנות שמע הנגינה יזכור האדם באיכות היום אשר הוא בו, אם לתשובה, ואם לעצב, ואם לשמחה. וידענא בנפשאי שכמה פעמים אשר שמעתי קול קורא נעים בר"ה ויו"הכ, ותרדנה עיני דמעה להתעוררות הנפש על ידי הכרעת נעימת הנגינה. גם לטעמי ההפטורה שינו הנגינה כדי לחלק בין קריאת ההפטרה דרבנן, לקריאת התורה דאורייתא.

ומ"ש, "רק חז"ל דרשו מהפסוק ויבינו במקרא אלו פסקי טעמים, ר"ל שהבינו פי' המקרא ע"י פסקי הטעמים. גם זה טעות שודאי נגינת הטעמים הי' מימות מרע"ה, אבל הם יסדו מתחילה הסמניות על הפסקי טעמים, כמו שיסדו:
הסמניות על פסקי הפסוקים, וכאשר בררנו ב"ה.
ומ"ש "ולזה נמסרו לנו הטעמים, שלא נקרא בתורה כקורא אגרת בהבלע' אחת בלי ריוח בין הענינים ובקול הברה בלי נעימה, כי אם לקרות בתורתנו הקדושה בקול נעימה ובתנועות מתחלפות לפי הענין, כמשפט אנשים חשובים בדברם איש אל אחיו.
כמה יהיר האי גברא הידמה בדעתו שהוא מבין פי' כל התורה אשר נתן לנו משה, עד שיכול לכון ההברה הנכונה לפי אמתת פירושה ל הלא אפי' המשכילים בעם, וכל גאוני הדורות הראשונים ידעו, שעם רוב השגתם לא ידעו עצם כונת תורתנו הקדושה הנתונה לנו מימין ד' רוממה, וגדול החכמים אמר:
אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני, ואיך נעמוד אנחנו קטני הדעת, שלולי כל מזימה, לומר אני אדרוש מעל ספר התורה ואנגן הברת' כפי פירושה האמתי? וכי לא נעלה על לב שיש עוד בתורתנו הקדושה כמה וכמה דברים נעלמים, הן בפשט הכתובים, והן ברמזים, והן בדרוש והן בסוד אשר מכולם יסור המסוה, ונעלה הענן, ויפתח המסגר להמבינים, והמשיגים כונת פסקי טעמים אלו ושמענו שכתבו ספרי הקבלה האמתית סודות נוראות מענינו הטעמים האלו.
ומ"ש "ולכן אין אנו משעבדים לנגינה זו, רק בדורות הראשונים אשר כל דבריהם הי' בנגינה כזו, לכן גם בס"ת קראו בנגינה זו".
הנה על אשר חשב להישיר העקוב ולהטות עקלקלות, נתקלקלו חדרי מוחו, ורוח שטות נכנס בקרבו בכל אשר דבר בענין זה. מי יאמין לשמיעתו, ומי ישמע לדברי הבל ורוח כאלה, שאבותנו הקדמונים היו מדברים איש אל אחיו, בנגינת זרקא וסגול כמו שאנו מנגנים בקריאת התורה.
ומה שהביא ג"מ עירובין ך"ב ויבינו במקרא אלו פסקי טעמים, וכתב שם המהרש"א וכו'".
טעות סופר נפל שם שלא נזכר הכתוב. הזה בג"מ שם, אלא ולימד דעת את העם דאגמרי' בסימני טעמים. ובאמת איני יודע על מה הביא הג"מ והמהרש"א שם, ואיך רוצה להביא משם ראי' לדבריו. אבל בעיקר הענין טעה, שאין ספק שלא היו אלו הפסקי טעמים שהזכיר שם, אותן שהתקינו אנשי כנה"ג, דאל"ה כי קאמר בנדרים ל"ז שם קסבר פיסוק

טעמים דאורייתא, דא"ר איקא וכו' ויבינו במקרא אלו פסקי טעמים, הי' לו להביא האי דשלמה דקדים לי' טובא.

ומ"ש וזה שאמרו בעירובין ובמגילה כל הלומד בלא נעימה ושונה בלא זמרה, עליו הכתוב אומר וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים וכו', לפי שאף בדברי חז"ל צריך האדם להנעים את קול לפי כין הדברים.

פיו הכשילו שמהעדר ידיעתו הביא ראי' לסתור את עצמו. והנה לא מצאתי גמרא זו בעירובין ולא בשום מקים זולתי סוף מגילה. ולא כתב שם כאשר שיקר הוא כל הלומד בלא נעימה אלא הכי אמרינן שם אמר רב שפטי' כל הקורא בלא נעימה, ושונה בלא זמרה, עליו הכתוב אומר וגם אני נתתי להם חוקים וכו', ופרש"י נעימה כגון טעמי המקראות, והתו' בד"ה והשונה בלא זמרה כתבו שהיו רגילים לשנות המשניות בזמרה, לפי שהיו שונין איתן בעל פה וע"י כך היו נזכרין יותר עכ"ל. והנה עיניך הרואות שעל הקורא ר"ל הקורא בתורה, אמרו בלא נעימה, שהם טעמי המקראות כפירש"י, ועל השונה, ר"ל שונה הלכות ומשניות, אמרו בלא זמרה, שהוא זמר בעלמא כמ"ש התוס', הרי שאמרו בפירוש שלקריאת התורה צריך נעימה דה דהיינו הנגינה כמו שעושין כל ישראל, איש איש כדרך ארצו ועמו.

וראי' ברורה לכל זה ממה דאי' בש"ע א"ח סי' רפ"ב ס"ה והוא מתשובת הריב"ש הביאוהו הב"י בסי' הזה:

אם לא נמצא מי שיודע להפטיר אלא מאותן שעלו לקרות בתורה וכו' זה שרוצה להפטיר צריך לחזור ולקרות ולברך וכו':

וכתב עליו המגן אברהם ס"ק ל"ד, וה"ה בשבת של חזון אפי נמצא מי שיודע להפטיר רק שלא ידע לקונן כנהוג דינא הכי, כ"מ בריב"ש שם, עכ"ל.

הרי לפניך דמה שאמר הריב"ש:

שאינו יודע להפטיר, דעתו שאינו יודע נגינות המפטיר, ומשום שלא יכול לומר בנגינה כנהוג, התיר שאחד מאותן שעלו כבר יעלה עוד הפעם ויברך תחילה וסוף, ואפילו בנגינה של חזון רצה לומר הכי, א"כ מוכח בבירור שסובר הריב"ש שצריך להיות נגינה לקריאה, ולא כל הרוצה לטול את השם יטול.

ודע שהריב"ש הי' דר בברבריאה, ובכל זאת הקפיד אפי' על נגינת המפטיר, ואפי' על הנגינה המיוחדת לשבת של חזון, וק"ו לנגינת קריאת התורה. הרי הריב"ש ז"ל יעמוד לעדות על שק שקרי בעל הנוגה שאמר בפה מלא שבברבריאה, קוראים בנגינה רק כאשר ידבר איש על רעהו.

ובעל הקנאה הביא ראיה חדשה, שהוא בעצמו (?) נהג כן, שלא הי' קורא בנגינה, רק הפסיק בתנועות הנאותו' כפי דרכי הלשון.
צחוק עשה לנו האיש הזה. ומי יתן ושמעתי ממנו, איך הטעמים השלשת, הירח בן יומו, הגרשיים, הפזר, והתלשא, וכדומה, ומה חילוק הי' עושה ביניהם.
סוף דבר נגינת הקריאה, נאמרה ע"י משה רבינו ע"ה ונשתנית ע"י אנשי כנה"ג, וצריך שיוכר מתוך הברת הנגינה, הטעמים של כל אות ואות, וכל עדת ישראל עושים אותו בכל מקום ומקום עיר ועיר מדינה ומדינה כפי טבע הנגינה שם, והקורא בלא נגינה זו עליו הכתוב אומר וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים ומשפטים וכו'.
והוא יתברך בחסדו יאר פניו אלינו, ילמדנו דעת ודרך תבונות יודיענו, אל ארץ מחכמת יושבי' ישיבנו, זמירות יהיו לנו חוקים בבית מגורינו, ונגינותינו ננגן על בית ד' כל ימי חיינו.
ועל דבר מבטא הספרדית. אני אומר שאסור להתפלל במבטא ספרדית.
וטעמא דידי, שמלבד מה שלפענ"ד א"א לאדם להכריע, איזה מהם יצדק, שעם שיש למבטא הספרדית מעלה על האשכנזית בחילוק הברת האותיות בין ע' לא', יש להאשכנזית מעלה על הספרדית (בפרט להאשכנזים שאינם רגילים במבטא הספרדית) בחילוק התנועות, כמו בין קמץ וחולם, ובין דגש לרפה. וכל הסברות שנאמרו ונשנו בענין זה, אינן מפיקים רצון אוהב האמת, עד שילך בטח לבחור באחת ולהניח חברתה. מלבד זה אני אומר שאי אפשר כלל לילידי אשכנז לכלכל דבריהם במבטא הספרדית.
ידוע הוא שכל אום ואום יש להם הכרעות מיוחדות בלשוניהם, אשר לא יכון לדברם כהוגן, זולתי יליד ארצם, כמו שנרא' מלשון פולאניא, וצרפת, אינגלאטירא, והאללאנד, וכדומ', שמי שאינו נולד בארצם, יוכר מיד בדברו דבר, כי לא מעמיהם היא, שכפי שנתרגלו אנשי המדינו' לשמש במוצאיה' מנוער לבטא בשפתים, גם כי יזקינו לא יסורו ממנו, כי שימוש המוצאות אלה, אי אפשר להתלמד למי שכבר רגל מנוער לשמש במוצאותיו באופן אחר.
והנה מקום הולדת אום הישראלית הי' ארץ כנען, והי' המבטא המיוחדת לעממי המזרחיים רגילה על לשונם, שעם שנשתנו מהם בלשוניהם, שהם היו מדברים בלה"ק, והמה מדברות שפת כנען, עם זה הכרעת מוצאי המבטא אשר הורגל עלי אזן הילד לשמוע והפה לדבר, הי' אחד. גם הי' ללשונות המזרחיים השתוות עצום אל לשון הקדש כאשר ידענו, ואף שהיו זמן רב במצרים, שאפשר שענין לשונם הי' בסגנון אחר, כי לא נודע לנו לשוניהם בעת הזאת:

הנה על מיאונם ההתערבות עמהם, לא שינו את לשונם בכל אותן הימים, והיו מתמידים לדבר לה"ק, כאשר ידענו שזה הי' אחד מן הדברים שבזכותו נגאלו. וכאשר שבו לארץ מגורי אבותיהם, היא ארץ כנען אשר נתן ד' להם, ויתיילדו על משפחותם לבית אבותם, נשתקע הרגל לשונם על הכרעת המבטא הזו המיוחדת להם ולהרבה עמים סביבותיהם. גלו לבבל עם שלהתערבותם עם שוביהם, נתבלבל לשונם, והיו חצים מדברים אשדורית ככתוב בנחמיה, עם זה הכרעת המבטא לא נשתנה, יען שגם האומות האלו אשר גלו ביניהם, עמי המזרח היו, אשר הורגלו כמוהם על ההכרעה הזאת.

אמנם בגלות החל הזה אשר אנחנו בעונותינו עדיין שקועים בה, נתפזרה אום הישראלית מקצה הארץ ועד קצהו. ובהמשך הימים כאשר נשתקעו איש איש בארצות העמים, ובנים יולדו להם אשר הורגלו אזניהם מלידה ומבטן שמוע שפת עמי ארצם, נשתנה הכרעת מבטא כל עדה ועדה כפי טבע הכרעת האום אשר המה שוכנים בתוכה. באופן שהמזרחיים מתמידים בהכרעתם אשר ירשו מאבותיהם ואשר ישמעו מעמי ארציהם. והמערביים, שהם ילידי מדינות אלו, נשתנו והי' להם הרגל הדיבור בהכרעת בני ארצם, טבע אמתית מעת צאתם מרחם אמם, ואזניה תשמענה דבר.

והנה, הלא שמענו אנשים המזרחיים מדברים. ושמענו גודל הזרות בהברתם במוצא העי"ן וכן הוא בהכרעה אחרת בענין החי"ת והה"א, וכן הוא בענין התנועות, וכן בענין הדגש והרפה. את כל אלה נסיתי ובחנתי, ומצאתי שיותר מאשר יקשה על אנשי ארצות המערביות לדבר איש בשפת רעהו, יקשה על המערביי לדבר בשפת המזרחיי.

ועתה, אם אמנם שבמלת ועבדתם את ד' אלדי"כם, וכדומה, בעבור החירוף שישתמע ח"ו בהתחלפותו להברת ה"א, ראוי לשנות את טעמו מעט להיכר, אין זה כי אם במקומות האלה לגודל הצורך שבו:

אבל להרגיל את עצמו להתפלל במבטא הספרדיים, זה ודאי אינו נכון, ואיסור גמור הוא לפענ"ד, כי אז משנים אנחנו מבטא האשכנזית, ומבטא הספרדית אין אנו מדברים:

ואם כתוב בש"ע:

שלא ירד לפני התיבה מי שקורא לעיינין אלפין ולחתין ה"הין, לכ"ש לא ירד לפני התיבה, מי שקורא לעיינין, לא אלפין ולא עיינין, ומי שקורא לה"הין, לא חתין ולא ההין, וכדומה. ואיך נתפלל אם כן במבטא הספרדית, הלא כ"ש כשנגיע לע"ין או ל"ה, נוציא הברה משונה שבין לדרך האשכנזים ובין לדרך הספרדים, אינו לא ע"ן, ולא ה"א:

ולכן אין ספק אצלי שאסור לאשכנזי לשנות את לשונו ללשון ספרדי, ולהתפלל במבטא ספרדי, וזה ברור ואמת ב"ה.

ואל תאמר מה בין הקורא לחתין ההין, או שקורא לחתין לא ההין ולא חתין, הלא בשניהם הוא רוצה לומר חית ואינו אומר חית, ואם נאמר שאסור לומר חי"תן באופן שלא יובנו לא להההין ולא לחתין, הוי לן למימר נמי דאסור לומר חתין באופן שיקראו ההין, וכדומה בשאר האותיות:

לא קשיא, דהכי איתא במגילה דה ך"ד ע"ב (ששם מקום מוצא דין זה):

תניא אין מורידין לפני התיבה לא אנשי בית שאן ולא אנשי בית איפה וכו' מפני שקורין לאלפין עיינין ולעיינין אלפין, אמר לי' ר' חייא לר' שמעון בר רבי אילמלי אתה לוי פסול אתה מן הדוכן משום דעבי קלך, אתא אמר לי' לאבוה אמר לי' זיל אימא לי' כשאתה מגיע אצל וחכיתי ל"ד לא נמצאת מחרף ומגדף (משום דר"ח קורא לחתין ההין, רש"י) ע"כ.

ולמדנו מגמ' זו שני דברים, א', דאף במקום שקורין לאלפין אלפין ולעיינין עיינין, לא אסרינן למי שקורא לאלפין עיינין, אלא לעבור לפני התיבה, אבל להתפלל יחידי לא נאסר, ואין אומרי' לו שיעשה תנועה אחרת שלא יהי' נשמע לא אל"ף ולא עי"ן, ואפי' במקום שנראה כמחרף. דהא רבי אמר לר' חייא דקרא לחת"ין הה"ין, כ"ש כשאתה מגיע לוחכית לד', לא נמצאת מחרף ומגדף, ולא אמר לו שיעשה הברת תנועה אחרת שלא יהי' נרא' כמחרף. ב', דאפי' לעבור לפני התיבה לא נאסר, אלא שבמקום שקורין לאלפין אלפין, לא ירד לפני התיבה מי שקורא לאלפין עיינין, אבל במקום שדרכן כך לקרות:

לאלפין עיינין מותר מי שקורא לאלפין עיינין אפי' לעבור לפני התיבה, דהא אמרינן בבריתא אין מורידין לפני התיבה לא אנשי בית שאין וכו' מפני שקורין לאלפין עיינין, פי' דמדינת בית שאן ובית חיפה היו קורין לאלפין ולההין בהברה אחת כמו שאנו קורין, וקאמר שאנשי אותן המדינות אין מורידין לפני התיבה במקום שקורין לאלפין ולההין כהלכתן, אבל לא אמר דבבית שאן ובבית חיפה אין יורדין לפני התיבה, אלא ודאי דבמקומות שרגילין לקרות לאלפין עיינין יורדין לפני התיבה אף שנראין לפעמים מחרפים, ולא אמרינן שישתנו תנועותיהם לאופן שאינו לא אל"ף ולא עי"ן.

וטעמא דמילתא היא מבואר מעצמו, כלל גדול מסרו לנו חז"ל:

אונס רחמנא פטרי', וכיון שהוטבע באדם שלילות היכולת להכריע מוצאיו על השינוי שבין אל"ף לעי"ן הרי הוא אנוס בדבר זה, והיא הבוחן עשתונות יודע רצונו, ולא יפסיד לעלוג לשונו טוב כונתו, ולגלוגו עליו ההנה כן הוא ביחיד המתפלל, וכן הוא בצבור כולו, אשר לא יכונו שפתותיהם לעמוד למליץ בינו יתברך ובין לבביהם, הוא יתברך יודע אנסם, ורואה מצפוני קרבם, ונעתר להם ורפאם. ולא נאסר אלא במקום שיודעים לחלק הברת האותיות, שכיון שאינם אנוסים, אינם דשאים לדבר בלעגי שפה לפני מלך

יושב על כסא רם ונשא. אבל אם אותן שאינן יכולין לחלק בין אל"ף לע"ין, ישנו הברתם כפי רצונם באופן שיצא הברה נהרי' שאיננה מורגלת על לשון שום אדם, א"כ הרי הם מזידים בעלוג לשונם. ולח בחר ד' באלה. והוא פשוט ונכון.

נמצא אנו האשכנזים, הרי אנו ממש כאנשי בית שאן ואנשי בית חיפא שהיו קורין לאלפי"ן עייני"ן ולחתי"ן ההי"ן. וא"כ אצל הספרדים או אנשי המזרח שיכולין להפריד בין אל"ף לעי"ן ובין חי"ת לה"א, אסור אחד מאתנו לירד לפני התיבה, אבל אצלינו שכפי טבע המדינות שאנו בם, אין אנו יודעין להפריד בין האותיות האלו, לית כאן בית מיחוש כלל, להתפלל כמו שאנו רגילין, אבל לשנות מבטא שפתינו ולהוציא מפינו האותיות האלו באופן שאינן נשמעין לא לאל"ף ולא לעיי"ן כדומה, כי לא סגי בלאו הכי, כאשר בררנו זה ודאי אסור.

אחר שכתבתי דברי אלה, האח! חמותי ראיתי אור תורת הגאון הרדב"ז ז"ל מאיר ובא ממש על הדרך שדרכנו. ושמחנו בראותנו ב"ה מסילתנו מסילה ישרה, כי בעקבות אבותינו הלכנו.

וזה. לשון הרדב"ז ז"ל בתשובותיו השניות דפוס ווינציא שנת ביום ההוא יהי' ד' אחד ושמו אחד, בסימן שצ"ד. שאלת ממנו אודיעך דעתי באלו הכהנים הבאים מארץ יון שאינן יכולין להוציא מבטא החי"ת כלל, וקורין ויהונך במקום ויחונך מהו שיעלו לדוכן. תשובה לא ידעתי מה מקום יש לשאלה זו, שהרי כתבו הפוסקים:

העלגים שאינן מוציאין את האותיות כתיקונן, כגון שקורין לאל"פין עיי"נין ול"עייניין אל'פין, אין נושאין את כפיהן, ומה לי קורין לאל"פין עיי"נין ומה לי לחת"ין הה"ין, אדרבה הא עדיף שנמצא מחרף כשמגיע לפסוק וחכיתי לו. וא"ת דלמא לא אמרינן הכי אלא במי שהוא עלג, אבל שאר העם קורין כתקנן, אבל בנ"ד כולם קורין ויהונך, לא קשיא דבשלמא במקומם איכא למימר האי טעמא שכולם כך הוא המבטא שלהם, אבל במקומותינו שכולם קורין ויחונך, הרי זה עלג ולא יעלה לדוכן, אלא מלמדין אותו שיאמר ויחונך, והכי אמרינן ב"פ יושב אמר רב אשי חיפני ובשיני לא ישא את כפיו, תניא נמי הכי אין מורידין לפני התיבה לא אנשי חיפא ולא אנשי בית שאן ולא אנשי צבעונין, מפני שקורין לאלפין עיי"נין ולעיי"נין אל"פין ע"כ. הרי לך בהדיא כי אנשי בית חיפא ואנשי בית שאן כולם היו קורין כך, ומ"מ אין עולין לדוכן. ובודאי כי באתרייהו היו עולין, דאי לא תימא הכי לא היו יורדין לפני התיבה ולא היו נושאין את כפיהם. וכתב היו מביאים חזנים וכהנים ממקומות אחרים, זה אינו במשמע, אלא ודאי במקומות אחרים קאמר דלגבי דידהו הוו עלגים, אבל לבני אתרייהו לא הוו עלגים וזה ברור מאד. עכ"ל.

הרי שכוננו ב"ה לכל דברי הגאון ז"ל, מלבד מה שהסברנו הדברים מעט יותר כפי אשר נתן ד' בפינו. ואתה תבין מכל מה שכתבנו ומדברי רדב"ז הנ"ל, שבמקומות שקורין לאלפין עייניך, אפי' אם יכולין למצוא חזן או כהן שאינו קורא לאלפין עייניך, אינן חייבין לחזור אחריו אפי' לכתחילה. אחרי שלא מצינו בש"ס רק איסור אנשי חיפא וכמוהם במקומות אחרות, אבל מאנשי בית חיפא עצמם לא דברו כלל, ואינם נזהרים על לקיחת ש"ץ או כהן אחר אפי' לכתחילה. והנה באו ב"ה כל דברינו ברורים כשמש בצהרים.

ומה שהעידו על הגאון החסיד מוהר"ר נתן אדליר ז"ל בפ"פ שהי' מתפלל ג"כ במבטא ספרדי. גם אני ידעתי, החשו. שבהיותו בימי בחרותי בק"ק פפ"דמ בבית אד"מו הגאון החסיד מוה"רר פנחס זצ"ל בעל ההפלאה והמקנה, התפללתי לפעמים ג"כ בבית הגאון החסיד מוהר"ר נתן זצ"ל הנ"ל, ושמעתיהו מתפלל במבטא ספרדית, וזכיתי להכיר את האיש ואת שיחו, יהי שמו לעולם זכור לטוב. אמנם הוגד לי מכמה מגידי אמת באמת, שהחסיד הנ"ל ז"ל התאכסן בביתו איש אחד מירושלים שנתים ימים או שלש, אך לתכלית זה, שילמוד ממנו מבטא הספרדית והכרעתה. ומי יכול לשפוט מהאדם הגדול בענקים הלזה ל ואם הוא ז"ל עם עוצם תשוקת נפשו הקדושה, ורב עצמה בכח חושיו, הזכרון והתפיסה, הי' צריך ללמוד על הכרעת המבטא הזו איזה שנים, כמה מן השנים נצטרך אנחנו, אשר איננו כדאים להיות מצע להדום רגלי החסיד שבחסידים הזה, ללמוד לדבר במבטא ספרדית.

ומלבד זה הי' הרב החסיד מוה"רר נתן זצ"ל, יחידאה בעת הזאת בהנהגותיו נגד כל הני רבוואתה שהיו בעת הזאת בק"ק פפ"דמ, הן הנה הגאון החסיד בעל ההפלאה, שהיו גאון הגאוני', חסיד החסידים, מקובל שבמקובלים, והרב הגדול החסיד המפורסם מהור"ר זלמן חסיד זצ"ל, מלבד כמה גאוני הדור שהיו אז בק"ק הנ"ל, וכולם לא נהגו כהרב החסיד מהר"נ הנ"ל, אבל התפללו במבטא האשכנזית כמוני.

והנה עינינו הרואות כת החסידים הנמצאים במדינת פולין ורוסיא לאלפים ולרבבות, אשר כולם נוהגים להתפלל על נוסח ומנהג ספרדית (ואיני מכריע במנהגם, היצדקו לא, חלילה!) ועם זה מוצא שפתותיהם לא ישנו, וכמוהם כמונו במבטא הרגילה ביניינו, יתפללו. כי מה שתלוי במנהגם יוכלו לשנות כרצונם, אבל המבטא שהיא תלוי' בטבע המדינה שהאדם בה, הוא לא תשתנה כרצון איש ואיש.

סוף דבר האשכנזי המתפלל במבטא ספרדית, כאיש טרם אשר בנה בית חדש, הישן ישבר. צחוק לרעהו יהי' בכל תנועה אשר ישמיע, ובכל מלה אשר יחבר. כי בלעגי שפה ובלשון אחרת ידבר. אל העם הזה מהר יאמר זאת המנוחה הניחו לעוף הזה המרגעה.

בורא ניב שפתים, שפת אמת יכון בעיר תשואות מלאה. בעיר שלם, שלום רבה צבאיך יצאה. ושפה אחת לכולם הבין שמועה יורה דעה.

ועל דבר הקריאה לס"ת בשם. ודאי שחיוב גמור עלינו לקרוא בס"ת כל איש בשמו ושם אביו.

ומה שהביא בעל הנוגה שמצא בתשובת.... גם בכנה"ג שנהגו כך. ודאי במקום שנהגו שלא לקרות בשם, אינם רשאים לשנות ולקרות, אבל אנו ההולכים בעקבות מורינו ומאורינו שני צנתרות הזהב המחבר הב"י והרב רמ"א ז"ל, על פיהם אנו צריכין לנהוג, ולא נסור מן הדרך אשר יגידו לנו ימין ושמאל.

והנה המחבר כתב בש"ע א"ח סי' קל"ה סי"א, יש מי שאומר שאם קרא החזן כהן או לוי, ואינו שם לא יקרא אחר בשם משום פגמו של ראשון, אלא אחר יעלה בעצמו, עכ"ל, וכתב עליו ההגה:

וכן נהגו אם כן, אנו רואים, שלולי זה שיש לחוש משום פגמו, הי' צריך לקרות אותו בשם.

ובסי' קל"ט על מה שכתב המחבר בס"ג:

ונהגו ששליח צבור כשרוצה מברך וקורא (אעפ"י שלא אמרו לו לעלות) כתב ההגה וזה לשונו:

ובמדינות אלו אין נוהגין כן, רק כשהסגן אומר לו לעלות, אבל אין קורין אותו בשמו כמו שאר העולים שקוראים אותם בשמם פלוני בר פלוני, ומי שאביו מומר לעכום קורין אותו בשם אבי אביו, וכו', ואסופי ושתוקי קורין אותן בשם אבי אמו, ואם אינו ידוע קורין אותו בשם אברהם כמו לגר עכ"ל, וכל דינים אלו לקחום הרב והמחבר מגדולי הפוסקים מוסברת עצמם הגדולה כמבואר שם.

הרי שכתבו כמה חילוקי דינים בנדון הקריאה בשם. ומי זה יערב את לבו להרוס מנהג זה אשר יסדו הגאונים הותיקין האלו.

אבל גם במקום שנהגו שלא לקרות בשם אינם רשאים לשנות. וראה כמה שינויי המנהגים הביא הריב"ש בתשובתו סי' תי"ד בענין עלית ס"ת והקדשים, הביאם הב"י בסי' הנ"ל, ואין מן הצורך להאריך בהעתקתם, וכל עדה ועדה אוחזת במנהג שלה ולא ישנו את תפקידם. כי כל אלה המנהגים עשוין עפ"י ותיקין, כל מקום ומקום כפי דעת הגדולים הראשונים אשר הסכימו חכמי קדם לסמוך עליהם ועל סברתם, וכיון שקבלו עליהם מנהגם אסורין לשנות ממנהגיהם. ואין צריך לגלגל את הישנות הנודע לכל מה שנאמרה ונשנית כמה פעמים בש"ס ובפוסקים מענין המנהגי' שאסורין לשנות מאשר

קבלו עליהם ועל זרעם מימי עולם וכן המה חילוקי המנהגים בין הספרדים והאשכנזים ובין יושבי ק"ק לעמבורג ועיבורה וכדומה שהביאם בעל הנוגה, כולם תקנות גדולות המה. מאבותיהם ואבות אבותיהם, ואסורין לשנות ממנהגיהם.

ועל אלו וכיוצא באלו אמר המלך החכם משלי ז"ב פ' ך"ח אל תסג גבול עולם אשר עשו אבותיך, והפירוש הפשוט, הגבול אשר עשו אבותיך מעולם בהנהגתיך אל תסגהו, כלומר אל תשנהו, אף בהיות נראה לעיניך ראוי לשנותו, שאחרי היות הגבול הזה מעולם, ועיניך לא ראו מה הסב את לבם הצג לך הגבול הזה, אין שלילות ידיעתך מרשיך לחדש דבר, אשר לא רצו לחדש כל אשר היו לפניך מעולם.

והמה אשר שינו מנהג אבותיהם, ואוחזים כרצונם במנהגים אחרי' עוברים בודאי על לאו זה דאל תסג גבול עולם. ואם ינהגו במנהגיהם במקום שאוחזים עדיין במנהגי אבותינו, אין שגם ספק שעוברים על לא תתגודדו, שדרשו רז"ל לא תעשו אגודות אגודות:

ומ"ש בעל הנוגה שבשני בתי דינים לא שייך לא תתגודדו:

גם הביא ראי' מרבי שאכל עלה של ירק בבית שאן, והביא ראי' מחזקי' שמקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו. ואחריו החזיק בעל הקנא' הלהג הרבה אין תבונה בו.

צחוק עשו לנו האנשים האלה, לולי עששה מכעס עינינו, ודוה לבנו בחטאינו על התגברות החציפות בימינו. אם אמרו חכמינו ז"ל שבשני בתי דינים לא שייך לא תתגודדו אי' איפוא הם השני בתי דינים החלוקים במנהגים האלו? האם אתם כהני ד' תקראו להחשב בית דין, נגד חכמי ישראל הגאונים, אשר על כסא חכמתם לדגליהם חונים?

כן העיזו פניהם להקל ראש על הפיוט אז בקול רעש וכו' וממקומך מלכינו וכו', הקבוע בתפלת שחרית של שבת, אשר מבלי טעם וראי', בלי דעת ובלי תבונה, יאמרו שאינו חובה עלינו עם שנהגו בו אבותינו ואבות אבותינו, ואשר בנעימת לשונו הוא מאיר עינים ומעיר הנפש, מלבד הטוב הנסתר הצפון בסודו. ועם שאין להפסיק בה בברכת ק"ש, אין זה ראי' שלא לאמרם כלל. הלא פסקו כל הפוסקים שגם באמן אין להפסיק באמצע ברכת הק"ש ופרשיותי', א"כ יקל בעיניהם שלא לענות אמן.

עוז מצח האתם אשר אין לכם לב לדעת ולברר שום ענין הלכה על בוריו, איך תאמרו: מדוע לא יהי' לאל ידינו לשנות מנהג שנהגו בו אבותינו ואבות אבותינו חכמינו וזקנינו, הלא גם חזקיה מלך ישראל התיר לכתת נחש הנחושת עם שאבותיו לא כתתוהו, ורבי התיר את בית שאן, עם שאבותיו לא התירהו, הלא לכם לדעת מי הי' החזקי' מלך ישראל הלזה, שאמרו עליו שבקשו לעשותו משיח, וכשמת הניחו ס"ת על ארונו לומר לימד זה מה שכתוב בזה. ומי הי' הרבי הזה אשר תקחו ראי' ממנו, הלא הוא אשר הי' נקרא שמו

רבינו הקדוש, לעוצם חכמתו קדושתו וטהרתו, הוא הי' נשיא כל ישראל, רבן של כל בני דורו, ועמו בית דין הגדול מכל חכמי וגאוני הזמן, הוא הי' יכול לומר שאותו כחזקיהו מלך יהודא מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו, שהם לא היו משיגים מה שהשיג הוא. ואף שמימות חזקיהו עד רבי כבר נתחלשו דעות האדם הרבה, ולא היתה הלכה ברורה בימי רבי כאשר היתה בימי חזקיהו, שבימיו עדיין לא היתה שום מחלוקות במצות התורה (כי המחלוקות הראשון הי' בזמן יוסי בן יועזר שהי' בזמן הבית השני) באופן שאין להעריך חכמת רבי עם עוצם חכמת חזקיהו מלך יהודא מ"מ כיון שהי' נשיא ועשה מה שעשה בקבוץ כל חכמי הדור אחרי אשר נשאו ונתנו בדבר ומצאו נכון לשנות ממה שהנהיגו לפניהם, היה כח בידו לשנות, ועלינו החיוב לשמוע בקולו, כמ"ש ז"ל ביומא במעשה דר"ג ור' יהושע, אין לך לשמוע אלא לשופט שבימיך. וכן אם היו מקבצים יחד רוב גאוני הדור שבימינו, ונשאו ונתנו כפי חכמתם וצדקתם ומצאו נכון לשנות מנהג ממנהגים הישנים, ג"כ היינו מחויבים לשמוע בקולם, ואף שאינם בגדר רבי ובית דינו כמ"ש ז"ל אם הראשונים כמלאכים אנו כבני אדם וכו', ומטעם הנ"ל.

אבל אתם! אשר לחשך תקראו נוגה, ועל בני בינה, תחגרו קנאה, האתם תחציפו פניכם לומר שמקום הניחו לכם אבותינו להתגדר בו, שאתם השגתם מה שלא השיגו הם? עמדו נא בחבריכם שימו כה נגד אחי ואחיכם, היש דבר בכל מכתבכם שתאמרו עליו: ראה זה חדש הוא, הקדמונים לא השיגוהו ואנחנו השגנוהו ל אמרו אתם מה אמרתם ל ומה חידשתם, ומה ידעתם ולא ידעוהו כל מתחילי התלמוד? עתה אתם שועלים בחרבות אתם זאבי ערבות! מה לכם כי תחפצו קרבות, לבנות ארצות לא נושבות, ולהחריב את אשר בנו האבות? לכו לכו איש לביתו, שם בין תנור וכרים איש איש ידכה ישוח, אמרתם ללקוט שושן והנה עלה בידכם חוח, וענוים ישרו ארץ וימצאו מרגוע לנפשם ולרגלם מנוח, מהר יקרא ד' לשבוים דרור ולאסירים פקח קוח, ישוב יבנה היכלו, ירומם קריתנו, ירצה קרבותינו, ויעלו לפניו לניחוח, וקוי ד' המה יחליפו כח.

כסוי חטאה

ש"ות כסוי חטאה בו יבואר, (א) איסור גלוי הראש בביה"כ או כעסק דבר מצוה ואופני איסור גלוי הראש בדבר הרשות. (ב) איסור קיבוץ אנשים ונשים בביה"כ אחת. (ג) שאסור להגות שם הוי' כ"ה באותיותיו. יצר לב אנוש. לרע כי יסיתנו ואולת אדם עד לבו נגעה. על יביט. אליו רוח תשאנו. לא לאדם סודו. ואיש לא ידעה. כי בושה תאסור לב. מחטא תשמרנו. אשרי נשוי פשע כסוי חטאה.

כסוי חטאה

שאלה. בעתים הללו שהעמידה בגילוי הראש הוא דרך הכבוד לפני מלך ושרים, מותרין אנו להתפלל או ליכנס לבית הכנסת או לעשות שום דבר מנוה בגילוי הרא"ש, או לאל ואת"ל שאסור להתפלל או ליכנס לביה"כ או לעשות שום מצוה בגילוי הראש, מותר לילך בביתו ובעסקו בעסקי רשות, בגילוי הראש או לא?.

תשובה. נשיב על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון. ונאמר ראשונה, דלהתפלל או לעשות דבר מצוה או ליכנס לבית הכנסת בגילוי הראש, ודאי אסור.

דכן כתב הרמב"ם ז"ל בפ"ה מהלכות תפלה סוף הלכה ה', והביאו לשונו הטור והש"ע בא"ח סי' צ"א ס"ה, וזה לשונו:

לא יעמוד באפונדתו (איזור שאוזרין הולכי דרכים, כן פי' בערוך) ולא בראש מגולה, ולא ברגלים מגולים, אם דרך אנשי המקום שלא לעמוד בפני הגדולים אלא בבתי רגלים, עכ"ל (והוא ממסכת סופרים הביאו הב"י בשם הכל בו, ונביא לשונו לקמן אי"ה). מדהתנה הרמב"ם ברגלים מגולים שצריך שיהי' דרך אנשי המקום שלא לעמוד בפני הגדולים ברגלים מגולים, ולא התנה כן גם במה שאמר:

ולא בראש מגולה, שיהי' דרך אנשי המקום שלא לעמוד בפני הגדולים בראש מגולה, ש"מ דבאיסורא דגילוי הראש אין כאן שום תנאי, ואפי' עומדים לפני המלכים בראש מגולה, בתפלה מ"מ אסור:

ואל תאמר דלמא הא דנקט הרמב"ם תנאי זה דוקא ברגלים מגולים ולא בראש מגולה, היינו טעמא, דבזמנו של הרמב"ם, היו מקומות שהיו נוהגין לילך ברגלים מגולים, כמו שכתבו הכ"מ והב"י שעדיין נוהגים כן בארצות הערב (ארצות החמים) שנוהגים לילך ברגלים מגולים אפי' לפני גדולים. אבל לילך בגילוי הראש עדיין לא היו נוהגים בשום מקום בזמנו של הרמב"ם, או שלא הי' נודע להרמב"ם שהי' בארץ המזרח, שיש מקומות שהולכים בגילוי הראש לפני גדולים, ולכן לא עלה בלבו להתנות התנאי הזה אצל גילוי הראש וא"כ בזמנינו שאין דרך לבוא לפני הגדילים והשרים כי אם בראש מגולה, נילף מרגלים מגולות דמותר להתפלל בגילוי הראש.

הא ליתא, דאיתא שם בש"ע סעי' ג':

יש אומרים שלא להוציא אזכרה מפיו בראש מגולה, וי"א שצריך למחות שלא לכנוס לב"ה בגילוי הראש. כובעים העשויים מקש חשובה כסוי, אבל הנחת יד על הראש לא חשיבה כסוי, ואם אחר מניח ידו של זה על ראשו של זה משמע דחשיבה כסוי, (והדינים

האלו הם מכלבו ותרומת הדשן סימן י') ואחר כך מיד בסעי' ה' כתב לשון הרמב"ם הנ"ל כהוייתו יעוי"ש.

והנה ידענו שבזמן התרומת הדשן, שהי' זה כמו שלש מאות שנה, כבר היו נוהגים בכל מדינותינו שלא לעמוד בפני הגדולים והשרים, כי אם בגילוי הראש ואם איתא דתנאי שכתב הרמב"ם ברגלים מגולות, שהוא דוקא במקום שאין הולכין כן לפני הגדולים, הוא ג"כ בראש מגולה, דהיינו שבמקום שהולכים לפני גדולים בגילוי הראש, מותר ג"כ להתפלל בגילוי הראש, א"כ יסתור הש"ע דברי עצמו בתוך כדי דיבור. שבסעי' ג' וד' כתב בשם אותן הגדולים, שהיו בזמן שכבר נהגו לעמוד בפני הגדולים בגילוי הראש, שאסור להוציא הזכרה מפיו או לעמוד בביה"כ בגילוי הראש, גם בזמן המחבר עצמו שהי' זמן רב אחריהם, ובימיו כבר הי' המנהג הזה רגיל מאד לעמוד בפני הגדולים בראש מגולה, ומדהביא דעת הגדולים הנ"ל, ש"מ דס"ל דאין חילוק בשום זמן, באיסור גלוי הראש, ומיד אח"כ כתב לשון הרמב"ם הנ"ל, שנשמע ממנו שמותר להתפלל או להזכיר השם בגילוי הראש, אחרי שנהגו לעמוד בפני הגדולים כן. אלא ש"מ, דהרמב"ם לא התנה להתירא אלא ברגלים מגולות, אבל בראש מגולה אין כאן שום תנאי, וכל מקום ובכל זמן, אסור להתפלל או לכנס לביה"כ בראש מגולה.

וטעמא רבה איכא במילתא. דמה לרגלים מגולות שכן הותר מכללו אצל מקדש, שכל עבודות המקדש היו ברגלים מגולות, שלא יהי' חציצה בין הכהן לרצפה, ולכנוס במנעליו אסור לכל אדם בהר הבית כדתנן סוף ברכות, ואין איסור להתפלל ברגלים מגולות אלא משום שאין דרך לעמוד כן בפני הגדולים, לכן במקום שדרך לעמוד כן בפני הגדולים מותר, אבל גילוי ראש, דאיסורא דידי' משום אימתא דשמיא כדאמרא לי' אימי' דר"נ לר"נ (בסוף שבת) כסי רישיך כי היכי דלהוי עלך אימתא דשמיא, ודאי דלא תלוי בדרך העמידה לפני הגדולים, שכיון שבשעת התפלה ודאי צריך להשתדל שיהי' עליו אימתא דשמיא, מ"מ אסור.

ומתחילה עלה בדעתי דתלוי הדבר באשלי רברבי, דאמרי' ביומא דף כ"ה ע"א אמר אביי לשכת הגזית חצים בקדש וכו' ואס"ד כולה בחול, פייס במזרח' והא בעינן בבית אלדי"ם נהלך ברגש. וכתבו התוס' בד"ה והא בעינן וכו':

תימה כיון דבעינן פייס בקדש אמאי לא היו מפיסין בעזרה עצמה דקדיש טפי, ואר"ת כיון דנוטל מצנפתו של אחד מהן גנאי הי' לעמוד בלא מצנפת, והר"ר יצחק בר ברוך פירש, משום דהוו קיימי כבוכלייאר (בעיגול) ואם הי' מפיסין בעזרה הי' אחוריהן אל היכל ד' עכ"ל. נראה מזה דבהא פליגי, דלר"ת אסור לעמוד בעזרה בראש מגולה, וה"ה

להתפלל או לעמוד בביה"כ בראש מגולה אסור, אבל להררי' בר ברוך דלא ניחא ליה תירוצא דר"ת ובחר לו תירוץ אחר, סבירא לי' דמותר לעמוד בעזרה בראש מגולה, ומכ"ש בבי"הכ, כן הי' נראה לי לכאורה.

שוב ראיתי להפרי מגדים על א"ח בחלק אשל אברהם סימן ב' ס"ק ד', שהראה מקום לדברי התוס' אלו, וכתב שם כדרכו בקיצור נמרץ וזה לשונו:

והתו' בד"ה הא בעינן, כונתו דלמא נטל מצנפת של אחד מהם ועדיין לבוש כובע קטנה כמו שאנו (עושין) ומתוס' ג"כ אין ראי' דגנאי, עכ"ל. רצה הרב לומר בזה, שאין ראי' מהרי' בר ברוך, דנטה מתירוצו דר"ת, דמותר לילך בגלוי הראש, דאפשר הי לו כובע אחרת למטה ממצנפת כמו שאנו עושין, ואינן עומדין בגילוי הראש אף אחר שהוסר המצנפת, ומר"ת אין ראי' להיפך דאסור, כיון דמשום שלא לילך בגילוי הראש לא פייסו בעזרה, דעד כאן לא קאמר ר"ת אלא דהוי גנאי לעמוד כן בעזרה, אבל לא דליתסר.

והנה מה שכתב על דברי ר"ת דבריו נראין נכונים. אבל מה שרצה לומר על מהר"י בר ברוך, שהיו להם כובע אחרת למטה ממצנפת. במחילת כבוד תורתו אשתמיטתי' גמרה ערוכה בזבחים דף י"ט סוף ע"א, דאמרינן שם:

בעי ר' זירא תפילין מהו שיחוצו (בבגדי כהונה) כו', מיתיבי כהנים בעבודתם וכו' מאי לאו אם הניחן אין חוצצין, לא אם הניחו חוצצות וכו' והתניא אם הניחן אינן חוצצות, לא קשיא הא דיד הא דראש, מאי שנא דיד דכתיב ילבש על בשרו שלא יהי' דבר חוצץ בינו לבשרו, דראש נמי כתיב ושמת המצנפת על ראשו, תנא שערו הי' נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפילין ע"כ.

הנה אמרו שם בפירוש שמה שמותר להניח תפילין היינו באופן שלא יחוץ דוקא, דחציצה אסורה במצנפת דכתיב ושמת המצנפת על ראשו, נמצא שכובע תחת המצנפת ודאי אסור, אי משום יתור בגדים לדעת רש"י שם, ואי משום חציצה לדעת התו', ועיי' בתוס' שם בד"ה תפילין מהו שיחוצו.

אמנם באמת אי אפשר לומר כן כלל, שיהי' דעת מהר"י בר ברוך שמותר לעמוד בעזרה בגילוי הראש, דהא לכל הדעות הוי מילי דחסידותא שלא לילך בגילוי הראש, אפי' לדבר הרשות, כדאמר ר' זירא בפ' כל כתבי תתי לי דלא מסגינא ד' אמות בגילוי הראש, ואימי' דר"נ אמרה ליה כסי רישיך כי היכי דלהוי עלך אימתא דשמיא, ואיך נאמר א"כ שהכהני' המקודשי' אל ד' הזריזים במצותן לא יחושו לעמוד בעזרה הקדושה לכתחילה בגילוי הראש? גם דברי ר"ת שאמר דגנאי הוא אינם עולים יפה, דהכי הל"ל, שלא היו רוצים לילך בעזרה בגילוי הראש, שאינו נכון אפי' בזרים, ובמקום חול, ובדבר הרשות.

אבל האמת יעשה דרכו, שלא עלה זאת על דעת התוס' מעולם, שעמדו הכהנים בשעת הפיוס בגילוי הראש ואפי' חוץ לעזרה, אבל כשהי' הכהן נוטל המצנפת מעל ראש הכהן, הי' נותן במקום המצנפת כובע אחר על ראשו, או הי' נותן ידו על ראשו שגם זה מועיל כמבואר בסי' צ"א שכתבנו למעלה, אבל ודאי לא עמדו הכהני' בשעת הפיוס בגילוי הראש. ולכן שפיר הקשו התוס' למה לא היו עושין הפייס בעזרה, ומדוקדק דברי ר"ת בתירוצו יפה יפה:

כיון דנוטל מצנפתו של אחד מהם, גנאי הי' לעמוד בלא מצנפת, לא אמר גנאי הי' לעמוד בגילוי ראש, שודאי לא היו עומדים בגילוי הראש, אבל בעזרה גנאי הי' לעמוד בלא מצנפת, אלא בכובע אחר שאינו מבגדי כהונה. וסברא זו לא סבר לה מהר"י בר ברוך, דכיון דשלא בשעת עבודה לא הי' צריך לעמוד בעזרה בבגדי כהונה דוקא, לכן תירץ תירץ אחר. והוא ברור ופשוט.

נמצא דלא מיירי התו' כלל מענין גילוי הראש, ולא נמצא שום חולק בדבר, דלהתפלל או לעמוד בבית הכנסת או לעשות מצוה בגילוי הראש, אסור.

שוב הראני אחד המיוחד שבאוהבי כתוב בחוקותיהם, שאחד מגדולי נותני דתם צוה להם לבל יתפללו או יתנבאו בלתי בגילוי הראש, וכיון שראיתי זאת, אמרתי אם כן ודאי דאסור מדאורייתא להתפלל או לעשות שום דבר שבקדושה בגילוי הראש, והוא איסור לאו גמור משום ובחוקותיהם לא תלכו, שהוא עשוי ומיוסד לחוק לע"ז, ועיי' בש"ע י"ד סי' קע"ט בהג"ה בשם מהרי"ק דכל שהוא חק לע"ז אסור משום חוקות העמים, ועיין לעיל בתשובתנו קול השיר. ואלו ראו כל הגדולים דבר זה היות גילוי הראש חק לעבודה שלהם, ודאי לא הוו שתקי למימר היותו איסור גמור מדאורייתא'

ועתה נשים פנינו לענין גילוי הראש לדבר הרשות ובאמת נודעו הדיני' המבוארים בש"ע בענין זה לכל יודעי ספר בכל זאת אמרתי לקבץ הענינים מכל המקומו' הנודעים לי, למען יהיו לנגד עינינו, ויהו ניח לנו לבוא לידי בירור, ואין בית המדרש בלא חידוש.

איתא במשנה (נדרים דף ל' ע"ב) הנודר משחורי הראש אסור בקרחין ובעל שיבה ומותר בנשים ובקטנים שאין נקראין שחורי הראש אלא אנשים, ובגמ' מ"ט אנשים זמנין דמיכסי רישייהו וזמנין מגלו רישייהו אבל נשים לעולם מיכסי וקטנים לעולם מיגלו ע"כ. ופירש הר"ן ז"ל וזה לשונו:

דכי קאמר שחורי הראש לאותן שאדם מתאר אותן בשחורי הראש נתכוון דהיינו אנשים, דמשום דזימנין דמיכסי רישיהון וזמנין מגלו, אי אפשר לתאר אותם לא במכוסי ראש ולא במגולי הראש ונקראין שחורי הראש לפי שרובן של אנשים ראשם שחור, אבל נשים

כיון דלעולם, מיכסי, במכוסי ראש אדם מתאר אותם, וקטנים כיון דלעולם מיגלו במגולי הראש אדם מתאר אותן עכ"ל הר"ן. ועיי' בפ"י המפרש והרא"ש שם דפירשו טעמא דהיתר הקטנים בענין אחר, אבל בטעמא דאנשים כולם שוין

הנה מדקאמר:

אנשים זמנין דמיכסי רישיהון וזמנין מגלו, משמע בפירוש דמותר בגילוי הראש.

ואין לומר דמהתם אין ראי', דאף אם גילוי הראש אסור יש חילוק בין אנשים לנשים, דנשים חייבין לכסות ראשן עד שלא יהי' נראה שום שער ואין נכר שחרות ראשן, אבל אנשים אף דמכסי רישייהו, לא בכל פעם מכסין גם השערות שלא יצאו חוץ לכובע וניכר שחרותם גם כשהם מכוסי הראש.

הא ליתא, דמדקאמר אנשים זמנין דמכסי רישייהו וזמנין מגלו רישייהו וקטנים לעולם מיגלי, ואי אשערות קאי, אין חילוק כלל בין אנשים לקטנים דתרווייהו לעולם מגלי, כי מי יקפיד לכסות ראשו עד שלא יהי' נראה שום שער, ואם על צד המיעוט ימצא שעושה אחד האנשים כן מחמת הקריחות וכדומה, גם הקטנים לא יצאו מכלל המיעוט הזה. אלא ודאי משמע להו להג"מ דמדקאמר משחורי הראש, ולא קאמר משחורי השער, ש"מ דדעתו דוקא אמי שניכר שחרות ראש, וזה אי אפשר אלא כשיגלהו, ועל זה קאמר דאנשים זמנין מכסי וזמנין מגלי וקטנים לעולם מגלי, ש"מ דהי' רגילות האנשי', ואין איסור בדבר משום גילוי הראש.

וסבור הייתי לראות מדברי התו' שם:

שדעתם שלילך לדבר הרשות בגילוי הראש אסור. דזה לשונם שם בד"ה אנשים זמנין מכסי:

אנשים זמנין מכסי וזמנין מגלי וניכר שחרותם לפעמים כשראשם גלוי אעפ"י דאיכא קרחים ובעלי שבות, כמה פעמים מגלין ראשן, וגם מותרין לגלות באיקראי בעלמא אפי' בפני כל העולם וכו' עכ"ל. מדכתבו מותרין ל גלות באיקראי בעלמא, משמע דוקא באיקראי שרי, הא לגלות מתחילה כדי לילך בגלוי הראש אסור.

אמנם כד דייקנא שפיר, איפכא שמעינן מדברי התו'. דהא הכי כתבו בלשונם ז"ל, מ"מ כמה פעמים מגלין ראשן, וגם מותרין לגלות באיקראי אפי' בפני כל העולם ע"כ. הנהו מלות אפי' בפני כל העולם נראין כולם דברי מותר, והכי הוי להו למימר:

כמה פעמים מגלין ראשן, ומותרין לגלות באיקראי. אלא ודאי ס"ל להתוס' דדרכן הי' לגלות ראשן אפי' שלא באיקראי, אבל בפני רבים אסור וטעמם נלפענ"ד הוא, מהא דאיתא במס' כלה:

פעם אחת היו זקנים יושבים בשער ועברו עליהם שתי תינוקות אחד כסה ראשו ואחד גלה ראשו, זה שגלה ראשו ר' אליעזר אמר ממזר וכו'. והנה קשה על האי מהא דנדרים דאמר קטנים לעולם מיגלי, ומה עשה א"כ זה התינוק שגלה ראשו. ועיי' בספר תכשיטי כלה על מסכת כלה שתירץ על זה תירוץ נאה ומתקבל. אבל דעת התו' הוא כפי הנראה, שאע"ג שדרכם הי' שהקטנים היו הולכים תמיד בגילוי הראש היינו דוקא כשהי' יחידי, אבל לגלות בפני רבים אסור, שזה נראה כחציפותא יתירתא וקלות ראש, ולכן הסכימו שם על זה התינוק שהחציף הרבה לגלות ראשו בפני אלה הזקנים, שמטבע החציפות שיש בו נראה היותו ממזר. אבל כל זה, אם עשה כן מדעת לילך בפני רבים בראש מגולה, אבל אם באיקראי במקום שלא נרא' בו מהחציפו', אין איסור בדבר אפילו בפני רבים.

וזה הוא בלתי ספק כונת התוספות ז"ל בדבריהם כאן. אנשים זמנין מיגלו, ואע"ג דאיכא קרחים ובעלי שבית, מ"מ גם אותן קרחים ובעלי שבות מגלין ראשן דדרכם בכך וניכר שחרותם, וקשה להו, הא כשמגלין ראשם אין רואה אותם, דבפני רבים אסור לגלות משום חציפותא כנ"ל, ועל זה אמרו:

וגם מותרין לגלות באיקראי אפי' בפני כל העולם וניכר שחרותם, להכי מקרי אנשים שחורי הראש (ובטעמא דקטנים לא ס"ל כפי' הר"ן הנ"ל) זה הנלענ"ד ברור בדברי התו'. נמצא שנראה מגמ' זו היתר על גילוי הראש לדבר הרשות.

ובברכות דף ל"א איתא, א"ר יהושע בן לוי אסור לילך בקומה זקיפה, שנאמר מלא כל הארץ כבודו (פירש"י מלא וכו' משמע משתרבב ויורד למטה, וכשזוקף נראה כדוחק) רב הונא ברי' דר' יהושע לא מסגי ארבע אמות בגילוי הראש אמר שכינה למעל' מראשי.

ובמס' שבת דף קי"ח ע"ב, אמר רב נחמן תיתי לי דקיימית שלש סעודות בשבת, אמר רב יהודא תיתי לי דקיימית עיון תפלה (פי' שלא עיינתי בתפלה בדבר אחר, תוס') אמר רב הונא ברי' דרב יהושע תיתי לי דלא סגינא ארבע אמות בגילוי הראש, אמר רב ששת תיתי לי דקיימית מצות תפילין, ואמר רב נחמן תיתי לי דקיימית מצות ציצית, ופירש"י, מצות תפילין שלא הלך ארבע אמות בלא תפילין וכן בציצית. ע"כ.

ובסוף שבת דף קנ"ו ע"ב, אימי' דרב נחמן בר יצחק אמרי לה כלדאי בריך גנבא הוה, לא שבקתי' גלוי רישי', אמרה לי' כסי רישיך כי היכי דתהוי עלך אימתא דשמיא ובעי רחמי (בקש רחמים שלא ישלוט בך יצר הרע, רש"י) לא הוי ידע אמאי קאמרה לי' יומא חד כו'. ע"כ.

והתרומות הדשן ז"ל בתשובתו סי' י' כששאלוהו אי כסוי כובע של קש מהני לענין גילוי הראש בשעת ברכה והביא ראי' מכסוי ראש השנה דמועיל כסוי של קש כדמוכח

בהמדיר וכו' וכתב שם עוד וז"ל. ואע"ג דבלא"ה יש חילוק בין גילוי ראש דהתם להכא, דאמרינן התם בחצר, האשה אין צריכה שום כסוי וגילוי הראש לענין ברכה יש קפידא אפי' בבית, נ"ל, דודאי אסור גילוי הראש דהתם אינו אלא משום פריצות וכו', אבל איסור קלות ראש דהכא משום קלות ראש כלפי שמיא דמדכר שם מקום ב"ה שלא באימה ויראה, ואין לחלק בין בית לר"ה דמלא כל הארץ כבודו, מ"מ ילפינן מגלוי ראש דהתם האי כדיני' והאי כדיני' וכו' עכ"ל.

ובכתביו סי' ר"ג הביאו הד"מ בא"ח סי' ב' (נעתיקנו בסמוך אי"ה) נשאל על שגזרו לישבע בשם בגלוי הראש, אם יש בו משום יהרג ואל יעבור, והטה דעתו ז"ל דלא אמרינן בזה יהרג ואל יעבור וכתב שם בזה הלשון:

ובגלוי הראש לא אשכחן קפידא להדיא לאיסור עכ"ל.

והטור א"ח סימן ב' כתב וזה לשונו ויקום וילך בכפיפת קומה כדאי' בפ"ק דקדושין, אריב"ל אסור לילך בקומה זקופה שנאמר מלא כל הארץ כבודו, ויכסה ראשו כדאיתא נמי התם רב הונא לא אזיל ד' אמות בגילוי הראש, אמר שכינה למעל' מראשי, עכ"ל.

ובסי' ח' כתב הטור זה לשונו:

ומחזיר שני ציציות לפניו ושנים לאחריו שיהי' מסובב במצות ומכסה ראשו שלא יהי' בגילוי הראש ויברך להתעטף בציצית וכו' עכ"ל.

וכתב הב"י בד"ה ומכסה ראשו וכו':

ונראה דלאו למימרא שיכסה ראשו כדי שלא יהי' בגילוי הראש לגמרי שאין זה מענין ציצית, ועוד דהאיך הלך לעשות צרכיו וליטול ידיו בגילוי הראש. אלא היינו לומר שאעפ"י שראשו מכוסה, דרך צנועים להטיל סודר או טלית על הראש כדאיתא בקדושין וכו' עכ"ל יעוי"ש.

והד"מ כתב לעיל סימן ב' ס"ק ב' זה לשונו:

כתב הכלבו בשם הד"מ דאין אסור לילך בגילוי הראש כי מה שאמר רב הונא כו' זה הי' מדת חסידות, והרי"ף כתב שאסור לילך בגילוי הרא"ש לביה"כ, ובפסקי מהר"אי סי' ר"ג כתב על השלטוני' וכו' לא מצאנו כזו איסור בהדיא, אך בב"י לקמן סי' ח' משמע דאסור, אך פשט דברי רבינו הטור שם משמע כהר"ם כמו שאכתוב לקמן, וכן משמע לקמן סי' צ"א דשרי בלא תפלה עכ"ל.

ובסי' ח' כתב הד"מ על דברי הב"י הנ"ל וזה לשונו:

ואף כי מצוה לשמוע אל דברי ב"י בפירושו, מ"מ נראה לי שמ"ש הטור ומכסה ראשו כדי שלא יהי' בגילוי הראש הוא כפשוטו, כי בלא ציצית אין איסור לילך בגילוי הראש רק מדת חסידות כמ"ש לעיל סי' ב' בשם הר"ם, עכ"ל.

ובסי' צ"א כתב הטור וזה לשונו. ויכסה ראשו וכתב הרמב"ם ז"ל לא יעמוד בתפלה לא באפונדתו ולא בראש מגולה ולא ברגלים מגולות וכו' עכ"ל. וכתב עליו הב"י דברי הכלבו שהביא הד"מ הנ"ל ואח"כ כתב:

והרי"ף כתב שאסור לילך בביה"כ בגילוי הראש, ובמס' סופרים כתב:

פוחח וכו' או מי שראשו מגולה פורס את שמע וי"א בכרעיו או בבגדיו פרומים פורס אבל לא בראש מגולה אינו רשאי להוציא אזכרת השם מפיו ע"כ, נראה שהוא מחלוקת וכיון דרבינו ירוחם פסק דאסור הכי נקטינן.

ובש"ע סי' ב' כתב המחבר:

אסור לילך בקומה זקופה, ולא ילך ד' אמות בגילוי הראש עכ"ל. וכתב עליו המ"א ס"ק ו' וזה לשונו:

ד' אמות, ומדת חסידות אפילו פחות מד"א, ועיי' תשובת רש"ל סי' ע"ב, ועיי' בפסקי מהר"אי סי' ך"ג (צ"ל ר"ג) ובנדרים משמע דקטנים דרכם לילך בגילוי הראש וכו' עכ"ל.

ובסי' ח' כתב הש"ע ס"ב:

סדר עטיפתו וכו' ונכון שיכסה ראשו בטלית עכ"ל, וכתב עליו הט"ז ס"ק ג' וז"ל:

בטור כתב ומכסה ראשו שלא יהי' בגילוי הראש, ופי' בו הב"י שלא יהי' בגילוי הראש מטלית של מצוה, וכתב הד"מ אף כי מצוה לשמוע וכו' (העתקנו דבריו בסמוך) ולענ"ד דאדרב' בא רבינו להזהיר דאפי' בשעה שהוא מעוטף בטלית של מצוה צריך שלא יזוז ממנו כסוי שעל ראשו דטלית של מצוה פעמים שהוא מסולק מעל ראשו כמ"ש בעל העיטור וכו' ובעיקר הדבר פסק רש"ל בתשובה סי' ע"ב דאין איסור מדינא דלא כמהרא"י (בסי' י' הנ"ל) וכתב עוד דמדת חסידות הוא לבד מה שאמר רב הונא תיתי לי וכו' ומ"מ אפי' בלא תפלה יש ליזהר מאחר שהעם תופסין אותו לקלות ופריצות ונ"ל שיש איסור גמור דהיינו כיון שחוק הוא עכשיו בין העמים שעושין כן תמיד תיכף כשיושבין פורקין מעליהן הכובע וא"כ זה נכלל בכלל ובחוקותיה' לא תלכו וכו' עכ"ל.

ובסי' צ"א כתב הש"ע והעתקנוהו כבר לעיל) י"א שאסור להוציא אזכרה מפיו בראש מגולה וי"א שיש למחות שלא לכנוס לבית הכנסת בראש מגילה. וכתב המ"א שם ס"ק ג', בגילוי הראש, ומ"ש בסי' ב' שלא ילך ד' אמות בגילוי הראש מדת חסידות, ב"י רי"ו, עכ"ל.

ואם כי קטן ודל אנכי מלרמוס בהיכלי מלכים האלה, עם זה כלכל לא אוכל מלחות דעתי בענין זה, אחרי אשר כהו עיני מראות באור נוגה חכמתם העצומה, תורה היא וללמוד אני צריך.

הנה מה שכתב מרן הב"י ז"ל בפי' דברי הטור בסי' ח', שמה שכתב הטור ומכסה ראשו שלא יהי' בגילוי הראש, שפירושו שיכסה בטלית את ראשו שכבר הוא מכוסה, נראה דוחק גדול, שיהי' נקרא מה שהולך בלא כסוי הטלית, גילוי הראש. גם מה שכתב הט"ז ז"ל שיכסה ראשו תחת הטלית, אף שהטלית על ראשו, אולי יפול הטלית, הוא יותר דחוק, דאם יודע שאין ראשו מכוסה, ישמור את הטלית שלא יפול, ובעל העיטור לא קאמר אלא דמדינא א"צ שיהי' הטלית על ראשו כל שעה, כמבואר בטור שם, אבל ודאי יכול הוא להשמר שלא יפול הטלית מעל ראשו.

גם מה שכתב הד"מ שם שמה שכתב הטור:

ומכסה ראשו, הוא כפשוטו, כי בלא ציצית אין איסור לילך בגילוי הראש רק ממדת חסידות וכן פי' למעלה בסי' ב' הוא תמוה. דהא כתב הטור לעיל סי' ב' בזה"ל:

ויקום וילך בכפיפת קומה כדאי' בפ"ק דקדושין וכו' ויכסה ראשו כדאיתא נמי התם וכו', הנה כתב דינא דכסוי הראש ממש בההיא לישנא דכתב דינא דכפיפת קומה, ובכפיפת קומה ודאי דעת הטור דמדינא אסור מדהביא דברי ריב"ל אסור לילך בקומה זקופה, וכיון דלא שני לישני' כלל בההיא דסמך וכתב:

ומכסה ראשו כדאמר נמי התם וכו', נראה דעתו ברור דהנהו תרי ענינים, כפיפת ראש וגילוי ראש, שוים בחיובייהו, דאל"ה לאו בחדא מחתא הוי מחתינהו. וכיון דלעיל בסי' ב' לא מיירי ממדת חסידות אלא מדינא, אין שייך לומר דכאן בסי' ח' חזר מדבריו וסבר דמדינא מותר לילך בגילוי הראש ואינו אלא מדת חסידות.

ובעיקר הדבר קשיא לי טובא, דאיך אפשר לומר דהא דאמר רב הונא תיתי לי דלא מסגינא ד' אמות בגילוי הראש, הוא רק ממדת חסידות. דא"כ הא דא"ר נחמן שם תיתי לי דקיימית שלש סעודות ומצות ציצית, ורב יהודא דאמר תיתי לי דקיימית עיון תפלה, ורב ששת דאמר דקיימית מצות תפילין, כולם לא יהיו אלא מילי דחסידותא. וזה דבר שא"א לאומרו, היעלה על לב דשלש סעודות בשבת לא יהי' מצוה, ועיון תפלה לא יהי' מצוה, שיתפלל בלי שום מחשבה זרה, ומצות תפילין ומצות ציצית שלא יהיו מצות שיהיו עליו כל היום, כאשר היו נהוגים בימי חכמי הש"ס, רק שבזמננו מחמת שאין אנו יכולין להזהר מנקיות ומהיסח הדעת נחשבנו כאונסים מלקיים המצוה כתיקונה, אבל ודאי שלא יעלה על לב שום מורה לפסוק שאין צריך לעשות ג' סעודות בשבת מדינא, או

שיהי' רשאי מדינא לחשוב מחשבות זרות בשעת התפלה, או שאין צריך מדינא להיות זהיר הרבה במצות תפילין וציצית. אלא ודאי דהנהו גדולים אמרו כל חד וחד באיזה מצוה היו זהירים ביותר עם שרוב האדם אינן יכולין להזהר בהן כל כך, והמה עשו המצוה בשלמות, וכן כתב רש"י בשבת ריש דף קי"ט תיתי לי, ישולם שכרי עכ"ל, ושכר אין שייך אלא בעושה מצוה המוטלת עליו

ומצאתי בבכורות דף ב' ע"ב אהא דאמר אבוה דשמואל אסור לאדם לעשות שותפת עם הנכרי שמא יתחייב לו הנכרי שבועה והתורה אמרה וכו' כתבו התוס' בד"ה יתחייב וז"ל, עוד מייתי ר"ת ז"ל ראי' מפרק בתרא דמגילה דאמר אבוה בר איהי תיתי לי דלא עבדי שותפת עם נכרי ואי אסור מאי רבותי', וכן פי' ר"ת שלא היו נזהרין משלש סעודות מדאמר בפ' כל כתבי תיתי לי דקיימית שלש סעודות משמע שכולן לא היו נזהרין בהן עכ"ל.

הנה על השותפת עם הנכרי כתב ר"ת ואי אסור מאי רבותי', אלא ש"מ דאין בו איסור כלל, ובשלש סעודות כתב שלא היו נזהרין מג' סעודות, משמע שהיו מחויבין לעשות אלא שלא היו נזהרין, והחילוק שבין שותפות עם הנכרי לשלש סעודות, הוא מובן על נקל. דבאמת עצם השותפות עם הנכרי אין בו איסור, וטעמא דאיסורא אינו אלא משום חששא שמא יתחייב וכו' וכיון דאבוה בר איהי אויר תיתי לי וכו', ש"מ דהוא הי' מדקדק לחוש על זה, אבל אין החששה זו מן החיוב כ"כ, וכיון שאין חיוב בחששה אין איסור בשותפות. אבל ג' סעודות הוא מצוה מדינא, אך העולם אינן נזהרין בו. והנה ר"ת בעצמו בפ' ערבי פסחים הביאוהו הטור בא"ח כתב שהנהיג לעשות ג' סעודות קודם מנחה, הרי שהחזיק שלש סעודות למצוה מדינא.

ונראה שכן הוא סברת ר"ת ז"ל, דודאי כל אלו שאמרו בשבת תיתי לי וכו', המה חיובי מצות גמורים, אמנם עם היותן מצות, העובר עליהן אינו נענש כל כך, לפי שדרכי' דרכי נועם, ואי אפשר לרוב העולם ליזהר מהן, אבל ודאי מי שמקיים אותן המצות, הוא מקיים המצוה בשלמות, ומד' ישא ברכה.

היוצא מכל הדברים האלו, דכל הנהו שאמרו בשבת תיתי לי וכו', מחיובים גמורים דברו ולא ממילי דחסידותא, כמו שאנו רואין שכתב הטור וש"ע, דין דג' סעודות, ועיון תפלה וכו' לחיובים גמורים, ולית מאן דסבירא ליה דלא ליהוי הנהו דינים אלא מילי דחסידותא.

ועתה הלא יקשה מאד על כל הגאונים הנ"ל שאמרו שענין גילוי הראש אינו אלא ממילי דחסידותא, איך אפשר לומר דהאי דאמר רב הונא תיתי לי דלא מסגינא ארבע אמות

בגילוי הראש, יוצא מכלל כל שאר האמוראים שם, דלא להוי רק מילי דחסידותא ולא ענין חיוב כלל, ובפרט דהוכחנו מלשון רש"י ז"ל דלשון תיתי לי לא שייך אלא על התמלאות שלמות חיובו במצוה. זה ודאי דבר תמוה מאד על הגאונים הנ"ל.

ומה אעשה אם לפי עניות דעתי הקלוש', אין כאן קושי של כלום, ודברי רבינו הטור באים מכונים כראוי לו, ודברי מהרא"י ז"ל עולים כהוגן דלא לסתרי תשובותיו בסי' י' וכתביו בסי' ר"ג, וגם דברי הגמ' בנדרים עולים יפה ומכונים עם אלה דברי הגמ' המחמירים בגילוי הראש.

דודאי הא דאמר רב הונא תיתי לי דלא מסגינא ד' אמות בגילוי הראש, לא מילי דחסידותא הוא, אלא חיוב גמור ככל הנהו מ"ד דאמרי שם תיתי לי, והוא מכבוד שמים דכתיב בי' מלא כל הארץ כבודו שיכסה ראשו בכל עת מאימתו ומכבודו יתברך, אך שהעובר על מצוה זו אין עונשו מרובה כל כך כנ"ל. ואין איסור גילוי הראש פחות מאיסור זקופה קומה שניהם ענין אחד הם, והא דאמר ריב"ל א אסור לילך בקומה זקופה, דמשמע דהוא איסור, ועל גילוי הראש לא אמר שם אלא רב הונא לא הוי מסגי בגילוי הראש, נראה שהוא עביד הכי מחסידותא יתירתא אבל חיובא ליכא. הנה בברכות דף ל"ג ע"ב תנינא להא דר דר"יבל. לאחת ממדות תלמידי חכמים וקאמר עלה לא יהלך בקומה זקופה דאמר מר המהלך בקומה זקופה אפי' ד' אמות כאלו דוחק רגלי השכינה דכתיב מלא כל הארץ כבודו. וגם האי דאמר בר איהי במגילה (דף ל"ב ע"א) תיתי לי דלא עבדי שותפות עם הנכרי, וקדייק מיני' ר"ת בבכורות דאיסורא ליכא כנ"ל, האי גופא קאמר התם בבכורות בלשון איסור, דאמר התם אמר אבוה דשמואל אסור לאדם לעשות שותפות עם הנכרי שמא יתחייב לו שבועה והתורה אמרה וכו'. שמעינן מהא דכל הנהו דינים מסוג אחד, כולם המה חיובים גמורים על האדם, אבל מפני שא"א לרוב האדם להזהר מהן, אין עונש העובר עליהן מרובה (זולת מה שר"ת אומר שאין עצם השותפות אסור רק מחששה יתרה כאשר אמרו בסמוך, ובאמת אין אנו אחראין לפירושנו זה, עם שנראה נכון, אחרי שאינו נוגע לדינא).

ולכן, הטור בסי' ב' שהגיד לנו איך יתנהג האדם בקומו כפי הצדק והיושר, כתב לנו שני הדינים האלו בסוג אחד לחיובים גמורים:

ויכוף ראשו מההיא דר"יבל, ויכסה ראשו מהאי דרב הונא, ותרווייהו לאו ממילי דחסידותא הן, אלא מדין גמור משום מלא כל הארץ כבודו.

אמנם כל איסור זה דגילוי הראש לא מצאנו אלא בהולך ד' אמות, והטור שכתב סתם ויכסה ראשו, הוא לפי שמיירי שם מקימת האדם בבוקר ומלבישתו וכדומה, לזה כתב

ויכסה ראשו כדי שיוכל לילך, אבל כשעומד במקומו או כשאינו הולך ד' אמות, מזה לא דיבר רב הונא ולא הטור ואין אסור כלל מדינא, אלא מחסידותא יתירתא, כההיא דאמי' דרב נחמן, דלא הוה שבקת גילוי רישי', משמע דלא היתה מניחתו לילך אפי' רגע אחת בגילוי הראש. אבל רב הונא דמיירי מדינא, ודאי לא איירי אלא מהלוך ד' אמות דוקא, דאין לומר דלאו דוקא אמרו אלא אפי' פחות מד' אמות אמות הוי זהירי, דמנלן הא דלא נימא הדברים כפשטן, דדוקא הלוך אסור ולא עמידה, ופחות מד' אמות לא מקום מקרו כידוע גבי דיני שבת. ועוד דא"כ הוי ליה למימר בקיצור, תיתי לי דלא גלינא רישא, ובברכות ג"כ הל"ל בקיצור רב הונא לא הוי גלי רישא, אלא ודאי דדוקא ד' אמות אמרו שהוא מדינא אסור כנ"ל, אבל פחות מד"א, או עמידה במקום אחד, מזה לא דיבר רב הונא, רק הוא מילי דחסידותא מהאי דר"נ כנ"ל. והיא גופא חידוש הוא והבו דלא לוסיף עלה.

ובדברים האלו ניחא שפיר, האי דאמרו בנדרים בפשיטות:

אנשים זמנין דמכסי רישייהו וזמנין מגלו רישייהו כאלו אין בו שום נדנוד איסור, ובדברינו ניחא ב"ה, דהא דאמר זמנין דמגלו רישייהו, היינו כשעומדין או כשיושבין או כשזזין מעט ממקומם ואינן הולכין ד' אמות, דבזה אין איסור מדינא, רק ממילי דחסידות', ורובא דעלמא אינם זהירים בהכי.

וכל הדברים האלה ראה הגאון מג"א ז"ל ואמרה לנו בגודל קיצור לשונו כדרכו. שכתב בסי' ב' על הא דכתב המחבר ולא ילך ד' אמות בגילוי הראש, ח"ל:

ומדת חסידות אפי' פחות מד"א וכו' ובנדרי' משמע דקטנים דרכן לילך בגילוי הראש עכ"ל. הנה כתב דמדת חסידות אפי' פחות מד"א, משמע אבל ד' אמות אינו ממדות חסידות אלא מדינא, וכתב עוד דבנדרים משמע דקטנים דרכן לילך בגילוי הראש, ולא כתב דשם משמע דאפי' גדולים דרכן לילך בגילוי הראש, דהא קאמר התם אנשי' זמנין דמגלו רישייהו, אלא משום דאנשים לא מגלו רישייהו אלא בעמידתן וישיבתן שאין בו איסור, אבל קטנים שאינן בני מצות לעולם מגלי, והוא ממש כפי הדברי' שכתבנו.

אולם להתפלל או לכנוס לביה"כ בגילוי הראש מזה לא דברו בגמ' כלל, והוא ענין אחר יותר חמור אפי' מהילוך ד' אמות, וראי' לזה דהרמב"ם דלא כתב כלל האי דינא דלא ילך ד' אמות בגילוי הראש, ואפי' בהלכות דעות גבי הנהגת ח"ח לא כתב האי דינא ולא ידעתי למה ושמא הי' לו איזה גירסא אחרת), והאי דאסור לילך בראש מגולה בתפלה כתב לחיוב גמור בפ"ה מהלכות תפלה גבי שאר חיובי תיקון התפלה, כמו כיון רגליו, ועמידה

נוכח ירושלים, ודכוותייהו, דכל הנהו חיובים גמורים נינהו. והיינו משום דפלוגתא היא בהדיא במס' סופרים כמ"ש הב"י בסי' צ"א, ונקטינן לחומרא..:

והנה ממה שכתב הטור בסי' צ"א:

ויכס' ראשו, וכתב מיד דברי הרמב"ם אלו, נראה ברור שגם הוא ז"ל סבר שהוא איסור גמור להתפלל בראש מגולה, וכמ"ש בפירוש במס' סופרים להאי דמחמיר, ולא בראש מגולה אינו רשאי להוציא אזכרת השם מפיו. ואין כאן שום חילוק בין אם הולך ד' אמות או לא, דאפי' עומד במקומו אסור להזכיר את השם בראש מגולה:, דסתמא אמרו במס' סופרים:

אינו רשאי להוציא אזכרת השם מפיו, לא שנא עומד ולא שנא הולך, ולשון הרמב"ם, לא יעמוד בראש מגולה, ובפרט דמיירי שם מתפלה דצריך עכ"פ לעמוד בה.

והשתא לא צריכנן לכל הנהו דחוקי בדברי הטור סימן ח', דבסי' ב' מיירי הטור מענין לבישת האדם בקומו כי ילך ויתהלך בשוק, אמר מדינא ויכסה ראשו למען שכשילך לא ילך ד' אמות בגילוי הראש שהוא אסור כפי החיוב האמתי, אבל כשעומד במקומו, אין עליו חיוב אלא ממילי דחסידותא מהא דר"נ, וממילי דחסידותא לא איירי הטור. לפיכך כאן בסי' ח' דמיירי כשעומד להתעטף בציצית, אם לא הי' לובש ציצית. הי' יכול לעמוד מדינא בלא כסוי הראש, אלא מפני שלובש ציצית וצריך לברך עליהן, והברכה אסורה בגילוי הראש אפי' כשעומד במקומו, לכן צריך לכסות ראשו. ואם כן זה המשך דבריו ז"ל:

ומחזיר שתי ציצית וכו' ויכסה ראשו ויברך להתעטף בציצית, אבל כשאינו מכסה ראשו אינו יכול לברך, ואם לא הי' מברך לא הי' צריך לכסות כיון שעומד במקומו. נמצא שאין כאן שום סתירה ולא קושי בדברי הטור, ובכל מקום מיירי רק מדינא ולא משום מילי דחסידותא.

והנה התרומת הדשן לא מיירי כלל מאיסור הליכת ארבע אמות, אבל באו שאלותיו בענין תפלה והזכרת השם בגילוי הראש, לכן בתשובותיו בסי' י' נשא ונתן בפשיטות שאסור להתפלל או לכנוס לביה"כ בגילוי הראש, והוא מדינא, דנקטינן להחמיר כההיא מאן דאסור במס' סופרים:

אבל בסי' ר"ג בכתביו דמיירי מדין אי יהרג ואל יעבור על העמיד' לישבע בשם בגילוי הראש, שפיר כתב ובגילוי הראש לא אשכחן קפידא בהדיא לאיסורא, כלומר דבגמ' דידן לא אשכחן האי דינא כלל, דאסור להזכיר את השם בגילוי הראש אם אינו הולך ארבע אמות, ובמס' סופרי' פלוגתא היא, ואף דנקטינן להחמיר, כאן ספק נפשות הוא

וספק נפשות להקל הנך רואה בעיניך שהדברים האלה ברורים לפנינו כשמלה, דלילך ארבע אמות בגילוי הראש אסור מדינא אפי' לדבר הרשות. ולהתפלל או להזכיר את השם בגילוי הראש, אפי' כשיעמוד במקומו, ג"כ אסור מדינא, ולעמוד או לישב במקומו או לילך פחות מד' אמות לדבר הרשות, מדינא אין כאן איסור, אבל ממילי דחסידותא שלא לגלות ראשו אפי' שעה אחת.

והמגן אברהם ז"ל בסי' צ"ג ס"ק ג' כתב על האי דכתב המחבר שלא לכנוס לביה"כ בגילוי הראש וז"ל:

ומ"ש בסי' ג' שלא ילך ד"א בגילוי הראש הוא ממדת חסידות. ואגב חורפי' לא ראה שהוא סותר דברי עצמו שכתב לעיל ס"ב על האי שלא ילך ד' אמות:

ומדת חסידות אף בלא ד"א עכ"ל, ש"מ דס"ל דד"א מדינא אסור ולא ממדת חסידות. ובאמת לפי מה שאמרנו לא שייכי הנהו דיני להדדי כלל, דלעיל מיירי בהולך ד' אמות, וזה אסור מדינא אפי' לדבר הרשות. אבל כאן מיירי לכנוס לביה"כ או להזכיר השם דאסור מדינא אפי' בלא הילוך ד' אמות ואפי' עומד במקומו, משא"כ לדבר הרשות מותר באינו הולך ד"א.

גם מה שכתב הט"ז ז"ל סי' ח', שנראה לו איסור גמור כיון שחק הוא עכשיו בין העמים, תיכף כשיושבין פורקין מעליהן הכובע, ואם כן זה נכלל בכלל ובחוקותיהם לא תלכו, דבר זה לא ידעתי להולמו, דהא בפירוש כתב מהרי"ק והובא בש"ע בהגה"ה סי' קע"ט בי"ד, וכבר הזכרנוהו כמה פעמים, דאין איסור משום ובחוקיתיהם לא תלכו אלא מה שעושין משום פריצות חק לע"ז, והאי דמסירין הכובע בשעת חבורתם אין בו אחד מכל אלו. ואף לפי מה שהבאנו למעלה שגילוי ראש בהזכרת השם הוא חק העכום גמור, לפי שהם מצוים על זה לגלות ראשם בשעת תפלתם. לא משום זה יהי' אסור לדבר הרשות שאין עליהם שום חק, ומה שעושים כן, רק לכבוד עצמם הם עושין, כאשר אנחנו רואים בזמנינו כמה מקומות שבטלו המנהג הזה לגלות ראשם בעת יפגשו איש את רעהו.

ולפי מה שבררנו הדברים הכל יבא על מכונו ברור יפה ומכוון ב"ה בלי שנצטרך לשום דוחק. ואולי מקום הניחו לנו מן השמים בזה הענין הרגיל בכל יום, להתגדר בו שא

ואולם אף שאמרנו שהעמידה בגילוי הראש הוא רק ממדות חסידות, ואינו אסור מדינא אם אינו הולך ד' אמות בגילוי הראש, מ"מ היטב אשר דבר הגאון מהרש"ל ז"ל (הביאו הט"ז שהעתקנו למעלה) דעכשיו שכבר הורגלו ישראל על כך שקיימו וקבלו עליהם מדת חסידות הזה לחק, לבל יגלו ראשם בשום פעם, ויחשבו הגילוי ראש לקלות ראש נגדו יתברך, ודאי המרים ראש להקל בדבר זה במקום שנוהגים איסור, הוא חציפות

ואפקירותא, דהוי כאלו אמר, הם חששו להקל ראש נגדו יתברך, אני לא אחוש. ומנהג כזה ודאי הוא מנהג ותיקין, והעובר נקרא פורץ גדר, ועובר בלאו דלא תתגודדו.

אבל במקום שיש לחוש לפיקוח פרנסה, בהבדל משאר העמים בעת עסקם, בפרנסתם, נראה דיש לצדד להיתר. דאדעתא:

דהכי לא קבילו עלייהו, ובפרט שמצינו כמה דברים שהתירו משום הפסד ממון אפי' בשבת החמורה במילי דהן דרבנן. גם במקום שיש לחוש לחוכא ואיטלולא מהנכרי' אין להחמיר, כמו שמצינו בנעילת הסנדל בט"ב שאסור מדינא, ומ"מ התיר הטור והרמ"א בהגהותיו בסי' תקנ"ד בא"ח ס"ז שמקום שדרים בין העכ"ום לא יחלוץ אלא ברחוב היהודים אבל כשיושב בביתו ואין לו עסק עמהם, או במקום שאין לחוש להפסד ממון או לחוכא ואיטלולא, ודאי דאסור לישב בגילוי הראש, ואין כאן ממדות חסידות, רק מדינא אסור שכבר קבלוהו חובה.

אבל לילך ד' אמות בגילוי הראש, ודאי אסור מדינא דגמרא, ובפרט כפי שאנחנו נוהגין להחמיר אפי לישב או לעמוד במקומו בגילוי הראש, הילוך ד' אמות בראש מגולה ודאי דאין להתיר בשום אופן, ועונש העוברו כעונש העובר על דברי חכמים ובפרט שפוגם בכבוד שמים ח"ו, דמלא כל הארץ כבודו.

ומפני שהיושב בגילוי הראש או אפשר לו ליזהר שלא ילך ד' אמות בלי כסוי, ויעבור על איסור גמור, לכן למען עשות הטוב והישר בעיני אלד"ים ואדם, ראוי לכל איש אשר יראת ד' נגע בלבבו לתקן לעצמו כובע קטנה תחת כובעו (ואני ראיתי כמה גדולים עושין כן מפני הבריאות, ובדבר זה ודאי כל אדם יכול לו' אסטניס אני) למען יוכל הסר הכובע בעת עמדו או יעסוק במסחר עם אנשי הארץ אשר לא מעמנו הם, ויהי' נאה לשמים ולבריות והמקרה במים עליות, אשר לו תכרע כל ברך יודו כל פיות, מהר ישכלל היכלו כמגדל השן בנוי לתלפיות, ישים מדבר לאגם מים ולמוצאי מים, הציות, ירם ראש נשואי פשע כסוי חטאה עינימו אליך ישברו ואל חסדו צופיות, אז יגל יעקב ישמח ישראל, רוממות אל בגרונם ובידם חרב פיפיות.

ועל דבר שנשאלתי אם מותרין אנשים ונשים לילך יחד בבהכ"נ אחת.

תשובה. לא תהי' כזאת בישראל. דהכי אמרינן במשנה סוכה דף נ"א ע"א, במוצאי י"ט הראשון של חג ירדו לעזרת נשים ומתקנין שם תיקון גדול. ואמרינן בגמרא מאי תיקון גדול אמר ר' אלעזר כאותה ששנינו חלקה היתה בראשונ' והקיפוה גזוזטרא והתקינו שיהי' נשים יושבת מלמעלה ואנשים מלמטה, ת"ר בראשונה נשים מבפנים (בעזרת נשים) ואנשים מבחוץ (ברחבה של הר הבית ובחיל) והיו באים לידי קלות ראש, התקינו

שיהיו נשים יושבות מבחוץ ואנשים מבפנים, ועדיין היו באים לידי קלות ראש, התקינו שיהיו נשים יושבות למעלה ואנשים למטה.

וזה לשון הרמב"ם פ"ח מהלכות לולב הלכה י"ב:

אעפ"י וכו' בחג הסוכות היתה במקדש שמחה יתרה שנא' ושמחתם וכו' וכיצד היו עושין, ערב י"ט הראשון היו מתקנין במקדש מקום לנשים מלמעלה ואנשים מלמטה כדי שלא יתערבו אלו עם אלו וכו' עכ"ל.

הנה לך ברור שמלבד שאיסור גמור הוא שילכו בבית ד' אנשים ונשים יחד, הנה גם זה ראינו שמנהגינו לתקן בבתי הכנסיות שלנו הבית הכנסת של נשים למעלה ושל אנשים למטה, יש לו יסוד גדול בגמרא, אשר כל אמרותיהם צרופות, בזהב האמת מצופות, והנסיון מעיד יום יום על אמתתם, ומנהג אבותינו תורה, ומינה לא תזוע.

ועל שנשאלתי אם מותר להגות את שם הוי' ב"ה הנכבד באותיותיו?

חלילה חלילה. הן אמת שעל מה דאמרי' בסנהדרין ריש חלק ואלו שאין להם חלק לעו"הב וכו', אבא שאול אומר אף ההוגה חת השם באותיותיו, אמרינן שם בגמרא (דף ק"א ע"ב) תנא, ובגבולין ובלשון עגה, ופירש"י כי אמרינן דהוגה את השם באותיותיו אין לו חלק לעו"הב, בגבולין, אבל במקדש לא שהרי בשם היו מברכין, ובלשון עגה אפי' במקדש לא, לשון עגה לעז כו', גבולין קקי חוץ למקדש, ואסור לפרש שם בן ארבעים ושתים בלשון עגה כו', אבל בלה"ק אינו נענש כל כך, עכ"ל. א"כ לרש"י אין ראי' ממשנה זו שאסור להגות שם הוי' שכתוב לפנינו באותיותיו, דשם מיירי משם של מ"ב, דעונש ההוגה אותו גדול מנשוא, אבל לא משם של ארבע אותיות.

וכן נראה דעת הרמב"ם ז"ל, שלא כתב ההיא דאבא שאול, מפני שהוא מפרש המשנה כרש"י, דלא מיירי אלא בשם של מ"ב, ואין מי שיודע עתה לפרש שם הקדוש הזה, ובפרט בזמן הרמב"ם ז"ל שעדיין חכמת הקבלה היתה צרורה בצרור התעלומה.

אמנם הרב הברטנורא כתב בפירוש המשנה סתם וז"ל:

וההוגה את השם, של ד' אותיות כמו שהוא נכתב. הנה לדעתו כשהוגה את השם כשהוא נכתב לפנינו, עונשו מרובה מאד ואין לו חלק לעולם הבא.

ובע"ז דף י"ח ע"א על מה שאמרו שם שר' חנניא בן תרדון נענש מפני שהי' הוגה את השם באותיותיו, פירש"י, דורשו בארבעים ושתים אותיות ועושה בו מה שהוא חפץ. וכתבו התו' בד"ה הוגה וכו' וז"ל פירש"י שדורשו בן מ"ב אותיות ועושה בו מה שהוא חפץ, ורוב העולם מפרשים שהי' קורא בפירוש אותיות של שם המיוחד באותיות של שאר התיבות וכו' עכ"ל. והאי רוב העולם שכתבו התו' אין דעתם על רוב ההמוניים, שלא

מהם יביאו ראי' נגד רש"י ז"ל, אלא על רוב החכמים שבדור, והנך רואה הרב הברטנורא הי' אחד מרוב העולם שזכרו התו'.

נמצא שלפי דעת רוב הגדולים שהתוס' והברטנורא מכללם אין שיעור לגודל ענשו של ההוגה את שם הוי' ב"ה הכתוב לפנינו באותיותיו, רחמנא ליצלן.

אבל עם שדעת רש"י ז"ל אינה מסכמת על פירושא דמתני' דהוגה את השם באותיותיו, בהאי כולי עלמא מודי, דאסור לקרות שם של ד' אותיות הוי ככתבו. דגמרא ערוכה היא בפסחים (דף נ' ע"א והובא בתוס' בע"ז הנ"ל, ר' אבינא רמי כתוב זה שמי לעולם (בהעלמה, רש"י) זה זכרי לדור דור אמר הקב"ה לא כשאני נכתב אני נקרא, נכתב אני ביו"ד ה"א ונקרא אני באל"ף דלת, ופירש"י:

לא כשאני נכתב, שני שמות למדו שם הכתיבה ושם הקריאה, עכ"ל. וכיון שאין חולק על גמרא זו, ודאי דאיסור גמור להגות שם של הוי' ב"ה באותיותיו, וטעמא דלא כתבי' הרמב"ם ז"ל לא ידענא.

ומלבד זה נראה לפענ"ד עוד ראי' ברורה על איסור הגות את השם הנכבד בן ד' אותיות ככתבו דכשנתבונן בכל ספרי התנ"ך, נמצא שאין לשם הוי' ב"ה שום נקודה לעצמו, אלא אי עומד לעצמו הוא מנוקד בנקודת של שם אדני, וכשנכתב אצל שם של א"ד שאנו מלבישים אותו בשם אלד"ים, הוא נקוד בנקודות אלדי"ם (אמנם כשנכתב לעצמו, נראה השינוי הזה, שתחת שנכתב תחת הא"לף של א"ד חטף שבא, נכתב כאן תחת היו"ד, שבא והוא נכון מאד שבאמת דינה של הא הא"לף להנקד בשוא אך לפי שאותיות אחה"ע אינן מקבלין שבא כי אם חטופה, נכתב חטף שבא אבל כאן בשם הוי', כתוב כדינו שבא תחת הי', משא"כ בשם אלקי"ם דינו של האל"ף בחטף סגול, לכן נקוד גם היו"ד של הוי' כן. זה נכון ואין כאן מקומו לברר יותר) ואי ס"ד שיהי' מותר להגות את שם הוי' ב"ה באותיותיו, הי' צריך להיות לו נקודה לעצמו, כדי שנדע איך יקראוהו. וזו היא ראי' ברורה לדעתי.

בין כך ברור הוא שמי שמוציא את השם המיוחד מפיו ככתבו, טועה הוא, ועבירה גדולה הוא עושה, ואליבא דרוב הגדולים, נפשו לא חי' לעו"הב. ואנחנו בשם אלד"ינו נזכיר כאשר ציה לנו משה מורשה, על פי חכמינו בעלי התלמוד לנו מפורשה ותהי נפשותינו צרורות בצרור החיים לפני מלך חיים אשר עשה את הים ואת היבשה.

קץ הימין

ש"ות קץ הימין בו יבואר חיוב אמונה כל איש ישראל בביאת המשיח שיגלה ב"ב. ואופן האמונה הזאת. ושאינה מתנגדת בשום פנים לאהבת אדוני הארץ המוטלת בחיוב גמור על כל איש ואיש אפרים רועה רוח. יפרוץ שמאל וימין מכל פאה ומכל רוח. העיזו בני בנימין. לה' המלחמה. ואתה תנוח:

ותעמוד לגורלך לקץ הימין. **קץ הימין**

שאלה. החייב כל איש הישראלי להאמין בביאת משיחנו, ושיבת שבותנו, וחזרת עטרת ירושלים ובית עולמים ליושנה? האם לא תתנגד אמונה זו לחיוב אהבת כל איש למלכו ולארצו, אשר כשישראלי כאיננו ישראלי מחויב ומוזהר עלי' (פאטריאטיסיס)? ואם רשאים, או חייבים אנחנו בהתפלל אל. ד', או בזמרינו שירי תהלים וכדומה, להניח כל אשר יבא בהם, מהתקוה או בקשה על גאולתנו, ועל פדות נפשינו, לבלתי נגוע על ידי זה בחיוב אהבתנו למלכינו, או אסור לשנות באלה שום דבר?. תשובה. הישראלי שא שאיננו מאמין בביאת ש המשיח, ושישוב ישראל לארץ הצבי, ושתשוב תבנה העיר הקדש, וארמון על משפטו ישב, איננו ישראלי, ויותר אני אומר שאיננו כדאי כלל להקרא בשם אדם. האמונה הזאת איננה מתנגדת בשום אופן לאהבת אישי הארץ אל מלכם ואל ארצם. באופן שחלילה לנו להניח אף אות אחת מעניני משיח ועיר הקדש, מתפלתנו ומשירי תהלים, וכדומה. הס כי לא להזכיר.

מאור גליותנו, ועמוד אמונתנו, הרמב"ם ז"ל בשלש עשרה עקרי האמונה אשר העמיד בפירושו על המשנה, בסנהדרין. בתחלה מפ' חלק כתב וזה לשונו

היסוד השנים עשר, הוא ימות המשיח, והוא להאמין ולאמת שיבא, ולא יחשב שיתאחר, אם יתמהמה חכה לו, ולא ישים לו זמן, ולא יעשה לו סברות במקראות להוציא זמן ביאתו, וחכמים אומרים תפח רוחן של מחשבי קצין, ושיאמין שיהי' לו יתרון ומעלה וכבוד על כל המלכים שהיו מעולם כפי מה שנבאו עליו כל הנביאים ממשה רבינו ע"ה עד מלאכי ע"ה, ומי שנסתפק בו או נתמעט אצלו מעלתו כפר בתורה שייעד בו בתורה בפירוש בפרשת בלעם ובפרשת אתם נצבים, ומכלל יסוד זה שאין מלך לישראל אלא מבית דוד ומזרע שלמה בלבד, וכל החולק על המשפחה הזאת כפר בשם השי"בה ובדברי נביאיו, עכ"ל.

ואיך אפשר לשום איש אשר מזרע ישראל הוא להכחיש האמונ' היקרה הזאת, בלתי שיכחוש בכל נביא וחוזה, ובכל ספר. תהלת אדוננו המלך דוד ע"ה

והנה בימים האלה, כל אום ולשון הנודעי' לנו, (זולתי מקצתן היושבים באיים רחוקים ודבר אין להם עם אדם מאמינים באמת ובלב שלם באמתת נבואות הנביאים הקדושים, ומכבדים ומייקרים את שמם, כפי הראוי לאלה האישים אשר זכו לחזות בנועם ד'.

אמנם את אשר האומות זולתי האום הישראלית אינם מאמינים בביאת המשיח, הוא, מפני שלפי אמונתם אשר נולדו ואשר נשרשו בה, הנם מאמינים שכבר באו כל אלה היעודים אשר חזו ויתנבאו אלה קדושי עליון, ע"י אותו שהם מאמיני' עליו שהוא הי' המשיח האמתי. ולפי שראו בעיניהם, שעם אמונתם במשיחם, לא יתאמתו אלה היעודים והנחמות אשר יבטיחונו על השיבה לירושלים ולציון, הנם מוכרחים לומר שירושלים וציון הנזכרים, אינם ענינים ארציים, אלא הם מייעדים על ירושלים וציון שמימיים, כלומר, שהם כל הנביאים, הלבישו האושר הצפון, במשל ציון וירושלים הנודעים לנו לרבוי אושרם הארצי, באופן שהמה לא חדלו מתת אומן לכל דברי הנביאים ולכל היעודים והנחמות אשר באו בספרי התנ"ך מן משיח וירושלים ציון וכדומה.

והנה את אשר המה מלבישים יעודי ציון וירושלים, הוא, מפני היותן מאמינים שהנותן דתם הוא הי' המשיח האמתי אשר הועד מפי הנביאים כנ"ל.

ועתה אנחנו בני אברהם יצחק וישראל, המעוטרים בשם ישראלים, עם התחלשות האמונה בעו"ה בימינו בכמה מהאומה, בזה, כל עוד שנרצה שיקרא עלינו שם ישראלי ולא שם אום זולתה, אנחנו שוים, שכולנו יחד הננו מסכימים שלא בא עדיין המשיח האמתי, וכיון שאנו מסכימים שעדיין לא הי' משיח לישראל, על כרחך עדיין הוא עתיד לבא. וכיון שאנו מאמיני' על יעודי המשיח כי בא יבא ולא יאחר ודאי שאין לנו לעשות כמוהם לומר על ייעודו ציון וירושלים היותם משל, והוציא הדברים מאמתת פשוטן, שכמו שאנו מאמיני' בביאת המשיח שהדברים כפשטן (כי גם כל האומות מאמינים ענין המשיח בדרך אמת ופשוט, רק שאמרו שכבר בא) שעדיין מעותד המשיח והגואל האמתי לביא, כן צריכין אנחנו להאמין שיבת שבותנו לירושלים והבנות העיר הקדש על תלה וההיכל על. מכונו, כאשר נתיעד לנו מפי נביאינו הקדושים על פי ד'.

ומעתה הישראלי הזה המעיז פניו לבלתי תת אומן בביאת המשיח, ושוב ישראל ירושלימה, ותפארת ציון והיכל קדשינו על מקומה, הוא נופל מרום מעלת האמונה הנטועה בלב הישראלי מעת צאתו מרחם, לתכלית תחתית שוחת הכפירה, כי לא עתה יבוש יעקב לחפות דברים אשר לא כן על אלה הנביאים ואנשי אלדי"ם אשר יאמינו בם ובקדושתם כל יושבי תבל ושוכני ארץ, ולומר בפה מלא:

שקר המה דוברים וכל דבריהם אין בם ממש.

ומה נראתה בענין זה גודל חכמות לב אדוננו הרמב"ם ז"ל, בהציגו יסוד זה, ר"ל אמונת המשיח, לאחת עקרי האמונה, כי מי שאינו מאמין בביאת המשיח, הוא אומר בפירוש שאינו מאמין בדברי הנביאים המבטיחים אותנו כולם כאחד על ביאתו המוחלטת, וכיון שאינו מאמין בדברי הנביאים, מה זה יעצור ידו לומר שאינו מאמין ג"כ לדברי אבי הנביאים הוא משה רבינו ע"ה, ובפרט שמשה רבינו עצמו ניבא על ביאת המשיח כמ"ש הרמב"ם ז"ל הנ"ל, וכיון שאינו מאמין בנבואת מרע"ה אינו מאמין בתורתו וכיון שאינו מאמין בתורתו לא בשם ישראל אל יכונה עוד. באופן שהתמונה הזאת היא העיקר והשורש הגדול אשר יצטרך להאמין בו כל איש ישראלי

ואני מוסיף עוד, שאחרי שכפי האמור, הישראלי שאינו מאמין בביאת המשיח, הוא מעיז פניו לכפור בדבר אשר יודו בו כל אנשי הארץ, כישראלי כאשר איננו ישראלי, אם כן כיון שכפר בעיקר הזה, הוא מוציא עצמו מכלל כל מין האישים. ואינו ראוי שיקרא אתם בחברה אחת, על שם אדם, אבל עם היותו ממהלכי שתים, איננו אדם, אך נמשל כבהמות נדמה, אשר כל רוח אין בקרבו (מלבד אשר הוכחנו ה באריכות ובבירור רחב בסוף ספרנו קדש הלולים, שהישראלי שאינו מאמין בנבואת משרע"ה, אין לו שום יתרון על הבהמה, ואין ראוי להקרא אדם).

לא כאלה חלק יעקב, מאמינים בני מאמינים מעת היתה ישראל לגוי מעטים המה מאד מאד אשר ילכו וכשלו אחור ויפלו בפחת הכפירה העמוקה הלזו

ועתה אחי אשר אתם אומרים היות האמונה הלזו מתנגדת לחיוב אהבת האדם אל מלכו ואל ארצו איך תאמרו להראות בזה לעין כל, כי לא נופלים אתם מותר עמי הארץ באהבתכם אל אדוניכם במה שאתם משנים נוסח תפלתכ' וכמה מזמורי תהלים, לבל יעלה על שפתותיכ' שום ענין בקשה או הלול מענין המשיח וציון וירושלים, אחרי אשר כל רואיכם יכירוכם, כי בני אל חי אתם זרע אברהם אוהבו, אשר האמונה השלמה נטועה בלב איש ואיש ותשרש שרשי', ואם חדלתם להגיד דברים האלה בפה, לבבכם לא כן יחשוב, ובקרבכם עוד לא כבתה לפיד האמונה, הבוערת ואין מכבה בקרב איש ולב עמוק, כל עוד לא חדל האדם להיות אדם?

אמנם השקיטו אחי! הנכם תועים בדרך, המה האומרים לכם היות באמונה זו איזה התנגדות לאהבת אדוני הארץ, לא ידעו ולא יבינו ענין האמונה היקרה הלזו, ודרכי' מהם נעלמה, לכן יביעו ידברו על ד' ועל משיחו, ובלשונם יכזבו לו, אבל לא כן אחי! דרכי אמונתינו דרכי נועם,, ועם שלמות התמלאות חובת הישראלי ואהבתו אל אדון ארצו,

יכול להשלים ג"כ חובת אמונתו לחכות כל יום על צמיחת קרן בן ישי אשר כל הארץ ישתחוו לו יזמרו שמו סלה

דע לך אחי! שהמשיח אשר לו אנו מקוים, ועינינו לו מיחלים, לא בסופה וסערה דרכו, לא רעש מלחמה ותרועת מנצחים בקרב, תסולל מסילתו, לא על גרם מעלות פגרי המנוצחים יכונן כסאו, ואנחות אלמנותיהם ויתומיהם, בנועם צלצלי שירי מהללו לא יתערבו. אבל טרם יצמח חוטר ישועה הלזה, כל לבבות ידרוש ד', ותופע עליהם נהרה, יטהרו הלבבות, ותפקחנה העינים. בעת ההיא יפתחו ארובות השמים ותגלה ותראה האמונה האמתית, באמתת בירורה לעיני כל ולעיני השמש. ויקויים מה שהבטיח הקב"ה ע"י נביאו צפני' (קאפטיל ג' פסוק ט'):

כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה יחד לקרא כולם בשם ד' ולעבדו שכם אחד. ומה שאמר זכרי (קאפטיל י"ד פסוק ו' ז') והי' ביום ההוא לא יהי' אור יקרות וקפאון, והי' יום אחד הוא יודע לד' לא יום ולא לילה והי' לעת ערב יהי' אור, פי' שביום ההוא, ר"ל בעתים האחרונים, לא יהי' אור, פי', אור האמונה לא יהל בטוהרו אלא, יקרות וקפאון (דעממרונג אונד דונסס) פי', שתהי' אור האמונה נעכרת בכמה מינו דעות וספקות שאינן ישרות. והי' יום אחד הוא יודע לד', כ עת אחד שהוא יתברך לבדו ולא אחר יודע העת ההוא, לא יום ולא לילה, פי' שיהיו האנשים משוקעים בכמה מיני ספקות עד שלא יהי' יום, ר"ל אמונה גמורה, ולא לילה, ר"ל כפירה גמורה, והי לעת ערב יהי' אור, פי' לעת שכבר ידמה כי ינטו צללי ערב ושמש האמונה באה, פתאום יאמר ד' ויהי אור. ומה שאמר זכרי' (שם פסוק ט') והי' ד' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהי' ד' אחד ושמו אחד. **אז** כאשר יבקיעו ניצוצי האור הגדול הזה בלב כל מין האישים ותזרח לו השמש, אז יבקע כשחר אורינו וארוכתנו מהרה תצמח, כי יבא כנהר איש אשר רוח ד' נוססה בו, אשר ניבא עליו ישעי' הנביא:

ויצא חוטר מגזע ישי ונצר משרשיו יפרה, ונחה עליו רוח ד', רוח חכמה ובינה, רוח עצה וגבורה, רוח דעת ויראת ד', והי' צדק אזור מתניו והאמונה אזור חלציו. וניבא עוד על השלום שבימיו:

וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ ועגל וכפיר ומריא יחדיו, ונער קטן נוהג בם. פי', שכל האומות החזקות אשר התגברו על החלשים, בנוה שלום ובמנוחות שאננות יחדיו ירבצו, ונער קטן, ר"ל ישראל שחשבוהו כנער קטן, כי במה נחשב הוא (ואפשר יתאר את ישראל נער כמ"ש הושע: כי נער ישראל ואהבהו) אותו נער קטן ינהגם בחכמתו. הוא האיש אשר אמר ד' להלבישו חכמה ומדע כשריון, וילבש בגדי חן והדר תלבושת, ויעט

כמעיל ענוה, ויצוק שמן משחת חכמתו על ראש כל בני דורו, יראוהו מלכים ויאשרוהו, ישמעוהו לאומים ויתמהו מגערתו, ובלב אחת ונפש אחת עדי הממלכה יענדוהו, ויאמרו לזית מלכה עלינו.

לא ידי איש ישלטו במפעלות מפלאות התהפכות הגדול הזה, לא מעצמם ישברו עול יעברו חק אדניהם, חלילה! אבל, אך יד ד' לבדה תפעל כל אלה, הוא אשר ברא את האדם, ואשר יצר את לב האישים ומעשה ידיהו כוננהו אל ההתנגדו' במפעלותיו ומחשבותיו, הוא לבדו בכח יכולתו שלולי השיעור יפליא לעשות בעת ההיא (איככה? וע"י איזה סבה? נפלאת היא בעינינו) לטהר לבות כל עמי הארץ, לאחדם אל מטרת כונה אחת, לקרא כולם בשם ד', לרומם קרן עמו, נתת את הנזר ואת העדות על ראש בן ישי בחירו, לקרא לירושלים כסא די, ובית אלוד' יעקב, גאון עולם משוש דור ודור, כמה שאמר ישעי' (קאפיטל הנ"ל) והי' ביום ההוא שורש ישי אשר עומד לנס עמים אליו גוים ידרושו והיתה מנוחתו כבוד. ופי' העקרים (במעט הספת נופך משלי) שלא יהי' כשאר המלכים שנוחלים כבוד ברבוי מלחמות וכבוש ארצות ברב חיל, ועם כבד, לא כן משיח ד' ועדתו, כי לא ביד יקחו ארצות ויכבשו עממים, אבל כאשר כל העמים יכירו וידעו את גדלו וישמעו את חכמתו, ירוממוהו בקהל עם, ויתכבדו ברצותו להיות עליון עליהם, זה שאמר והי' ביום ההוא שורש ישי אשר עומד לנס עמים, ר"ל שיהי' מנוסס ומפואר על כל העמים, לא ביד חזקה ימלוך עליהם, אבל, אליו גוים ידרושו, הגוים ידרושו:

מעצמם לבוא אליו ולהתנהג תחת שבטו, באופן שתחת היות כבוד מלכים רבוי המלחמו', ושלילות המנוחה, הוא ינחל כבודו במנוחתו, והי' מנוחתו כבוד.

ואמר עוד (קאפיטל י"ח) ביום ההוא יובל שי לד' צבאות עם ממושך ומורט ומעם נורא מן הוא והלאה. גוי קו קו ומבוסה אשר בזאו נהרים ארצו אל מקום שם ד' צבאות הר, ציון פי', עם ממושך ומורט, שנשתנה מעם נורא מיום היותו והלאה, להיות עתה גוי קו קו ומבוסה אשר בזאו נהרים ארצו, העם הזה יובל שי לד' צבאות אל מקום שם ד' צבאות הר ציון. ואמר ירמיה (קאפיטל ג' פסוק י"ז) בעת ההיא יקראו לירושלים כסא ד' ונקוו אלי' כל הגוים לשם ד' לירושלים. ועוד כמה וכמה מקראי קדש מעידים על כל זה הענין, ותקצר היריעה מהכילם.

אמנם היותנו מצוים לבלתי שלוח יד בשום אופן ובשום זמן למהר גאולתנו על ידי איזה פעולה מצדנו והיותנו מצוים לעבוד את אדוני הארץ בכל לבבנו ובכל נפשנו, מבואר מן המקרא, ומן הגמרא ומן הקבלה, ומן הסברא, ומן הנסיון.

מן המקרא, שכל הכתובים שבתורה שבאו על הגאולה אשר תבוא אחרי התשובה, לא נתייחס שום פעולת הגאולה לבני אדם, בלתי לד' לבדו ושב ד' אלדיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמי'. אם יהי' נדחך בקצה השמים משם יקבצך ד' אלדיך. ואמר עוד בשירת האזינו כי ידין ד' עמו ועל עבדיו יתנחם, כי יראה וכו' ואמר וכו' יקומו ויעזרוכם וכו' ראו עתה כי אני אני הוא וכו' וכל הפרשה כולה הרי שנתייחסה הגאולה בכל מקום אך ליכולת השי"בה לא לבני אדם.

מן הקבלה שגם בכל הנביאים לא נתייחס ענין הגאולה, זולתי לשמו הגדול והקדוש, בלתי שיהי' יד ישראל באמצע, ואין מן הצורך להביא כל היעודים, אשר יוכל כל איש ללקטם אחת אחת מדברי הנביאים, גם יאריך זכרם מאד וימלאו גליונות רבות וירמי' הנביא הוסיף עוד בצותו לאנשי הגולה שיתפללו בעד שלום אדוני ארצם אל ד', כמה שכתוב שם (קאפיטל ך"ב פ' ז') ואלה דברי הספר אשר שלא ירמי' וכו', ודרשו את שלום העיר אשר הגליתי אתכם שמה והתפללו בעדה אל ד' כי בשלומה יהי' לכם שלום. הנה הזהירם הנביא על שני דברים, האחד, ודרשו את שלום העיר וכו' כלומר שלא תהי' דרישתם ומחשבותם למלחמה עלי', או להתקשר במרד, או להשתדל בשום דבר לרעתם, אבל דרשו את שלום העיר, שתהי' כל דרישת לשלומה ולתועלתה השני, שלא תאמרו אם לא נעשה דבר לרעתה לא בפועל ולא במחשבה מצדנו, נתפלל אל ד' שהוא לבדו יעשה בידו החזקה לגדע קרנה ולהשפילה, גם זאת לא תהי' אמר ד', אבל והתפללו בעדה אל ד' וכו', ואל תאמרו אם נתפלל עלי' אל ד' להתמיד שלומה, א"כ תהי' הגאולה מתחת ידיהם, נמנע, לא כן הוא, כי בשלמה יהי' לכם שלום כלומר לא שיבת שלומכם תלוי בהשבתת שלומה, אבל גם בשלומה יהי' לכם שלום שהשם יכול להשפיע עליכם השלום המקווה אף בהיות גם לה שלום לכן לא תחדלו מדרוש בעדה אל ד', ולהיטיב דרכיכם ומעלליכם ויהי' גם לה גם לכם שלום.

מן הגמרא דאמרינן בכתובות (דף קי"א ע"א) על שלש פעמים השבעתי דכתיב בשיר השירים:

אמר ר' יוסי בר חנינא שלש שבועות הללו למה ל אחת שלא יעלו ישראל בחומה, פירש"י:

בחומה, יחד ביד חזקה, ואחת שלא ימרודו באומות העולם, ואחת שהשביע הקב"ה את אומות העולם, שלא ישתעבדו בישראל יותר מדאי. ואמרו עוד שם:

בצבאות או באילות השדה, אמר הקב"ה לישראל אם מקיימים אתם את השבועה מוטב, ואם לאו אני מתיר את בשרכם כצבאות וכאילות השדה.

מן הסברא, הנה ארבע מאות שנה, ולפי דברי חכמינו ז"ל (שעמם מסכימים גם ספורי העמים) מאתים ועשר שנה, נתגלגלו אבותינו במצרים. ולא היו מפוזרים ומפורדים כמונו, אבל כולם היו יושבים יחד בפלך אחד בארץ צוען אשר נתן להם פרעה, באופן שהי' הדבר נקל להם להמתיק סוד ולהתייעץ יחד על איזה ענין מרד וכדומה, ושהי' בהן מן הגבורה ובלבם מן ההכנה ללחום מלחמה ולעשות חיל ביום קרב, נראה מן המלחמות העצומות שהי' להם אח"כ בעמלק ובסיחון ועוג ויתר מלכי כנען כי גם עם הרפאים נלחמו, ומהענקים לא ידעי חתת, ועם זה לא עלה על לבם בכל אותן הימים שהיו במצרים, עם העבודה הקשה אשר עובד בם, לחשוב מחשבות לפעול בזרוע כחם להוציא ממסגר אסיר, וצאת חפשי מבית עבדים, זולתי אנשי אפרים שמהרו את הקץ, ורצו לצאת בחזקה, ונענשו על זה ונפלו חללים לפני אנשי גת, וברור הוא שלא נטלו שאר השבטים שום חלק בקשר זה, כי אם גם ידם היתה במעל לא היו חדלים המצריים, כפי טבע אכזריות' לנקום נקם רב מהנשארים, וזה לא שמענו ואבותינו לא ספרו לנו. אבל גם בסבל עבודת נוגשיהם הראו גבורת לבם. כי בהיותם יודעים היות ביאתם למצרים והשתעבדם להם, מגזרת אלוד' עלימו, זעם ד' נשאו, עד אשר מביאם הוציאם, ומוחצהם רפאם, לא בחיל ולא בכח, אך דודי שלח ידו ומפליא לעשות בידו החזקה ובזרוע הנטוי', בכחו הנפלא אשר לא ישוער, ויבא כגשם לנו אשר לא יקוה לאיש ולא ייחל לבני אדם ויוציא עמו בששון ברינה את בחיריו.

גם אחרי הגלה יהודא, והי' עול בבל, מדי, ופרס, שנים רבות כמטיל ברזל על צואריהם, לא עלה על לב איש בכל אותן הימים לשלוח ידו לשבר בריחי הכלא, ולנתק מוסרות שיעבוד העמים האלה, עם שידענו מהם אשר הי' אמיץ לבם בגבורים בעמדם על נפשם בגזרת המן הרע (ולהלן נכבדות ידובר בענין זה אי"ה) והחיל אשר הלביש את רוחם אחרי כן, לצחוק עם מיעוטיהם. לדברי סנבלט החורני אשר הרים ידו להשביתם ממלאכת בית ד' ועירו, ועם זה, כל זמן שלא היו נגאלים, לא הי' נודד כנף ופוצה פה נגד לוחציהם. ובפירוש אמר הנביא זכרי' על הגאולה הזאת השני', לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי אמר ד' צבאות.

יען כי מעת הי' ישראל לגוי, תחת כנפי אלדיו חסה ויהי לו לבן, בהעותו, הכהו. שב וירפאהו. הוא לבדו אסר את ידם בזיקי סבלות מצרים, וחמתו השפוכה בצדק על בנו הסורר, הוא לבדו החליף כח צורריו לגרשהו מנחלתו, לייסרו ולענותו.

לו היו ישראל עוזרים את עצמם כמעט בשוב ד' את שביתם, היו אומרים אנחנו אזרנו חיל, וזרועינו הושיעה לנו, ולא היו יודעים את ד' ולא הכירו את גדלו ואת גבורתו, באופן

שלא הי' עולה מגלותם התועלת המכוון להשיב לב הבנים אל אביהם שבשמים. לא כן צוה ד'. אבל איש לא ירים את ידו ואת רגלו, כל ימי היותם בשבי. וכאשר ייטב בעיני ד', הוא לבדו כאב רחמן באהבתו ובחמלתו ישוב ירחמנו. אלה המכות אשר הוכתי בית מאהבי' הוא לבדו ירפאם, אלה המוסרות אשר בם יסור יסרני ד'., הוא לבדו יסירם מעלי. ישבו בני ידמו אמר ד', והמוסרות ימאסו כמו מים, יחדו בשמחה וינצחו שיר, ואויביהם תרעץ ימיני, למען ידע ישראל כי לא אלמן הוא מאלדיו ידו הכאיבם וימינו יחבשם, הכם ורפאם, יכירו כל העמים כי בני אל חי המה ומי אביהם, ושב ישראל אל עושהו, ישוב יטה אזנו אל מצות אלוד' אבותיו, ושב יעקב ושקט ושאנן ואין מחריד.

ועתה, אחרי אשר יודעים אנחנו מפי כל הנביאים האמתיים, את אשר תהי' הגאולה האחרונה העתידה, בשיעור מן השלמות היותר אפשר, ובאופן היותר נפלא אשר כמוה לא נהייתה, עד שאמר ירמי' הנביא (קאפיטל ט"ז פסוק י"ד וט"ו) הנה ימים באים ולא יאמרו עוד חי ד' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים, כי אם חי ד' אשר העלה את בני יש אל מארץ צפון ומכל המקומות אשר הדחתי אתכם שמה האם לא תגיד לנו הסברא הישרה, שאם הגאולות הראשונות הנה באו בלי שום עזר וסעד מצדנו, בלי שום מרד ומעל במלכים אשר ישבנו תחת שבט התנהגותם, עם היותם משימים עלינו עול ברזל כבד עלינו מנשוא, כאשר אמר ישעיה (קאפיטל מ"ז ח') קצפתי על עמי חללתי נהלתי לא שמת להם רחמים על זקן הכבדת עולך מאד. על אחת כמה וכמה הגאולה האחרונה שאנו מקוים ב"ב, אשר כפי הבטחתנו מפי כל נביאי ד', היו תהי' רבת השלמות הרבה מאותה שבבבל, עצומת הפלאות מאותה שבמצרים, והאומות אשר אנחנו תחת שבטם, מחסד ד' יתעלה מתחסדים עמנו הרבה, ומקילין עולינו הרבה, ועיניהם נשואות עלינו ועל טובות כללותינו ופרטותינו כעל שאר עמי הארץ במקומותם למושבותם, על אחת כמה וכמה שלא תשלוט ידינו במעשה ד' הגדול והנורא אשר הוא עושה עמנו? חלילה! לא במרד ולא במעל יהודא יעלה, לא בחיל ולא בכח ישבר עול יתק מוסרות, לא בשפוך דם, באנוק חלל, ישראל יעשה חיל. אבל, אך הוא העושה נפלאות גדולות לבדו, הוא הבורא לבות יצוריו ומטם כמים ברצונו, אך ימין ד' רוממה אשר אין שיעור ליכולתו, הוא יחל והוא יכל להושיע את ישראל, הוא לבדו ברוב ניסיו ונפלאותיו אשר תהיינה באחרית הימים, יאחד לבות כל דרי ארץ לעבוד עבודתו, ילהיב בקרב כל איש, אש האהבה לבנו בכורו, יטע בלב כולם הכבוד והפאר לעם זו חבל נחלתו, המורא והחתת מאיש אשר רוח אלדים בו, אשר צדק אזור מתניו ואמונה אזור חלציו, אשר חכמה ובינה, גדולה וענוה, גבורה וצדק, הוד וחן, בו יתאחדו, כולם יענו ויאמרו אליו משול בנו גם בנך

גם בן בנך. ומברכותם יבורך ישראל בשובו לירושלים עיר הקדש, ובן ישי בראש נושא כתר מלוכה, מהולל מרבבות יושבי תבל, מפואר מכל אום, דגל השלום הולך לפניהם, וד' בראשם, הוא היום אשר אמר ד'.

והנה אין כל חדש תחת השמש, כלומר שלא יבא שום דבר תחת השמש, אשר לא נמצא לו ערך עם ענין מהענינים אשר כבר הי' בימים שעברו, ודבר זה נתאמת גם בענינו. הנה אמרו לנו חז"ל ששלמה המלך מלך בכל כפת העולם כולו, וסופרי העמים עם שלא הזכירו שהיתה ממלכתו, כללית. בזאת הודו שכל ארצות המזרחיים היו שומעים בקולו ולא שינו את תפקידו ואיככה באה לו הממשלה הגדולה הזאת ל לא בחרבו ובקשתו, כי לא שמענו ולא ידענו משום מלחמה אשר הי' לו עם זולתו, ולא הי' כדוד אביו אשר לבו כלב הארי וכמעט כל ימיו לא השיב חרבו אל נדנה, ועם זה לא היתה ממשלת המלך דוד גדולה כממשלת בנו המלך שלמה אשר ישב כל ימיו על כסאו בהשקט ובמנוחה, סבוב מכל מיני העונג הוכן עליהם הנו לקבלם, ואיככה נהייתה הממשלה הזאת- י אין זה כי אם רוח ד' אשר מלא את לבבו חכמה ודעת ותבונה מכל אשר היו לפניו. עוצם החכמה הזו. היא הגביהתהו בעיני כל המלכים מרחוק ומקרוב, אשר הרגישו בנפשם היות ערך מעלת איכות עצמם פחות' מאד, לעומת האיש הזה המפליא בחכמתו ובתבונתו כל רואיו וכל שומעיו, וחשבו את עצמם מכובדים ומוצלחים בהיות עליהם שבט מושלים מחוטר חכמה הלזה. וכמה חזקו חרצובות קשרי ההשתעבדות האלה אשר יד האהבה קשרם, מנחושתי הלחץ אוסרו בם על ידי דוד אביו מהתגברותו עליהם.

ואחרי אשר ידענו זאת באמתת היותו מאדונינו המלך שלמה, מה, נפלאת היא בעינינו על האיש האלדים הזהו משיח אלדי יעקב, אשר כפי אשר הציג אותו הנביאים הקדושים לנגד עינינו, הננו רואים שמלבד אשר ישגה בחכמתו הרבה על המלך שלמה ועל כל אשר היו לפניו, עוד יושלמו אצלו כערך חכמתו כל המדות הטובות כולם, עד אשר לא תתראה בנוגה אור שמש חכמתו, וצדקתו, וענותו, וכל מדות נפשו, אף עב קטנה ככף איש, מה נפלאת היא כי תפול חתיתו מגודל התרוממות נפשו על כל מלכי ארץ, כי יראו קוטן ערכם נגד גדול היצורים הזה, ויתכבדו, וישמחו, בראותם עצמם תחת שבט חכמתו יחד נקהלו, כי ישמעון שמעו ורגזו וחלו?

מן הנסיון, הנה זה קרוב לאלף ושמנה מאות שנה אשר הוגל ישראל מעל אדמתו ואפרים בעמים הוא יתבולל ובו מלכים ישורו. באותן הימים הרבים ההם. כמה שינויים נתהוו על פני כל הארץ, כמה עמים שברו עול מלכיהם, כמה עבדים התפרצו על אדוניהם, וכמה אדונים רחצו רגלי עבדי עבדיהם. אך אחת מעט היא, היא שה ישראל הנאלמה,

אשר עם שהיו כמה פעמים רוב האומה מקובצים יחד, ויהיו כארבה לרוב, ומזרע דוד הי' עליהם לראש, כמו בימי הנשיאים וראשי גליות עם כל זה לא עלה על לבם מימיהם לצאת חפשי, ולקשור קשר להשיב המלוכה אליהם. אבל נאמנים היו כל עת בעבודתם למלכם ולאדוניהם, לא הרימו קרן, לא נשאו ראשו, סבלו עול הברזל אשר הוטל על צוארם, ואכזריות חמה אפר שופך על נפשם בעתים הראשונים, מהגזרות והחרמות והשמדות ר"ל, באהבה, כי ידעו אשר יד ד' עושה כל אלה, הוא אמר ויהיו, ביום ההוא ישעה האדם אל עושהו ויט שכמו לסבול.

אמת שמצאתי כתוב בקורות העתים אשר לרומיים, שבימי טריאנוס הקיסר, קשרו עם יהודה קשר בעיר הגדולה אלקסנדריא של מצרים ועלה עליהם והרג בהם יותר ממאתים אלף. אבל בראשון אין מביאין ראי' מעיר פרטית על הכלל, שלא היו בקשר הזה.

ובשנית, שמחתי במצאי במדרש ריש אסתר מעשה זו ממש בענין נכון שלא הי' בהם שום עון אשר חטאו, אך אנשי רשע התעוללו עלילות עליהם, אשר לא עלה מימיהם על לבביהם.

וזה לשון המדרש טרכינוס שחיק עצמות ילדה אשתו בליל תשעה באב והיו כל ישראל אבלים, נשחק הולד בחנוכה, אמרו ישראל נדליק או לא נדליק, אמרו נדליק וכל מה דבעי לימטי עלן, ימטי, אזלין ואמרין לישנא בישא לאשתו של טרכינוס, אילון יהודאין כד ילידת הוון מתאבלין, וכד מית ולדא אדליקו בוצינין, שלחה וכתבה לבעלה עד דאת מכבש ברבריין, בא וכבוש אילון יהודאין דמרדו בך, סליק לאילפא (ספינה) וחשוב למיתי בעשרה יומין ואייתי רוחא בחמשה יומין הקיפן לגיונותיו והרגן, עכ"ל. ואין ספק שזה שקרא אותו המדרש, טראכינוס, הוא בעצמו זה שקראו אותו בספרי הקורות טראיאינוס, שאין כאן רק שינוי קצת בהברת הלשונות.

ומה שאמרו בסוכה ריש פרק החליל מהריגת אנשי אלקסנדריא בימי אלקסנדרוס מוקדון, הוא אותו המעשה עצמו שסופר במדרש זה, רק שנפל טעות פה או פה (עיי' אברבנאל בהקדמה לספר מלכים) בהתחלפות השמות. תדע שהרי באותו מקום שם במדרש אמרו:

ארשב"י בשלשה מקומות הזהיר הקב"ה את ישראל שלא, לשוב למצרים, הראשון, כי את אשר ראיתם, את מצרים היום לא תוסיפון לראותם עוד. וכו', והשני, וד' אמר לכם לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד, ובשלישי, והשיבך ד' מצרים באניות בדרך אשר אמרתי לך לא תוסיף עוד לראותה, בשלשתן כפרו ובשלשתן לקו. הראשונה בימי סנחריב, דכתיב הוי היורדים מצרים לעזרה, השני', בימי יוחנן בן קרח דכתיב והי' החרב אשר

אתם יראים ממנה וכו', ובשלישי בימי טרכינוס וכו' עכ"ל. ואם איתא דהאי מעשה דאלקסנדרוס שהביאו בסוכה, מעשה בפני עצמו הוי, הא הוי לי' ארבעה.

והסברא נוטה, שדברי המדרש הוא הנכון, שכפי אשר הסכימו כל סופרי הקורות, אלקסנדרוס בעצמו הניח אבן יסוד הראשון של אלקסנדריא של מצרים, כאשר כבש את ארץ מצרים מיד ממשלת פרס, אחרי הניצוח השני על דריוש מלך פרס, וזה הי' בשנת ששה למלכותו, ולא הי' אלקסנדרוס חי אחר זה כי אם שש שנים, כי יותר מי"ב שנה לא מלך. וקשה הדבר לאומרו שבזמן הקטן הזה של שש שנים, שכמעט נבנתה העיר על תלה, נתאספו שם מישראל עם רב כזה ונתיישבו בסדור הנפלא כמו שהזכיר שם בסוכה, והוא הדגן. אף גם שלא מצינו שהי' מאלקסנדרוס במצרים כי אם זה הפעם הראשון שכבש את הארץ והחל בבנין העיר וקראה על שמו, כי אחר זה הי' הולך וכובש כל מדינות פרס, ונלחם על מלכי הודו ויכניעם, ובשובו מת בבבל. לכן הנרא' שדברי המדרש נכונים שלא הי' אלקסנדרוס אלא טראכינוס או טריאנוס שהי' כמה מאות שנים אחר אלקסנדרוס, ובפרט שנסתייעו דברי המדרש מחכמיהם כותבי הקורות

הרי שלא כאשר ענו כותבי הקורות, שיהודים מרדו באדוניהם, כן הוא, רק לשון שקר ושפתי חלקלקות העידו עליהם דברים אשר לא כן, ואשר לא יזמו לעשות מעולם.

ומה שאמרו בתלמוד שבן כוזיבא מלך בביתר שתי שנים ומחצ' עד שכבשוהו, כפי הנראה מדברי המדרש איכה לא היתה נלכדה ביתר עדיין בעת הזאת, עד שיכול אמיץ לבם מלהמסר ביד אויב להקרא בשם מרד, שאמרו שם על הפסוק בלע ד' ולא חמל, חמשים ושתים שנה עשתה ביתר אחר חורבן הבית ולמה נחרבה? על שהדליקו נרות לחורבן בית המקדש, ואמר שם ששמחו שעתה כאשר נחרבה ירושלים, יהיו הם המטרפולין של מסחר וקנין כאשר היתה ירושלים מלפנים ע"כ ע"ש. באופן שלא הי' מלכות בן כוזיבא ענין מרד במלכות כלל, אבל הי' חרבן מלכותו סוף חורבן מלכות ישראל.

ודברים אלו עולים יפה להוציא מלב האומרים שר' עקיבא שהי' מעשרה הרוגי מלכות, בדין נהרג, על שהי' מורד במלכות לפי שנטה אחרי בן כוזיבא. ולפי הדברים שדברנו הנך רואה שאיננו כן, וחלילה, חלילה לחשוב על התנא האלדי ר' עקיבא בן יוסף שהי' מורד במלכות. אבל, שהי' נוטה אחרי בן כוזיבא הוא אמת, אלא שבשעת מלכות בן כוזיבא בביתר, עוד לא הוסרה עטרת מלכות ישראל בעת הזאת, ולא בא עדיין צר ואויב בשערי', והי' ר' עקיבא דומה, שלא תנוצח העור הזאת לעולם, אבל בן כוזיבא שהי' גבור בגבורים וחכם שבחכמים והי' מזרע דוד ושלמה שהי' מולך בעת הזאת בביתר, הוא

יציל את העיר ויהי' בתחילה מלך בביתר, ואח"כ יתגלו אותות השמים ויהי' ד' למלך על כל הארץ ויהי' בן כתיבא המלך המשיח, כמו שאמרו בסנהדרין (דף צ"ז ע"ב) שהי' ר' עקיבא דורש מה שאמר חגי:

עוד אחת מעט היא ואני מרעיש את השמים ואת הארץ, שניבא על בן כוזיבא שיהי' משיח, כלומר קודם שיבא משיח עוד יהי' מלכות אחת ומעט היא, זה בן כוזיבא שמלך בביתר, ואח"כ אני מרעיש את השמי' ואת הארץ, כמו שאמר הנביא ונתתי מופתי' בשמים ובארץ, ואז יתגלה בן כוזיבא למשיח אלד"י יעקב, כן חשב ר' עקיבא וטעה, כי נלכדה ביתר אח"כ ובן כוזיבא נהרג. באופן שלא הי' ר' עקיבא מורד במלכות חלילה, אבל הי' נאמן למלכו ולאדונו, דהיינו לבן כוזיבא שמלך בצדק ורצה להציל את עמו מיד שוסהו. ולחנם התאכזר הקיסר האכזרי הזה עם אותו צדיק זכרונו לטוב.

אבל שמרדו ישראל בשום מלכות אשר היו חונים תחת שבטו, זה לא נשמע עוד מעולם, והוא מטעם שעל זה נצטוו בשבועה כמאמר התלמוד כתובות שהבאנו למעלה, שהשביע אותם הקב"ה שלא ימרודו באומות העולם, ואמר להם, אם אתם מקיימים את השבועה מוטב, ואם לאו הריני מתיר את בשרכם כצבאים וכאילות השדה.

ועל פי הדברים האלה האמורים באמת וצדק, מקרא אני דורש יפה יפה:

ב"ה, דהנה בנס אסתר הננו רואים מה שיש בו מן הקושי מאד. דכאשר גזר המן, על היהודים לאבדם, כתיב:

ויקראו סופרי המלך בחדש הראשון וכו' בשם המלך נכתב, ונחתם בטבעת המלך, ונשלוח ספרים ביד. הרצים אל כל מדינות המלך להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד וכו'. וכאשר על ידי תשובת, ישראל ותפלת מרדכי ואסתר נתהפך עלינו הגלגל לטוב, כתיב:

ויאמר המלך אחשורוש לאסתר המלכה ולמרדכי היהודי הנה בית המן נתתי לאסתר וכו' ואתם כתבו על, היהודים כטוב בעיניכם בשם המלך וחתמו, בטבעת המלך, כי כתב אשר נכתב בשם, המלך ונחתם בטבעת המלך אין להשיב ויקראו סופרי המלך בעת ההיא וכו' ויכתוב בשם המלך ויחתם בטבעת המלך וכו' אשר נתן המלך ליהודים אשר בכל עיר ועיר להקהל ולעמוד על נפשם להשמיד להרוג ולאבד את כל חיל עם ומדינה הצרים אותם טף ונשים ושללם לבוז וכו' ע"כ.

וכל הרואה ובוחן בדברים אלה, יראה שיש במקראות האל' דברים מתמיהין מאד. דהלא בספרים שכתב המן על היהודי' כתוב:

בשם המלך אחשורוש נכתב ונחתם בטבעת המלך, ומה זה א"כ שאמר אחשורוש בהתהפך הענין, למרדכי ולאסתר, ואתם כתבו על היהודים וכו' בשם המלך וחתמו בטבעת המלך, כי כתב אשר נכתב בשם המלך אין לשנות, הא כיון שאין לשנות הספרים הנכתבים בשם המלך והנחתמים בטבעת המלך, לא הי' אפשר לו לשנות דברי המן, ואיך צוה כאן למרדכי ולאסתר שהמה יכתבו כטוב בעיניהם בשמו ויחתמו בשמו, אחרי שכל זה לא לעזר ולא להועיל יהי' לבטל ספרי המן. וגם על מרדכי ואסתר יקשה שעשו כן וכתבו בשם המלך וחתמו בטבעתו הספרים השניים, הא כיון שלא הושבו הספרים הראשונים שכתב המן, לא הועילו כלום בתקנתם.

ועל כולם יקשה מאד, מה זה אשר כתב מרדכי בשם המלך, אשר נתן המלך ליהודים לה קהל ולעמוד על נפשם וכי מי זה עצר את ידם אף בלא פקודת מרדכי להקהל ולעמוד על נפשם? הלא כל יראתם וחרדתם הי', שאחרי ששלח המן הספרים שלו אל כל עם ועם מדינה ומדינה, באופן שכל האומות של שבע ועשרים ומאה מדינה מלכות אחשורוש, היו עתידים ליום הזה להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודי', ואיך יעצרו הם כח אשר עם מיעוטם והתפזרותם אינם אפי' כערך שני חשיפי עזים מול רבבות גדודי עמים רבים העומדים עליהם לכלותם, לעמוד על נפשם והצל לקוחים למות ואיזה תרופה הגיע עליהם מאגרות מרדכי, אשר כתב להקהל ולעמוד על נפשם, הלא הזה היו מתייראים? ואם גדול הי' מרדכי בבית המלך, היה צריך לבקש שחילי צבאות המלך יעמדו על ימין היהודים לעזרם ולהושיעם בעת צרה לא שיניחם כאשר היו בלי שום תוספת תועלת, וכל דבריו וספריו אך דבר שפתים הוא. כבר ראינו מה שכתבו המפרשים הגדולי', ודבריהם כדבש מתוקים, אבל עם זה עדיין לא הונח דעתנו בהם להתיישב כראוי על דרך פשוטם של מקראי קדש אלו.

אבל לפי דברינו אלה אשר באו פה, יבא הכל יפה ופשוט ומכוון על אמתתו. הנה מעת היתה ישראל לקדשו, מנוסים ועומדים היו בכל עת, כי לא בכח יגבר איש, ולא בחרב ובחנית יושיע ד' את ישראל, כבר נלחם ישראל עם סיחון ועוג וחיליהם גדולי הענקים והגבורים, כבר נלחם ישראל עם כל מלכי ארץ כנען העצומי' והרבים, כבר הכה אחאב עם שבעת אלפים איש, מאה אלף רגלי מחיל ארם, והנשארי' נסו על נפשם, כבר הרעים יונתן עם נערו אל כל מחנה פלשתים ויהומם והיו למשיסה לנו, וכמוהם הרבה. באופן שכאשר גזר, המן על היהודים, לא הי' להם להמס לבבם כדונג מפני האש, אבל עם הרבות התשובה והתפלה, היו להם לבטוח בד' אשר לו לבדו המלחמה והי' להם לחזק

לבביהם ולבטוח באלדיהם אשר לא יטוש את עמו בעבור שמו הגדול, ולערוך מלחמה ביום קרב מול כל הקמים עליהם

אמנם באמת, לא חסן וגבורה הי' חסר, לא החיל ואמיץ לב אשר הי' להם בארצם, כולו כלה ואיננו. אכן השבועה שאמרנו למעלה שהשביע ד' את ישראל בלי שום תנאי, שלא ימרודו באומות בכל עת גלותם, היא אשר אסרה את ידם לבלתי ירימו יד או רגל למרוד במצות המלך. ואם חמת מלך מלאכי מות. ולפי שבאו ספרי המן בשם המלך ונחתם בטבעת המלך, לא היו רשאים להוציא חרב מתערה להציל את עצמם ולסמוך על הנס, כי אז הוסיפו חמת ד' עליהם בעברם על השבועה אשר השביעום, והיא לא תצלח. לכן היו טומנים ידיהם בצלחת לבלתי ימרודו במצות המלך. ולא הי' כחם אלא בפה, להרבות בתשובות וצומות ולבקש מד' שירבה להשיב אפו, והוא יגאלם מיד צריהם.

וכאשר חסד אל סבב הגלגל וירד המן ומרדכי עלה, ואסתר בקשה מאת המלך להשיב את הספרים מחשבת המן בן המדתא וכו', אמר המלך להם:

ראו, שאת אשר הי' ביכולתי לעשות לכם, עשיתי, הנה בית המן נתתי לאסתר ואותו תלו על עץ, ואתם ג"כ תכתבו על היהודים כטוב בעיניכם בשם המלך, ר"ל בטוב בעיני חכמתכם, כי תדעו שכתב אשר נכתב בשם המלך אין להשיב, ואם כן הפקודה הנכתבת ע"י המן בשמי ונחתם בטבעתי אין להשיב עוד, לכן תכתבו כטוב בעיני חכמתכם על דבר היהודים שיהי' להם להועיל.

והמה בחכמתם וצדקתם כן עשו, שלא השיבו הספרים הראשונים כלל, אלא שבספרים הראשונים לא הי' כתוב, רק שהמלך צוה להשמיד את היהודים אבל לא צוה את היהודים שלא יעמדו על נפשם להציל את עצמם, אך היהודים היו יראים מחטוא לד' בהרימם יד נגד מצות המלך, ולכן לא הכינו את עצמם למלחמה כלל, על זה כתב מרדכי בפירוש בשם המלך ונחתם בטבעת המלך, שהוא, ר"ל המלך. מרשה את היהודים להקהל ולעמוד על נפשם להשמיד וכו' את כל חיל עם ומדינה הצרים אותם:

שדבר זה אינו מתנגד כלל לספרים הראשונים. וכיון שנתנה להם רשות מאת המלך לעמוד על נפשם, והיו יודעים שלא יהי' להם עון בדבר זה, לא חששו לבקש עוד מאת המלך עזר וסעד, אבל שמו באלדים כסלם, בטחו בישועתו, וישובו ויחיו העצמות היבשות, שבו ונתעודדו הלבבות הנרדמות, וילבשו חיל ויאזרו גבורה, ומי יתייצב לפני בני אל חי עת עיניהם אל אביהם שבשמים, ובימינם חרב נוקמת? וכן הי' להם כי הפיל ד' חתת ומגור מסביב להם, יראו שונאימו ויבושו ויחגרו ממסגרותיהם, ומה נראתה השגחת הש"בה בזה, ועוצם נסיו ונפלאותיו בימי הגאולה האלו, כי מראשית, כל גויי

הארץ קמו להשמידם, וישראל, כאשר אמרו חז"ל לא שלחו יד רק בזרע עמלק, ואין איש מכל העמים אשר עלה על לבבם לעמוד לבני עמלק לעזרה, כי יראה ורעד יבא בם, ויתחבאו, ולא יראו החוצה. כן הוא ענין הכתובים בלי ספק, והוא פשוט ומקובל מאד ב"ה.

היוצא מכל מה שנתברר מן המקרא, מן הקבלה ומן הגמרא, מן הסברא, ומן הנסיון הוא כן, שטרם ישמעו פעמי רגלי משיח צדקינו, הוא המרומם על כל יתברך ויתעלה שמו, על ידי סבותיו המפליאים, יסיר חילוק האמונות מעל פני כל הארץ, ויכירו וידעו כל העמים כי ד' הוא האלדים לבדו בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד. ואולי יהי' ההתהפכות הזה ע"י מלך המשיח עצמן, באופן שיהי' המשיח אחת מהסבות לאחדות הלבבות הלזה, שלעוצם חכמתו ורוח אלדים אשר בקרבו, יהי' לו יכולת על לבות בני האדם להטותם לרצונו כחפצו, כמו שהעיד עליו הנביא (ישעי' י"א) והכה ארץ בשבט פיו וברוח שפתיו ימית רשע, ר"ל שלא כשאר המלכים, בחיל וכח יכבוש ארצות, אבל בשבט מוסר וחכמה שבפיו יכה ארצות ויביאם תחת רגלו, וברוח תבונה אשר יענו שפתיו להוכיח הרשע ולהראותו רשעתו, בו ימיתהו, בזה אין אנו יכולין להכריע ואין תועלת בהכרע' זו. זה הוא ברור ומוכרע שמבלי טהרת הלבבות כולם להמליך עליהם ד' אחד, לא יקוה האיש האלדים הזה, וזה הוא העיקר המקוה, שכל טוב הזמניי, וריבוי הכבוד, ושוב ישראל וירושלים לתפארתם, הכל טפלה לו, ר"ל לאחדות הלבבות הלזו.

והנני מוסיף להביא לך ראי' ברורה על כל זה. דהנה כל התלמוד, ספרי ההגדה, והקבלה, פה אחד להם שהעיקר שיש להאדם להתאונן בגלות היא גלות השכינה. ענין גלות השכינה הזה, עם שאמתת איכותו נסתר במסתרי הסוד והתעלומה, אשר לא יסתר שם איש כמוני. ואנכי לא אראנו בעיני הכהות, עם זה, גם הנגלה שבו הוא אמת וברור לעיני כל.

והנה חילוק האמונות אשר אמרנו, הוא הנקרא גלות השכינה לפי פשוטו הנגלה. לפי שהקב"ה מלא כל הארץ כבודו, ר"ל, שעל כל אשר על פני הארץ, יתראה כבוד אלהותו, שאלמלא רצונו יתברך, אשר ברא היסודות וסדר טבע הרכבותיהן, לא היתה הארץ, ארץ, ולא המדברים מדברים, ולא החיים, חיים, ולא הצומחי', צומחים, ולא הדוממים, דוממים, כי ישובו היסודות למקורם, והם עצמם לאין, ומוט התמוטטה ארץ. באופן שעל כל הוה מעל ומתחת ד' עליו יראה. וזה הענין נקרא לדעתי הקלושה שכינה, כלומר האלהיות השוכן על כל כללי ופרטי הבריאה. וכשימצא מי שאינו מאמין באלוד' האמתי, א"כ הוא נותן כבוד השכינה הלזו ללא אלהי אמת, וגלה א"כ כבוד השכינ'

ממקומה. ולכן כל עוד שלא נתאחדו עמי הארץ באמונתם באלדי' אמת, השכינה בגלות אצל אותם האנשים או האומות הזונים אחרי אלדי"ם אחרים.

אמנם כל עוד שהיו ישראל שרויים על אדמתם, ואוחזים באמונתם, והיה הבית המקדש על מכונו אשר נראה בו מפלאות שפע השם עליו, כל עמי הארץ היו מודים היות הוא יתברך באחדותו, אלדי ישראל, אך שיהי' אלוד' גם עליהם, ושכל הארץ נתונה היא תחת ידו יתברך, זה לא היו מאמינים. כאשר אנו רואים שנבוכדנאצר אמר בפירוש (דניאל ג' כ"ט) ומני שים טעם די כל עם אמה ולשון די יאמר שלה על אלההון די שדרך וכו' כל קבל די לא איתי אלה אחרן די יכל להצלה כדנה, ואמר עוד (שם ל"ג) אתוהי כמה רברבין ותמהוהי כמה תקיפין מלכותי' מלכות עלם ושלטני' עם דר ודר. וכן אמר דריוש (שם ו' י"ז) אלהך די אנת פלח ליה בתדירא הוא ישיזבינך, ואמר עוד (שם פסוק ך"ז) מן קדמי שים טעם די בכל שלטן מלכותי להון זאעין ודחלין מן קדם אלהי' די דניאל, די הוא אלהא חיא וקים לעלמין ומלכותי' די לא תתחבל ושלטני' עד סופא. ובכל זאת לא מצינו שנתגיירו נבוכדנאצר ודריוש, כי הם לא הודו רק שהוא יתברך אלהי ישר אל לעד עד אין סוף, אבל לא שיהי' אלוד' גם עליהם. באופן שגם בהיות ישראל שרויין על אדמתם היתה כבוד השכינה חצי' גלוי' וחצי' מכוסה.

אבל כשגלו ישראל בעונותם, גלה כבוד השכינה גם מישראל, והיו האומו' תולים גם קיום האום הישראלית מיכולת אלהיהם. נמצא גלות השכינה שלמה בעו"ה. וזה מה שאנו מבקשים בהתחננותינו על צאת השכינה מגלותה, למה יאמרו הגוי' אי' אלהיהם, כלומר עתה יאמרו הגוים אי' נראה האלהיות של אלהיהם של אלו וזה כונת מה שאמרו ז"ל שאין השם מלא עד ימות המשיח שעליו נאמר והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים וידעו כי שמי ד'. ר"ל, שלא תתראה במילואה שלמות אלהיותו על כל צדדי הבחינות שעליו מורה השם העצם, עד עת קץ, שכל העמי' יכירו וידעו, שאת אשר נראה מהאלהיות על כל קצוי הבריאה, הוא אלדי האמת ואין עוד. זה הוא ענין גלות השכינה וגאולתה לפי פשוטו של דבר, וכל המקראות והמאמרים אשר יבואו בזה הענין מכוונים על הפשוט המושכל הזה (אך מה שאמרו שעתה הוא יו"ד ה"א, ולעתיד יהי' הוי' במילואו, זה אינו יכול להתברר לפי פשוטו, ואך אותן העינים הטהורות אשר זכו לראות בפנימית אור האמת, המה יביטו יראו).

ומעתה אמור, כבוד הרב וכבוד התלמיד, כבוד מי קודם? ל ואיך יעלה על הדעת שהגאולה האחרונה הלזו, אשר אנחנו מקוים במהרה בימינו, אשר תהי' גאולה לשכינה

וגאולה לישראל, שתהי' גאולת ישראל קודמת לגאולת השכינה. ודאי לית מוחא סביל דא.

באופן שברור וצלול מקראי ומסברא, שאך לאור הגדול הזה, המאחד לבות כל אנשי הארץ לאמונת אלדי ישראל, יבא משיח אלדי יעקב, וטרם שיגלה האור הנעים הזה (שהוא לדעתי האור הגנוז משׁשׁת ימי בראשית שאמרו) עקבות משיחנו עדיין לא נודעו. וגם אחרי שיתגלה האור הגדול הזה אין אנו רשאין לצאת חפשי מעצמינו, או לסייע אפי' שום סיוע שאין בה ממש למהר החופש ולקרב הגאולה, כי זה ענין מרד, ואנחנו מושבעים בשבועת האלה האמורה שנהי' משועבדים לאדוני כל אום ואום אשר בצלם נחי' עד עת קץ. עד אשר יערה עלינו רוח ממרום, ופי ד' יצוה להושיבנו באהלינו כימי מועד, אז יהיו בל העמים שפה אחת ודברים אחדים, והי' כו יאמרו אלינו עלו ועלינו

נמצא, כל עוד שיהיו על הארץ, ישראלים צדיקים ושאינם צדיקים כל עוד שימצאו עממים שאינם מאמינים בדת ישראל כלל, אנחנו יודעים בבירור שעדיין לא קרבה ישועה. עד אשר יבא דבר ד' ונהורא עמי' שרי' ויקויים בנו ועמך כולם צדיקים, עד אשר תזרח השמש יאספון כל עממי ארץ ובאו וראו את כבוד ד' והקדישו את אלד"י יעקב ואת אלד"י ישראל יעריצו, אז נדע כי תראה ותקרב ותבואה עצת קדוש ישראל ונדעה. ואשר תגיע בבירור תור הנעימה הלזו, הבטיחה לנו תורתנו וכל נביאנו וחוזינו, ואנחנו מאמינים אותה בטח, בלי שום אופן הסתפקות איככה? ע"י טהרות המחשבות והתהפכות הלבבות על ידי יוצר הללבות. ומתי? בעת ובעונה וברגע המכוונת אשר לפי שלמות חכמתו הנעלמה תהי' ראוי לכך. אבל הנוכל לחכות על ההתהפכות הנפלא הלזה שיבא פתאום, עד אשר נחכה עליו בכל יום? וכי מה זה יעצור אותנו מיחל לאלדינו? פליאת הענין? היפלא מד' דבר? היפלא מבעל היכולת כלו, היכולת על לב האדם? היפלא מבורא כל יש מאין, כרגע, לצות על עיני האדם. הפתחו! ויפתחו, ועל לבות האבן, ויהיו בשר דז ואם הוא הבטיחנו ואת הצפוני ארחיק מעליכם, ועוד:

כי אז אהפוך כל העמים שפה ברורה יחד לקרוא כלם בשם ד' ולעבדו שכם אחד, האמור נאמר שיהי' כחו מוגבל בזמן ל חלילה וחלילה?

זאת היא האמונה השלמה האמתית במשיח צדקינו אשר לציון עיר קדשינו יביאנו ברינה, היא האמונה השלמה שהיא חובה על כל איש ישראל להאמינה. כי ממנה יתד ממנה פנה.

ועתה, גשו נא אלי אחי! שמעו מלכים ורוזנים למדו לקח, וכל עמי הארץ, הקשיבו. אשר אמרו לכם אלה הדוברים על צדיק עתק, היות אמונת ישראל במשיחם, מתנגדת לחיובם

באהבת המלך וארצו, ראו עתה כי לא כן ידברו. ראו נא מתוך אלה הדברים הברורים כשמש ב"ה, כי מלבד אשר לא ירופפו קשרי חיוב הישראלי לאהבת המלך וארצו, ע"י האמונ' היקרה הלזו אבל עוד תתחזקנה חרצובות אלה הקשרים על ידה, יען וביען ידי כל איש ישראלי אסורות בחבלי מצות ד' עליהם, לא לבד לבל יראה ובל ימצא במו שום מרד ומעל באדוניהם אשר השביע אותם ד' על ככה בשבועת האלה החמורה, אבל גם להתפלל על רב שלום מלכם וארצם, כי ד' צוה עליהם על ידי נביאיו הקדושים להיות למו לחק עולם אשר לא יעבורו

והנה גם אחרי בא יום ד' הגדול והנורא המקוה מאתנו בכל יום שיבא, אשר יטהר מחשבות הלבב יחד לעבוד את ד' האחד שכם אחד:

גם אז אין אנו רשאים לשלוח יד ולהעזר מעצמינו על ידי התהפכות הנפלא הזה, אך גם אז צריכין אנו לישב השקט שאנן לבל נשנה פקודות רות המושל אשר עלה עלינו בכל עיר ועיר מדינה ומדינה, עד אשר כל אום ואום, כל שר וכל שוע, מרצון נפשם הטוב ולגודל אהבתם אשר מרוח ד' תתלהב בלב כולם לעם זו חבל נחלת שדי, ישראל עם קרובו, ישלחונו או יביאונו בעצמם לדורן ותשורה אל בית אלדי יעקב, ובשפתים מלאות ברכה, ובידים נוטפות מור האהבה והשלום, ישימו כתר מלוכה על ראש משיחנו, אשר רוחו הטובה תנחנו. באופן שאין אנו מוחלים אלא שישלחונו ברצון נפשם לי רו שלי' עיר קדשינו ותפאתנו, וימליכו ברצון נפשם הטוב את בן דוד משיח צדקינו. ואם לא ירצו מרצון נפשם הטוב, אף כשנהי' רואי' היות לאל ידינו לעלות אל ירושלים בכח ובזרוע רמה, אין אנו רשאים לעשות מצדנו כל מאומה, לבל נעבור את השבועה אשר השביענו אלודי אבותינו.

עתה אתם אוהבי אמת! מלכי ארץ ורוזנים תבל! שימו כל הדברים האלה על לב, בם התבוננו בינה, וראו ראו ואל תדעו עם ולשון האגוד יותר במצות חיוב אהבתם אל אדוניהם ואל ארצם במצות חיוב אהבתם אל אדוניהם ואל ארצם במצות אלוד' עליהם, מאום הישראלית הבחונה מדור דור על השתעבדותם לאדוני ארצם ועמם בנפשם וגופם ומאודם. אבל, אין אוהב את אדונו וארצו, ואין עובד את אדונו בכל לבבו, יותר מהישראלי, ואך הישראלי המאמין והמייחל יום יום על ביאת משיחנו גואלהו ושוב ישראל אל נוהו.

וכי ישאל לבבך:

אם כפי מה שאמרנו, מלבד שאסור לנו למעול מעל במלכינו, עוד אנחנו מצוים להתפלל איש איש בשלום מלכו וארצו, אם כן מדוע כשאנו מתפללין יום יום ערב ובוקר וצהרים

איננו חודלים בשום פעם מלהתפלל על ירושלים ועל צמיחת קרן בן ישי. ועל שלום המלך וביתו אין אנו מתפללים רק פעם אחת בשבוע, דהיינו בשבת קדש, שחזן הכנסת מברך את המלך וביתו ועמו וארצו, וכל העם עונים אחריו אמן (ומבואר בא"ח סי' רצ"ט גבי הבדלה) דזה, ר"ל שיברך האחד והאחרים יענו אמן, יותר טוב משיברך כל אחד ואחד בעצמו, משום ברוב עם הדרת מלך יעוי"ש).

אף אני אשיב אמרים לך, שעד שאתה שואלני ממה שאין אנו מתפללין על מלכי ארצינו זולתי מדי שבת בשבתו, תיקשי לך דידן אדידן. הנה בעוד הי' נצר בית דוד יושב על הכסא, ירושלים על מכונה, ובית ד' בנוי לתלפיות, הקרבנות קרבים, הלוים בדוכנם, וישראל במעמדם, הנה היו כל עניני הקרבנות על דבר כפרת החטאים, זה בא על עשה וזה על לא תעשה וזה על טומאה, וזה על הרהורי הלב וכדומ', אבל לא נשמע שהי' בכל השנה קרבן אחד או תפלה אחת לבקש מאתו יתברך על קיום מלכות בית דוד והצלחת מעמד בית ישראל, זולתי בימי החג שהקריבו שבעים פרים וביום השמיני העצרת פר אחד, ואמרו ז"ל שהיו שבעים פרים עבור שבעים אומות וביום השמיני פר אחד עבור ישראל. וביום צום כפור כשהי' כהן גדול קורא אמרו במשנה ביומא ריש פרק בא לו, ובסוטה (דף מ' ע"ב) וקורא אחרי מות ואך בעשור וכו' ומברך עלי' שמנה ברכות, על התורה ועל העבודה ועל ההודאה, ועל מחילת עון, ועל המקדש בפני עצמו, ועל ישראל בפני עצמן, ועל ירושלים בפני עצמה, ועל הכהנים בפני עצמן, ועל שאר התפלה והאי על שאר תפלה מפרשי בגמרא שם:

רינה תחינה ובקשה מלפניך על עמך ישראל שצריכין להושע, וחותם בשומע תפלה, וכן בכל שנה השמינית דהיינו מוצאי השמיטה בחג הסוכות הי' המלך עצמו קורא ומברך אותן הברכות עצמן שקורא כ"ג ביום הכפורי', אלא שנותן של רגלים תחת מחילת העון כדאיתא שם בסוטה דף מ"א ע"א תש

נמצא שאנחנו בעצמינו בעת שהי' בית המקדש קיים לא היינו מתפללין על ישראל ועל המקדש ועל הכהנים כי אם פעם אחת בשנה ולמה אנו מתפללין עתה עליהם יום יום.

אבל, באמת אין זו שאלה של כלום. דבשלמא כשהיו ישראל במעמדם והי' הבית המקדש קיים, ולא באה תפלתנו כי אם על התמדת קיומו, ודאי לא הי' מן היאות להתפלל על זה בכל יום. וכי מי שמצא חן בעיני המלך ונתן לו כרך או פלך במתנה יבקש יום יום מאת המלך לבל ישוב לקחתו? כן לא הי' מן היאות לבקש יום יום מאת ד' שיקיים בידינו מה שנתן לנו בעין יפה אבל מדי התחלף בשנה ויוגזר על כל איש הן לרע והן לטוב, ועל המדינות בו יאמר איזו לחרב ואיזו לשלום, זה הי' מועד הראוי להתפלל גם על ישראל

ועל המקדש ועל הכהנים ועל כל עם הקהל שיתקיים גם בשנה הבאה, ולא יוגזר עליהם ענין התחלפו' והשתנו' והתחלשות במעלתם.

אבל עתה כאשר נוטל ממנו כל הודינו ותפארתנו, ובעונותינו שרבו אין מקדש ואין כהן ואין קרבן, וכבוד השכינה בגלות ובחילול בעו"ה כאשר בארנוה למעלה, ובקשתנו באה עתה שיחזיר לנו ד' ברחמיו את מחמדי עינינו אשר לוקחו מאתנו, ויקיים בנו הבטחותיו הנאמנים ע"י עבדיו הנביאים הקדושים, הלא כל המרבה לבכות ולהתאונן על גלות השכינה אשר נתחללה בעונותינו, ולהתמיד בתפלותיו ובקשותיו על גאולתינו ועל פדות נפשינו, הרי זה משובח, אולי יעתר לנו ד' וירבה להשיב אפו, להשיב כבוד שכינתו על מקומה, ולירושלים לזבולו. אשרי כל חוכי לו

והעד הנאמן על אמתת הדברים שדברנו, שלא תמצא בכל תפלתינו שאנו מתפללים יום יום, שום ענין תפלה ובקשה על קיום מעמדנו שלא תתקלקל מכמו שהוא עתה, זולתי בראש השנה ויו"הכ והימים שביניהם אנו מתפללים זכרנו לחיים, וכתוב לחיים, ובספר חיים, גם בראשי חדשים וימי החג אנו מתפללין בתוך תפלת המאורע זכרנו וכו' ופקדינו וכו' והושיענו וכו' אבל בכל שאר תפלת י"ח וברכת שבע בשבת אין אנו מוצאין בו דבר שנתפלל בו על קיומינו וחיינו ופרנסתנו. וברכת ראה נא, אף אם נאמר שלא קאי על הגאולה העתידה, כמ"ש הב"י בא"ח סי' קט"ו, אנו מתפללין על כל מי שהוא בצרה שיגאלהו השם, ובברכת רפאינו אנו מתפללים על החולים שירפאו, אבל לא על קיום בריאות הבריאי', ובברכת השנים אנו מתפללים על הטל והמטר שצריך להתחדש בכל יום, וברכה זו היא כוללת כל העולם, ושאר הברכות כולם על קבוץ הגליות, ומחילת העון ובנין המקדש וכדומה.

הנך רואה בעיניך שאין אנו מבקשים בתמידות, רק על הדבר שלא הי', שיהי', כמו הטל והמטר, או על דבר שהי' עמנו ונאבד בחטאנו שיוחזר לנו, אבל לא על התקיים הדבר בידינו שכבר יש לנו, כי על כגון זה אין מן הראוי לבקש יום יום, אלא בהתחדש השנה שעשוים סדרי העולם להשתנות מגזרת יוצר בראשית, או גם בהתחדש החדש ביום מועד שגם אם נתוספה מלמעל' שפע קדושה, אבל לא יותר. וכנ"ל.

ובדבר הזה תראה תשובת שאלתך:

למה על משיחנו ובית קדשינו אנו מתפללים יום יום, ועל שלום המלך אין אנו מתפללים רק פעם אחת בשבוע? כי הנה המלכים אשר אנחנו יושבים בארצם. הנה הנם יושבים על כסאם אשר אמר ד' להם עלה הנה, בשלום ובמישור, ועמי הארץ מוצלחים תחת שבטם. אם כן אין אנו צריכין להתפלל רק על התמדת קיומם, וזה אין מן הנאות להתפלל

עליו יום יום, כמו שלא הי' מן הנאות בהיות ירושלים על מכונה להתפלל על קיומה יום יום, וכמו שאין אנו מבקשים חיים ובריאות והתמדת קיומנו יום יום. לכן בחרו חכמינו הראשוני' הקדושים ז"ל את יום השבת, בהקבץ כל העם יחד בבית הכנסת, ושמחת המנוחה על ראשם, ויברכו את המלך בשמחה וטוב לבב ויתפללו בעדו תמיד כל היום יברכנהו, אבל ענין המקדש וגלות השכינה וקרן בן ישי שנאבדים ממנו בעונינו, עליהם אנו מבקשים יום יום שיוחזרו לנו והנה עינינו הרואות באמת, שוט שוטף כי יעבור על אחד המלכים לא יחדלו הישראלים החונים תחת שבטם מהרבות תפלה עבורם יום יום, לבל יגוף באבן רגלם, ושיעזור ד' את אדוניהם המלך לברכהו בכל משלח ידיו. והדברים האלה ברורים ונאמנים, יפים ומתוקנים, אור האמת עלימו לזוהר, כעצם השמים לטוהר **ועתה** אחיל הראיתם את אשר כתב ב בעל הנו גה בחלק השני מספרו עמוד ד"ד, והנני מעתיק לך לשונו ממש, ואחר אגלה מצפוניו ואראך מה שבתוכו.

וזה לשונו שם:

"כי התפלה בעד ארץ מולדתנו היא קדומה בזמן מהתפלה בעד ארץ מולדת אבותינו, אי', כמו שמצינו בדברי הספר אשר שלח ירמי' הנביא לעם בני ישראל אל הגולה (ירמי' כ"ט) ואלה דברי הספר אשר שלח ירמיהו הנביא מירושלים אל יתר זקני הגולה ולכהנים ולנביאים ואל כל העם ביד אלעשא בן שפן:

כה אמר ד' צבאות לכל הגולה אשר הגליתי מירושלים בבלה! בנו בתים ושבו, נטעו גנות ואכלו את פרים, קחו נשים והולידו בנים ובנות, וקחו לבניכם נשים ואת בנותיכם תתנו לאנשים, ורבו שמה ואל תמעטו, ודרשו את שלום העיר אשר הגליתי אתכם שמה והתפללו בעדה אל ד', כי בשלמה יהי' לכם שלום, כי כה אמר ד' צבאות אלדי ישראל, אל ישיאו אתכם נביאיכם וקוסמיכם אשר בקרבכם, ואל תשמעו אל חלומותיהם אשר המה מחלמים, כי שקר המה נבאים בשמי, ואנכי לא שלחתים נאום ד', אל תשמעו אל דברי נביאיכם האומרים לכם, לא תעבודו את מלך בבל, כי שקר המה נביאים לכם למען הדיח אתכם, ואבדתם אתם והנביאים הנבאים לכם, אך הביאו את צואריכם בעול מלך בבל ועבדו אותו ואת עמו וחיו, וז"ל הגמרא ברכות דף ד': ארי' פעם אחת הייתי מהלך בדרך, ונכנסתי לחורבה מחורבת ירושלים להתפלל, ובאו אליהו ז"ל ושמר לי על הפתח, לאחר שיצאתי אמר לי בני מה נכנסת לחורבה זו, אמרתי לו להתפלל, אמר לי, למה לא התפללת בדרך, אמרתי לו, מתייראי הייתי שמא יפסיקוני עוברי דרכים, אמר לי הי' לך להתפלל תפלה קצרה, באותה שעה למדתי ממנו ג' דברים, שאין נכנסין לחורבה, ומתפללין בדרך, והמתפלל בדרך מתפלל תפלה קצרה. ופירש שם המפרש וזה לשונו:

ידוע ש"ר יוסי הי' אחר החרבן, ופעם אחת נכנס להתפלל ולדרוש את ד' על חורבן ירושלים, ובא אליו אליהו, והוא כינוי למחשבה והשג', ואמר לו בני מפני מה נכנסת לחורבה זו, ר"ל לקרא תגר על חורבן בית המקדש.. והשיב לו ר"י, שאינו קורא תגר רק להתפלל נכנס על בניינו, ואמר לו אליהו ז"ל הי' לך להתפלל בדרך, ר"ל הי' לך להתפלל על קיום והעמדת ישראל בכל מקום שהם והשיב לו ר"י מתיירא אני שלא יפסיקוני וכו', ר"ל מצעער אני על הצוררים אותנו בגלות, והשיב לו אליהו הי' לך להתפלל תפלה קצרה, ר"ל, עיקר הן תפלה על ישועת ישראל עתה בין האומות, וזה שאמר ר"י:

באותה שעה למדתי ממנו ג' דברים, למדתי שאין נכנסין לחורבה, ר"ל שלא להתפלל עיקר על חורבן בית המקדש, ומתפללין בדרך, ר"ל שייטיב ד' עמנו בגלות, ולזה תקנו לנו אנשי כנה"ג ברכת ראה נא בעניינו וחותם בה גאל ישראל, ואין הכונה בו על גאולה ממש, רק על הצלותינו מצרות הגלות, וכן פירשו המפרשים במס' מגילה עכ"ל. הנה לכם אחי ועמי! אף שדמוע תדמע כל עין בר לבב, בזכרו עיר קדשינו שרופה, שערי' שוממים, ועלינו לומר עם הגולים:

אם אשכחך ירושלים וכו', ע"כז ראשית תפלתנו בזמן צריך להיות על ארץ מולדתנו אשר אנחנו דרים עלי' עתה, להתפלל תמיד בשלומה ובשלום הכלל, ומרע"ה אמר ובקשתם משם וכו' כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך ועיי' בהרשב"א תענית פ"א ובכתובות פי"ג וז"ל:

ג' שבועות השביע הקב"ה את ישראל שלא יעלו בחומה. ושלא ידחקו את הקץ, ושלא ימרודו במלכות ופירש"י ז"ל, שלא ידחקו את הקץ שלא ירבו בתפלה על כך" עכ"ל.

עתה, דעו נא וראו כי רעה זה מבקש. מוסך חמאת פתנים במעט דבש לצודד נפשות ולהפילם במכמרתו. דובר שקרים, ומקלקל פתגמין חריצין, אשר אמרו חכמינו בעלי התלמוד וגדולי מפרשיו ז"ל, להעמיד דברי הבליו, ולהשריש שורש פורה ראש ולענה בלבבות עם ד' אלה, למען המעיד אשורם מנתיב החיים, ולהוליכם בדרך חושך וחלקלקות, אשר בחר לו הוא. הוא האיש אשר אינו מאמין בנבואת מרע"ה, ובכל דברי הנביאים הקדושים אשר רוח ד' דיבר בם, אשר הבטיחנו על הגלות המלך המשיח, ושוב ישראל אל אדמתו, העיר הקדש על תלה, ובית מקדשו לתפארתו. הוא האיש אשר פגם באחת עיקרי האמונ' אשר עליו אמר הרמב"ם ז"ל אחר כותבו שלש עשרה העיקרים וזה לשונו:

וכאשר יאמין האדם אלה היסודות כולם ונתברר בה אמונתו בהם הוא נכנס לכלל ישראל ומצוה לאוהבו ולרחם עליו ולנהוג עמו בכל מה שצוה הש"י איש לחבירו מן האהבה

והאחוה, ואפי' עשה מה שיכול מן העברות מחמת התאוה והתגברות הטבע הגרוע, הוא נענש כפי חטאיו אבל יש לו חלק לעולם הבא (ועיי' בספרי קדש הלולים פרק כ"ט) וכשנתקלקל לאדם יסוד מאלה היסודות הרי יצא מן הכלל וכפר בעיקר וכו' עכ"ל.

הנה מה שהתחיל לומר:

התפלה בעד ארץ מולדתנו היא קדומה בזמן מהתפלה בעד ארץ מולדת אבותינו. מה פירוש של אלה המלות היא קדומה בז בזמן. ידעתי שבמלת בז בזמן הוא רוצה לעטף את מחשבותיו לבל יתראו החוצה אבל אני שואל מה פירוש של אלה המלות:

היא קדומה בזמן? אם רצוני לומר שהתפלה על ארץ מולדתנו, היא יותר הכרחית, מהתפלה על ארץ ישראל המשיח, ואם הוא מאמין לכל דברי אלה הנביאים הנבאים לנו שיגלה באין ספק המלך המשיח, ושישובו אלה מחמדי עינינו, ואם הוא יודע היות עיקר בקשתינו על גלות השכינה, והוא התאחדות הלבבות על האמונה הטהורה והשלמה כאשר ביארנו היטב ב"ה. איך יוכל לומר שהתפלה על ארץ מולדתנו היא יותר הכרחית, מהתפלה על גאולת כבוד שכינתו יתברך ויתעלה מגלותה? הלא כל עמי הארץ גם אשר לא מבני ישראל המה מודים לזה, שיבא יום ויתאחדו כל הלבבות באמונה אחת לאלודי אמת. אמנם לפי אמונתם הנם אומרים שתתאחדנה כל הלבבות לאמונתם, בין כך הכל מודים, שהאושר היותר גדול שאפשר לקוות, הוא ההתאחדות הלבבות על האמונה באלוד' אמת. והוא התכלית היותר גדול לכל אום ואום מדינה ומדינה, ודאי אין דבר שראוי לבקש עליו יותר מעל התאחדות הלבבות הזה, והוא צאת השכינ' מגלותה כמבואר. אמנם אלה כפי אמונתם כבר באו כל אלה היעודים אשר נבאו הנביאים, ואין התאחדות הלבבות והתקדש שמו, לפי שיטתם, תלוי בשום השתנות מהענינים הזמניים, באופן שיכולו לקות על בא יום ההתאחדות הגדול בלי שישתנה דבר בענין הממלכות מכמות שהוא עתה. אבל אנחנו האמונים באמונת אום הישראלית הקדושה והטהורה, לא נאמין שהגיע עוד דבר מהיעודים הטובות אשר יעדו לנו הנביאים הקדושים מה שיקרה לנו באחרית הימים בהגלות המשיח האמתי אי"ה באופן שההתאחדות והתקדש שם שמים על הארץ עדיין תלוי בהתקיים יעודיו אשר הבטיח לנו ד', כי אם הוא יתברך ידבר ולא יקימנה ח"ו, איה כבודו?:

נמצא שעם האמונה השלמה הכוללת אשר יאמינו כל עמי הארץ שיבא יום ויתגדל ויתקדש שם אלוד' האמתי לעיני כל בני תבל, לפי אמונתנו הקדושה, תחלוה אלי' עוד האמונ' השלמה הלזו. שיתקיימו נבואותיו והבטחותיו על שוב היות בן דוד יושב על כסא, וישראל והמקדש וירושלים לתפארתם, כי זה בלא זה אי אפשר וכיון שכל העולם

כולו שוין בזה, שאין דבר יותר עקרי להתפלל עליו, מדבר התאחדות וטהרת הלבבות הלזה שכולל אושר כל העמים והממלכות, והוא ודאי קודם בזמן ובמעלה ובצורך יותר מהתפלה על אושר ארצינו הפרטית, אם כן, מי שאומר שהתפלה בעד ארץ מולדתנו הוא יותר הכרחית מהתפלה על שוב שיבת ישראל כבתחילה, על כרחינו נאמר עליו, או שהוא נוטה לאמונה זולת אמונה הישראלית, ואומר שכבר באו היעודים הנביאים,, ואין ענין התקדשות השם תלוי בשובינו לארץ ישראל, או שלא יאמין בכל דברי הנביאים, הבטחתיהם, ויעודיהם, והוא שעליו אמר הרמב"ם ז"ל שה וא יוצא מגדר ישראל.

ואיך לא יבוש המחבר הזה להראות, שהוא מביא ראי' לדבריו מאנשי כנסת הגדולה שהקדימו ברכת ראה נא, שלפי דעת המפרשים (גם הב"י בסי' קט"ו כן דעתו) אין הכונה בו על גאולה ממש רק על הצלותינו מצרות הגלות, וכלאחר יד הוא מדחה את דברי אבותינו הנביאים אנשי כנה"ג ז"ל האלו, אשר בכל התפלות אשר התקינו לנו, עיקר התפלה היא על ביאת המשיח ושוב ישראל לאיתנו. ואם יאמר על ברכת ראה נא, שאין הכונה בו על גאולה ממש, הניחו לו! אבל מה יענה על ברכת תקע, וברכת השיבה, וברכת ולירושלים, ואת צמח, וברכת העבודה וכדומה?

ואם יאמר, שאין דעתו במה שאמר שהתפלה על ארץ מולדתנו קדמה בזמן, אלא שראוי להקדי' התפל' זו מהתפל' על ארץ ישראל, כמו שעשו אנשי כנה"ג שהקדימו ראה נא, להתפלל על צרות הגלות, לפני התפלות על הגלות עצמו, אם כן מה ענה ומה דיבר? ומה רצה עם כל להג הרבה הלזה, הלא אנחנו עושים כן להתפלל ראה נא קודם תפלות הגאולה

ואם כה יאמר, שמלבד ראה נא, יש להתפלל עוד אחרות בעד מלכינו וארץ מולדתנו כמו שאמר ירמי' והתפללו בעדה אל ד'. ולקצר בתפלות על הגאולה כמו שרוצה להביא מתלמוד שאמרו שלא ידחקו את הקץ, שפירושו שלא ירבו בתפל' על כך, אם כן הוא אומר שאנשי כנה"ג שתקנו ברכות י"ח רובם על ענין המשיח, ולא תקנו על צרות הגלות רק ברכת ראה נא, לא ידעו כמוהו מה שאמר ירמי', או עשו שלא כהוגן שלא שמעו דברי ירמי', או שלא היו נאמנים למלכיהם ולא היו רוצים להתפלל עליהם, ורוצה הוא להוסיף על ברכותיהם ולמעט מהם, ולתקנם, כי לא טוב עשו? עפרא לפומי'

ואיני יודע כלל מה רצה בהעתקת אלה הכתובים של ירמי' שלא נשמע מהם הנוגע לענין הזה. ואם על מה שכתב דרשו את שלום העיר והתפללו בעדה וכו' ועבדו אל מלך בבל וכו'. הנה אנחנו כבר בררנו למעלה הכתובים האלה באופן נאות, שישמע מהם יותר חיוב אהבת הישראלי לאדון ארצו.

גם בררנו ב"ה בראיות ברורות ומושכלות לכל אוהב אמת, שאין מן הנאות להתפלל בעד קיום המלך וארצו מדי יום מיומו. ושבצדק ובמישור הלכו אבותינו אנשי כנה"ג, אשר תקנו תפלתינו יום יום רק על דברי צורך החסרים ממנו, ועל המלך והמדינה שיתקיים מלכותו ויצליח ארצו אך מדי שבת בשבתו, כמו שאנו מתפללים על קיום מעמדינו והתקיים בנו הברכה והחיים מדי שנה בשנה ומדי חדש בחדשו.

והנה על האי עובדא דברכות דף ד' אמר ר' יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך וכו' שהביאו בעל הנוגה:

כתב הרב המפרש הכותב ז"ל וזה לשונו:

אמנם בפירוש מה ששמע בחורבה אחשוב שיש ענין נסתר כתוב בדרך חידה והוא כי בראות ר' יוסי שכבר עברו ימים רבים אחר החורבן ועדיין משיח לא בא, נתן לבו ומחשבתו להתפלל על הענין כאשר עשה דניאל למלאות לחרבות ירושלים וכו' ואתנה פני לבקש תפלה וכו', והאמת שדורו של ר' יוסי הי' אחר דורו של ר' עקיבא וכו' מחשב שבן כוזיבא משיח וכו', ועל יסוד זה נבנה ואמר זה לר' יוסי, שפעם אחת נכנס לחורב' לדרוש את ד' על חרבות ירושלים, ומרוב דבקות נפשו בזאת המחשבה באה אליו השגה כדמות נבואה קטנה ע"י אליהו הקיים בגוף ונפש, ואמר לי' בני מפני מה נכנסת לחורבה זו, כלומר מפני מה אתה מצטער בזאת המחשבה, כי אולי אפשר שיהי' כקורא תגר נגד מדותיו יתברך. והוא השיב שאין כונת מחשבתי זאת רק להתפלל לפניו יתברך ימהר ויחישה בנין חורבת ירושלים, ואליהו השיב לו מ"מ לא התפללת בדרך, אפשר שרמז כי עדיין לא הגיע העת ההיא, ודי לו שיתפלל בדרך שראוי ומחיוב אצלו להתפלל על קיום והעמדת ישראל בכל ימי אורך הגלות הדומה לדרך, ואל יחשוב עצמו כאלו הוא קרוב לעיר ומהרה יגיע למחוז חפצו. ולזה השיב לו שהוא ירא מעוברי דרכים, שזה דרך משל על רבוי המעוקים המתחדשים תמיד בהיותינו גלוים בין העמים וכו' וכל זה יתבטל בעת הגאולה וכו' ואליהו השיב לו הי' לך להתפלל תפלה קצרה לרמוז שהאמת שכפי צרות הגלות אין מקום להתפלל תפלה ארוכה, ר"ל רבת הכמות אלא קצרת הכמות ורבת האיכות וכו' שתפל' קצרה היא הביננו שהיא כוללת כל הי"ט ברכות וכו' ולמדתי ממנו ג' דברים וכו', וגם על דרך הנסתר בא לרמוז שלמד ממנו ג' דינים מחודשים בענין התבודדתו, האחד שאין נכנסין לחורבה, רמז שלא יכניס אדם מחשבתו לשאול טעם לאריכות ימי המשיח גם שלא להיות ממחשבי קצין רק אם יתמהמ' חכה לו ויתפלל לפניו יתברך על קיום העמדתנו בגלות הארוך ולזה תקנו לנו אנשי כנסת הגדולה ברכת

ראה נא בעניינו וחותם בה גואל ישראל, ואין הכונה בו על גאולה ממש אלא על הצלתינו מצרות הגלות כי כן פירשו המפרשים בגמרא מגילה וכו' עכ"ל.

והנה כל הבוחן בדברים האלה בדעת ישרה, יראה רוב הדוחק שבם, ואין אכי בא להשיב על הדרוש, אך העתקתים בכונה מלה במלה, למען הציג כנגדם דברי בעל הנוגה אשר העתיק גם כן דברים האלה ורוצה להסתייע מהם על מחשבותיו הרעועות, כי עתה כל עין יראה, וכל לב יבין, איך, למען התראות לעיני האנשים אשר יתנו אומן בו כאלו מצא מגדולי המפרשי' עזר לדבריו, הוא ממעף פוארות אמרותוהם במערצת ערומימיותו, ודובר שקרים אשר א עלו על לב המחברים ז"ל מעולם.

והנני מעתיק בכונה זו שנית דברי בעל הנוגה בענין זה מלה במלה., למען יהיו ממש נוכח פני הרב הכותב וז"ל ופנים אל פנים ידבר עמו.

וזה לשונו שם "וז"ל הגמרא דף ד' וכו' ופירש שם המפרש וזה לשונו:

ידוע שר' יוסי הי' אחר החרבן, ופעם אחת נכנס להתפלל ולדרוש את ד' על חורבן ירושלים, ובא אליו אליהו, והוא כינוי למחשבה והשגה ואמר לו בני מ"מ נכנסת לחורבה זו, ר"ל לקרא תגר על חורבן בית המקדש, והשיב לו ר"י שאינו קורא תגר רק להתפלל נכנס על בנינו, ואמר לו אליהו הי' לך להתפלל בדרך, ר"ל הי' לך להתפלל על קיום והעמדת ישראל בכל מקום שהם, והשיב לו ר"י מתיירא הייתי שלא יפסיקוני עוברי דרכים, ר"ל מצטער אני על הצוררים אותנו בגלות, והשיב לו אליהו הי' לך להתפלל תפלה קצרה, ר"ל עיקר התפלה רק על ישועת ישראל בין האומות, וזה שאמר ר"י באותה שעה למדתי ממנו ג' דברים, למדתי שאין נכנסין לחורבה, ר"ל שלא להתפלל עיקר על חורבן בית המקדש, ומתפללין בדרך שייטיב ד' עמנו בגלות, ולזה תקנו אנשי כנה"ג ברכת ראה נא בעניינו וחותם בה גואל ישראל וכו'" עכ"ל.

הראיתם בן פוטי זה מכלכל אמריו ומקלקל בכונה אמרות הצדיק. הזה מה שכתב "ובא אליו אליהו, הוא כינוי למחשבה והשגה". שקר ענה! שכך כתוב שם בפירוש, ובאה אליו השגה כדמות נבואה קטנה ע"י א אליהו הקיים בג בגוף ונפש, ר"ל, אליהו זכור לטוב עדיין חי הוא בגוף ונפש, ומי שנתגלה אליו, הוא כעין נבואה קטנה, כידוע.

ומה שכתב ואמר לו אליהו, הי' לך להתפלל בדרך, ר"ל הי' לך להתפלל על קיום והעמדת ישראל בכל מקום שהם ראו! איך ברוע לבבו השמיט עקרי אמרות המפרש ז"ל. שזה לשונו:

ואליהו השיב לו מ"מ לא התפללת בדרך, אפשר שרמז לו, כי עדיין לא הגיע העת ההוא, ודי לו שיתפלל בדרך שראוי ומחויב אצלו להתפלל קיום והעמדת ישראל, בכל ימי אורך

הגלות הדומה לדרך, ואל יחשוב עצמו כאלו הוא קרוב לעיר וממילא יגיע למחוז חפצו, עכ"ל. הנך רואה שדעתו ז"ל, שאליהו רמז לו שעדיין לא הגיע העת שיגאלו, ולכן לא יתפלל עתה על משיח דלא ליתי משיח בלא זימני', וטוב שיתפלל על העמדת ישראל בעת הגלות המר בצרות שהיו מגיעים להם אחר החרבן, ואל יחשוב עצמו כאלו הוא קרוב לעיר וכו', ואם יתפלל רק על הגאולה, זה וזה לא יעלה בידו. אבל מי שלא נגלה אליו אליהו ז"ל אשר יאמר לו שעדיין לא הגיע עת הגאולה, ובפרט בזמנינו שכבר עבר זמן הרבה מחורבן בית המקדש, ודאי אין איש אשר רוח האמונה נוססה בו אשר יאמר שאין ראוי להתפלל ולהתחנן על גאולת השכינה שאי אפשר לה להיות בלתי גאולת ישראל וקובציהם אל העיר הקדושה הגדולה לאלדים, ושכלול היכלו, ומלכות בית דוד **ומה** שכתב "והשיב לו אליהו הי' לך להתפלל תפלה קצרה, ר"ל עיקר התפלה רק על ישועת ישראל בין האומות" כולו שקר! שזה לשונו:

"ולזה השיב לו (ר' יוסי) שהוא ירא מעוברי דרכים, שזה דרך משל על רבוי המעיקים המתחדשים תמיד וכו' וכל זה יתבטל בעת הגאולה, ואליהו השיב הי' לך לה להתפלל תפל' קצר', לרמוז שהאמת שכפי צרות הגלו' אין מקום לה להתפלל תפלה ארוכה, ר"ל רבת הכמות, אלא קצרת הכמות ורב האיכו' והוא הביננו וכו' עכ"ל. ופירוש דבריו מבואר לכל רואה, שר' יוסי אמר לו שמפני כך הוא מתפלל על הגאולה, מפני שמתיירא שלא יכול ישראל לקום מפני אויביהם המעיקים להם בהגלות, ובעת הגאולה יתבטלו, ואליהו רמז לו שהאמת כן הוא שכ"כ ירבו צרות הגלות עד שלא יהי' אפשר להתפלל תפלה ארוכה, אלא ארוכה וקצרה והוא הביננו. ובאמת גוף הדרוש דחוק הוא מאד כאשר אמרנו בתחילת דברינו, אבל מ"מ מי זה יעמיס עליו מחשבות אשר לא. עלו על לב הצדיק מעולם, שיהי' מעמדנו בגלות עיקר תפלתנו ולא התפלה על משיח וירושלים חלילה והנה המפרש ז"ל בעצמו פירש דבריו תפלה קצרת הכמות ורב האיכות והוא הבי הביננו ולא צרכי עמך ישראל מרובים, ותפלת הביננו הוא קיצור הי"ט ברכות שעיקרם על הגאולה.

ומה שכתב:

וזה שאמר ר"י באותה שעה למדתי ממנו שלשה דברים, למדתי שאין נכנסין לחרבה. ר"ל שלא להתפלל עיקר על חורבן בית המקדש, ומתפללין בדרך שייטיב ד' עמנו בגלות. **גנב** וגם כחש בדברי הרב ז"ל, שזה לשונו:

ולמדתי ממנו ג' דברים וכו' וגם על דרך הנסתר בא לרמוז שלמד ממנו ג' דברים מחודשים בענין התבודדותו, האחד שאין נכנסין לחורבה, רמז שלא יכניס אדם מחשבתו לשאול

טעם לימות המשיח גם שלא יהי' ממחשבי קצין רק אם יתמה מה חכה לו, וית ויתפלל לפניו יתברך על קיום העמדתנו בגלות הארוך, ולכן תקנו לנו אנשי כנה"ג וכו', כי זה דעת המפרשי' במס' מגיל' וזהו הדבר השני שלמד מאליהו. הנך רואה בעליל דבריו ז"ל שהוא דורש על האי שאין נכנסים לחורבה, שלא ישאל אדם טעם על ימות המשיח ולא יחשוב את הקצין, והוא כדעת החכמים בסנהדרין והביאם הרמב"ם ז"ל שאמרו תפח רוחן של מחשבי קצין, אלא אם יתמהמה חכה לו. ועל מה שאמר ומתפללין בדרך, דרש, שראוי להתפלל על קיום העמדתנו בגלות, דס"ד שאין ראוי להתפלל כלל על מעמדינו בגלות, ולא נתפלל אלא על משיח וציון וירושלים שהוא העיקר, וכל השאר טפלה לו, על זה אמר שראוי להתפלל על קיום העמדתנו בגלות כל זמן שלא נלך גאולים ע"י משית צדקינו, וזה שאמר ולכך תקנו, אנשי כנה"ג ברכת ראה נא וכו' שאעפ"י שרוב הברכות והתפלות הם על הגאולה, לא חדלו עם זה מלתקן גם ברכת ראה, ולהתפלל על גאולתנו מצרות הגלות בעודנו על ארץ אחת. אבל שיהי' עיקר תפלתנו על העמדתנו בגלות הזה, אי' איפוא נמצא כן בכל דברי המפרש ז"ל, אשר הצנתיהו לעומת דבריו, וכחשו בפניו יענה, וחלולה לאיש הישראלי להעלות כדברים האלה על לבבו, ואיש לא יוציאם מדלתי שפתיו החוצה, זולתי מי שאינו מאמין כלל בביאת המשיח, וכבר כתבנו דברי הרמב"ם ז"ל מה דינם של האנשים האלה.

עוד כתב:

"הנה לכם אחי ועמי! אף:

שדמוע תדמע כל עין בר לבב, בזכרו עיר קדשנו שרופה ושערי' שוממים, ועלינו לומר עם הגולים:

אם אשכחך ירושלים וכו' עכ"ל.

ראו איך הוא לובש אדרת שער למען כחש, רואיו יאמרו אי' צדיק כמוהו, אשר עפעפיו יזלו מים על עיר הקדש כי שוממה, אכן, בחני נא. וראו תמרור לענת מחשבותיו על חלקת לשונו. כי אחרי אשר אמר מתחילה שהתפלה בעד ארץ מולדתנו היא קדומה בזמן, ושתהי' עקרית בתפלתינו, כן הי' לו לומר:

אף שראוי לכל איש בר לבב לה להתפלל על עיר הקדש השרופה ושערי' השוממים.

הוא לא כן אמר, אבל שכל את לשונו באמרו:

אף שדמוע תדמע עין כל בר לבב וכו'. אך דמוע תדמע. כאיש מתאבל על מתו, וכעשיר על עשרו אשר טבע במצולות ים, אשר חלף ואיננו, הלך ולא ישוב, אבל לא יתפלל על מתו שיחי' ועל ספינתו כי תתנער ממצולה ויצף הברזל?

עוד גלה קלון מחשבותיו, כאשר רצה להעזר מפירש"י ז"ל על מה שאמרו בגמרא שהשביע הקב"ה את ישראל שלא ידחקו את הקץ, ר"ל שלא ירבו בתפלה על **הנה** בכונה עמוקה משאול עצם עינו מגירסא המפורסמת, והדחיק את עצמו במקום צר להטות לב גבר נגד פני ד', ולא ידע כי תלחץ רגלו אל הקיר. הנה גרסת כל הספרים הוא שלא ירחקו את הקץ, וכן גירסת רש"י ז"ל והמפרשים, ורש"י ז"ל פירש שלא ירחקו את הקץ בעונם, והחכם המפרש ז"ל פירש:

שלא ירחקו את הקץ, ר"ל שלא יהיו מרחיקים את הקץ במחשבותם, שיאמרו עדיין רחוק ביאתו, אבל יחכו עליו בכל יום ויום שיבא, ע"כ, ולא הביא המפרש ולא המהרש"א ולא שום מפורש גירסא אחרת כלל. זולתי רש"י ז"ל הביא ל"א שלא ידחקו את הקץ וכו' ומזה הלשון דוקא רצה המחבר הזה להעזר על דעתו כנ"ל, והביא לשון רש"י:

שלא ירבו בתפלה על כך.

אבל גם כאן כדרכו קיצץ בנטיעות דברו רש"י ז"ל היקרים. שזה לשון רש"י ז"ל:

לישנא אחרינא שלא ידחקו גרסינן לשון דוחק שלא ירבו בתחנונים על כך יותר מדאי

יאמר נא המחבר הזה, איך הוא מפרש המלות יותר מדאי? אם יאמר בדעת רש"י שלא נתפלל יותר ממה שתקנו לנו אנשי כנה"ג, ופייטני הסליחות והמחזור? ומי בקש מידינו יותר, אך להתפלל מה שתקנו לנו האבות, הקדושים האלה, ומה ראי' מביא לדבריו? ואם יהי' הפירוש של יותר מדאי:

שגם התפלות אשר נתקנו עני אנשי כנה"ג על שיבת משיחנו ועיר קדשינו הם נגד השבועה שהשביע הקב"ה את ישראל? הנה בראשון ינתנו דברים לשיעורין, כי כאשר כתב שלא ירבו בתחנונים יותר מדאי משמע אבל להתפלל כשיעור הראוי מותר, וכמה שיעור הראוי ועוד היצוייר לכל אשר איננו בער מאיש, שיחלקו בעלי התלמוד על אנשי כנסת הגדולה הקדושים, והנה הם ז"ל ר"ל בעלי התלמוד כתבו וחקרו ריש פרק שני דמגילה על כל הברכות וסדרן וטעמם שככה תקנו אנשי כנה"ג. ויותר יקשה על רש"י ז"ל, דה"ל להוכיח מהא דגירסא הראשונה היא אמת שלא ירחקו את הקץ, כדי שלא יהי' דברי התלמוד נגד דעת אנשי כנה"ג. ואם יהי' דעתו על הפיוטים שלא להרבות בתפלות על קץ משיח יותר מאשר תקנו אנשי כנה"ג:

גם זאת לא הי', שהפייטנים כולם גדולי תורה וקדושי עליון היו, ובפרט הראשונים כמו הקלירי וכמוהו, אשר מלאו כל הארץ מכבודם יעברו על מאמר התלמוד. ועוד, מי יאמין לשמועתו? הלא ידענו שרש"י ז"ל בעצמו חבר כמה סליחות ופזמוני', אשר כל ענינם בקשות ותחנונים על ביאת משיחנו (ועיי' בהעתקת המחזור להחכם היידנהיימר חלק

שבועות) נמצא שלא ידע המחבר עצמו פירוש רש"י ז"ל, וכיון שלא הבין דרכו, מה ראי' מביא ממנו?

אבל באמת דברי רש"י ז"ל ברורים, כשמש, והנני רואים נכון להאריך בהם מעט.

אמרינן בב"מ דף פ"ה: אלי' הוו שכיח במתיבתא דרבי יומא חד ריש ירחא הוי נגה ולא אתא א"ל מ"ט נגה לי' למר, א"ל אדאוקימנא לאברהם וכו ומצלי, וכן ליצחק וכן ליעקב, ולוקמינהו בהדי הדדי סברי תקפי ברחמי ומייתי לי' למשיח בלא זמני' א"ל ויש דוגמתן בעולם הזה, א"ל איכא ר' חייא ובניו, גזר רבי תעניתא, אחתינהו לר' חייא ובניו (לפני התיבה) אמר משיב הרוח ונשבה זיקא אמר מוריד הגשם ואתא מיטרא, כי מטא למימר מחיה המתים רגש עלמא אמרו ברקיע מאן גליא רזיא בעלמא אמרי אלי' אחזוה לאלי' מחיוהו שתין פולסי דנורא) אתא אידמי להו כדובא דנורא, על ביניהו וטרדינהו ע"כ הגמרא. והנה איני מכניס עצמי לדרוש במאמר העמוק הזה ויהי' כונתו איך שיהי', נלמד מדברים אלו שאין הקב"ה חפץ למהר את הקץ ע"י ריבוי בקשת הצדיקים הגדולים, שלא בעונתו. ועינינו הוא כמו האב הכועס על בנו וישמהו בבית הסוהר, ויראה את אוהבו הנאמן רוצה להשתדל בעד בנו, ויאמר בלבו:

אם ישתדל אוהבי זה הדבר, לא אוכל השב את פניו להשיב את בני ובהיות שעדיין, חמתי לא, שככה על רוע, מעשהו, לא יהי' פני אתו כתמול שלשום, ולא יהי' טובתי וטובתו שלמה, לכן אסתיר עצמי ממנו עד אשר יתייסר בני כפי הראוי, וייטיב דרכו, אז כאב נאמן אנחהו ואשיבהו על כנו באהבה, ואהבתי לא תסור ממנו עוד.

כן הדבר הזה ישראל חטאו וגלו, וכיון שהקב"ה רוצה לשוב ולהקימם בגאולה העתידה באופן שלא יפלו עוד, קבע להם זמן גלותם שבו יוכלו להטהר ולהתמרק מחטאם עד יהיו ראוים להגאל אבל אם ימהרו בטהרתם ויחזרו בתשובה שלמה, ימהר גם הקב"ה את הקץ אי"ה. אמנם אם יבואו אלה ידידי עליון כמו האבות הקדושים או ר' חייא ובניו שהיו דומים להם, להשתדל ברב עוז בקשתם ביאת המשיח שלא בזמנו, לא חפץ ד' באלה ויטרידם ויעכבם מהתפלל, יען שלגודל צדקתם ובקרבתם אל ד' אין הקב"ה רוצה להשיב את פניהם ריקם, וכשיגאלו רק ע"י רבוי השתדלות זולתם, בעת שמעצמם לא יהיו עוד ראוים להגאל, לא תוכל הגאולה להיות שלמה. לכן הקב"ה מעכבם מלהתפלל, למען לא יגאלו עד היותם ראוים להגאל ותהי' הגאולה ולה שלמה באהבת ד' את ישראל לעולם:

וכמו שתפלת אלה הצדיקים לא ישוב הבטיח לנו הקב"ה:

הן אל כביר ולא ימאס ודרשו רז"ל שאין הקב"ה מואס בתפלתן של רבים. ומה שאנחנו רואים צבור מתפללים ולא נענים, כמו שכל עדת ישראל מתפללין בכל יום על ביאת

המשיח ולא נענו, לא מפני שהקב"ה מואס בתפלתן, חלילה ותפלתן ודאי נשמעת אלא שאינה עושה פעולה שלמה, לפי שאין בתפלתן מהשתדלו' הנמרץ הצריך להשגת הענין הגדול הלזה ומ"מ ודאי אהני להו לקרב הגאולה ולהקל מעליהם צרות הגלות. הלא גם ר' חייא ובניו היו מתפללים כל יום, ובודאי היו הצדיקים האלה מתפללים בכונה שלמה עד שעלתה תפלתם השמימה, ובכל זאת כל יום ויום אמרו משיב הרוח בתפלתם ולא אתא מיטרא ולא רגש עלמא במתי' המתים, והוא, שודאי היתה תפלתם נשמעת, אבל מפני שלא הי' בה מההשתדלות העצום כמו בעת הזאת שגזר רבי תעניתא, לא היו עושים כ"כ רושם, ער שיעשה הקב"ה נגד רצונו כביכול ונגד התועלת האמתי, למען מלאת שאלתם.

והנה מצינו בעצירת הגשמים ובכל צרה שלא תבא עלינו, הצבור גוזרים תענית ומשימים עפר מקלה על ראשיהם ונותנים התיבה ברחובה של עיר, ומתעני', ואם לא נענו, ישובו ויגזרו תעניות באופן היותר חמור, ואם עוד לא נענו, ישלשו עניני התענית באופן היותר חמור עוד, ותוקעין ומריעין כמבואר הכל במס' תענית ובש"ע הלכות תענית, ותרועה זאת היא מצות עשה, וכי יבא מלחמה בארצכם על הצר הצורר אתכם ותקעתם בחצוצרות וכו' כמבואר הכל שם.

השתדלות הגדול הזה, באופן היוצא הרבה חוץ מגדר הנהוג הוא הנקרא דוחק את השכינה כביכול על התמלאות שאלתם, כי אחרי שאין הקב"ה מואס בתפלתן של רבים לעולם, הנה אם ירבו מאד להשתדל יעשה רושם גמור, עד שאף שלחובתם לא היו ראוים להנצל מן הגזרה, תפלת הצבור זו דוחקת ובוקעת ועולה עד לרקיע, וישמע אל ויענם, ונעתר להם ורפאם.

ועל השתדלות עצום כזה וכיוצא בו אמרו בגמרא שהשביע הקב"ה את ישראל שלא ידחקו את הקץ, כלומר, אף שבשאר הצרות שלא יבואו עלינו, מצוה הוא להשתדל כפי היכולת, ע"י דברי הצומות וצעקתם לקרוע דלתי שמים ולדחוק את הישועה, בענין קץ משיח, שריבוי השתדלות והדוחק הזה, סכנה גדולה היא לתועלת כלל ישראל, השביע הקב"ה את ישראל, שלא יהיו תפלתיהם באופן שיהיו דוחקים אותו כביכול למהר את הקץ לרבוי השתדלות, שלא בעונתו, כי אז לא תהי' הגאולה שלמה חלילה, וד' אמר לגואלם באופן היותר שלם עד שתהי' גאולה שאין עוד גולה אחרי'.

והנך רואה בעיניך שזה ממש כונת רש"י במתק לשונו הברור עם קיצורו שלא ידחקו גרסינן לשון דוחק, כלומר שלא יהי' בתפלתם דוחק כלפי מעלה כביכול שיכריחו בתפלתם ביאת הקץ שלא בזמן הראוי, והיינו, שלא ירבו בתחנונים על כך יותר מדאי,

כלומר יותר מדרך הרגיל בענין תפלה, כמו תעניות ותקיעות וכדומה שעושין בנרות אחרות לדחוק ולהכריח בכי השתדלותיהם התמלאות שאלתם.

ותדע ובחנת אמתת הדברים האלה שמעולם לא שמענו, שהיו הצבור גוזרים תענית על ביאת המשיח, עם שהו היותר ראוי לגזור עליו תענית, ואין זה אלא מטעם שאמרנו, שנאסר עלינו בשבועה לדחוק את הקץ באופן זה.

אבל להתפלל בעתים הראוים להתפלל, או להתבודד יחידי להוריד דמעות על שבר בת עמנו, ולשפוך שיחו לפני ד' שימהר ויקרב גאולת השכינה, וביאת המשיח, ושובינו לירושלים, ובנות המקדש וההראל, אין מצוה גדולה מזו, וערבה לד' מנחתו, ישביעהו ויראהו בישועתו.

וכבר ביררנו ב"ה ענין האמונה הראשית הזאת. שאין בה שום ענין התנגדו' לחיובנו באהבתנו איש איש אל אדונו ואל ארצו.

וטרם נסיים דברינו נביא עוד ראי' ברורה למה שאמרנו. הנה ידוע הוא שאנשי כנה"ג תקנו לנו תפלותנו וברכותינו. אנשי הכנסי' הקדושה הלזו, היו, עזרא הכהן, הראש, ועמו בית דינו שהיו ביניהם כמה נביאים ובעלי רוח הקדש, כמו חגי, זכריה מלאכי, מרדכי בלשן, וכדומה. והיו אלה בעלי הכנסי' בתחילת בנות הבית השני למלאות דבר ד' שבעים שנה בגלות בבל, הבית הזה עמד ת"כ שנה, ובתחילתו, היו הישראלים כפופים תחת מלכי פרס ויון, ואח"כ היו עושים ממלכה לעצמם, והיו המלכים הראשונים מבית חשמונאי שהיו כהנים, ואחריהם מלכי הורדוס שלא היו מזרע ישראל כלל.

והנה התפלות והברכות שתקנו עזרא ובית דינו שאנחנו מתפללים אותם עד היום, לא נשמע מאז אשר נתקנו ועד עתה שהיו בטלים אף רגע אחת.

וראי' ברורה לזה מהא דאמרינן ב"פ החליל א"ר יהושע בן חנניא כשהיינו שמחים שמחת בית השואבה לא היינו רואים שינה בעינינו, כיצד שעה ראשונה לתמיד של שחר ומשם לתפלת השחר ומשם לקרבן מוספים ומשם לתפלת מוספים וכו' ומשם לתפלת המנחה ומשם לתמיד של בין הערבים ומכאן ואילך לשמחת בית השואבה ע"כ הנה אנחנו רואים שהיו מקריבים תמידים ומוספים כסדרן, ומ"מ היו מתפללין תפלת שחרית ומוסף ומנחה, ועל כרחך היו זאת אלה התפלות שתקן עזרא ובית דינו, שקודם שתקנו הם התפלות לא היו עת קבוע לתפלה כלל, ולא תפלה קבוע כמ"ש הרמב"ם ריש פ"א מהלכות תפלה. ובפרט שתפלת מוסף לא הי' שאף החסידים והנביאי' קודם עזרא לא הי' מתפללין רק שלש פעמים ביום שהוא ערבית ושחרית ומנחה כמ"ש הרמב"ם ז"ל

שם אבל לא מוסף. נמצא שאף כשהי' המקדש השני לא היו חדלים מלהתפלל תפלת האלו שתקן עזרא ואנשי כנה"ג.

וסברא נמי הוא, שהרי אותן הנביאים עצמם שהיו מאנשי כנה"ג, התנבאו על הבית השני, א"כ היו יודעים שימלכו מלכי ישראל בבית השני, ולולי שתקנם התפלות לאמרם גם בזמן הבית, לא היו מתקנים תפלות וברכות שלא יאמרו אותם עד אחר ארבע מאות שנה, אלא ודאי על דעת כן נתקנו שיאמרו גם בזמן הבית, וכן הי' שאמרם, כאשר הוכחנו מר"י בן חנניא.

ומה שאמרו במגילה (י"ח ע"א) שמעון הפקולי הסדיר י"ח ברכות לפני ר"ג, ופריך והא אמרת מאה ועשרים זקנים (היינו כנה"ג) תקנינהו, ומשני שכחום וחזר שמעון הפקולי ויסדם. האי שכחום היינו בשעת הגלות מעוצם צערם שכחום, כמו שאמרו ריש מגילה באותיות מנצפך שכחום וחזרו ויסדום, והיינו ג"כ בשעת הגלות, דכשהיו שרוין על אדמתם ודאי לא שכחו תורת ד'.

ומעתה הלא יש להתפלא מאד על מלכי ישראל האלה שאין איש מהם שהי' מזרע בית דוד, והיו מהם, כמו שידענו, כמה מלכים שנהגו מלכותם באכזריות חמה, שהיו מניחים את אנשי ארצם להתפלל מדי יום אלה התפלות הכוונים אל מלכי בית דוד, כמו את צמח. ולירושלים, ותקע, וכדומה, ולא חשבו זאת ענין מרד במלכותם שהמה מוחלים ומבקשי' על מלכי בית דוד, ואינם נאמנים באהבת אדוניהם מלכי ישראל בעת הזאת, שלא היו מזרע בית דוד.

אלא ודאי הם היו יודעים האמת הברור, שיום טובה הלזה שאנחנו מקוים בטח, ומתפללים עליו יום יום, יום טובה כללי הוא לכל איש ואיש, ואין צריך שום מלך או שר לירא מפניו, כי הבטחון על יום הגדול הזה, מלבד שאינו מחליש אהבתנו לאדוני ארצנו, אבל הוא מחזיק התקשרותנו בם, בכל עידן ועידן ובכל אום ואום, לאהבה אותו בתום לבב ולעבדו באמת ותמים, כי היום אשר אנו מקוים, יום לד' צבאות הוא, אך ידיו יכוננוהו, פיהו יצוה, ויהי. יצו, ותצליח תבל ומלואה, כל הלבבות יטהרו, וכל העינים יאירו, וכל האישים ישלימו. אשרי המחכה ויגע לקץ ימים עת ישראל נושע בד' תשועת עולמים. כשישראלי כאשר איננו ישראלי, כעבד כאדוניו, כעם כמלך, יחדיו יחדו בשמחה את פני האדון ד' צבאות, כולם יענו ויאמרו:

ראו כי נפלאת עשה הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו.